

Csicsay Alajos

Iskolatörténet

*Unokáimnak,
Csicsay Bencének és Áronnak,
valamint kortársaiknak szeretettel*

Csicsay Alajos

Iskolatörténet

Lilium Aurum
Dunaszerdahely
2002

A könyv megjelenését támogatta:

A Szlovák Köztársaság Oktatási Minisztériuma
A Magyar Kulturális Örökség Minisztériuma

© Csicsay Alajos, 2002

© Liliium Aurum, 2002

ISBN 80-8062-143-8

Tartalom

A kezdetekről	7
Az első magyar iskolák	9
Leánynevelés, az első magyar egyetemek és ösztöndíjak	10
Az első könyvtárak, taneszközök és az anyanyelvűség megnyilvánulása az irodalomban	12
Az első tankönyvek és tantervek – megindult a küzdelem az iskolákért	14
Szabályozó eljárások, törvények, a magyar tanító- és tanárképzés kialakulása	16
A nemzeti irodalmi nyelvek kialakulása	20
A nemzeti hovatartozás kérdése	21
Az elhíresült „alternatív államnyelvoktatás” gyökerei	24
A nemzetiségek helyzete a dualista államban	26
Győzött a csehszlovakizmus eszméje	28
A sérelmeket pedig többszörösen is visszafizetik	30
A teljhatalmú miniszter intézkedései és az alkotmányosság bevezetése	31
A csehszlovakizmus ellenzői	34
Törvények és törvénytelenések – a Slovenská liga követelései	36
A Kis Iskolatörvény bevezetése	40
Az 1918 utáni Magyarország iskolarendszere	42
Szlovák iskolák a két világháború közötti Magyarországon	44
A magyarországi oktatáspolitikai célja a középosztály felemelése volt	45
A lojalitást vállalták, de a szolgálékúséget nem	47
Miként lehetett megmaradni kisebbségi magyarnak?	50
Akik Csehszlovákia és akik Magyarország oktatásügyét irányították	52
A szlovákiai magyar iskolák tankerületekbe sorolása	54
A pontos adatokra legfeljebb következtetni lehet	63
Akik „betévedtek” a szlovák iskolákba	65
A szakmunkásképzés	66
A magyar iskolák küldetése, iskolaépítés	68
A tanítóképzés, a tanárképzés és az egyetemi oktatás	70
Akik mindvégig hűek maradtak	72
A magyar tanítók közművelődési tevékenysége	75

Az iskola és berendezése	77
Magyar könyvtárak és magyar irodalom az első Csehszlovák Köztársaságban	79
A pedagógiai szaklapok és a szakirodalom	81
A nevelés-oktatás szervezése	85
Tanulmányi kirándulások	88
Kirándulások Csehországba	90
Higiénia az iskolában	93
A tanítók jövedelme	95
Cserkészet, leventeintézmény, Sokol és egyéb ifjúsági szervezetek	99
A magyar tanítók egyesületi élete, a kulturális egyesületekhez és a politikai pártokhoz való viszonya	103
Határmódosítás 1938-ban és annak következményei	116
A magyarok helyzete az első Szlovák Köztársaságban	120
A magyar zsidóság és iskoláinak sorsa Magyarországon és Szlovákiában	123
A cigányság eddigi sorsa és jövője	132
Tanítók a háborúban és az orosz hadifogságban	136
A szlovákiai magyarok és a magyar tanítók sorsa a jogfosztottság éveiben	142
A magyar kisebbség közösségi életének és iskoláinak újraszervezése Szlovákiában	146
A csehszlovák iskolarendszer s benne a magyar iskolák helyzete	149
Magyarország oktatásügye s benne a szlovák nemzetiségi oktatás	161
Küzdelem a nemzeti tudat megtartásáért és a szlovákiai magyar iskolákért	166
A szocialista állam politikai-ideológiai mechanizmusa	178
Az iskolák politikai és szakmai irányítása	186
A szlovákiai magyar iskolák hálózata 2000-ben	195
A megmaradás fő feltételei	203
Az iskolák felszereltsége és a háttérintézmények	209
Az iskolákról és a tanulókról való egészségügyi gondoskodás	220
A pedagógusok bérezése, kitüntetése és egyéb juttatások	225
Ifjúsági, kulturális, pedagógiai és társadalmi szervezetek, valamint intézmények a rendszerváltozás után	232
Kronológia	247
Felhasznált irodalom és más forrásanyagok	257

A kezdetekről

Az iskola szó hallatán önkéntelenül a tanulás és a tanítás fogalmak jutnak az eszünkbe. Persze azon formái e cselekvéseknek, amelyek az iskolában történnek. Azonban tudni kell, hogy ismeretek, tudás, képességek, készségek, jártasságok nem csak az iskolában sajátíthatók el. Sőt, ezek nagy részére éppen az iskolán kívül tesz szert az ember. Azt sem szabad elfelejteni, a tanulás képessége nem egyedül az embernek adatott meg, már a legegyszerűbb élőlényeknél is tapasztalható. Tanítani sem kizárólag az ember tudja a társait, utódait, hanem a magasabb rendű állatok is, mint például a madár- és emlősfajok igen nagy hányada. Érdemes megfigyelni.

Az intézményes nevelés és oktatás, mely nélkül az emberi társadalom ma már működésképtelen lenne, kizárólag emberi találmány, s egyidős a civilizációval. Ezek szerint a tanító segítségével történő tanulásnak mintegy háromezer éves múltja van. Azt is mondhatnánk, e kapcsolat egy időben jöhetett létre az írásbeliséggel. Csakhogy ez a kezdeti tanítás-tanulás viszony korántsem mondható iskolának.

Egyes – máig meg nem határozott – régészeti leletek arra engednek következtetni, hogy az első csoportos oktatás Mezopotámiában jött létre, ám ez nem biztos. Az viszont igen, hogy az ókori görögöknek már különböző iskolatípusaik voltak. A sportolni vágyó fiatalok a Kr. e. 5–4. században már athéni gymnaszionokban fejleszthették tovább képességeiket. Tanítóik által különböző sportágakban részesültek testi nevelésben. Kétezer évnek kellett eltelnie, hogy ezt a régi iskolatípust felújítsák, igaz, teljesen más tartalommal. A reneszánsz idején, vagyis a 15. században, a tudományok, azaz a szellemi dolgok elsajátítására szolgáló iskolák lettek a gimnáziumok.

Sok olyan, iskolával kapcsolatos kifejezés él még ma is, amely a művelt görög néptől ered. Ilyen például az akadémia, amely nemcsak a tudósok testületét jelenti, hanem egyes felsőfokú oktatási intézmények megnevezése is. Annak idején Platón a tanulni vágyó fiatalokat az Akadémosz félisten templomát körülvevő parkban gyűjtötte össze és gondol-

kodni tanította őket. Ugyanezt ette Arisztotelész is Lükéionban, vagyis a líceumban, amely ugyancsak park volt. A hallgatók tanítómesterüket követve, sétálva sajátították el a tudnivalókat, miközben kérdéseket tehetek fel neki.

A tanítót ekkor még nem azonosították a pedagógussal, annak ellenére, hogy ez utóbbi is görög eredetű szó. Paidagogosznak nevezték azt a rabszolgát, aki az iskolába járó fiúkat hazakisérte az iskolából. Magyarra fordítva e szót, fiúkísérőnek mondhatnánk.

Míg a felsőfokú képzés sétálgatás közben történt, írni és olvasni „tanterem”-ben tanultak meg a fiúgyermekek. (A lányoknak sok évszázadot kellett várniuk erre a lehetőségre.) A görög tanítók saját lakásuk egyik helyiségét alakították át tanteremmé, ahol díjazás ellenében tanították a gyerekeket az írás, olvasás elsajátítására, majd – az *Íliász* és *Odüsszeia* eposzok tanulmányozása által – a görög történelem és mitológia megismerésére. Azt is mondhatnánk, hazafiságra. A hexameterekben írt homéroszi költemények előadásához ének-zenei képességekre is szükség volt, ezért ezt is fejlesztették. Tehát az athéni ifjak esztétikai képzésben is részesültek.

A tábla és a letörölhető írás is ógörög találmány, ugyanis *irkalap*nak puha viasszal bevont fatáblát használtak, melyre pálcikával rajzolták a betűket, szavakat. Ha megtelt a lap, a viaszt elsimították. Később évszázadokon át, még az 1900-as évek elején is, palatáblára palavesszővel írtak a gyerekek, melyeket aztán hirtelen gyorsasággal váltott fel a fűzet és a grafitceruza.

Az iskola is görög eredetű szó. Kezdetben nem épületet vagy helyiséget jelentett, hanem szívesen végzett, kellemes, sőt gyönyörködtető foglalatosságot, azaz „szkolé”-t, amelyet aztán a rómaiak, akik minden szépet és hasznosat igyekeztek a görögöktől átvenni, scholának neveztek.

Hogy mennyire lelhatték örömüket vagy éppen gyönyörűségüket a görög és a római gyerekek a szkoléban, illetve a scholában, nyilván ők tudnák megmondani. A korabeli falfestmények alapján ítélve nemigen rajonghattak érte. Az iskolát sajnos létrejöttétől napjainkig áthatotta, azaz áthatja a kényszer, a durva testi fenyegetéstől kezdve a személyiségnek lélekromboló megalázásáig. Az új és a legújabb korban pedig az intézményrendszerre alakult iskola a hatalomgyakorlás eszközévé is vált.

Az első magyar iskolák

Bármilyen furcsán hangzik is, el kell fogadnunk, a magyarságnak előbb volt iskolája, mint önálló, független királysága. Tudvalevő, hogy Istvánt 1000 karácsonyán vagy 1001. január 1-jén koronázták királlyá. Az államalapítás tehát ehhez a dátumhoz kötődik. Az első iskolát, a pannonhalmi bencés monostort viszont még Géza fejedelem kezdte építtetni, amely 998-ban már működött is. Ezt onnan tudjuk, hogy a *Pannonhalmi Évkönyvek*be ekkor kerültek be az első bejegyzések. A nálunk elsőként otthonra lelt szerzetesek a Benedek-rendiek voltak, tehát egy tanító rend, akiket aztán más rendbeliek is követtek. Kolostoraik nemcsak az írásbeliség műhelyei lettek, s ők nem csupán a vallásos hit terjesztését és megszilárdítását végezték, hanem a földművelést, benne a kertészetet, szőlészetet, borászatot, valamint az ipari termelés korszerű gyakorlását is tanították.

Ahogy fölépült az állam közigazgatási rendszere, vele párhuzamosan fejlődött a magyar egyházszervezet is a maga iskoláival. 1235-ben Magyarországon 20 férfi és 2 női rendház, azaz kolostor működött, nem egy közülük a mai Szlovákia területén. A püspökségek mellett létrejöttek a székeskáptalanok (papi tanácsadó testületek), amelyek iskolákat is működtettek. A káptalani iskolák az idő folyamán fontos művelődési intézményekké váltak.

Érdemes megjegyezni, hogy a káptalani iskolákban ugyanazokat a „tantárgyakat”, helyesebben elméleti rendszereket tanították, mint a Római Birodalomban, vagyis a hét szabad művészetet: grammatikát (nyelvtant), retorikát (szónoklattant), dialektikát, aritmetikát (számtant), geometriát (mértant), asztronómiát (csillagászatot) és zenét. Tévedés ne essék, a tanítás nyelve a latin volt, tehát nem magyar nyelvtant tanultak a nebulók. Egyesek aztán latinul tanulhattak a nyugat-európai egyetemeken is, mégpedig Párizsban, Oxfordban, Bolognában, majd Prágában, Bécsben, Krakkóban, Heidelbergben, és egy rövid ideig Pécsen is, ahol 1367-ben I. (Nagy) Lajos alapított egyetemet.

Latin volt az egyházi szertartások nyelve is, a római katolikusoké egészen az 1960-as évek közepéig.

A régi kódexekbe, feljegyzésekbe, okiratokba, évkönyvekbe a latin szöveg közé rengeteg szó bekerült a nép nyelvéből, így a magyarból is. Az első összefüggő magyar nyelvemlékünket, a *Halotti beszédet*, az 1190-es években íródott *Pray-kódex*ben találták meg.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy a magyarok honfoglalás előtti ván-

dorlásaik során sok kelet-európai néppel találkoztak, és keveredtek velük. Nyelvünkbe már ekkor beépültek tőlük átvett idegen szavak. A honfoglalás után pedig főleg a szláv és a germán népek tömegeivel hozta össze elődeinket a sors. Mi sem természetesebb, mint az, hogy az egymás szomszédságában élő népek nyelve hatott egymásra. Nemcsak tárgyakat csereberéltek az emberek, hanem szavakat, fogalmakat is. Egyes európai népek pár száz évvel ezelőtt beszélt nyelve mai utódaik számára szinte teljes egészében érthetetlen. Érdekes, hogy a miénk, magyaroké ilyen nagy mértékben nem változott meg. Ezt bizonyítja a már említett *Halotti beszéd* és az 1300-ból való *Ómagyar Mária-siralom*.

Azt is jól véssük az emlékezetünkbe, hogy Magyarország népe kezdetől fogva soknyelvű volt. Hiszen már István király is arra biztatta alattvalóit, hogy az idegeneket szívesen kell fogadni, és hagyni kell őket az ország területén letelepedni. Jöttek ide aztán németek, olaszok, szlávok, akik később nemcsak kézművesek, kereskedők vagy éppen földművelő jobbágyok lettek, hanem ha valamely, főleg harci cselekedeteik által kitűntek, a király nemesi rangra emelte őket. Azonban e nemesek, függetlenül anyanyelvüktől, magyar nemeseknek tekintették magukat. Kivételt képeztek például a horvátok, mert nekik, mielőtt 1102-ben, (Könyves) Kálmán uralkodása idején a magyar királysággal perszonálunióra léptek, volt nemesi rendjük. E kiváltságjogukat mindvégig, azaz 1918-ig meg is tarthatták. Ennek alapján a horvátok történelmi nemzetnek tekinthetők, míg a királyi Magyarország többi nemzetisége, függetlenül a beszélt nyelvtől, magyar volt. Mármint a nemesek és a szabad királyi városok polgárai, akik a királytól kapott kiváltságjogokat élveztek. A jobbágyok viszont, ha magyarul beszéltek is, nem tartoztak a nemzethez, nekik inkább csak kötelességeik voltak, joguk vajmi kevés.

Leánynevelés, az első magyar egyetemek és ösztöndíjak

Elsőként a görögkeleti egyháznak volt női szerzetesrendje Magyarországon, már Szent István idejében. A Nagy Szent Bazil-rendnek két kolostora is működött, az egyik Veszprémben, a másik Dunapentelén. Velük egy időben alapították meg az esztergomi és a somlóvásárhelyi római katolikus bencés apácakolostorokat. A premonstreieknek pedig női kanonok-

rendjük működött már a 12. században. Őket követték a domonkos rendi apácák, majd a ferences rendhez tartozó klarisszák. Az utóbbiak már fiatal lányok nevelésével is foglalkoztak, úgyszintén a Szent Ágoston-rendiek. Tehát a magyarországi leánynevelés már a 13. században elkezdődött.

A 14. századi káptalani iskolákban ágostoni elvek alapján kezdték el nevelni a világi papokat is. A hét szabad művészetet más-más kanonok, azaz tanár oktatta. Azt is mondhatnánk, hogy ezzel kezdődött meg a tanári pályák szakosodása. Például a lector (olvasókanonok) tanította a grammatikát, a cantor (éneklőkanonok) a zenét, megint más a dialektikát és a filozófiát. A tanítványok korcsoportok szerinti differenciálása, azaz három csoportba sorolása is az ő leleményük volt. Doktori minősítést a diákok azonban továbbra is a külföldi egyetemeken szerezhettek.

A rövid ideig működő pécsi egyetem (1367–1390) 1395-ben Óbuda-ra került, de csak 1418-ig volt képes fennmaradni. Ezután 1467-ben Hunyadi Mátyás alapított egyetemet Pozsonyban Academia Istropolitana néven, mely mindössze két évig működött (1468–1470).

Az a felsőfokú oktatási intézmény, amely évszázadokon át életképes maradt és valóban megérdemli az egyetem nevet, az 1635-ben Pázmány Péter alapította nagyszombati egyetem volt, amely ma Budapesten Eötvös Loránd nevét viseli. Ám tudvalevő, hogy a nyugat-európai egyetemeknek négy kara kellett legyen, a nagyszombatinak kezdetben csak filozófiai és teológiai kara volt, amely évtizedek múltán jogi fakultással bővült. Teljes egyetemmé 1769-ben vált, amikor megkezdte működését az orvosi kara is.

Érdemes megjegyezni, hogy Mária Terézia 1763-ban Selmechbányán Bányászati és Erdészeti Akadémiát alapított, amelyet a Monarchia feldarabolása után az új Csehszlovákiából Sopronba telepítettek át. Ekkor került át Pécsre az 1912-ben Pozsonyban alapított Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem jogi, orvosi és bölcsészeti kara is. Az első mérnök-képző intézetet Institutum Geometricum néven 1782-ben II. József alapította Budán, mely 1850-ig működött.

A magasabb képzettséget igénylő hivatalnoki pályák létrejötte I. (Nagy) Lajos korához kötődik. A királyi kancellárián működő bíróságokon a hivatali tisztségeket közép- és kisbirtokos nemesi családból származó férfiak töltötték be. Tehát világiak. Nótáriusokként ők készítették a nádori és országbírói okleveleket. Szaktudásuk megszerzéséért nem kellett külföldi egyetemeken tanulniuk, elég volt hozzá a deák műveltség, amelyet a káptalani iskolában is meg lehetett szerezni.

A ma oly természetesnek tűnő ösztöndíj (stipendium) s az egyes európai országokban már régóta alkalmazott „tanulmányi kölcsön” sem legújabb kori találmány. Az 1390-es évek elején, tehát Zsigmond király idejében, egy Budai János nevű esztergomi kanonok azon szegény sorsú diákok számára, akik külföldi egyetemeken akartak tanulni, de pénzüik nem volt hozzá, Esztergomban létrehozta a Collegium Christit. A válogatott ifjak egyetemi előkészítőn vettek részt. Amikor pedig tanulmányaik befejeztével visszatértek és jövedelmező álláshoz jutottak, a taníttatásukra fordított összeget teljes egészében vissza kellett fizetniük. A kanonok úr arra is gondolt, hogy a barsi főesperesi méltóságot csak olyan külföldön tanult férfiak nyerhessék el, akik e Krisztus Kollégiumának voltak a növendékei. Budai János tehát alapítványt hozott létre, az első ilyen a térségünkben, amely 1543-ig jól működött. Vagyis mindaddig, amíg Esztergomot el nem foglalták a törökök. Mint tapasztalható, példája a mai napig él, s valószínű, a jövőben sem hal el.

Az otthoni tanulás, pontosabban a nem nagy közkeveltségnek örvendő házi feladat sem mai tanári kitaláció. A középkori káptalani iskolában, az 1500-as évek közepe táján, úgy tanultak a diákok, mint azelőtt és utána évszázadokon keresztül. Csöndben meghallgatták a tanáruk magyarázatát, jegyzeteket készítettek, egyes tudnivalókat együtt hangosan skandáltak, majd a tanórán kívül a kollégiumokban is folytatták a gyakorlatot. Akik pedig hazajártak, házi feladatot kaptak, ami aztán a közoktatásban bevett szokássá vált. Ki tudja, mikor marad abba? Vagy az iskola mai formáját kellene megszüntetni? Erre is akad már példa a világon.

Az első könyvtárak, taneszközök és az anyanyelvűség megnyilvánulása az irodalomban

Az első európai hírű magyar könyvtár Mátyás király Bibliotheca Corvinianája volt. Legrégibb kódexe 1464-ben íródott, s a könyvtár állománya rövid negyed évszázad alatt elérte a 2500 kötetet. A hollós címerrel ékesített corvinákból mára mindössze 173 maradt, ez is szétszóródva a világban. Hunyadi Mátyás könyvtárát akkor gazdagságában csak a pápai könyvtár múlta felül.

Minket azonban, témánk szempontjából, jobban érdekelnek az oktatást szolgáló könyvtárak, illetve azok könyvállománya és eredete, hiszen írott szó nélkül tanítani aligha lehetett volna. Ezért az iskoláknak kezdetől fogva kellett hogy legyenek könyveik, iskolánként legalább egy-két kötet. A 15. század elején a káptalani iskoláknak már aránylag gazdag könyvtárak voltak. Az akkori összeírók Pozsonyban 82, Veszprémben 171 és Zágrábban 225 kötetet találtak. Mátyás gyűjteményéhez viszonyítva bizony ez szerény leltár, ám a jelentősége igencsak nagy, mert e könyvek a kor tudományos ismereteit nemcsak magukba foglalták, hanem közre is adták.

Mint érdekességet megjegyezhetjük, hogy az első könyvtárakat nem a középkorban alapították. Aki már az ókori világ összes írásbeliségét igyekezett összegyűjteni, Asszíria kegyetlenkedéseiről híres uralkodója Assur-ban-aplu, közismertebb nevén Assurbanipal volt (Kr. e. 668–626). Ninivei „könyvtára”, az ókori irodalom és történetírás felbecsülhetetlen értékű forrásanyaga, mintegy 30 000 agyagtáblából állt.

A kő- és agyagtáblákat már az ókorban felváltotta a pergamen, az állati bőrből készült finom hártya. Később az egyiptomi papiruszleveleket ragasztották össze fóliává, s végül a Kr. u. 2. században a kínaiak feltalálták a papírkészítés módját. Az írásra alkalmas új anyag előállításának technológiája csak a 10. században jutott el Európába az arabok által. A legrégebbi magyarországi papíroklevél viszont 1310-ből való. Az első hazai papírmalom azonban ennél is később, jó kétszáz év múltán kezdte meg működését Lócsén. Addig Nyugat-Európából hozták be a kész terméket. A papírgyártásnak a nyomda feltalálása és elterjedése adott lendületet. Bár a nyomdagépet a német Johannes Gutenberg már előbb feltalálta, a könyvnyomtatás kezdete 1454-től számítódik, amikor a feltaláló Mainzban kinyomtatta az ún. 42 soros Gutenberg-bibliát. Nem telt el húsz esztendő, amikor 1473-ban Budán megkezdte működését Hess András nyomdája, ám hosszú ideig nem akadt követője.

Az íróeszközökön és a könyvön kívül fontos taneszközzé vált a térkép is. A világ legrégebbi térképe egy Kr. e. 2200-ból való babiloni agyagtábla, amely az adófizető területeket ábrázolja. Az egyiptomiak II. Ramszesz fáraó idejében (Kr. e. 1290–1224) a núbiai aranybányák elhelyezkedését már papiruszlapokra rajzolták. Az ókori görögök már az égtájakat is feltüntették a térképeiken, s akkor a legtökéletesebb térképeket Ptolemaiosz készítette.

Jó térképek nélkül aligha boldogultak volna az ókori és a középkori csillagászok és utazók. Magyarországról az első térképet Bakócz Tamás

érsek Lázár nevű titkára készítette, valószínűleg az 1510-es években. Nem papírra, ez fametszet volt.

Az anyanyelvűséget az irodalomban Luther Márton alapozta meg azáltal, hogy a Bibliát német nyelvre fordította. Nálunk e folyamat kezdete 1590-hez kötődik, amikor megjelenik Károlyi Gáspár teljes bibliafordítása, a *Vizsolyi Biblia*. Azonban tudni kell, hogy a bibliafordításnak, mint sok más szellemi tevékenységnek, voltak előzményei is. Ugyanis 1420 és 1430 körül a huszita tanok beszivárgásának hatására magyar katolikus papok is népük nyelvére fordították a Bibliát. Ám tény, hogy az anyanyelvűséget csak a 16. század közepétől rohamosan terjedő reformációnak sikerült kibontakoztatnia.

Az első tankönyvek és tantervek – megindult a küzdelem az iskolákért

Az iskolát a népnevelés szolgálatába nyilvánvalóan a reformáció állította, hiszen neki volt elsődleges célja, hogy a bibliai tanítást az egyszerű nép is megértse, a megértéshez pedig olvasni tudás is kellett.

Előbb a városi iskolákat hozták létre, amelyek közül némelyek oly nagy hírnévre tettek szert, hogy méltón beírták nevüket a magyar történelembe. Elsőként kell megemlítenünk a sárospataki Református Kollégiumot, amelyet Perényi Péter 1531-ben alapított. Virágkorát azonban I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és felesége, Lorántffy Zsuzsanna idejében élte. E főúri házaspár nemcsak gazdag adományokkal, alapítványokkal támogatta a kollégiumot, hanem azzal is törődött, hogy kiváló tanárok oktassanak benne. A korán megözvegyült fejedelemné asszony meghívására vendégtanárként 1650–54-ben itt működött az európai hírű, cseh származású pedagógus, Jan Amos Komenský, latinosan Johannes Amos Comenius. Ő volt az, aki az első „iskoláskönyvet”, pontosabban tankönyvet megírta, és éppen itt, Sárospatakon. Könyvének az *Orbis sensualium pictus* címet adta, ami magyarul így írható: „Az érzékelhető dolgok képekben megjelenített világa.” A világról összegyűjtött minden akkori ismeretet tartalmazta, könnyen áttekinthető rendszerbe foglalva és rajzolt képekkel illusztrálva. Igaz, a könyv csak 1658-ban jelent meg Nürnbergben, de Komenský magyar kisdíákjai már 1654-ben belőle tanultak, mégpedig anyanyelvükön, annak ellenére, hogy a szerző nem tu-

dott magyarul. A latin nyelven megírt szöveget Komenský tanártársai magyarra fordították. A könyv latin–magyar változata 1675-ben jelent meg Brassóban nyomtatásban. Comeniusnak nemcsak az volt az egyedüli érdeme, hogy az anyanyelvi oktatást szorgalmazta, és a tanításba bevezette a szemléltetést, hanem azt is ő mondta ki elsőként, hogy a tanuló számára vonzóvá kell tenni a tanulást. Azt vallotta, sokkal mélyebb és tartósabb lesz a tudás, ha a gyerekek játszva, tréfás módon szerezhetik meg az ismereteket. Bizony sok tanár még ma is megfélekedezik erről.

Híres református kollégium lett a sárospatakival egy időben a pápai és a debreceni, a 16. század második felében pedig létrejöttek a nagyváradi, gyulafehérvári és a marosvásárhelyi református iskolák. A mai Szlovákia területén Losoncon, Rimaszombatban és Kassán alapítottak protestáns iskolákat. Az iskolák élén a rektor állt, aki a nagydiákokat oktatta, a nagydiákok pedig, akiket preceptoroknak nevezetek, tanították a kisebbeket. Ehhez bizony órarendre volt szükség, hogy ki-kki elláthassa a maga tanulói és tanítói feladatát. Az iskolák belső életét törvényekkel szabályozták. Az első, még latin nyelvű iskolatörvényt a pápai iskolában írták 1585-ben. Viszont az első magyar nyelvű iskolatörvény Nagybányán látott napvilágot az 1665-ös esztendőben. A tanulókat korosztály szerint tanulócsoportokba, azaz classisokba sorolták, a tanévet pedig két félfévre osztották.

A katolikus egyházban a protestánsok (reformátusok) visszatérítése érdekében létrehozták a jezsuita szerzetesrendet (1534-ben alapította Loyolai Szent Ignác). A hit terjesztésén (misszió) kívül fő feladatuk az oktatás volt. Tulajdonképpen ők indították el a harcot az iskolákért. Kiemelkedő jezsuita pap és iskolaalapító volt Pázmány Péter esztergomi érsek. E szerzetesrend római vezetősége a 16. század végén központi tervet dolgozott ki, amelyet hosszas megvitatás után 1599-ben adtak ki nyomtatásban *Ratio Studiorum* címen. Ez volt az első tanterv, amely nem egyetlen iskolára terjedt ki, hanem az egész katolikus iskolarendszerre.

Az államhatalom figyelme a 18. század második felében terelődött az iskolára, vagyis a felvilágosult abszolutizmus idején. Nálunk a tanügyi reformot osztrák és magyar tanügyi szakemberekkel (köztük szláv származású is volt) Mária Terézia indította el az 1600-as évek végén. Az általuk kidolgozott *Oktatási-Nevelési Rendszer*, pontosabban a *Ratio Educationis* terjedelmes latin nyelvű tervezet 1777-ben jelent meg. Ez volt az első hazai kísérlet az állam felügyelete alá vont egységes iskolarendszer megteremtésére, amely bevezette a kötelező iskolalátogatást. 1806-ban a

tervezet módosított változatát is kiadták *Ratio Educationis Publicae* címen. E tanügyi törvénynek a lényege, hogy a három évfolyamos elemi iskolát 6-éves korától legkésőbb 12 éves koráig minden gyermeknek el kellett végeznie. Gimnáziumba, amely 6 évfolyamos volt, 9-éves korától járhatott a gyerek. A tanulók tudását 3 jeggyel értékelték, s aki hármast kapott, meg kellett ismételnie az osztályt. Magyarország területén hét nemzetiség élt, s a törvény szerint gyermekeik mind anyanyelven sajátíthatták el az alap-, illetve az általános ismereteket.

Tanügyiigazgatási egységekként létrehozták a tankerületeket, s élükre tankerületi igazgatókat neveztek ki. Az iskolák közvetlen irányítását igazgatókra bízta, az ellenőrzést pedig tanfelügyelőkre. A *Ratio Educationis* a 19. század közepéig fejtette ki hatását a magyar oktatásügyre, de szellemisége mindmáig él.

Szabályozó eljárások, törvények, a magyar tanító- és tanárképzés kialakulása

A középkori iskolákban nem osztályozták a diákokat. A tanárok úgy vélekedtek, hogy aki lusta, nem tanul, úgyis lemarad, tudás nélkül pedig nem boldogul az életben. (Egyes pedagógiai irányzatok, például a reformpedagógiák, manapság is ezt vallják.) Ennek ellenére a káptalani iskolákban már a 14–15. században alkalmazták a megszegyenítést. A rektor, vagyis a tanító (tanár) a legszorgalmasabb tanulókat az első padokba ültette, a sikerteleneket (a rendzavarókat, lustákat) pedig a hátsókba, sőt még rajzolt számárfejet is akasztott a nyakukba, vagy számárfej maszkot húzott a fejükre. Innen ered még a 20. században is alkalmazott számárpad.

A számjegyekkel való értékelés a jezsuitáktól ered. Az 1599-ben kiadott *Ratio Studiorum* című tanügyi rendeletükben bukkan fel először. A belső differenciálás, ma „képeségek szerinti csoportosítás” sem újkori találmány. Már a 17. századi gimnáziumokban alkalmazták. Havonta egyszer „témazáró” dolgozatokat írtak a tanulókkal. A jeles osztályzatokat elért „eminens” tanulók az első padban ülhetek, őket követhették a sikeresek vagy elsőrendűek, a „prima classis” besorolást nyertek, a gyengébbek vagy másodrendűek, a „secunda classis”-ok hátrább ültek, s a rossz tanulóknak („classis tertia”) már csak a hátsó padok jutottak. (Ennek „korszerűsített” változatával egyes modernnek nevezett iskolapro-

ramokban még manapság is találkozhatunk.) E merev osztályozási rend a 18. században odáig fajult, hogy aki „secundát” kapott, azt osztályismétlésre kötelezték. Az egy-egy csoportba besoroltak között még egyéni sorrendet is fel kellett állítani.

Az 1848-as forradalom az oktatásügyben már a tanév végén éreztette hatását. Megszüntette a tanulók tudásuk szerinti csoportosítását és az egyéni rangsorolást is. Az ún. anyakönyvekbe ábécérendben írták be a tanulókat, s minden név után az addigi egy általánosító érdemjegy helyett hármat tüntettek fel. Osztályzatot kaptak a tanulók hittanból, magyar nyelvből és „egyéb rendes tanulmányokból”.

1862-63-as tanévtől kezdve lényegesen megváltozott a tanulók osztályozása. Külön értékelték a tanulók „erkölcsi viseletét”, figyelmét, szorgalmát és tanulmányi eredményét, minden tantárgyból. Mind a négy kategóriában öt minősítő szót alkalmaztak, végül e részértékelésekből állapították meg az átlagosztályzatot, amely végül is kitűnő, jeles, 1. rendű, 2. rendű és 3. rendű lehetett.

A tanév végi vizsga, latinul egzamen már a középkorban is kötelező volt. Az érettségit, latinul maturát azonban először 1788-ban vezették be Poroszországban, Magyarországon pedig 1851-ben tartották az első érettségi vizsgákat. A gimnáziumok akkor már nyolcosztályosak voltak. A sikeres érettségi vizsga jogot adott arra, hogy az ifjú maturáns egyetemen folytathassa tanulmányait. A felvételi vizsgát nem alkalmazták.

A latin nyelvű iskolák bizonyítványait, mi sem természetesebb, latin nyelven írták. A nyomtatványok neve *Testimonium scholasticum* volt. Az 1843–44. évi reformkori országgyűlés egyik vívmánya a magyar nyelvtörvény elfogadása volt. Ennek alapján már az 1844–45-ös tanév végén *Érdem szerinti sorozat* címen megjelentek az első magyar nyelvű bizonyítványok, amelyeket 1846-ban már *Iskolai bizonyítvány* néven adtak ki.

Megjegyzendő, hogy a magyarországi gimnáziumok kerek száz esztendőn át, 1849-től 1949-ig nyolcosztályosak voltak. Az új polgári igényeknek megfelelően létrehozták a reálgimnáziumokat is. A 19. század közepétől kezdve a legelterjedtebb középiskola-típus e kétféle nyolcosztályos gimnázium volt. Az osztrák–magyar kiegyezés után (1867), Eötvös József minisztersége idején alakultak meg, főként a 10–14 éves városi fiatalok számára, a polgári iskolák, amelyek nemcsak tandíjmentességük által voltak igen közkedveltek, hanem azért is, mert sok gyakorlati ismeretet építettek be a tananyagba.

A gyerekek többsége azonban az elemi népiskola befejezése után

vagy dolgozni kezdett – leginkább a falusi parasztyerek –, vagy iparostanoncként szakmát tanult.

Az első állami leány-középiskola Veres Pálné kezdeményezésére 1875-ben kezdte meg működését Magyarországon. A nők egyetemi tanulmányait egy 1895-ben kiadott miniszteri rendelet tette lehetővé, ám az első nyolcosztályos leánygimnázium csak 1896-ban nyílt meg. A koedukáció, vagyis hogy a lányok és a fiúk közös középiskolába, esetleg közös osztályba járhatnak s azonos tantervek alapján tanuljanak, Magyarországon csak 1950-ben valósulhatott meg.

A polgári társadalom létrejötte eredményezte az óvodák kialakulását is. Az első, gyermekkertnek nevezett óvodákat az 1900-as évek elején alapították Nyugat-Európában. Magyarországon 1828-ban, Budán, Brunszvik Teréz szervezett óvodát. Kezdetben csupán férfiak voltak az óvodapedagógusok, csak a 19. század vége felé vették át szerepüket a nők.

A tanítók képzését Magyarországon 1775-ben kezdték meg, az ún. norma-iskolákban. Ezeket az 1806-ban kiadott *Ratio Educationis Publicae* rendelkezései alapján szervezték, a tankerületek székhelyén. Nevük a „methodus normalis” fogalomból ered, s a többenél magasabb szintű iskolák voltak.

Az első magyar tanítóképző intézetet azonban 1828-ban Pyrker László érsek alapította Egerben. Az érdekesség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy ugyancsak ő hozta létre Szepesváralján már 1818-ban az első német nyelvű tanítóképzőt Magyarországon. Tehát ha úgy vesszük, a nemzetiségieknek előbb volt tanítóképzőjük Magyarországon, mint a magyaroknak.

A norma-iskolákban nem határoztak meg semmiféle előképzést, a tanítóképzőkben viszont már feltétel volt, hogy a jelölt a gimnáziumnak legalább négy osztályát elvégezze. Így a „szakképzés” csupán két évig tartott. A jelöltek a képzés folyamán feldolgozták az elemi iskola tananyagát, továbbá tanítás- és neveléstant tanultak, s alapos zenei képzésben részesültek. Az oktatás és a nevelés megfigyelésére, valamint gyakorlati tanításra a helyi népiskolába jártak.

1842-ben királyi rendelet alapján öt „királyi katolikus” tanítóképző kezdte meg működését Magyarországon: Pesten, Miskolcon, Szegeden, Érsekújváron és Nagykanizsán. Mivel a tanítók jövedelme igen csekély volt, a fiatalokat ezen iskolákba falusi jegyzőnek is felkészítették. Ugyanabban az évben szervezte meg Majer István az esztergomi tanítóképzőt, akkori kifejezéssel éve – mesterképzőt. Pedagógiai tankönyvet is írt a képzősök számára.

1847-ben újabb képzővel gyarapodott az intézetek száma, és pedig a győrrivel. 1848-ban Majer István foglalta össze a tanítóképzés korszerűsítésének elveit. Róla illik tudni, hogy pályáját a Párkány melletti Muzsla községben tanítóként kezdte, majd katolikus papként hosszú ideig tevékenykedett Kürtön, s 1866-ban esztergomi kanonok, később címzetes püspök lett. Népművelő, irodalmi és ismeretterjesztő tevékenysége pedig példaértékű volt. Ő lett az I. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson a tanítóképzőkkel foglalkozó bizottság vezetője. Tevékenységének nagy eredménye a tanítóképzők hálózatának kiépülése.

Az 1850-es években már 11 római katolikus, 3 görög katolikus tanítóképző és 1 tanítónőképző működött Magyarországon. Ezekhez csatlakozott 1857-ben a sárospataki, a nagykőrösi és a debreceni református tanítóképző, valamint a soproni és a felsőlövői evangélikus tanítóképző is. A kiegyezéskor, vagyis 1867-ben már 15 római katolikus, 2 görögkeleti román, 1 görögkeleti szerb, 4 református, 2 izraelita tanítóképző és 1 római katolikus tanítónőképző iskola létezett Magyarországon, vagyis összesen 23. 1918-ra pedig számuk elérte a 91-et. A fiúkat kántornak is felkészítették.

A szlovák iskolák tanítóit Esztergomban képezték. Bár az 1879. XVIII. tc kötelezővé tette a nemzetiségi népiskolákban a magyar nyelv oktatását, s csak olyan tanító alkalmazását tette lehetővé, aki képes volt a magyar nyelvet tanítani, továbbra is előfordult, hogy egyes nemzetiségi tanítók, például a pilisi szlovák falvakban, nem tudtak magyarul.

A tanítóképzőkben a tanulmányi idő már három év volt, amit 1881-ben négy évre emeltek. Ez azt jelentette, hogy a képzés 14 éves kortól 18 éves korig tartott. (Ezt megelőzően a fiúk csak 15 éves korukban kezdhették meg tanulmányaikat a képzőkben.)

Az első állami tanítóképzők 1869-ben nyíltak meg Budán, Csurgón, Losoncon és Sárospatakon. Budán tanítónőképző is nyílt. Az 1920-as években Magyarországon a tanítóképzés idejét öt évre emelték.

A polgári iskolai tanárok képzését már 1887-ben elkezdték, és pedig úgy, hogy a tanítóképző intézetekben a tanítói oklevél megszerzése után lehetővé tették az egyéves tanári tanfolyam elvégzését. Az önálló tanárképző intézet 1906-ban Apponyi Kollégium néven alakult meg és 1949-ig működött. A második világháború után mind Magyarországon, mind Csehszlovákiában a tanítókat pedagógiai gimnáziumokban képezték, Csehszlovákiában 1960-tól, Magyarországon pedig 1976-tól tanító-, illetve tanárképző főiskolákon.

Az első magyar pedagógiai lapok és folyóiratok a következők voltak:

Közlemények a Kisdedóvás és Elemi Nevelés Köréből, megjelent 1843-ban. Címét 1844-ben Népbarátra változtatták; Religió és Nevelés (1841–1849); Egyházi és Iskolai Lap (1842–1849); Nevelés és Emléklapok (1846–1849).

Legtovább élt az Eötvös József kezdeményezésére megjelenő Néptanítók Lapja, amely 1860-ban indult és 1944-ben szűnt meg. Az első világháború kitörésekor a különböző tanítóegyesületek és egyházak folyóiratainak a száma 92 volt.

A pedagógus egyesületek, illetve társaságok közül kiemelkedik az 1891-ben alakult és még ma is működő Magyar (Paedagógiai) Pedagógiai Társaság (1949-től 1967-ig nem működhetett), amely a Nevelésügyi Kongresszusokat szervezte, és 1891–1949 között a legrangosabb magyar neveléstudományi szaklapot, a Magyar Pedagógiát jelentette meg. A lapot kiváló szakemberek szerkesztették és írták: Csengery János, Négyesy László, Kovács János, Fináczy Ernő, Weszely Ödön, Imre Sándor, Pintér Jenő, Kornis Gyula, Prohászka Lajos, hogy csak néhányat említsünk meg közülük.

Ugyancsak kiváló szakemberek működtek a Magyar Nevelési Társulatban (később Társaság), a Magyar Neveléstudományi Társulatban, a Magyar Gyermektanulmányi Társaságban és persze a többiekben is.

A nemzeti irodalmi nyelvek kialakulása

Tudjuk, hogy a reformációnak köszönhető az anyanyelvű írásbeliség kibontakozása, persze nemcsak a németé és a magyaré, hanem más európai népeké is.

Magyarország, illetve az Erdélyi Fejedelemség területén élő nemzetségek közül elsőként a románok nyelve indult gyors fejlődésnek. Az első román nyelvű könyv egy lutheránus katekizmus volt, amely 1544-ben jelent meg Szebenben. Ezt követte Coresi diakónus (szerpap) görögkeleti vallású katekizmusa 1559-ben, és a román nyelvre fordított evangélium, amely 1561-ben látott napvilágot. Szegedi Gergely első latin betűs román zsolttároskönyve 1570-ben jelent meg Kolozsvárott. Geszti Ferenc dévai várkapitány az első román nyelvű *Ószövetséget* 1582-ben adta ki. I. Rákóczi György jóvoltából több román nyelvű könyv is megjelent, köztük 1648-ban az *Újszövetség* fordítása is. 1699-ben pedig Gyulafehérvárott kiadták az első román tankönyvet *Bucovna* címen. Az egyházi „azbukás”

szláv nyelv helyett a románok számára a román nyelvű liturgiát János Zsigmond tette kötelezővé. Talán nem csoda, hogy a moldvai és a havasalföldi ortodox egyház nem nézte jó szemmel ezt a magyarok általi nemzeti gyámolítást, de megakadályozni nem tudta, sőt kénytelen volt alkalmazkodni hozzá.

Más volt a helyzet a szlovákok esetében. Igaz, mint tudjuk, a szlovákoknak eredetileg nem volt önálló, politikailag összeforrott nemessége, ám a 17. századra már népes kisenemességgel rendelkeztek. Sokan közülük a felvidéki városokban telepedtek le. A szepességi német városok lakossága előbb kevertté, majd egyre inkább szlovák nyelvűvé vált, sőt több felvidéki város is erre a sorsra jutott. Ennek ellenére a szlovák írásbeliség, illetve a szlovák irodalmi nyelv megteremtése még sokáig váratott magára. A fő ok abban keresendő, hogy a szlovák reformáció a *Králicei Bibliára*, a huszita korszakból megmaradt cseh bibliafordításra támaszkodott. A 17. századi szlovák vallási irodalom viszont már egyre inkább a nép élőbeszédéhez kezdett alkalmazkodni.

A magyarországi nem magyar népek összekeveredése a magyarsággal a honfoglalás óta több alkalommal is megtörtént. Legerőteljesebben a török hódoltság kezdetén, majd a törökök kiűzése után nyilvánult meg. A kipusztított, eredetileg magyarul lakta területeket főleg németekkel és szlávokkal (szlovákokkal) népesítették be, de nagyon sok erdélyi magyar is áttelepült az Alföldre, helyüket pedig leginkább moldvai románok foglalták el. Az ország lakosságának ez a helycseréje nemcsak a más-más nyelvet beszélők összekeveredését eredményezte – mégpedig úgy, hogy helyenként összefüggő nyelvszigetek jöttek létre –, hanem a különböző felekezetek is átcsoportosultak ezáltal.

Európa történelmi nemzeteinek és a nemzetiségek sokaságának a modern nemzetté váláshoz való igényét a felvilágosodás teremtette meg. Esméi elsősorban a fiatal teológusok által terjedtek, akik a különféle nyugat-európai egyetemeken tettek szert ismereteikre. Leginkább a gyakorlatiasság ragadta meg figyelmüket, miáltal rádöbentek arra, hogy az egyszerű népet a könnyebb megélhetés érdekében meg kell tanítani az okszerű gazdálkodásra. Ehhez nyilván irodalomra volt szükségük, pontosabban irodalmi nyelvre. Legnehezebben ment végbe ez a folyamat a szlovákoknál. Nekik ugyanis nem voltak olyan privilégiumaik, mint a horvátoknak és a szászoknak, s az ország határán kívül formálódó nemzetük sem volt, mint a románoknak és a szerbeknek. Ezért a nemzeti tudatra ébredésük csak lassan alakulhatott ki. Bonyolította helyzetüket, hogy nyelvük sok tájnyelvre tagolódott, miközben más szláv nyelvekhez

is közel állt. Az 1780-as években elsőként Anton Bernolák próbálkozott meg az egységes nyelv megteremtésével. Tudvalevő, hogy a cseh nyelvhez közel álló nyugat-szlovák nyelvjárás csiszolásával kívánt irodalmi nyelvet létrehozni. Vagy fél évszázaddal később, az 1840-es években nagyobb sikerrel járt Ludovít Štúr. Ő és követői a közép-szlovák nyelvjárást választották kiinduló alapnak. Köztudott, hogy ennek kezdetben sok ellenzője volt, ám Štúrék törekvése sikerre vezetett.

A nemzeti hovatartozás kérdése

A modern nemzet „tudományos” meghatározására több kritériumot szoktak felsorakoztatni. Ilyenek például a közös történelem, a közös terület, a gazdasági élet, a közös nyelv és kultúra, valamint a kultúrából fakadó közös lelki alkat, sőt vannak, akik a származást is szívesen ide sorolják. Csakhogy ezekkel az ismérvekkel az a baj, hogy nagyjából külső vonások, amelyeknek egyikét-másikat ha eltúlozzák – ami nemegyszer megtörtént az idők folyamán –, népek, népcsoportok sorsát pecsételik meg vele. Tehát a fenti ismertetőjegyek ha másra nem is, nemzetiségi elmentétek szítására igen alkalmasak. Az ellentétek kiélezése pedig olyannyira felfokozható, hogy az emberek, embercsoportok nemzeti hovatartozás ürügyén egymást büntetlenül megalázzhatják, sőt olykor még le is gyilkolhatják.

Elfogadhatóbb vélemény, hogy a nemzeti hovatartozás annyira szubjektív dolog, hogy inkább a vállalása a mérvadó, amihez viszont mély érzelmi kötődés szükséges, amelyet éppen egy nemzethez, nemzeti kisebbséghez vagy csupán etnikumhoz való tartozás táplál. Kétségtelen, hogy az ember nemzeti lelkületét elsősorban anyanyelve személyiségformáló hatásának köszönheti. Miután kialakult nemzeti tudata, a nemzetiségét ért sérelmek éppen olyan intenzitással hatnak rá, mint a személyiségére irányuló bántalmak. Így hát nem csoda, hogy a nemzetté válás kezdete óta a nemzeti értékek lerombolására irányuló támadások és ezen értékek védelme immár több évszázada dúló politikai háborúkká fajultak.

Kétségtelen, hogy az első háborús szikra kipattantója térségünkben a felvilágosult abszolutizmus egyik legmarkánsabb képviselője, II. József volt. Az 1784-ben kibocsátott jó szándékú nyelvrendelete egyáltalán nem arra irányult, hogy a birodalom területén élő nemzetek és nemzetiségek

éppen csak kibontakozó anyanyelvét visszafejlessze, hanem arra, hogy a Monarchia egységesebb irányítása érdekében a latin hivatali nyelvet a némettel váltsa fel. E rendelet legérzékenyebben a már eléggé népes hivatalnokréteget és az éppen fejlődésnek induló oktatásügyet érintette. II. József biztosan nem gondolta, hogy e rendeletével a magyar nyelvújító mozgalom kibontakozását segíti elő, mi több, azt a messzemenő következményekkel járó törekvést is kiváltja, hogy a magyar koronához tartozó területeken majd a magyar nyelvet tegyék államnyelvvé.

József halála után öccse, II. Lipót folytatta előde németesítő törekvéseit, amellyel nemcsak a magyar nemzeti érzés további kibontakozását buzdította, hanem a nemzetiségiekét is. Ezzel megindult a Habsburg-ház több mint száz esztendeig tartó játszámája, a magyarok és az ország területén élő nemzetiségek egymás ellen fordítása. Persze ez csöppet sem enyhíti a később meghatározó politikai szerephez jutott magyar rendek képviselőinek történelmi felelősségét, előbb a reformkorban, majd az 1848-49-es forradalom és szabadságharc kezdetén, s végül a kiegyezés utáni dualista államban. Igaz, könnyű tisztábban látni jóval később a megtörténtek után, mint a megmaradásért folyó küzdelmek idején. Tegyük hozzá azt is, hogy miként a magyar politikai elit, időnként a kisebbségek vezetői is hagyták magukat lépne csalni.

II. József nyelvrendelete után egy híján 60 esztendő telt el, amikor az országgyűlés Magyarország területén a magyar nyelvet tette kötelezővé a közoktatásban, az állami ügyintézésben és a Horvátországgal való érintkezésben is, ami a horvátok részéről akkor heves, később végzetes ellenállásba ütközött.

A magyar reformpolitikusok a polgári társadalom létrehozása szempontjából a soknemzetiségű Franciaországot tekintették példának, ahol az ország határain belül élő valamennyi állampolgárt, anyanyelvére való tekintet nélkül, franciának minősítették. Nem vették észre, vagy tán nem is akarták, hogy a magyarság nemzetté válásával párhuzamosan a más nyelvűek nemzeti mozgalmak is kibontakoztak. Törvényszerű volt, hogy a nemzeti mozgalmak egyike sem elégedett meg saját irodalmi nyelve és irodalma pusztá kibontakoztatásával, hanem jogi és politikai követelésekkel is felléptek, s végül saját területekre tartottak igényt. A nemzeti mozgalmak mozgatórugói az illír, a nagyszerb, a pánszláv és a dákoromán ideológia lettek. Leghatékonyabb terjesztői pedig a papság, az egyetemet végzett fiatalok, a tanítóság s nem utolsósorban a frissesség erejével ható nemzetiségi sajtó volt. Mindez nem bizonyult elég figyelmeztetésnek. A magyar nemesi reformnemzedék politikusai, köz-

tük maga Kossuth is, abban az illúzióban ringatták magukat, hogy a polgári átalakulás folyamán a nem magyar nyelvű értelmiségiek, tapasztalva a rájuk is ható szabadságjogok előnyeit, arra ösztönzik majd népüket, hogy önként beolvadjon a magyar nemzetbe.

Megjegyzendő, hogy a kor neves statisztikusa, Fényes Elek szerint ekkor, pontosabban 1842-ben a Magyar Királyság területén 4,8 millió magyar (38%), 2,2 millió román, 1,7 millió szlovák, 1,27 millió német, 1,25 millió szerb, 900 ezer horvát, 440 ezer rutén és 244 ezer zsidó élt. A többi nemzetiség együttesen nem tett ki fél százalékot. Tegyük hozzá, hogy e számok nem pusztán embertömegeket jelölnek, hanem olyan népek létszámát tükrözik, amelyek éppen akkor indultak el a nemzetté válás útján, s ma már valamennyien önálló állammal rendelkeznek, s mindegyikének államában élnek magyarok.

Az elhíresült „alternatív államnyelvoktatás” gyökerei

Térségünkben a nemzetiségi kérdés, benne az anyanyelv használatának és a nemzetiségi oktatásügy szabad kibontakozásának a joga a reformkortól, pontosabban az 1840-es évektől kezdve napjainkig folyvást időszerű politikai probléma.

Tévedés lenne, ha azt hinnénk, a magyar politikusok mindegyike a francia példára felépítendő polgári nemzetállam elfogult híve volt, mint ahogy a nemzetiségek vezetői sem mindannyian törtek lándzsát a Magyarországtól mindenáron való elszakadás mellett.

Teleki László 1849 nyarán arra ösztönözte Kossuth Lajost, hogy mielőbb egyezzenek meg a nemzetiségekkel. Tegyék lehetővé számukra anyanyelvük használatát a közigazgatásban, az anyanyelvi oktatást, törvénykezést, s végeredményben az autonómiát. Ez volt az egyik alaptémája az akkori országgyűlésnek, amely az autonómia elismerésén kívül szinte minden engedményt jóváhagyott. Eötvös József *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* című, Lipcsében megjelent elméleti munkájában a nemzetiségek egyenjogúsítását hangoztatja.

A szabadságharc leverése után az új kormányzat a népiskolákban, az egyházi szertartásokban és a községi közigazgatásban biztosította a szabad nyelvhasználat jogát mind a magyarok, mind a nemzetiségiek számá-

ra. 1851 után viszont már igyekezett visszatérni II. József németesítő törekvéseihez. A gimnáziumoknak már az alsó tagozatában lehetővé tették a német nyelv oktatását, a felső négy osztályban pedig mind több tantárgyat oktattak német nyelven, hogy a kizárólag német nyelvű egyetemeken a fiataloknak ne legyenek nyelvi problémáik (!). A cél világos volt: az állam közigazgatása és hadserege számára németül hibátlanul tudó fiatalokat neveljenek.

Nyilván Kossuth Lajos is levonta tévedéseinek tanulságát, különben 1862-ben Milánóban nem adta volna közre a Duna-konföderációra vonatkozó tervét, amely valóban lehetővé tette volna a Kárpát-medencei népek szabad nemzeti fejlődését és önkéntes együttműködését. Elkésett vele. A politikában az elszalasztott lehetőségek, úgy látszik, soha többé nem térnek vissza (!). Az alkalmas pillanat megítélése nem könnyű feladat. Erre szolgáljon tanulságként a nemzetiségek vezetőinek 1861-ben benyújtott követelési listája az uralkodó által összetákoltt új magyar parlamenthez. Elvárásaiknak tömegét zúdították azokra a képviselőkre, akiknek ahhoz sem volt elég erejük, hogy saját megalázott nemzetüket legalább a forradalom előtti jogaiba helyeztethessék vissza.

Hadd említsük meg példának az 1861. június 6–7-én Turócszentmártonban mintegy ötezer ember által elfogadott programot, melyet *A szlovák nép memorandumuma* címen terjesztettek a magyar országgyűlés elé Daxnerék. Fő mondanivalója, hogy a szlovák nép az 1848-ban megfogalmazott és az akkori magyar kormányhoz elküldött kérelmei mellett kitart, és továbbra is követeli a szlovák nyelv használatának jogát „a hivatali életben és az oktatásban a szlovák községekben és megyékben”. Kérték továbbá egy „szlovák körzet kialakítását, amelyet a szlovákok igazgatnak, választott vezetőik révén”. A szlovákiai alapiskolákban (a magyar tannyelvűekben is) ma úgy tanítják, hogy „A szlovákság képviselői a memorandumot előbb a magyar parlament elé terjesztették. Ott azonban föl sem merült, hogy a szlovákoknak megadják természetes jogaikat. Ezért a Štefan Moyses vezette küldöttség a módosított memorandumot I. Ferenc József császárnak nyújtotta be”. A valóság az, hogy az országgyűlés a nemzetiségi kérdés megvitatását napirendre tűzte, és Eötvös József javaslatára összeállított egy 27 tagú nemzetiségi bizottmányt, amelynek tagjai közül 12-en a nemzetiségek képviselői voltak. E bizottmány javaslata alapján készült el egy nemzetiségi jogokat érvényesítő törvénytervezet, amelynek megvalósítására akkor, az abszolutizmus megmerevedése miatt nem kerülhetett sor. Az uralkodó az országgyűlést is csakhamar feloszlatta. Viszont a memorandum hatására több felvidéki tanin-

tézetben is bevezették a szlovák nyelv tanítását. Sőt Ferenc József ezer forinttal támogatta a Matica slovenskát, s a szlovákság kulturális életének, művelődésének és anyagi jólétének fellendítésére irányuló alapszabályzatát 1862. augusztus 21-én jóváhagyta.

A nemzetiségek helyzete a dualista államban

Egyáltalán nem csoda, hogy a nemzetiségek országgyűlési képviselői nem támogatták a osztrák-magyar kiegyezést. Ők ugyanis akkor már azért küzdöttek, hogy a magyar államot „többszázagos nemzet” államává alakítsák át, amelyben nemzeteik autonóm területeket kapnak, s e területeken a hivatalos nyelv az anyanyelv, együvé tartozásuk szimbóluma pedig a saját nemzeti zászló. Ehelyett csupán egy nemzetiségi törvényhez jutottak, amely kimondta, hogy a községek hivatalos nyelvét maguk a lakosok határozzák meg, a megyegyűléseken is anyanyelvükön szólalhatnak fel, az alsófokú bíróságokhoz anyanyelvükön folyamodhatnak és peres ügyekben tárgyalhatnak, majd a végzéseket is e nyelveken kaphatják meg. Nemzeti célú intézményeket és vállalatokat hozhattak létre, és szabadon rendelkezettek mind egyházaik, mind iskoláik felett. A történészek ma is azt vallják, hogy a korabeli Európában ez az Eötvös József és Deák Ferenc által kidolgozott, majd az országgyűlés által szentesített kisebbségi törvény párját ritkította. Ám mi haszna, ha bevezették a „magyar politikai nemzet” fogalmát, amely annyit jelentett, hogy a nem magyarokat is magyarnak tekintették. Bizonyára nem gondoltak rá, hogy a nemzetiségekben ezáltal éppen a dacos nemzeti tudatot erősítik meg. Azóta se vonta le senki e melléfogásokból a tanulságot, hogy azt, kinek mi a jó, ne a hatalom pozíciójából nyilatkoztassák ki, bármilyen nagylelkűnek látszanak is a „nektek ennyi elég” engedmények.

Érdeemes megjegyezni, hogy a gimnáziumok többségének a tanítási nyelve 1848-ig a latin volt, kisebb hányadában a német, illetve a magyar. A szabadságharc leverése után, amikor az új abszolutizmus 1851-től szorgalmazni kezdte az anyanyelvi oktatást, a meglévő 27 gimnázium közül a mai Szlovákia területén 8-ban cseh nyelven kezdtek tanítani, további 4-ben pedig tantárgyként vezették be a cseh nyelvet. Az első szlovák nyelvű gimnázium az 1850-es évek elején kezdte meg működését Besztercebányán, ám tevékenységében jóval fölülmúlta az 1862-ben megnyílt nagyrőcei evangélikus főgimnázium, amelyet a turócszentmártoni

evangélikus algimnázium követett. A znióváraljai szlovák katolikus gimnáziumról pedig tudjuk, hogy az 1860-as évek végén már 30 tanára és 1900 diákja volt. Benne folyt legintenzívebben a szlovák hazafias nevelés. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a szlovákság 1850-ben három katolikus püspököt kapott. Štefan Kolarčík Rozsnyó, Juraj Záborský Szepesség és Štefan Moyses Besztercebánya püspöke lett. Vojtech Bartakovičot pedig az egri székhellyel (Nyitrai járás) érsekké nevezték ki. Nyilvánvaló, hogy az alsóbbrendű papsággal összefogva nemcsak a hitéletet erősítették meg híveikben, hanem a nemzeti tudatot is. Hasonló módon végezte munkáját az evangélikus papság is.

A 19. századi közoktatás Magyarországon, benne a nemzetiségi iskolahálózat kiépülése is, Eötvös József második minisztersége alatt (1867–1871) bontakozott ki a legjobban. Ekkor vált valóra a kötelező iskolátogatás. Az állami iskolák száma 1869 és 1890 között 13 788-ról 16 805-re emelkedett. Míg 1870-ben az iskolaköteles gyerekeknek 50%-a járt iskolába, 1890-ben már 81,5%-a. Az egy másik kérdés, hogy miként módosult az írni-olvasni tudó fiatalok százalékaránya. Míg 1869-ben nem érte el a 30%-ot, 1890-ben az elemi iskolába járt magyar gyerekeknek 59,1%-a, a szlovákoknak 50,6%-a írt és olvasott. E számadatokból könnyen lehet következtetni az iskolák hatékonyságára is.

Tagadhatatlan, hogy a századvégi és a 20. század eleji magyar politikai körök nem jó szemmel nézték a nemzetiségek kulturális felemelkedését és nemzeti tudatuk erőteljes kibontakozását. Trefort Ágoston, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter „pánszláv, hazaellenes szellemű” nevelés ürügyén 1874 őszén bezáratta a nagyrócei és a turócszentmártoni gimnáziumot, majd 1875 januárjában a znióváraljait is. A besztercebányai már jóval korábban érdeklődés hiányában megszűnt. Szomorú tény, hogy ezek után a szlovákságnak 1918-ig nem adatott lehetősége az anyanyelvű középiskolai tanulásra. A Matica slovenská tevékenységét már Tisza Kálmán belügyminiszteri rendelete tiltotta be a következő indoklással: „irodalmi tevékenysége jobbadán csak a magyar állam és nemzet ellen gyűlölséget szító s a történelmet meghamisító művekre szorítkozik”. E cselekedetekkel az akkori magyar politikusok helyrehozhatatlan és a magyarság egy tetemes hányadának jövőjét illetően messzemenő következményekkel járó hibát követtek el.

A 19. század utolsó két évtizedében, nyilván a középiskolák hiánya miatt, 1700-ról 500-ra csökkent a szlovák elemi iskolák száma is. A bajokat betetőzte az 1907-ben Apponyi Albert által elfogadott kormányrendelet, miszerint „a nem magyar tanítási nyelvű elemi népiskolákban... a ma-

gyar nyelv a mindennapi tanfolyam valamennyi osztályában... oly mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni”. Az eredmény pedig az lett, hogy az 1910. évi népszámláláskor a nem magyar anyanyelvű lakosságnak 77,5%-a vallotta, nem tud magyarul. (!)

Tévedés lenne azt hinni, hogy minden magyar politikus híve volt a gátlástalan magyarosításnak. Mocsáry Lajos képviselő több alkalommal is felemelte szavát a kormány magyarosító politikája ellen. Egy alkalommal így nyilatkozott az országgyűlésben: „... nekimenni a magyarosításnak kisdédóvókkal, népoktatással, prémiumokkal ott, ahol a nemzetiségek tömegesen laknak, utópikus gondolat, amely azt mutatja, hogy a magyarság egyáltalán nem tud megnyugodni abban, hogy más ajkúak is legyenek a hazában”. A kormány nemzetiségi politikájáról hasonlóképpen vélekedett Zichy Nándor, a Néppárt vezére is. Jászi Oszkárrol pedig közzismert, hogy a polgári fejlődéssel összeegyeztethetetlennek tartotta az elnemzetesítő törekvéseknek minden formáját.

Már most érdemes megjegyezni, hogy a mai szlovák fiatalok tudatába beplántált ezeréves elnyomás legfeljebb fél évszázadig tartott. Ez is éppen elég egy fiatal nemzet életében, ám utólag bosszankodni miatta és kortársakon megtorolni, inkább vétek, mint balgaság.

Győzött a csehszlovakizmus eszméje

Annak ellenére, hogy a történelem folyamán Csehország Magyarországgal több alkalommal is perszonáluniós kapcsolatban állt, a csehek történelemszemlélete nem magyarbarát. Viszolygásaiknak történelmi gyökerei visszanyúlnak egészen a morvamezei csatáig (1278), majd Zsigmond uralkodásától, vagyis a huszitizmus kezdeteitől Hunyadi Mátyás korán át elnyúlnak egészen Trianonig. E tények oktatásügyi szempontból egyáltalán nem lebecsülendők.

A történelmi valóságnak egy másik fontos mozzanata, hogy miként a magyarokat a mohácsi vész (1526), ugyanúgy a cseheket a fehér-hegyi csatavesztés (1620) feltétel nélkül kiszolgáltatta a Habsburgoknak. Viszont az uralkodóház másként gyakorolta hatalmát az egyik és másként a másik „koronagyarmat” felett. Politikai szempontból a magyarok mindig több gondot okoztak idegen uralkodóiknak, mint a csehek, ezért az

iparosítás korában az utóbbiak területe nemcsak gazdasági feltételei alapján tűnhetett vonzóbbnak a befektetők számára.

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés a cseh elitet, mivel országrészük a Monarchiában még harmadrendű szerepet sem kapott, végtelenül felháborította. Az udvar politikusaiban pedig volt annyi politikai érzék, hogy ügyes taktikával ki tudták fogni a szelet a vitorlából. Tudták, hogy a cseh nemzet egyenjogúsítása a magyarral a dualizmus gépezetét tette volna működésképtelenné, ezért hát a cseh nyelvet mint „külső hivatali nyelvet” egyenjogúsították. A bürokrácia ugyan maradt német, de a hivatalok a cseh ügyfelekkel írásban is cseh nyelven érintkeztek. Ennek következtében a cseh nyelv a társadalmi élet minden területén teret hódíthatott. Példája óriási erővel hatott a szlovákságra, miáltal magabiztosabbá tette és kitartóbb ellenállásra buzdította őket a magyar hatalmi fölényrel szemben. Amikor a magyar kormány a szlovák gimnáziumokat bezáratta, törvényszerű lett, hogy a szlovák fiatalok legkiválóbbjai nem a magyar középiskolákat választották, hanem Csehországba mentek tanulni. Így aztán még könnyebbé vált közöttük elhinteni és minél jobban vonzóvá tenni a csehszlovakizmus ideológiáját. Egyre erőteljesebben bontakozott ki az igény egy új közös állam létrehozására, s ez mindinkább elérhetőnek is látszott. Ezek a törekvések már annyira szembeűnőek voltak, hogy az eszme fő képviselőinek, élükön Tomáš Garrigue Masarykkal, emigrálniuk kellett. Az I. világháború kitörése, sőt már az azt megelőző évek belpolitikai feszültségei a többi nemzetiség vezető politikusait is az ország elhagyására kényszerítették. Persze, hogy Nyugat-Európában aztán nem nézték ölbe tett kézzel az eseményeket. Tulajdonképpen ott érlelték meg az államalapítási programjaikat. Masaryk 1915. július 6-án Genfben, a Husz János megégetésének 500. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen a cseh nemzet nevében kijelentette, hogy bizottságot hoztak létre, mely azon munkálkodik, hogy megteremtsék a csehek és szlovákok független államát. Ezzel kapcsolatban már májusban átadtak egy memorandumot a brit külügyminiszternek és a francia kormánynak, amelyben bejelentették szakításukat az Osztrák–Magyar Monarchiával. Mint tudvalevő, a független csehszlovák állam kikiáltására 1918. október 28-án került sor Prágában azok után, hogy október 27-én Andrássy Gyula, a Monarchia közös külügyminisztere az USA kormányához intézett jegyzékben jogosnak ismerte el a délszláv és a csehszlovák államok létrejöttét.

A Szlovák Nemzeti Tanács október 30-án Turócszentmártonban azt a határozatot hozta, hogy a szlovák nemzet az egységes cseh-szlovák nem-

zet része. Tehát az új állam a csehszlovakizmus ideológiája alapján jött létre.

Amikor az összeomlott Osztrák–Magyar Monarchia vezető politikusai s maga Károly király is beletörődött abba, hogy a birodalom szétdarabolódjon, biztosan nem gondoltak arra, hogy az új államok nem etnikai alapon szerveződnek meg. Ez csak később, a párizsi békeszerződések, pontosabban diktátumok elfogadtatásakor derült ki.

Masaryk mint kitűnően felkészült egyetemi tanár és gondolkodó, nyugat-európai és amerikai kapcsolatai révén hamar ráébredt arra, hogy egy modern szláv nemzeti állam létrehozásához nem Kelet-, hanem Nyugat-Európában érdemesebb mintát keresni, s hozzá nagyhatalmi támogatást is. E törekvéséhez kitűnő segítőtársai voltak Edvard Beneš és Milan Rastislav Štefánik. A nyugatra emigrált csehek és szlovákok maroknyi csapatával már a háború kezdetén elő tudták teremteni az antant oldalán harcoló saját katonai alakulatok (légiók) megszervezéséhez szükséges anyagi feltételeket. Nyilván ez is sokat segített nekik abban, hogy az 1919–1920-ban megkötött békeszerződéskor az államuk létrehozására vonatkozó összes kívánságuk teljesüljön.

A sérelmeket pedig többszörösen is visszafizetik

Számtalan történelmi bizonyíték szolgál arra, hogy a demokratizmus szellemében megszületett Csehszlovákia politikai vezetői milyen antidemokratikus módon láttak hozzá államuk politikai, gazdasági és kulturális berendezéséhez. Először is egy kinevezett országgyűlésre bízták az állam megszervezését. Sosem tudjuk meg, mi lett volna, ha akkor a soknemzetiségű új államban választásokat rendeznek. Megsejtéseink azért lehetnek róla. Meghirdették a kívülről demokratikusnak látszó, mi több, forradalminak mondott első földreformot. A 150 hektárnál nagyobb szántóföldtulajdont és a 250 hektárt meghaladó földbirtokokat földosztás céljából elkobozták. A lefoglalt földek mennyisége a magyarok lakta területeken 325 852 ha-t tett ki. Az ott élő szegényparasztság azt remélte, hogy e földeket közöttük fogják szétosztani, ám csakhamar csalódnniuk kellett, mert helyettük a megélhetési forráshoz elsősorban a legionisták, valamint a csehszlovák haderő tagjai jutottak. Új fogalom honosodott meg Dél-Szlo-

vákiában, a „kolonisták”, illetve telepesek fogalma. Szlovákiában mintegy 2000 telepes kapott 25 ha-ig terjedő földbirtokot. A földbirtokreform jóvoltából 94 kolóniát hoztak létre Csehszlovákiában, közülük 64-et magyarok lakta területeken. Természetes, hogy e törpebirtokok megművelését el tudta végezni az új tulajdonoscsalád. Ezáltal az ott élő cselédség és az idénymunkákból élők több tízezres tömegei kenyér nélkül maradtak. Kérdezhetnénk, mi köze ehhez az iskoláügynek? Nagyon sok. Ezzel kezdődött meg ugyanis a szlovák nyelvű iskolahálózat kiépítése Dél-Szlovákiában, s egyben a magyarlakta területek erőszakos elszlovákosítása.

Hogy a földreform nemzetiségpolitikai szempontból tervszerűen végrehajtott bosszú volt, több csehszlovák politikus is nyilvánosan ki mondta. Milan Hodža az agrárpárt lapjában írta: „a földreform Szlovákiában a csehszlovák állam és nemzeti jogaink számára: történelmi probléma”, Beneš pedig 1925-ben egy Pozsonyban tartott előadásában így fogalmazott: „A földreform reváns a fehér-hegyi csatáért, népünknek idegenbe történő kivándorlásáért, a cseh és szlovák területek germanizálásáért, illetőleg magyarosításáért, egyszóval visszafizetése mindannak, amit velünk tettek.” A „visszafizetés”, illetve az oda-vissza revánsok mechanizmusa az egymás mellett vagy inkább egymással keveredve élő egyszerű emberek rovására immár több mint nyolcvan esztendeje él és gyűlöletet szít. Vajon meddig még?

Demokratikus szellemben fogant az új csehszlovák állam első iskola-törvénye is 1919-ben. Az egyik kitétele így hangzik: „Nyilvános elemi népiskola minden olyan községben szervezhető, amelyben háromévi átlag szerint legalább 40 tanköteles gyermek van, ha a községben nincs olyan tanítási nyelvű iskola, mint amilyen ezen gyermekek anyanyelve.” Ugyanis a szóban forgó 189/1919. számú törvény azt is szavatolta, hogy az iskolák tanítási nyelve a tanulók anyanyelve kell legyen. Azt is előírta a törvény, hogy azokban a községekben, amelyekben legkevesebb 400 elemi iskolás tanuló van, polgári iskola szervezhető. Az iskoláztatás demokratikus jellegéről tanúskodik az a tény is, hogy a középiskolákban, így már a polgáriban is, lehetőség nyílt a koedukációra, amit Magyarországon – mint már említettük – csak az 1950-es években vezettek be.

Jóllehet, a csehszlovák iskolatörvény hangvétele demokratikus volt, de a megvalósítása a nemzetiségekre vonatkozólag már kevésbé az. Sőt, azt is mondhatjuk, a hajdani sérelmeket az oktatásügyben „fizették vissza” többszörösen is. Előbb – mint már utaltunk rá – a felsőfokú anyanyelvi képzést szüntették meg azáltal, hogy a magyar egyetemeket és főiskolákat kiebrudalták az országból.

Masaryk elnök a magyarok számától tette függővé egy felsőfokú oktatási intézmény működését Csehszlovákiában, Vavro Šrobár, a teljhatalmú szlovák miniszter viszont határozottan kijelentette, nem akárhol, hanem a parlamentben, hogy erre semmi szükség nincs. Véleménye az illetékek számára mintha örök érvényű törvénnyé vált volna. 1919. szeptember 18-án arról is tájékoztatta a kinevezett parlamentet Šrobár, hogy hol engedélyez önálló magyar gimnáziumokat és hol csak párhuzamos magyar tagozatot. Mintha e terve is szentírásként hatna a mai napig. Már mint az, hogy egy nemzetiségi oktatási intézmény elsorvasztásának legbeváltabb módja, ha közös igazgatás alá vonják a szlovák intézménnyel.

A teljhatalmú miniszter intézkedései és az alkotmányosság bevezetése

Természetes, hogy a kinevezett csehszlovák parlament kinevezett kormányt hozott létre, s ennek a kormánynak mint alárendeltje kezdte meg működését a Szlovák Teljhatalmú Minisztérium, amelynek egyetlen minisztere Vavro Šrobár lett. Az oktatásügy irányítása a prágai Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium feladata volt, viszont a szlovák minisztériumban létrehozták az Iskolaügyi Referátust, amelynek szakelőadója, azaz referense, Anton Štefánek kapta feladatul az iskolák magyartanítását.

A referens munkáját megkönnyítette az a helyzet, amely a magyarok tömeges elmenekülése után állt be.

Az elcsatolt területekről Magyarországra csak 1920 tavaszán, egy hónap leforgása alatt, mintegy 100 000 menekült érkezett, zömében tisztviselők, vasúti alkalmazottak, de voltak közöttük iparosok és gazdálkodók is. Befogadásukra a magyar állam nem volt felkészülve, ezért ezek az emberek családostul hónapokon át az őket szállító tehervagonokban maradtak. Vagonlakóknak nevezték őket. Ennek ellenére a bevándorlás folytatódott, csak magából Szlovákiából az elmenekültek száma 1919 és 1921 között megközelítette a 100 ezret.

A magyartanításhoz, valójában az elszlovákosításhoz az előző évtizedekben elszenvedett jogsérelmek ürügyén láttak hozzá, nemcsak az e feladat végrehajtásával megbízott tisztviselők, hanem önkéntes fiatal értelmiségiek is. Hiteles képet ad erről Andrej Plávka a *Smádný milenec*

(Sóvárgó szerelmes) című önéletrajzi regényében. Az ügyel foglalkozók egyik fő feladatuknak tekintették az „elmagyarosodott szlovákok” visszaszlovákosítását. Elmagyarosodott szlováknak tekintettek minden olyan Szlovákia területén élő lakost, akinek a neve szláv hangzású volt. Ezeket igyekeztek meggyőzni, hogy vállalják a szlovák nemzethez való tartozásukat. A második világháború után már jóval durvább eszközöket alkalmaztak.

Tudták, illetve tudatosították azt is, hogy a már említett 189/1919. sz. törvényt, amelynek értelmében a magyar elemi és polgári iskolák megtarthatók, kevesen ismerik, alkalmazására a külföld sem figyel kellőképpen, ezért addig kell cselekedniük, ameddig lehetséges. Legfontosabb feladataik egyikeként tekintették az olyan többkultúrájú városok mint Pozsony, Kassa és Eperjes magyartalanítását, amelyek addig valóban magyar diákvárosok is voltak. A felvidéki magyar oktatásügy szempontjából különösen nagy szerepe volt Eperjesnek, amelynek felsőfokú oktatási intézményei is voltak. Ma már szinte teljesen szlovák város, s egykori magyar iskoláinak már az emléke sem él, mint ahogy Besztercebányán, Selmecbányán, Zólyomban, Lócsén, Iglón, Nyitrán, Aranyosmaróton, Nagyszombatban, Nagymihályban, Homonnán, Varannón és Verebélyen sem. E városok utcáin végül a magyar beszédet sem tűrték el. Az egyik célt tehát teljes mértékben elérték, sikerült „eltüntetni a városok magyar és idegen jellegét”.

Az „elmagyarosodott szlovákok” visszaszlovákosításának eredményéről nem tanúskodnak pontos adatok, legfeljebb az 1921-es népszámlálás adataiból következtethetünk rá. E szerint a mintegy egymilliónyi magyarból, leszámítva azokat, akik elmenekültek az országból vagy nem kaptak állampolgárságot, Csehszlovákiában 1921-re 745 ezer maradt.

A harmadik feladat a nemzeti vagy állami szempontból fontos magyar vidékek elszlovákosítása volt. Az új nemzetállam hatóságai a Csallóközön kívül minden más magyarlakta tájegységet elmagyarosodott területnek tekintettek, s ezt elfogadtatták a szlovák közvéleménnyel is. Ez olyannyira sikerült, hogy – bármennyire megdöbbenőnek hangzik – Szlovákia északi részén a fiatal szlovák értelmiségiek egy hányada abban a hiszemben él, hogy a mai dél-szlovákiai magyarok (több mint félmillió ember!) 1938-ban Horthy csapataival vonultak be az országba.

Azt is feladatuknak tekintették, hogy a határszéli és a szórványokon élő szlovákokat gazdaságilag és kulturális téren felsegítsék. Ez a tevékenység egyre erőteljesebben a mai napig folyik. A célok eléréséhez megfelelő politikai, kulturális és gazdasági feltételeket kellett létrehozni, és törvényességet, vagy legalábbis annak látszatát kelteni.

Közigazgatási szempontból a köztársaságot három tartományra (kra-jiny) osztották fel, mégpedig Cseh-, Morva és Szlovák tartományra (Slovenská krajina), Kárpátaljának pedig autonómiát ígértek, amit azonban sohasem kapott meg. Negyedik tartományként működhetett. Ezt megelőzően hozták létre az ún. nagy-megye beosztást (velké župy). Szlovákiát hat, északról délre húzódó, közigazgatási területre osztották, mégpedig azért, hogy az egyes megyékben a magyar lakosság arányszáma ne haladhassa meg a 20%-ot. Bár Masaryk elnök azt vallotta, hogy a „több nemzetiséget magában foglaló demokratikus államban minden nyelv államnyelv”, az 1920. évi alkotmánylevél 1.§-a szerint a köztársaság hivatalos államnyelve a csehszlovák (azaz cseh és szlovák – Cs. A.) lett. A 2. paragrafus szerint ahol a legutóbbi népszámlálás adatai alapján a nem csehszlovák nyelvű állampolgárok számaránya meghaladta a 20%-ot, a köztársaság bíróságai, hivatalai és közigazgatási szervei kötelesek az ott lakó nemzeti kisebbség beadványait azok nyelvén is intézni. Arról is rendelkezett a törvény, hogy ez esetben a bíróságok és hivatalok a határozataikat az ügyfél nyelvén voltak kötelesek kiadni. Az 5. paragrafus pedig kimondta, hogy a nemzeti kisebbségek iskoláinak tanítási nyelve a tanulók anyanyelve kell legyen. Tehát a polgári Csehszlovákiában a nemzeti kisebbségbe szorult magyarok ajándékként kapták az Eötvös József és Deák Ferenc által kidolgozott dulaizmusbeli törvényeket.

A csehszlovakizmus ellenzői

A csehszlovakizmus legodaadóbb híve a szlovák politikusok közül Vavro Šrobár volt, annyira azonban nem, hogy ne látta volna jelentőségét a szlovák nemzeti eszme megszilárdításának. Ennek érdekében adta ki rendelkezését 1919. január 1-jén a Matica slovenská tevékenységének felújítására, amely az év augusztus 5-én tartotta első, azaz újjáalakuló közgyűlését Turócszentmártonban.

Ugyancsak január elsején a csehszlovák katonaság megszállta Pozsonyt, Magyarország egykori fővárosát, amelyet hivatalosan Bratislavának neveztek el. Erről tudni kell, hogy a németül Pressburgnak nevezett várost a szlávok, így a szlovákok is Prešporoknak hívták. Először 1837-ben Pavol Jozef Šafárik használta nyilvánosság előtt a Bretislaw nevet, amelyet Štúrék 1844-ben formáltak Bratislavvá.

Vavro Šrobár, akinek teljhatalmú minisztériuma Zsolnán kezdte meg

működését, 1919. február 4-én Pozsonyba, azaz Bratislavába tette át székhelyét, ahol az ottani magyarság tüntetéssel fogadta. E tüntetés február 12-én hatalmas tömegdemonstrációvá nőtte ki magát, amelynek szétverésére katonaságot vezényeltek ki. Az eldördülő sortűznek nyolc halálos áldozata lett, köztük Kubesch Vilmos szakiskolai és Hubert Károly polgári iskolai tanulók. Húsz férfi és két nő pedig súlyosan megsebesült. Hogy valóban hányan sérültek meg, pontos adatok nincsenek róla, mert sokan nem mertek orvosi segítséget kérni. Tehát az 1907 októberében lejátszódott csernovai tragédiát is sikerült visszafizetni. Nyilván ennek és a további atrocitásoknak a következtében ábrándult ki a csehszlovák demokráciából Seton Watson skót újságíró, aki végtelenül sokat segített Masarykéknak a csehszlovák állam előkészítésében és a nagyhatalmak általi elismerésében.

Azáltal, hogy a csehszlovák fegyveres alakulatok elfoglalták Pozsonyt, az ott működő Erzsébet Tudományegyetemet csehszlovák tulajdonná nyilvánították. Az egyetem tanárai, Polner Ödön rektorral az élen, mindent elkövettek, hogy ezt a jó nevű egyetemet a Csehszlovákiába szorult magyarság számára megmentse. Masaryk elnöktől csupán annyi szóbeli ígéretet kaptak, hogy az egyetemet nem fogják egyik napról a másikra megszüntetni. Valóban nem is így tették. Agóniája 1922-ig, azaz három éven át tartott. Nem tűrték el, hogy a magyar szellemiséget felsőfokú oktatási intézményben tartsák életben. (Ennek kapcsán érdemes felidézni a szlovák gimnáziumok bezárásának indokát!) Hogy mennyire céltudatos volt ez az elhatározás, bizonyítja az a kormányrendelet, amelyet 1919. november 11-én adtak ki – tehát az Erzsébet Tudományegyetem leépítésének megkezdése előtt – a pozsonyi Komenský Egyetem létrehozására, amely jogi, orvosi és bölcsészeti karral kezdte meg működését.

Azonban voltak Šrobárnak a szlovákság számára igen lehangoló intézkedései is. Például a túlzottan központosított irányítási módszere, amelynek következtében megszűntek a helyi nemzeti tanácsok, s áldozatul esett maga a Szlovák Nemzeti Tanács is. A másik pedig az erős cseh orientáció. Sokaknak az sem tetszett, hogy több alkalommal is beavatkozott az egyházak belső életébe.

Közben háborús állapot jött létre részben azért, hogy Szlovákia egész területét megszállta a csehszlovák katonaság, a Magyar Tanácsköztársaság csapatai pedig észak felé vonultak és segítségük által Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot. Kevés szó esik azonban arról, hogy 1918 decemberében Kassán egy V. Dvorčák (Dvortsák) nevű egyén vezetésével kikiáltották a Független Szlovák Népköztársaságot, amely sem Ma-

gyarországhoz, sem Csehországhoz nem akart tartozni, ám pár hetes létezésének a Kassára bevonuló csehszlovák katonaság véget vetett.

Sokkal komolyabb törekvés volt Andrej Hlinkaé és társaié, akik a Csehszlovák Köztársaságon belül autonómiát követeltek Szlovákiának. A szlovák érdekek érvényesítésének érdekében hozták létre 1918 decemberében Zsolnán a Szlovák Néppártot, és annak hivatalos lapját, a Slovákot. 1919 augusztusában pedig Hlinka két társával titokban Párizsba utazott célja eléréséhez külföldi támogatást szerezni. Amikor hazatért, megfosztották képviselői immunitásától és letartóztatták. Két hónapi vizsgálati fogság után Masaryk közbenjárása folytán helyezték szabadlábra. Hlinka élete végéig (1938) makacsul kitartott elhatározása mellett, amiért a csehszlovákizmus szlovák hívei előtt nem volt kedves a személyisége. 1925-ben a pátyjának is új nevet adott, mégpedig azt, hogy Hlinka Szlovák Néppártja (HSLS), nehogy véletlenül is összetévezzék a Csehszlovák Néppárttal.

Tudni kell, hogy Hlinka neve éppen Seton Watsonnak és Björnstjerne Björnson norvég írónak köszönhetően vált európai hírnévűvé. Az előbbi újságcikkeivel, az utóbbi versben ítélte el a csernovai vérengzést. Ugyanis az történt, hogy 1907. október 27-én a Rózsahegy melletti település új templomának felszentelésére a község szülöttét, Andrej Hlinka katolikus papot kérték fel, aki a templom építését kezdeményezte. A papot azonban politikai tevékenysége miatt Právy Sándor besztercebányai püspök eltiltotta a lelkési tevékenységtől. Hlinka emiatt a pápához fellebbezett, ám a pápai határozat csak a tragédia után érkezett meg. A templom felszentelésének 1907. október 7-én kellett volna megtörténnie, de a hívek az odarendelt csendőrséget és a szolgabírókat közáporral fogadták, mire a csendőrök sortűzzel feleltek. Ennek lett a következménye, hogy kilencen a helyszínen meghaltak és hatan a sebesülés következtében. A tüntetés miatt pedig 38 embert állítottak bíróság elé. Ez bizony gyalázatos tett volt, amire nem lehet magyarázatot találni.

Törvények és törvénytelenések – a Slovenská liga követelései

A csehszlovák politikusok két békeszerződés aláírásával is szavatolták az országuk határain belülre került nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítését. Először 1919. szeptember 10-én a Saint-Germain-en-Laye-ben Auszt-

riával megkötött szerződésben, másodszor pedig 1920. június 4-én Trianonban. Ránk magyarokra az utóbbi szerződésbe foglalt ígéretetek teljesítése lett volna a mérvadó, amelyet csehszlovák részről Edvard Beneš külügyminiszter és Štefan Osuský párizsi követ írt alá, magyar részről pedig Benárd Ágost népjóléti miniszter, valamint Drasche-Lázár Alfréd követ, azaz harmadrendű politikusok, mivel az 1920 januárjában Párizsba érkezett békedelegáció tagjai közül (gr. Bethlen István, gr. Teleki Pál és gr. Apponyi Albert) egyik sem volt hajlandó. Mintha sok függött volna attól, hogy kinek a neve szerepel az okiraton. Apponyi becsületére váljék, el tudta érni, hogy legalább szót kapjon és javasolhassa, hogy az országhatárok kijelölését népszavazással döntsék el. Eredménytelen próbálkozás volt, még válaszra sem méltatták.

Millerand francia miniszterelnök azzal ámította a magyarokat, hogy az országhatárok később módosíthatók lesznek, a csehszlovák delegáció pedig fogadkozott, hogy a kisebbségek jogait a legmesszebbmenőkig tiszteletben tartják. A magyar aláírók egyike pedig teátrálisan a tollára taposott, amellyel a szerződést aláírta. Minden csupa képmutatás volt. Hiszen azóta mindmáig a legfontosabb szempont az országhatárok sértetlensége, no meg az, hogy az ország lakossága anyanyelvétől függetlenül a csehszlovák, illetve a szlovák politikai nemzet részének tekintesék. Lám, megint a „demokratikus” francia nemzetállam lett a követendő példa.

A politikai történések elképesztő logikája szempontjából érdemes nyomon követni a politikai események sorrendjét. 1920. január 8-án Prágában római katolikus papok új egyházat hoztak létre, Csehszlovák Egyház néven, és felszólították a katolikusokat, hogy eddigi egyházukat elhagyva csatlakozzanak hozzá. Csehországban mintegy 800 ezer hívő tett eleget a felhívásnak, ám Szlovákiában szinte senki sem. Kitűnt, az új nemzetre mekkora hatással tud lenni a valójában Hlinka vezette katolikus papság.

Ugyancsak 1920 februárjában, pontosabban 29-én, az ideiglenes nemzetgyűlés elfogadta a Csehszlovák Köztársaság első alkotmányát, amely az állam politikai berendezkedését demokratikusnak mondta ki, a *Preambulum* pedig e szavakkal kezdődött: „Mi, csehszlovák nemzet...”. Államnyelvnek a fiktív (kitalált) csehszlovák nyelvet jelölte meg, és a nemzetiségi nyelvek használati jogát a már említett járásokénti legkevesebb 20%-os kisebbségi arány esetében engedélyezte.

Március 18-án zajlottak le az első parlamenti választások, amelyek során mind a cseh, mind a szlovák ország részben a szociáldemokrata párt

győzött. Ennek a magyar kisebbségre gyakorolt hatása később mutatkozik majd meg. Csak mindezek után, a nyár folyamán került sor a békeszerződések aláírására a szomszédos államokkal, amikor is a volt demarkációs vonalak mentén megrajzolták az ország határait.

Október 22-én pedig Pozsonyban Ignác Gessay kezdeményezésére a szlovák értelmiség legradikálisabb rétege megalakította a Szlovák Ligát, amelynek elnökévé Vavro Šrobárt választották. E kezdeményezésnek hivatalosan is kimondott célja az volt, hogy a magyarok és más nemzetiségek által lakott területeken szlovák iskolákat és óvodákat hozzanak létre és tartsanak fenn, mondván, hogy a nyelvhatáron, de főleg a magyarok között élő szlovák gyerekeket megvédjék az elmagyarosodástól. Persze a valódi cél egészen más volt, mégpedig az, hogy a nemzetiségek gyermekeit, különösen a magyarokat becsalogassák a szlovák iskolákba. Tizennyolc esztendő alatt (1920-tól 1938-ig) 277 ilyen iskolát és óvodát alapítottak Dél-Szlovákiában. 1928-ban, az ún. jubileumi évben a magyarlakta területeken már 40 Liga-iskola működött. Alois Kolísek akadémikus, a Szlovák Liga Maticájának elnöke 1929-ben máig érvényes programot fogalmazott meg, amelynek fő mondanivalója a következő: A szlovák nyelvterületet ki kell terjeszteni egészen a Dunáig, s ezáltal a Csallóközöt a „csehszlovák” iskolák által el kell szlovákosítani. Ezen „liga-iskolák” tanulóinak magvát a csehszlovák telepések és a magyarok közé helyezett cseh és szlovák állami alkalmazottak (vasutasok, postások, pénzügyőrök, határőrök, csendőrök, jegyzők stb.) gyermekei képezték. A törvény ugyan 40 tanulóban állapította meg az iskolaalapítás jogát, a magyarok lakta területeken elég volt öt-hat szlovák vagy cseh anyanyelvű gyerek is, hogy szlovák iskola nyílhasson. S megindult a magyar szülők gyermekeinek a toborzása is. A „liga-iskolába” járó gyerekeket ingyentankönyvekkel, -tanszerekkel, némely esetben -ruházattal látták el, sőt ingyénértékesítéssel is kedveskedtek nekik. Ugyanakkor a magyar iskolák tankönyv- és tanszerhiánnyal küszködtek. Ekkor indult el a máig alkalmazott propaganda, miszerint azért érdemes a magyar gyerekeknek szlovák iskolába járniuk, mert ott tökéletesen megtanulhatnak szlovákul, miáltal egész Csehszlovákia területén képesek lesznek munkát vállalni, azaz érvényesülni.

„A Slovenská liga 1936. február 9-én tartományi gyűlést tartott Érsekújvárt. Ezen a gyűlésen részben hivatalosan is beismerték a hódító politika eredménytelenségét, másrészt pedig újból összefoglalták magyarellenes mozgalmuk lényegét” – írja Vájlok Sándor. A gyűlés a következő határozatokat fogadta el:

„A Slovenská liga országos választmánya a helyi kiküldöttek indítványai alapján a következő határozatokat hozta:

Általános követelmények:

1. Az osztályok tanulóinak maximális létszámáról (60–50) szóló 226/22.5.§. törvény ne vonatkozzék a határszéli iskolákra ott, ahol a tanulók nagy része nem bírja a szlovák nyelvet.
2. Tétessék lehetetlenné egynémely fanatikus magyarnak a határszéli iskolák ellen vallási köpeny alatt folytatott akciója.
3. A magyar többségű falvakon a magyar nyelvet mint nem kötelező tantárgyat tanítsák.
4. A szlovák kisebbségű magyar falvakba olyan tanítókat küldjenek, akik a magyar nyelvet bírják. Ez nemcsak pedagógiai, hanem állami szempontból is szükséges.
5. A kisebbségi vidéken az állami és más közalkalmazottak szlovák iskolába küldjék gyermekeiket.
6. A szlovák kisebbségű falvakba csak olyan alkalmazottakat nevezzenek ki, akik beszélnek a szlovák nyelvet is.
7. Azokat a határszéli tanítókat, akik azt megérdemlik, jutalmazza meg a Slovenská liga.
8. A Slovenská liga gondoskodik arról, hogy a szlovák iskolák szegény diáksága ne csak tanszerekkel láttassék el, hanem ruhával is. Törődjenek ezeknek az iskoláknak a védelmével.
9. Gondoskodjanak arról, hogy minden határszéli iskolának legyen rádiója, hogy a szlovák iskoláknak ne kelljen menni rádiót hallgatni a magyarba.

Vidéki kérelmek:

1. Állítsanak fel szlovák polgárit Ógyallán, Tótmegyeren, Kiskeszin (Az Érsekújvári járásban két Kiskeszi nevű település volt, ez esetben az Érsekújvár mellettiről van szó. – megj.) és Komjátin.
2. Minél előbb lássanak hozzá a szlovák iskolák felépítéséhez a következő községekben: Farkasd, Izsa, Kiskeszi, Zöldszállás, Kiskér, Garamszeg, Alsószöllős, Jánosháza.
3. A községek állítsanak szlovák iskolát Dunamocson, Muzslán, Szőgyénben, Nagyölveden és Balázstagon. (Mind színmagyar helység.)
4. Az állami közigazgatás adjon segílyt a határ menti szlovákoknak.
5. A kolonisták el vannak hagyatva. Ezért Dél-Szlovákiában alkalmas helyen polgári iskolát kell építeni a kolonisták gyerekei számára.

6. Eljárni a külügyminisztériumban, hogy a pesti rádió az állami intézményekről ne mondja, hogy csak cseh intézmények és Szlovákiáról ne beszéljen úgy, mint megszállott területről.” *(A magyar közművelődés helyezte a visszatért Felvidéken)*

A Kis Iskolatörvény bevezetése

Mint már tudjuk, a Csehszlovák Köztársaság oktatásügyének irányítása a prágai Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium hatáskörébe tartozott, a szlovákiai oktatásügyet viszont közvetlenül a Szlovák Teljhatalmú Minisztérium részeként működő pozsonyi Iskolaügyi Referátus irányította. Persze a törvényeket Prágában alkották, a végrehajtásnál viszont már a törvény értelmezése is számításba jöhetett, mint ahogy az első esztendőkből ez meg is történt, gondoljunk csak a már említett iskolaalapítások jogára s a nemzetiségi középiskolák hálózatának kiépítésére az új nemzetállamban. Némi rendet, azaz követendő oktatásügyi jogszabályokat Szlovákiában az 1922. július 13-án jóváhagyott és még az év augusztus 21-től érvénybe lépett, cseh mintára megfogalmazott 226/1922 számú törvény alkalmazása honosított meg. E törvényt „Malý školský zákon”-ként, magyarul „Kis Iskolatörvény”-ként szokás emlegetni. Mi volt ennek a hozadéka? Módosította az elemi népiskolák és a polgári iskolák tantervét. A nemzeti kisebbségek iskoláiban kötelezővé tette a „csehszlovák”, valójában a cseh, illetve a szlovák nyelv tanítását osztályonként heti 3 órában. Az egy osztályteremben egy tanító által oktatható gyermekek legmagasabb létszámát 80 főben állapította meg. E számot 1933-ig fokozatosan 60 tanulóra csökkentették.

A Kis Iskolatörvényt 1925-ben a 64. számú kormányrendelettel módosították, aminek lényege, hogy bevezették a 14. életkorig tartó tankötelezettséget, vagyis az elemi népiskolát nyolcosztályossá alakították át. A polgári iskolákat, megint csak cseh mintára, négyről három évfolyamosra változtatták, ami azt jelentette, hogy nem az elemi iskola negyedik osztályából ágaztatták le, mint azelőtt, hanem az ötödik osztály befejezése után. Azonban megfelelő számú érdeklődő esetén hozzá csatolhattak egy negyedik osztályt is, de csak tanfolyamonként. E rendelet módosította az új iskolai osztályok megnyitásának és a már működők megszüntetésének a lehetőségét.

Meghatározta a rendelet a tanítói állások elnyerésének szabályait és az iskolaorvosok munkakörét, illetve az orvosok kötelességeit, valamint szabályozta az iskolai hitoktatást is.

A Kis Iskolatörvény életbelépésekor Szlovákiában 727 magyar tanítási nyelvű elemi népiskola létezett, összesen 101 268 tanulóval. Az iskola-fenntartás szerinti megosztódás a következő volt: 616 felekezeti iskola közül 354 római katolikus, 192 református, 30 zsidó, 29 evangélikus és 11 görög katolikus, továbbá 75 állami, 32 községi, 4 pedig magániskola. Ezen iskolákban összesen 1336 tanító működött. Érdemes megjegyezni, hogy a csehszlovák hatóságok igen komolyan vették a kötelező iskolalátogatást. Ha a gyerek több napon át igazolatlanul mulasztott, törvényes gondviselőjét, rendszerint az apát, többhetes elzárással is büntethették.

A felekezeti iskolák aránytalanul nagy száma még a Monarchia iskolapolitikájának volt köszönhető, amikor úgy gondolták, a többségében magyarok által lakott területeken tartsák fenn az iskolákat az egyházközségek. Nem számítottak arra, hogy ezzel mennyire megkönnyítik majd a szétesett Monarchia romjain létrejött nemzetállamok iskolafenntartással járó gondjait.

Az engedélyezett polgári iskolák száma Szlovákiában 18 volt, ebből 5 római katolikus, 3 zsidó, 2 református, 2 evangélikus, 4 községi, 2 állami és 2 magániskola. A tanulók összlétszáma 3790 volt. A magyar lakosságnak nem volt polgári iskolája olyan nagyobb településeken, mint Dunaszerdahely, Galánta, Vágsellye, Ógyalla, Párkány, Tornalja, Rozsnyó, Szepsi és Királyhelmece.

Magyar tanítási nyelvű gimnáziumok voltak Pozsonyban, Érsekújvárbán, Ipolyságon, Rimaszombatban, Kassán és a kárpátaljai Beregszászon. A szlovák gimnáziumokban magyar tagozatként működtek osztályok Pozsonyban, Léván, Losoncon, Rozsnyón, Kassán és Eperjesen. Az összes gimnázium 96 osztályában 4563 diák tanult magyar nyelven.

A szakközépiskolák közül csak egy önálló iskola maradt meg, az Orsolya-rendi apácák által fenntartott női tanítóképző (négy osztállyal).

Önálló magyar tagozata volt a kassai Csehszlovák Állami Ipariskolának és párhuzamos osztályokkal rendelkeztek a pozsonyi és a kassai Csehszlovák Állami Kereskedelmi Akadémiák.

A magyar tanítóképzést az 1924–25-ös tanévtől kezdték bővíteni, és pedig azért, hogy a pozsonyi Csehszlovák Állami Tanítóképző Intézetben bevezették az „abituriens” tanfolyamokat, gimnáziumokban érettségizett magyar lányok és fiúk számára.

Az 1918 utáni Magyarország iskolarendszere

Összehasonlítva az 1920-as évek csehszlovákiai iskolarendszerét a magyarországgal, nem vitás, hogy az előbbi minden hátránya ellenére is sokkal korszerűbb, azaz demokratikusabb volt. A háborúból kikerült, mind gazdaságilag, mind politikailag megnyomorodott Magyarországnak vajmi kevés energiája maradt az oktatásügy felvirágoztatására. Csak 1926-ban jutott el odáig, hogy népiskolai törvényt tudjon kibocsátani. A 19. századból örökölt négyosztályos elemi népiskoláknak addig nem volt egyéb feladatuk, mint az, hogy megtanítsák a gyerekeket írni, olvasni és számolni. Ha egyáltalán jártak iskolába. Ugyanis az országra szakadt mérhetetlen nyomor következtében a 6 és 12 év közötti tanköteles gyerekek közül minden harmadik nem járt iskolába, azaz nem járhatott. Ősszel és tavasszal a falusi gyerekek szüleikkel dolgoztak a mezőn, télen pedig cipő és meleg ruha hiánya miatt kellett otthon maradniuk. Még rosszabb helyzetben voltak a városi proletár negyedek lakói, mert nekik élelmük sem volt elég. A korabeli irodalom hiteles képet ad az akkori helyzetről. Nagy volt a tanteremhiány is, például némelyik megyében a tanulók egyharmadának nem jutott hely az iskolában.

Az új népiskolai törvény mindenekelőtt az elemi oktatás problémáinak megoldására irányult. 1930-ig 5000 új tantermet és tanítói lakást építettek fel. Az egy tanerőre jutó tanulócsoporthok (osztályok) létszámát 60-ról 40-re kívánták csökkenteni, persze a valóságban ennél jóval több gyerek jutott egy-egy tanítóra, főleg a kistelepülések összevont osztályai-ban. Amit viszont sikerült elérniük 1930-ra, 15%-ról 10%-ra csökkent az analfabéták aránya. Érdeemes megjegyezni, hogy a nyugat-európai országokban (közéjük sorolták már Csehszlovákiát is) ekkor az írni-olvasni nem tudók aránya az össznépelességen belül 3-8% között mozgott, viszont Lengyelországban 23, Bulgáriában 39, Romániában 42 és Jugoszláviában 45%-os analfabetizmust rögzítettek a statisztikák. Tévedés ne essék, a magyarországi analfabetizmus csökkenése nem azt jelenti, hogy vele párhuzamosan megemelkedett volna az ifjúság műveltségi szintje. Ugyanis az elsajátítandó tananyag, pontosabban a műveltséganyag terjedelme igen szűkre szabott volt.

Az elemi népiskolák negyedik osztálya után a gyerekek tovább tanulhattak a négyosztályos polgári vagy az ugyancsak 4-osztályos kereskede-

lemi iskolában. A tehetősebbek pedig érettségivel végződő 8-osztályos középiskolákban tanulhattak tovább.

A magyar kormányzat, amelyben akkor Klebelsberg Kunó volt a válás- és közoktatásügyi miniszter, a polgári iskolák fejlesztését tartotta elsődleges feladatának, mivel általuk akarták megvalósítani a kötelező nyolcosztályos elemi iskolai oktatásra való fokozatos áttérést. Törvényt hagytak jóvá, mely szerint minden ötezer lakosnál nagyobb településen épüljön polgári iskola.

Az érettségit adó 8-osztályos középiskoláknak három típusa működött Magyarországon, és pedig a klasszikus nyelvek oktatására és a humán tudományokra súlyt helyező hagyományos gimnázium, amelynek elvégzése után felvételi nélkül bejuthatott a fiatal a hazai egyetemek bármelyik karára. Másik típusú középiskola volt a természettudományos műveltséget nyújtó reáliskola, amelyből csak a műegyetemre és a gazdasági főiskolákra lehetett simán bejutni. S végül 1924-ben nyitották meg a reálgimnáziumokat, amelyek ugyancsak a latin nyelvre építkeztek, de korszerűbb humán ismeretanyagot közvetítettek, mint az előbbiek. Az ebből kikerült fiatalok előtt is minden egyetem kapuja nyitva állt.

A kormányzat oktatáspolitikai törekvéseit kétségtelenül Klebelsberg miniszter koncepciója határozta meg, amely a kissé fellengzős „kultúrfőlény” elgondolást hirdette. Ugyanis a magyar politikusok közül senki sem tudott belenyugodni, hogy a nagyhatalmak trianoni békediktátumának következtében nem csupán az államot, hanem magát a nemzetet szabdalták szét. Ezért nem véletlen, hogy a Papp-Váry Eleméerné által átfogalmazott „Hiszekegy” imaként vonult be a magyarországi iskolákba. Így hangzott: „Hiszek egy Istenben, Hiszek egy hazában, Hiszek egy isteni örök igazságban, Egész Magyarország feltámadásában!”

Jelmondatként pedig azt ismételték, hogy: „Csonka Magyarország nem ország, Egész Magyarország mennyország.” Jelszót faragtak a Trianon szóból is, mégpedig így: tria-non = három nem, s ezt kihívóan skandálták: „Nem, nem, soha!”

Nyilvánvaló, hogy az ilyen léggör cseppet sem kedvezett a nemzetiségi oktatásnak.

Volt egy rövid időszak, amikor a magyar politika őszintén és igazgósan akarta megoldani a nemzetiségi kérdést, köztük a nemzetiségi oktatásügy problémáit is, mégpedig 1918-ban, a polgári demokratikus forradalom ideje alatt, ám mint tudvalevő, a forradalom igen hamar elbukott.

Szlovák iskolák a két világháború között Magyarországon

A mai Magyarország területén a szlovák nyelvszigetek jórészt a törökök kiűzése után jöttek létre. Félreértés ne essék, nem telepítették át őket, hanem a kipusztított déli területekre önként települtek be. Vonzónak találták a szabad vallásgyakorlás lehetőségét és a jobbágyi terhek könnyítésének ígérését. A pilisi dombok közé és a Dunántúlra katolikusok érkeztek, jórészt Nyitra környékéről. Az ottani nyelvjárást máig megőrizték beszédükben. Az északibb ipari vidékek lakói közül sokan a Mátrában, Bükkben és a zempléni dombok között találtak új otthon maguknak. Különböző régiókból, főként Árvából, Liptóból, Trencsénből érkeztek új lakók Békéscsabára, Kiskőrösre, Mezőberénybe, Nyíregyházára, Szarvasra és Tótkomlósrá. A különböző, egymástól nagyban eltérő nyelvjárásokat beszélő szlovákság vallási alapon szerveződött evangélikus és katolikus közösségekké, ily módon hozták létre községeiket is, s persze tájnyelveken kezdtek tanítani az iskoláikban is. Az akkor létrejött nyelvszigetek települései lakosságának vajmi kevés lehetősége adódott arra, hogy a magának új, egységes irodalmi nyelvet teremtő, s ezáltal modern nemzeté váló felső-magyarországi tömbszlovákság rohamosan fejlődő kultúrájával lépést tudjon tartani. Megmaradásukért legtöbbit az egyházaik tettek, nemcsak akkor, hanem később, még a 20. században is. Egyházaik segítségével próbálták fenntartani iskoláikat is. Ezért szinte természetes volt, hogy az anyanyelvük használatára irányuló korlátozásokat vallásuk elleni türelmetlenségnek tekintették. A szlovák településekről készült helytörténeti munkák jóval nagyobb terjedelemben foglalkoznak egyházaik történetével, mint az iskoláikéval. Viszont a kánoni vizitációk (egyházi iskolálatogatások) jegyzőkönyvei alapján elmondják, hogy a 19. század elején olyan tanítók is tanítottak a szlovák iskolákban, akik csak szlovákul tudtak, ami a hatóság nemtetszését váltotta ki. Gyakran előfordult, hogy az egyházi hatóság szlovák településekre magyar papokat nevezett ki. Ezért a papok és a hívek közötti konfliktusok egyre gyakoribbá váltak.

Ennek ellenére a mai Magyarország szlovák településeinek lakosai a Monarchia széthullásáig mind egyházaikat, mind iskoláikat meg tudták tartani. Sokkal nehezebb helyzetbe kerültek a trianoni békediktátum szentesítése után.

Az új, vagy miként akkoriban szokták emlegetni, a csonka Magyarországon területén élő nemzetiségi oktatásügyet az 1923-ban kibocsátott iskolaügyi rendelettel szabályozták. A nemzetiségek számára A, B és C kategóriákba sorolt népiskola-típusokat hoztak létre. A tisztán anyanyelvű iskolák az A kategóriába tartoztak, ilyeneket azonban a szlovákok nem kaptak. A B kategóriába tartoztak azok az iskolák, amelyekben fele-fele arányban tanítottak anyanyelven és magyar nyelven. Ebből mindössze kettő jutott a szlovákoknak. A C típusú iskolákban azonban csak írni-olvasni tanulhattak anyanyelvükön a tanulók, a többi tantárgyat magyarul tanították. Ilyen „szlovák” iskola ötvenhárom működött Magyarországon. Tehát a szlovákságnak mindössze 55 iskola állt rendelkezésére a fenti megosztásban.

Sokan úgy vélekednek, a szlovákok nem tartottak igényt saját anyanyelvű iskolákra – amit persze bizonyítani kellene –, ám aligha hihető. A lakosság nemzeti tudatát, mai szóval élve, a civil szerveződések ápolták, mint például az olvasóköri, polgári körök, gazdakörök, nyugdíjas körök és természetesen az egyházak.

Az ország népességének nemzetiségi (anyanyelvi) megosztottsága 1920-ra a következőképpen alakult: 7 155 973 magyar: 89,6%, 550 062 német: 6,9%, 141 877 szlovák: 1,8%, 58 931 horvát: 0,7%, 23 695 román: 0,3%, 17 132 szerb: 0,2%, 6 087 vend és szlovén: 0,1%, 6 989 cigány: 0,1%, 26 123 egyéb: 0,3%.

A magyarországi oktatáspolitikai célja a középosztály felemelése volt

Klebelsberg Kunót 1932-ben Hóman Bálint váltotta fel a vallás- és közoktatásügyi, azaz a „kultuszminiszter”-i székben. Hóman „nemzetnevelési” programjának tartalma alig különbözött elődjétől. Ő is a népiskola fejlesztését tekintette legfőbb oktatáspolitikai feladatának, melynek teljesítése érdekében 3000 új iskolát és ugyanennyi tanítói lakást kívánt 1940-ig felépíttetni, de csak jó kétharmadát sikerült. Ennek oka az országot súlyos gazdasági helyzetbe taszító világgazdasági válság volt. Erről a következő két sokat mondó számadat tanúskodik: míg 1926–1930 között a magyar kormány 46 millió pengőt költhetett a népiskolák fejlesztésére, 1932–1936 között már csak alig több mint 1 milliót. A nyolcosztályos

népiskolai oktatás bevezetése mindvégig pusztán terv maradt. A 30-as évek elején a népiskola 6. osztályát is a tanulóknak csupán 20%-a végezte el. Ez az állapot 1940-ig is csak annyit javult, hogy a tanulóknak fele fejezte be sikeresen az elemi népiskolát.

Oktatásszervezési szempontból komolyabb eredményt jelentett az ország 8 tankerületre való felosztása. Ennek alapján jött létre a budapesti, a Budapest és vidéke, a székesfehérvári, a pécsi, a szegedi, a debreceni és a miskolci tankerület, amelyek élére a kormányzó által kinevezett tankerületi királyi főigazgatókat állítottak, akik közvetlenül a kultuszminiszter alárendeltjei lettek. A megszigorított állami felügyeletet kiterjesztették az egyházi iskolákra is. Felügyeltek a tanítás tananyagára, a pedagógusok óravázlatára, a hazafias és vallás erkölcsi nevelés hatékonyságára, a pedagógus magánéletére és még a szülői értekezletekre is.

Egységesítették a gimnáziumokat, azaz a három középiskola-típusból egyet hoztak létre. Ennek a fő oka az volt, hogy a reáliskolát a szülők nem tartották egyenrangúnak a reálgimnáziummal, s ezért egyre csökkent iránta az érdeklődés. Tény, hogy a magyarországi gimnáziumok átszervezése kitűnő középiskolákat eredményezett, amihez nagyban hozzájárult a gimnáziumi tanárok anyagi és erkölcsi megbecsülése. Csodálatos kiváló példa, hogy az 1932–33-as tanévben a budapesti gyakorlógimnáziumban két olyan tanár működött, akik a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai voltak, továbbá egy a Szent István Akadémia tagja volt, egy címzetes egyetemi tanár, egy pedig egyetemi magántanár. A többi gimnáziumban is kiváló szakemberek neveltek-oktattak, akiknek sikerült iskolavárosok rangjára emelni Sárospatakot, Debrecent, Egert, Esztergomot, Pécsét, Pápát, Sopront és más városokat is.

Ezzel párhuzamosan megnőtt a polgári iskolák tekintélye is. 1935–36-ban több mint 91 ezer, az 1938–39-es tanévben pedig már 105 ezer fiatal tanult polgári iskolában. Nem titkolt célja volt a kormánynak, hogy ezt az iskolatípust tegye meg a középfokú oktatás alsó tagozatának. A kultuskormányzat 1938-ban törvényt fogadott el a gyakorlati középiskolák létrehozására, amelyeket a polgári iskolákra kívántak felépíteni. A középfokú szakoktatásnak négy típusát alakították ki. A líceumot, amely a pedagógiai pályára készített fel, a mezőgazdasági szakiskolákat, gazdatisztek felkészítésére, valamint az ipari és kereskedelmi középiskolákat. Az utóbbival kapcsolatban nem titkolt szándék volt, hogy a zsidóságot fokozatosan kiszorítsák a kereskedelemről.

Az országban négy tudományegyetem működött nagyszerű eredménnyel, és pedig a budapesti, a debreceni, a pécsi és a szegedi egyetem.

A színvonalat valójában egy-egy kiváló professzor és a köréje csoportosuló hallgatókból kiépült „iskola” jelentette. Ezekből az egyetemi „iskolákból” kerültek ki azok a tudósok, akik később tudományos eredményeikkel világviszonylatban figyelmet keltettek a magyar oktatásügy iránt. A tudós tanárok képzéséből nagymértékben kivette részét az 1895-ben létrehozott Eötvös Kollégium is.

A lojalitást vállalták, de a szolgálkúséget nem

A szlovákiai magyar középiskolákban működő 138 tanár közül mindössze 86 vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 44 szlováknak, 7 németnek, 1 pedig csehnek. A hatóságok természetesnek vették, hogy az iskolák igazgatóinak szlovák nemzetiségűeknek kell lenniük.

Az 1920-as évek elejétől kezdve biztatóan emelkedett a magyar tan nyelvű elemi népiskolák száma s ezzel párhuzamosan a magyar tanítók száma is. Megindult közöttük a szakmai szervezkedés. Vitathatatlan, hogy az első Csehszlovák Köztársaság szlovákiai magyarságának nemzeti szellemiségét néhány tiszteletre méltó középiskolai tanár és a vidéki tanítóság tartotta ébren. Ezt a tényt őrizte meg számunkra a dr. Szerényi Ferdinánd által szerkesztett *Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja*, amely 1934-ben jelent meg, a szlovákiai magyar elemi népiskolák fennállásának tizenötödik évfordulója alkalmából, és részletesen taglalja a már több mint kétezer magyar tanító népnevelői munkáját.

Szerényi Ferdinánd 1886. október 15-én született Pozsonyban, s ott is halt meg aránylag fiatalon, 1938. május 23-án. Budapesten szerzett földrajz-termeszetrájs szakos tanári diplomát és Miskolcon kezdett tanítani. Nyilván mert kapcsolatba került az 1918–19-es forradalmakkal, azok bukása után Magyarországról menekülnie kellett. Előbb Ausztriába, majd Csehszlovákiába, pontosabban Kárpátaljára került. Ungvárott tíz éven át tanított a ruszin gimnáziumban, majd 1931-től a pozsonyi magyar tanítóképzőben - amelynek rövid ideig igazgatója is volt - és a pozsonyi reál-gimnázium magyar osztályaiban. Mint a munkásságából és a tevékenységét számon tartó feljegyzésekből kitűnik, erősen vonzotta őt az irodalom és a publicisztika. Ungvárott már a húszas években szerkesztette a Néplapot és a Beregszászon megjelenő Magyar Iskolát, amelynek 1930-

ig Czabán Samu volt a felelős szerkesztője. Megalakulásától kezdve (1921) tagja volt a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítók Egyesületének és aktív munkatársa hivatalos lapjának, a Magyar Tanítónak. 1933–35 között a Magyar Figyelőt szerkesztette, amely a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (CSMTIMT) hivatalos lapja volt. Megjegyzendő, hogy a lap főszerkesztője Maléter István volt, annak a Maléter Pálnak az édesapja, aki az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc kiemelkedő személyisége volt.

Szerényi Ferdinánd szerteágazó pedagógiai, irodalmi és közéleti tevékenységét nehéz lenne tömören összefoglalni, ami most nem is lehet a cél. Ám mint az Almanach szerkesztője rövid egy esztendő leforgása alatt mérhetetlenül nagy munkát végzett. Benne követendő példaként állítja az olvasók elé Zaratusztrát, Szókratészt, Giordano Brunót, Apáczai „Cseri” Jánost, valamint „Masaryk Garrigue Tamást”. Az általa kiemelt gondolkodók, illetve azok munkássága ürügyén Szerényi esszéiben az ember eredetéről, az őseMBER lelkivilágáról, művészetéről, Istenről, a jó és a gonosz küzdelméről és persze a tanítói hivatás sokoldalúságáról elmélkedik.

Meg kell jegyeznünk, hogy a Szókratészről írt tanulmánynak nem ő, hanem Szalatnai Rezső a szerzője, ám írásaikkal mindketten meghatározott célt követnek, egyfajta világnézeti és cselekvési modellt kívántak állítani a tanítók elé. A vakon elfogadott, olykor értelmetlen, mondvacsinált vagy éppen kierőszakolt tekintéllyel szembe a művelődés, a tapasztalás és a gondolkodás igényét állítják. Giordano Brunoról tűnődve írja le Szerényi: „Senki ne higgye magáról, hogy az igazságnak megingathatatlanul és véglegesen birtokában van, mindenki próbálja meg, hogy kételkedjen ismereteinek helyességében”. „Legyünk-e a tekintélynek szolgálkú tisztelői és mondjunk-e le minden önálló gondolatról, adjuk-e fel önbizalmunkat és óbégassunk-e az ember romlottsága felett, avagy az önismerés és önnemesítés, a gnozisz és katharizisz és az önálló kutatás révén tárjuk-e fel az előttünk halmozódó titkoknak kapuit.”

Később Szerényi Apáczai Csere Jánost hívja segítségül, hogy elmondhassa véleményét a magyar közállapotról, mely megállapítás nemcsak a 17. században volt érvényes, hanem sajnálatos módon a 20. században is, előrevetítve egészen napjainkig: „Nem nemzetünk barbár szellemében rejlik szerencsétlen elmaradásunk, hanem a szerencsétlen közoktatásban”. Idézi Apáczai elvárásait a tanítóval szemben is, majd később a 4. fejezetben ő maga fogalmazza meg azokat. Annak ellenére, hogy némelyik kitétele, mint amilyenek a gyerekek szociális helyzetére, alultápláltságá-

ra, kevés pihenésére és agyműködésére vonatkoznak, még ha keserű érzést váltanak is ki bennünk, megmosolyogtatnak. Ám elismerésre kötelez bennünket pszichológiai tájékozottsága, Jung munkásságára való hivatkozásai pedig még ma is megállják helyüket. Ne feledjük el, hogy ekkor még csak a 20. század első felének közepén tartunk. Szerényi már ekkor ráébredt és immár tudatosan vallja, hogy korszerű pszichológiai ismeretek nélkül a tanító nehezen boldogul pályáján. Hogy nyomatékot adjon állításának, a nagy tekintélyű köztársasági elnöknek, T. G. Masaryknak, a volt egyetemi tanárnak mélyenszántó gondolatait idézi: „A tanító sorsa nemcsak a tanítás, hanem a tanulás is. Ha a gyerek felfogja, hogy a tanító maga is állandóan valami felé törekszik, hogy azt az energiát az igazság keresésében, amellyel szavait beléoltogatta, a tanító a maga életével igazolja, akkor megteszi azt, amiről épp szó van.” De hát miről is van szó? Arról, hogy a tanító nemcsak a tanítványai, hanem önmaga iránt is legyen igényes és őszinte. Nem kell mindent tudnia, ám ha olyan kérdést kap tanulóitól, amelyre nem tud megfelelő választ adni, ne térjen ki előle, ne vezesse őket félre, hanem vallja meg őszintén, nem ismeri a témát. E szempontból Szerényi kétféle tanítótípusról beszél. Az egyik az, aki egyetlen tudományban sem mélyed el a részletekig, de széles körű az általános műveltsége. A másik pedig az, aki egy tudománynak apró részleteiben is kellően jártas, ún. tudóstípus. Mindkettő jól érvényesülhet a pályán, ha meg tudja szerezni és meg is tudja tartani tanítványai bizalmát. Ma is időszerű, sőt figyelmeztető e Masaryktól idézett következő mondata: „Szörnyű rendet akarunk az iskolában, pedig elegendő volna az illedelmesség rendje is.” De még mennyire, hogy elegendő volna!

Az oktatásra vonatkozóan pedig így folytatja: „... a gyereket illeti meg a kérdés joga, nem a tanítót”. Közel hetven esztendő telt el azóta, hogy Szerényi Masaryknak e pedagógiai elvárását papírra vetette, csak éppen foganatja van kevés azóta is.

A Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachjának írásaiból világosan kicseng, hogy az akkori magyar tanítók többsége elfogadta a Csehszlovák Köztársaság polgári demokráciára épülő politikai berendezkedését. Azonban úgy, ahogy Turczel Lajos megállapítja Szerényiről: „... az állam iránti lojalitást nem tévesztette össze a szervilizmussal.”

Miként lehetett megmaradni kisebbségi magyarnak?

Meglepő, mennyire pontosan látták és diagnosztizálták Szerényiek az itteni helyzetet. Tanúskodják róla az ő tollából származó következő idézet: „Az 1919-es katasztrófa lesújtóan hatott a magyar szellemiség választottjaira, hiú álmok szövődtek csupán egy közeli jóvátételről, reparációról, és mikor a trianoni béke ezeket az álmokat is szétrombolta, akkor nem a kultúra képviselői dörzsölték ki szemükből az álmot, hanem a politikusok negativizmusa jelezte az ébredés, a valóra ébredés tényét. Fejbeverten, tehetetlenül néztünk a jövőbe. Nem voltak költőink, akik daloltak volna, nem voltak íróink, akik bátorítottak volna, nem voltak tudósaink, akik a helyzetünket kendőzetlenül feltárták volna. Sem Szlovenszón, sem Podkarpatszka Ruszban nem voltak szellemi életünknek olyan vezérei, akik megmutatták volna, hogy mit kell tennünk. Vezetők nélkül maradtunk, mert Budapest minden szellemi erőt magába szívott, minden tehetségnek az volt a fő törekvése, hogy Budapestre, a központba jusson. Szellemi életünknek teljes centralizálása miatt nem fejlődtek ki, de még csírájukban sem fogantak meg a regionalizmusnak azok az elemei, amelyekre az új helyzetben feltétlenül szükségünk lett volna. Sem regionális, sem demokratikus öntudatunk nem volt és így a tehetetlenségnek nehéz kábulata vett erőt rajtunk.”

A kábulatból azonban fel kellett ébredni, és fel is ébredtek csakhamar.

Manapság egyre több szó esik a pedagógiai programokról. Ha a tanítóság nem hajlandó megrajzolni működési területének helyzetképét, szakmai identitásával kapcsolatban nem tesz fel magának provokatív kérdéseket, s önmaga vállalta feladatainak teljesítése érdekében nem tűz ki maga elé próbára tevő célokat, a közösség, amelynek szolgálatában állt, elveszik. Hogy mennyire világos volt ez Szerényi számára, bizonyítékként álljon itt két bekezdés a tizenöt éves magyar iskolákról írt tanulmányából: „A magyar tanítóságra sem hárult kisebb feladat, mint magára az iskolára, hogy az adott új helyzethez alkalmazkodni tudjon. A magyar királyi alattvalókból egy köztársaságnak szabad polgáraivá lettek, egy államalkotó nemzet tanítómestereiből egy kisebbségi sorba jutott nép műveltségének napszámosaivá váltak, a társadalom megmosolygott figuráiból a demokratikus rendnek pilléreivé kellett átalakulniuk. Az államfordulat előtt mindig hátuk mögött érezhették az államhatalmat, amíg a nemzeti állameszme szolgálatában állottak, most a saját embersé-

gükből kellett megmutatniuk, hogy megállják a helyüket és hogy a hivatalosan mutatkozó bizalmatlanságot bizalommal tudják átváltoztatni becsületes munkájuk révén. Az iskolán kívül a népfelvilágosítás tessék-lásék, a népre mázt felrakó tevékenységét fel kellett cserélniök a népművelés komoly munkájával.

A magyar kisebbségre az a feladat hármlott, hogy a kétnyelvűség (bilingvizmus) biológiai követelményének megfeleljen, azaz, miként az államfordulat előtt is még egy európai nyelvnek a megtanulása tartozott boldogulásának feltételei közé, úgy most az államnyelvnek a megtanulása vált nélkülözhetetlenné.”

Már említettük, hogy a csehszlovák állam nem volt hajlandó minden magyar nemzetiségű lakosának az állampolgárságot megadni, így minden tanítónak sem. Akik viszont maradhattak, azoknak a 276/1920. sz. törvényerejű rendelet értelmében „nosztrifikáltatni”, azaz honosítani kellett az oklevelüket. Ez azt jelentette, hogy vizsgázniuk kellett szlovák nyelvből és irodalomból, honismereti földrajzból és a szlovák nemzet történelméből. E rendelet fölöttébb meglepő volt számukra, mert a Monarchiában az állampolgárság megszerzéséhez nem volt szükséges letenni semmilyen vizsgát, és nem írta elő törvény az államnyelv ismeretét sem. A maradni akaró és maradható értelmiség eleget tett a kényszernek. A nosztrifikációs vizsga lehetősége azonban csak azoknak a nemzetiségieknek adatott meg, akik 1918 előtt szerezték meg „külföldön” a szakképesítésüket. Milan Hodža iskolaügyi miniszter 1928-ban viszont rendelettel tiltotta meg, hogy aki 1928. október 1-je után szerzett Magyarországon diplomát, annak oklevele nosztrifikálható legyen.

Törvény született arról is, hogy a „befogadott” tanítóknak és tanároknak szolgálati esküt kellett tenniük (csehül: služební přísaha), amit később fogadalomnak neveztek (služební slib). Előbb csak azt fogadtatták meg a pedagógusokkal, hogy a rájuk bízott ifjúságot a jóra, szépre és igazra fogják nevelni, amit az 1920. február 12-én kelt 103/1920. sz. rendelettel úgy módosítottak, hogy hűségre, engedelmességre, a törvények és rendeletek pontos és lelkiismeretes betartására kötelezik őket.

Akik Csehszlovákia és akik Magyarország oktatásügyét irányították

Nem feledkezett meg Szerényi Ferdinánd a 15 esztendő tíz oktatásügyi miniszterének bemutatásáról sem. Ezek sorrendben a következők voltak:

- „– Habrman Gusztáv, 1918. nov. 14-től egészen 1920. szept. 15-ig;
- Šusta József dr., az egyetemen a történelemnek tanára, 1920. szept. 15-től 1921. szept. 26-ig;
- Šrobár Vavro dr., orvos, 1921. szept. 26-tól 1922. okt. 7-ig;
- Bechyně Rudolf újságíró, 1922. okt. 7-től 1924. okt. 3-ig;
- Markovič Iván dr., 1924. okt. 3-tól 1925. dec. 9-ig;
- Srdinko Otokár dr., orvos, egyetemi tanár, 1925. dec. 9-től 1926. márc. 18-ig;
- Krčmár János dr., egyetemi tanár, jogász, 1926. márc. 18-tól 1926. okt. 12-ig;
- Hodža Milán dr., 1926. okt. 12-től 1929. febr. 20-ig;
- Štefánek Antal dr., 1929. febr. 20-tól dec. 7-ig;
- Dérer Iván dr., ügyvéd, 1929. dec. 7-ike óta

Tíz miniszterünk közül öten ismerik a háború előtti magyarországi viszonyokat, ismerik a magyar nyelvet, ismerik a magyar kultúrát, ami nem közömbös a mi szempontunkból. (Bár meg kell állapítanunk, hogy a magyar iskolaügy terén a törvényes intézkedések betartására minden miniszterünk idejében pártatlanul vigyáztak.)”

Sajnos a zárójelbe tett mondatot mi, az elmúlt ötven év szlovákiai magyar tanítói már nem írhatnánk le.

Az iskolaügyre vonatkozó törvények meghozatalával kapcsolatban Szerényi a pontos dátum feltüntetése mellett azt is megjegyzi, hogy melyik törvényt melyik miniszter hivatali ideje alatt léptették érvénybe. Pl.:

1919. április 3-án Habrman ellenjegyzésével jelent meg az elemi és a magániskolák szervezésének lehetősége. A településen legalább negyven olyan iskolaköteles gyermeknek kellett lenni, akik 3 évfolyamba tartoztak. A tanítás nyelve pedig a tanulók anyanyelve kellett legyen.

1919. április 22-én jelent meg a tankerületek létrehozására vonatkozó törvény. A tankerületek területe nem esett egybe a közigazgatási járáások területével. Ugyanez a törvény tette kötelezővé a tanítók közművelődési tevékenységét. (E mondatra érdemes külön odafigyelni.)

1919. július 22-én alkották meg a községi könyvtárakra vonatkozó törvényt.

1919. július 24-én egy olyan törvényt hoztak, amelynek előzményeire eddig nem sikerült ráakadni. Megszüntették vele a „tanítónők cölibátusát”. A próbaidő letelte után minden tanítónő férjhez mehetett. E furcsa jelenség létezésére egyedül az adhat támpontot, hogy a két háború között, s elvéve még az ötvenes években is Dél-Szlovákia falvaiban a tanítónőket függetlenül attól, hogy férjezettek voltak-e vagy hajadonok, „tanító kisasszonyok”-ként emlegették.

1919. augusztus 29-i törvény tette kötelezővé az állampolgári ismeretek tanítását az elemi és a polgári iskolákban.

Šrobár miniszterségének ideje alatt hozták meg 1922. április 13-án a 226. sz. törvényt, amelyet Kis Iskolatörvénynek is neveztek, nyilván azért, mert igen sok reformot tartalmazott.

A tanítók fizetéséről 1926-ban, a minősítésükről viszont 1928-ban rendelkeztek először.

Ivan Dérer minisztersége alatt született törvény az iskolatanácsok megalakításáról. Hogy ki legyen az iskolatanács tagja, a szavazópolgárok szabad elhatározására bízták. Helyi, járási és országos iskolatanácsokat hoztak létre.

Iván Dérer reformjavaslataival nemcsak a demokrácia játékszabályainak kívánt eleget tenni, hanem valóban korszerű pedagógiai elvek bevezetésére törekedett. Az iskolai rendtartást, pontosabban „fegyelmi szabályzatot” olyan szellemben fogalmazták meg, amely ma is dicséretére válhatna az oktatásügyi tárca szakembereinek. Meggyőződhetünk róla, ha az *Almanach* felsorolásai közül mindössze hármat emelünk ki:

- a középiskola a magolás tanyájából a szellemi munka műhelyévé,
- a tanár a katedra magasságában trónoló hatalmasságból az ifjúság nevelőjévé, mesterévé legyen,
- a nyelvtanulás nemcsak nyelvtani ismereteket, hanem nyelvkultúrát jelentsen.

Ha fellapozzuk a korabeli írásokat, egy szokatlan dologra okvetlenül fel kell figyelniünk, és pedig arra, hogy a magyar nyelven írt szövegekben a személyek keresztnévét következetesen magyarul írják, viszont a települések nevét „hivatalosan”, vagyis szlovákul.

A két világháború közötti Magyarország oktatásügyét a Károlyi-kormányban 1918 őszén Lovászi Márton irányította, a Tanácsköztársaság ideje alatt előbb Kunfi Zsigmond, majd Lukács György. A forradalmak bukása után:

- Imre Sándor 1919-ben pár napig ügyvivőként,
- Huszár Károly 1919 őszén három hónapig,

Vass József 1920–1922-ben,
Klebersberg Kunó gróf 1922–1931 között,
Ernst Sándor 1931 őszen négy hónapig,
Karafiát Jenő 1931–1932-ben,
Hóman Bálint 1932–1938 között,
Teleki Pál gróf 1938–1939-ben,
Hóman Bálint 1939–1942 között volt vallás- és közoktatásügyi miniszter.

E sok politikus közül mindössze három végzett figyelemre méltó munkát az oktatásügy területén, éspedig Klebersberg Kunó, Hóman Bálint és Teleki Pál. Mindhárman tagjai voltak a Magyar Tudományos Akadémiának. Klebersberg a jogtudományokat művelte, Hóman kiemelkedő történész, Teleki pedig földrajztudós volt. A miniszteri székben mindhárman a nemzetnevelést tartották a magyar oktatásügy fő feladatának.

Klebersberg Kunó a középosztály nevelésére helyezte a hangsúlyt. Több miniszteri rendeletet bocsátott ki a középiskolák megreformálására. Collegium Hungaricumokat alapított több külföldi fővárosban, és külföldi ösztöndíjakat szervezett a tudományos munkával foglalkozó értelmiségi fiatalok számára.

Hóman Bálint miniszteri tevékenységéről már az egyik előző fejezetben szóltunk.

Teleki Pál miniszteri munkássága inkább Klebersberg Kunó oktatáspolitikai elgondolásainak folytatására irányult. Elkötelezett híve volt a vallás erkölcsi nevelésnek, ezért inkább a humán műveltséget adó iskolákhoz ragaszkodott. Az iskolai és a családi nevelés összehangolására törekedett. Több tanulmányában foglalkozott oktatásszervezési kérdésekkel. Támogatta, sőt szervezte a fiatalok sportoltatását és szabad idejük hasznos felhasználását. A magyar cserkészmozgalom egyik vezető egyénisége volt, pontosabban, főcserkész.

A szlovákiai magyar iskolák tankerületekbe sorolása

1918 után a Monarchiából kiszakadt nemzetállamok közigazgatását az addig megszokottnál merőben másként építették fel. Csehszlovákiában a háromlépcsős politikai közigazgatástól függetlenül hozták létre a tan-

kerületeket, amelyek közvetlenül az iskola- és nemzetművelődés-ügyi minisztérium fennhatósága alá tartoztak. A szlovákiai magyar iskolákat 22 tankerületbe sorolták. Ezek a következők voltak:

1. Pozsony (város) I. Tanfelügyelő: Ludovít Illek			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári fiúiskola	1	a tanerők száma	6
Elemi iskola	1	a tanerők száma	2
Kisegítő iskola	1	a tanerők száma	1
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Városi polgári leányiskola	1	a tanerők száma	9
Városi elemi iskola	1	a tanerők száma	1
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	7	a tanerők száma	29
Evangélikus elemi iskola	1	a tanerők száma	5
2. Pozsony (Ligetfalu) II. Tanfelügyelő: František Jozka			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskola (Magyar párhuzamos osztályok)	1	a tanerők száma	5
3. Pozsony III. Tanfelügyelő: Ignác Gašparik			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola (Somorja)	1	a tanerők száma	8
Elemi iskola	6	a tanerők száma	13
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Városi polgári leányiskola (Pozsony)	1	a tanerők száma	?
Elemi iskolák	25	a tanerők száma	48
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	37	a tanerők száma	105
Római katolikus óvoda (Püspöki)	1	a tanerők száma	1
Református elemi iskola	4	a tanerők száma	9
Izraelita elemi iskola	4	a tanerők száma	4
4. Csap Tanfelügyelő: Michal Kuchárik			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskola	17	a tanerők száma	53

<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	17	a tanerők száma	30
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	14	a tanerők száma	26
Református elemi iskola	25	a tanerők száma	36
Görögkeleti elemi iskola	7	a tanerők száma	10
5. Galánta Tanfelügyelő: Július Matis			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola (Galánta)	1	a tanerők száma	6
Elemi iskola	3	a tanerők száma	6
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	4	a tanerők száma	19
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	27	a tanerők száma	145
Református elemi iskola	5	a tanerők száma	21
Evangélikus elemi iskola	3	a tanerők száma	13
Izraelita elemi iskola	5	a tanerők száma	7
6. Komárom Tanfelügyelő: Eduard Markovič			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola (Komárom)	1	a tanerők száma	8
Elemi iskolák	6	a tanerők száma	18
<i>b) Községi (városi) iskolák:</i>			
Polgári iskolák (Komárom, Gúta)	2	a tanerők száma	17
Elemi iskolák	18	a tanerők száma	69
Óvoda (Komárom)	1	a tanerők száma	2
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	31	a tanerők száma	113
Római katolikus óvoda (Komárom)	1	a tanerők száma	1
Református elemi iskola	19	a tanerők száma	42
Evangélikus elemi iskola	1	a tanerők száma	1
Izraelita elemi iskola	3	a tanerők száma	8
7. Kassa I. Tanfelügyelő: Peter Marendiak			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskolák	2	a tanerők száma	4
<i>b) -----</i>	---		
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			

Római katolikus elemi iskola	1	a tanerők száma	1
Református elemi iskola	4	a tanerők száma	6
8. Kassa II. Tanfelügyelő: Martin Orišek			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola (Kassa)	1	a tanerők száma	4
Elemi iskola	12	a tanerők száma	38
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Óvoda (Jászó)	1	a tanerők száma	1
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	11	a tanerők száma	21
Római katolikus kolostori elemi leányiskola	1	a tanerők száma	4
Református elemi iskola	8	a tanerők száma	13
Evangélikus polgári iskola (Kassa)	1	a tanerők száma	4
Evangélikus elemi iskola	1	a tanerők száma	1
Görögkeleti elemi iskola	1	a tanerők száma	1
Izraelita (szülői szövetségi) elemi iskola	1	a tanerők száma	4
9. Léva Tanfelügyelő: Samuel Hruz			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola (Léva, Zselíz)	2	a tanerők száma	7
Elemi iskola	4	a tanerők száma	6
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	3	a tanerők száma	4
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus polgári iskola (Léva)	1	a tanerők száma	6
Római katolikus elemi iskola	25	a tanerők száma	57
Református elemi iskola	32	a tanerők száma	48
Evangélikus elemi iskola	1	a tanerők száma	1
Izraelita elemi iskola	1	a tanerők száma	1
10. Losonc Tanfelügyelő: Michal Sekej			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola (Losonc)	1	a tanerők száma	7
Elemi iskola	2	a tanerők száma	10
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	2	a tanerők száma	4

Óvoda (Losonc)	1	a tanerők száma	3
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	23	a tanerők száma	42
Református elemi iskola	1	a tanerők száma	1
Evangelikus elemi iskola	1	a tanerők száma	2
Izraelita elemi iskola	1	a tanerők száma	4
11. Nagymihály Tanfelügyelő: Michal Dzurek			
<i>a) -----</i>	--		
<i>b) -----</i>	--		
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Református elemi iskola	4	a tanerők száma	5
12. Kékkő Tanfelügyelő: Michal Balažovič			
<i>a) -----</i>	--		
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	1	a tanerők száma	2
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	17	a tanerők száma	30
13. Nyitra Tanfelügyelő: Matej Miškóci			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskola	4	a tanerők száma	11
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	2	a tanerők száma	5
<i>c) felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	8	a tanerők száma	24
14. Érsekújvár I. Tanfelügyelő: Karol Točík			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskola	3	a tanerők száma	9
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	3	a tanerők száma	7
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus polgári leányiskola (Érsekújvár, Flenger Intézet)	1	a tanerők száma	8
Római katolikus elemi iskola	16	a tanerők száma	90
Református elemi iskola	11	a tanerők száma	22
Izraelita elemi iskola	1	a tanerők száma	3

15. Érsekújvár II. Tanfelügyelő. František Vožíšek			
<i>a)</i> -----	--		
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	2	a tanerők száma	4
Óvoda (Bátorkeszi)	1	a tanerők száma	1
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	38	a tanerők száma	151
Református elemi iskola	12	a tanerők száma	27
Evangélikus elemi iskola	1	a tanerők száma	1
Izraelita elemi iskola	1	a tanerők száma	1
<i>d) Nincs feltüntetve</i>	1	a tanerők száma	1
16. Eperjes Tanfelügyelő: Ludovít Hrnčiar			
<i>a)</i> -----	--		
<i>b)</i> -----	--		
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Evangélikus elemi iskola	1	a tanerők száma	1
17. Nagyrőce Tanfelügyelő: Michal Pleško			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskola	3	a tanerők száma	4
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	7	a tanerők száma	9
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	7	a tanerők száma	13
Református elemi iskola	18	a tanerők száma	21
Evangélikus polgári iskola (Sajógömör)	1	a tanerők száma	3
Evangélikus elemi iskola	4	a tanerők száma	6
Izraelita elemi iskola	1	a tanerők száma	2
18. Rimaszombat Tanfelügyelő: Ján Uram			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola (Rimaszombat)	1	a tanerők száma	7
Elemi iskola	8	a tanerők száma	24
<i>b)</i> -----	--		
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	25	a tanerők száma	41
Református elemi iskola	28	a tanerők száma	38

Evangelikus elemi iskola	5	a tanerők száma	5
19. Rozsnyó Tanfelügyelő: Roman Budovič			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola (Tornalja)	1	a tanerők száma	1
Elemi iskola	4	a tanerők száma	8
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	3	a tanerők száma	5
Óvoda (Rozsnyó)	1	a tanerők száma	1
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus polgári iskola (Rozsnyó)	1	a tanerők száma	6
Római katolikus elemi iskola	14	a tanerők száma	25
Református elemi iskola	13	a tanerők száma	20
Evangelikus elemi iskola	7	a tanerők száma	7
20. Ipolyság Tanfelügyelő: Jozef Paulovič			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola Ipolyság)	1	a tanerők száma	3
<i>b) -----</i>	--		
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	22	a tanerők száma	53
Evangelikus elemi iskola	1	a tanerők száma	1
21. Tóketerebes Tanfelügyelő: Matej Subuly			
<i>a) -----</i>	--		
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	2	a tanerők száma	2
<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	2	a tanerők száma	4
Református elemi iskola	11	a tanerők száma	14
Evangelikus elemi iskola	1	a tanerők száma	2
Izraelita elemi iskola	1	a tanerők száma	1
22. Aranyosmarót Tanfelügyelő: Jozef Ozábal			
<i>a) Állam iskolák:</i>			
Elemi iskola	2	a tanerők száma	6
<i>b) -----</i>	--		

<i>c) Felekezeti iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	9	a tanerők száma	23
Református elemi iskola	2	a tanerők száma	2
Kárpátalja iskolái			
Kárpátalja iskoláit öt tankerületbe sorolták. A tanfelügyelők kitérőről az Almanach szerzői nem tudósítanak bennünket.			
1. Beregszász			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Polgári iskola (Beregszász)	1	a tanerők száma	3
Elemi iskola	19	a tanerők száma	106
<i>b) Községi iskolák:</i>			
	3	a tanerők száma	6
<i>c) Egyházi iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	4	a tanerők száma	8
Református elemi iskola	20	a tanerők száma	29
Görögkeleti elemi iskola	5	a tanerők száma	5
<i>d) Nincs feltüntetve</i>			
	1	a tanerők száma	6
2. Munkács			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskola	8	a tanerők száma	38
<i>b) -----</i>			
<i>c) Egyházi iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	1	a tanerők száma	5
Református elemi iskola	4	a tanerők száma	7
3. Nagyszőlős			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskola	8	a tanerők száma	15
<i>b) Községi iskolák:</i>			
Elemi iskola	1	a tanerők száma	1
<i>c) Egyházi iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	4	a tanerők száma	9
Református elemi iskola	14	a tanerők száma	24
Görögkeleti elemi iskola	1	a tanerők száma	1
4. Técső			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskola	2	a tanerők száma	11
<i>b) -----</i>			

<i>c) Egyházi iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	3	a tanerők száma	3
Református elemi iskola	3	a tanerők száma	9
5. Ungvár			
<i>a) Állami iskolák:</i>			
Elemi iskola	9	a tanerők száma	18
<i>b) -----</i>			
<i>c) Egyházi iskolák:</i>			
Római katolikus elemi iskola	3	a tanerők száma	5
Református elemi iskola	7	a tanerők száma	8
Görögkeleti elemi iskola	1	a tanerők száma	1
<i>d) Nincs feltüntetve</i>	1	a tanerők száma	2

Szerényi ad számot arról is, hogy hány magyar óvoda működött Szlovákiában az 1930-as évek első felében: „Komenský hazájában meglepő az óvodáknak kis száma. 762 magyar elemi iskola mellett csak 28 magyar óvoda van Szlovenszón, ezek közül csak 3 állami; 12 községi, 9 felekezeti, 4 magánóvoda: összesen 2162 gyerekkel.

Podkarpatszka Ruszban 102 óvoda közül csak 13 magyar és csak 773 kisdied látogatja. Kétségtelen, hogy az 1920/21-es állapothoz képest, mikor csak 8 óvoda volt, a mai állapot 62,5%-os javulást jelent.”

Bár említettük már, érdemes hangsúlyozni, hogy csodálatra méltó szervezőmunka volt, amelyet Szerényi és szerkesztőtársai rövid egy esztendő leforgása alatt kifejtettek, hiszen aligha állt rendelkezésükre más eszköz, mint az újsághirdetés és a levelezés. Megszabott határidőre, 1933 végéig Szlovákia 784 iskolájából 1964-en küldték el adataikat a szerkesztők címére, Kárpátalja 123 iskolájából pedig 320-an. Ezek szerint a délszlovákiai és a kárpátaljai magyarságnak összesen 907 iskolája és 2289 tanítója lehetett. Sajnálatos, hogy nem mindenki küldte el a fényképét, lehet, hogy adatait sem, ezért más statisztikák más képet mutatnak az akkori helyzetről.

Az *Almanach*ban 948 egyén fényképe szerepel, valamint 20 tanító házaspár és 5 tantestületé. Együtt tehát 1038 tanító arca tárul elénk, ha átlapozzuk e rendhagyó kiadványt.

A pontos adatokra legfeljebb következtetni lehet

Július Ballo iskolaügyi főtanácsos, országos tanfelügyelő a következőket közli az Almanachban: „Szlovenszko területén 1918. szeptember 1-jén 3298 magyar tannyelvű iskola volt. A magyar iskolák ezen száma nem szolgálhat az összehasonlítás alapjául, mert tudvalevő dolog, hogy ezen iskolák zöme szlovák, német és orosz községeken volt szervezve. Ez okból az összehasonlítás alapjául az 1921/22. tanévi adatokat vesszük, mégpedig a statisztikai hivatal most megjelent közleményei alapján.

A magyar tannyelvű iskolák Szlovenszkon:

<i>Tanév</i>	<i>Iskolák száma</i>	<i>Osztályok száma</i>	<i>Tanulók száma</i>	<i>Egy osztályra eső tanulók átlagszáma</i>
a) Elemi iskolák:				
1921/22	727	1335	101 268	60
1930/31	709	1478	84 214	56,5
1933/34	745	1766	92 907	52,6
b) Polgári iskolák:				
1921/22	18	84	3790	45,1
1930/31	13	48	1684	35,1
1933/34	19	93	4399	46,2
c) Siketnémák intézete:				
1921/22	1	3	38	12,6
1930/31	1	8	79	9,8
1933/34	1	9	105	11,6

E számok bizonyítják, hogy a tanügyi kormányzat a magyar iskolákkal szemben teljes mértékben teljesítette kötelességét, mert a tanulók átlaga mind az elemi, mind a polgári iskolákban, valamint a siketnémák intézetében jóval kisebb volt az egy osztályra eső tanulók maximális számánál (60,14). E kimutatásból kitűnik, hogy az utolsó 12 tanévben a magyar iskolák száma 18-cal, az osztályok száma pedig 431-gyel gyarapodott. A nagy haladás e tekintetben nem tagadható. Igaz ugyan, hogy a fejlődés tetőpontját még nem értük el; különösen nagy a hiány új iskolaépületekben és tantermekben, ami az uralkodó gazdasági válságra vihető vissza.

Biztos vagyok benne, hogy a magyar tanítóság le fogja tudni küzdeni a mai helyzet nehézségeit, s a szlovenszkói iskolaügyet – különösen az iskola belső élete tekintetében – a mainál magasabb színvonalra igyekszik emelni, s a legközelebbi alkalommal még vaskosabb kötetben számol majd be tanítói és nevelői munkásságának eredményeiről.” (E szavakkal az *Almanachra* utal)

Az 1932/33-as évekből való hivatalos állami statisztikai adatok szerint az első tizenöt esztendőben a következőképpen alakult az iskolák száma Szlovákiában:

	1918. szept. 1-jén:	1931. szept. 1-jén:
1. Állami, községi, kincstári	987 (1/4)	1637 (2/5)
2. Felekezeti	2631 (3/4)	2423 (3/5)
3. Összesen	3641	4065

iskola működött.

A feltüntetett adatokkal kapcsolatban Szerényi Ferdinánd a következőket írja:

„A felekezeti iskoláknak túltengése 1918-ig világos bizonyosága annak, hogy a kultusz szolgálata volt a vezérlő elv az iskolaügy fejlesztésében. Az 1931-es statisztika pedig rávilágít arra, hogy a magyarságnak ma is több felekezeti iskolája van, mint állami intézete, aminek magyaroztatását abban kereshetjük, hogy 1918 előtt az iskoláztatást az állampolitika átengedte a felekezeteknek a magyar vidéken, míg a magyarosító tendenciájú állami iskolákat inkább szlováklakta területeken emelte... A magyarság az elemi iskolai oktatás terén még nem jutott Szlovenszkón hátrányos helyzetbe...”

1931-ben 338 170 szlovák iskolás gyerek mellett volt 88 104 magyar iskolás gyerek, ami az iskolások összlétszáma 18,91%-ának felel meg. Ez a gyereksereg 7233 szlovák és 1647 magyar osztályban tanult, tehát a magyar osztályok az összes osztályoknak 18,54%-át tették.”

A fentiekből következtetve felmerül, hogy az ország összlakossága közül hányan vallották magukat magyarnak. Popély Gyula adatai szerint: „1921 februárjában 744 621 magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárt számláltak össze a Csehszlovák Köztársaságban, ebből 634 827 főt Szlovákiában, 103 690 főt Kárpátalján és 6104 főt a cseh országrészekben. A magyarság százalékaránya 1921-ben Szlovákiában 21,48, Kárpátalján pedig 17,35 százalék volt.”

„1930 decemberében... mindössze 691 923 magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárt írtak össze a köztársaság területén, ebből Szlovákiában 571 988, Kárpátalján 109 472, a cseh országrészekben pedig 10 463 főt.” (Zprávy 1933. 195. sz. 1535–1536. old.).

Akik „betévedtek” a szlovák iskolákba

Szerényi Ferdinánd a kisebbségi sorsra ítélt magyarról keserű szavakkal jegyzi meg: „Problémává lett részére, hogy gyermekeit tovább is apái nyelvén oktassa-e vagy siettesse gyermekeinek szlovák, avagy ruszin iskoláztatásával a beolvadást, az asszimilációt.”

Legtöbben sorsuk további alakulásának nem az utóbbi formáját választották, hanem mint a már ismert szám adatok is bizonyítják, gyermekeiket anyanyelvi iskolában taníttatták. Az *Almanach* cikkeinek szerzői sajnos nem jegyezték fel, hány magyar gyerek járt az 1930-as évek elején szlovák elemi iskolába, ezért csak egyéb statisztikai adatokból következtethetünk rá. Azonban érdemes elgondolkodni Ignác Gašparíknak, a „bratislavai” III. sz. tankerület állami tanfelügyelőjének mondatain. A *felső-csallóközi magyar iskolák fejlődése* című elemzésében a következőket írja: „Hodža volt iskola- és népművelődési miniszterünk egy alkalommal kijelentette, hogy a magyarok szabad államunk szabad polgárai. Azt is mondta, hogy a XX. században demokratikus köztársaság elnemzetlenítést nem végez. Megengedhetőnek találta, hogy itt-ott a nyelvhatárokon, a szülők kívánságára a magyar gyermekek betévedhetnek a szlovák iskolába, de van ez fordítva is, sőt ma még mindig több szlovák származású gyermek található a magyar iskolákban, mint fordítva.

A magyar tanítót a magyar nemzeti érzés ápolásában a tanügyi hatóságok is támogatják, amikor a tanfelügyelők a magyar gyermekekhez szólva ezt mondják: »A ti anyanyelvetek a magyar, ahhoz ragaszkodjatok!«

Elnök urunk is azt kívánja és szorgalmazza, hogy a magyar ebben az államban jól érezze magát.”

Ám ugyanez az Ignác Gašparík a Szlovák Liga Iskolaügyi Maticájának küldetéséről 1930-ban a következőket nyilatkozta: „Nagyon is szükséges volt a Matica megalakítása, mivel a Csehszlovák Köztársaságban a nyelvhatáron élő szlovákok gyermekei most is ki vannak téve az elmagyarosítás veszélyének. Ezért a Szlovák Liga Iskolaügyi Maticája Szlovákiában mindenütt, ahol a magyarok élnek többségben, szlovák kisebbségi iskolákat hoz létre, mert a szlovák és a szlovák származású gyermekek továbbra is elnemzetlenednek, azaz elmagyarosodnak.” Nyilván ezek a mondatai lehettek az őszintébbek, nem pedig a magyar oktatásügy támogatására vonatkozóak. Ha a kettőt egybevetjük, világosan kitűnik, miként „tévedhettek be” a magyar gyerekek szlovák iskolákba.

A szlovák középiskolákba járó fiatalokról viszont már számadatokkal tud szolgálni az *Almanach*ban Szerényi Ferdinánd – nyilván mert középiskolai tanár volt –, sőt véleményt is mond az anyanyelven szerzett tudás értékéről: „1931-ben magyar nemzetiségűnek vallotta magát a középiskolások közül Szlovenszkón 4871, Podkarpatszka Ruszban 741 diák; közülük Szlovenszkón 3843, Podkarpatszka Ruszban 373 járt magyar intézetbe, míg Szlovenszkón 938, Podkarpatszka Ruszban 368 más tannyelvű középiskolát látogatott.

Természetesen hibát követnénk el, ha ezt a jelenséget a magyar szülők opportunizmusának, vagy a kényszerű alkalmazkodásnak tulajdonítanók, mert kétségtelen szerepe van ennek felidőzésében annak is, hogy a szülők lakóhelyén esetleg nincsen magyar tannyelvű középiskola és nincsen anyagi módjukban, hogy házon kívül taníttassák gyermekeiket. Abban a tényben, hogy az idegen környezetben magyarnak vallják magukat, bizonyos ragaszkodást kell elismernünk nemzetiségükhöz.

Kénytelenek vagyunk azonban rámutatni arra a tapasztalatra – anél is inkább, mert általános pedagógiai jelentősége is van –, hogy az egyetemeken jobban boldogulnak azok a magyar ifjak, akik a középiskolát magyarul végezték és az egyetemek előadási nyelvét, a cseh vagy német nyelvet csak tantárgyként tanulták, mint azok, akik csehszlovák vagy ruszin középiskolában tanultak és nyolc éven át küzdöttek a tárgyi ismeretek elsajátításában a nyelvi nehézségekkel. A csehszlovák intézetekbe járó magyar növendékek határozottan nem gazdaságosan, nem ökonomikusan dolgoztak, energiájukat idő előtt elpazarolták, sem alapos tárgyi, sem kifogástalan nyelvi ismereteket nem sajátíthattak el.”

Lám, ez már akkor is így volt, és így maradt a mai napig.

A szakmunkásképzés

A két világháború között szakmunkásképzésről nem eshetett szó, az ipari tanuló fogalma az 1950-es években honosodott meg. Hogyan történt hát a gyári munkások nevelése? Mondhatnánk, sehogy sem, mert Magyarországon, s nemcsak ott, egészen a 20. század közepéig az iparosmesterek feladata volt az iparosok nevelése. A kisiparosoké. Persze, nem kizárólag. Az inas szó viszont még ma is előfordul beszédünkben, sőt a ma élő idősebb nemzedék emlékezhet rá, hogy milyen volt az inassors.

Hiteles képet ad róla Meggyesi Sándor, a persei római katolikus iskola tanítója:

„A tizennegyedik életévét betöltött ifjú mint iparosinas, valamelyik kisiparoshoz beszegődik három esztendőre. A hároméves nehéz sors után felszabadul és iparossegéd lesz. Hogy a társadalomnak magának is milyen fogalma van az iparosinas sorsáról, arra eléggé rávilágít az a népszerű fenyegetés a szülő részéről a hanyag vagy rosszul tanuló gyermekkel szemben: »No, megállj, majd jövőre odaadlak inasnak, a mestered majd ellátja a bajodat.« Ily balítélettel vannak a szülők, ily balítéletre nevelik gyermekeiket s ezzel a balítélettel kell megküzdeni az ifjúnak, aki ipari pályára lép. Ezek után egyik ifjú sem fog örömet vagy vágyakozást érezni mesterségének elsajátítása után.

Az inasélet szomorú sorsa ott kezdődik, hogy a fiatal tizennégy éves gyermek, testi és szellemi fejlődésének legfontosabb periódusában, oly körülmények közé kerül, amelyek a fejlődést nemcsak hogy nem biztosítják, hanem ellenkezőleg, gátolják. A mesternek, akihez az ifjú beszegődött, teljes ellátást kell biztosítania. Ez olyan anyagi áldozat, mellyel szemben a mester fedezetet keres. Az ifjú a szakmunkájával sokáig nem tud még annyit nyújtani, hogy az egyenértékű legyen a mester által hozott áldozattal. Az első nagy hiba itt történik, hogy az ifjút ház körüli munkák végzésére kényszerítik. Fát vág, gyereket dajkál, üzletbe és piacra küldik, libát vagy malacot őriz stb.”

Később így folytatja: „Az iparos- és kereskedő-ifjúság között végzett orvosi vizsgálat azt a szomorú eredményt adta, hogy igen sok ifjú oly szakma elsajátítására vállalkozott, melyre fizikuma nem alkalmas. Amikor tanulóéveit elvégezte és szakmájában rendszeresen és erősen dolgozik, szervezete működésében csakhamar zavarok állanak elő. Tüdőbaj, vérszegénység, vesebaj, szívbaj, általános testi gyengeség mind erősebben veszik az ifjút igénybe s lehetetlenné teszik iparának folytatását.”

Ez bizony nem túlzás. A testi bajokon kívül Meggyesi rávilágít a lelki fejlődést gátló katasztrofális állapotokra is, amelyekre az YMCA (Young Men's Christian Association – protestáns ifjúsági szervezet) tevékenységének alapján 14 pontban fogalmazza meg jobbító szándékú javaslatait. Tessék-lássék módon törődtek az inasok „általános műveltségének” gyarapításáról is, az ún. tanonciskolákban. Ez heti pár órás elméleti oktatást jelentett. A tanárok között ott találjuk az elemi iskolák tanítóit is. Hogy milyen szintű volt ez a tanítás és milyen eredménnyel járt, keserű humorral ábrázolja Móra Ferenc a *Kalcinált szóda* című elbeszélésében.

Az első 15 év helyzetképéhez Szerényi Ferdinándnak is van hozzáfűz-nivalója:

„Az általános kép kiegészítéseképpen jegyzem fel, hogy a magyar ifjú-ság szakiskolai képzését szolgálják a bratislavai kereskedelmi akadémiá-nak magyar párhuzamos osztályai, melyekben az 1930/31. tanévben 230, illetve 444 diák tanult.

A két košicei, a levicei és a nové zámkyi női kereskedelmi tanfolya-mon összesen 112 nő kereste kiképzését a kereskedelmi életre.

A Košicén fenntartott felső fémipari szakiskola magyar osztályain 179 fiatalember tanult.

A tanonciskolákban Szlovenszkón 2803 volt, Podk. Ruszban 575 volt a tanoncok száma. Nem érdektelen, hogy

1922/23-ban 15 iskolában 2644 volt a tanonc Szlovenszkón

1927/28-ban 45 iskolában 3871 volt a tanonc Szlovenszkón

1930/31-ben 28 iskolában 2803 maradt.

A magyar tanoncok számának megapadását megokadatolni adatok hí-ján nem tudjuk.”

Tehát a fent felsorolt iskolák létrehozása jelentette az első lépéseket a szakmunkásképzés tényleges megvalósítására.

A magyar iskolák küldetése, iskolaépítés

1939-ben jelent meg a *Visszatért Felvidék adattára* című kiadvány, amelynek szerkesztői Csatár István és Ölvedi János voltak. E két vastos kötet többé-kevésbé hiteles képet ad az első csehszlovák köztársaságbe-li magyarság politikai, jogi, kulturális, közművelődési, egyházpolitikai és gazdasági helyzetéről. Azonban, mint minden hasonló jellegű elemzésre, erre is rányomja bélyegét az akkori politikai közhangulat. Ez esetben természetesen a magyar politikai hangulatról van szó.

E kötetben jelent meg Vájlok Sándornak az elemzése *A magyar köz-művelődés helyzete a kisebbségi életben* címen.

Vájlok Sándor színes egyénisége volt a csehszlovákiai kulturális és politi-kai életnek. 1913-ban született Deákin és 1991-ben halt meg Budapesten. Alapos általános műveltségre a komáromi gimnáziumban tett szert, majd szlavisztikát tanult Pozsonyban, s végül Prágában szerzett másoddiplomát az ottani Politikai és Szabad Tudományok Egyetemén. Foglalkozásai: tanár, irodalomkritikus, művelődéstörténész, magas rangú állami hivatalnok, bá-

nyamérnök. Már egyetemistaként a katolikus Prohászka Körök országos kultúrreferense lett. Dél-Szlovákia Magyarországhoz csatolása után a kassai szlovák gimnáziumban magyartanárként működött, majd 1940–1941-ben a magyar miniszterelnökség kulturális osztályán. 1942-től 1948-ig pedig a külügyminisztérium nemzetiségi osztályán miniszteri tanácsosként dolgozott. A szlovákiai magyarkérdés szakértőjeként 1946-ban tagja volt a párizsi magyar béke delegációnak. Mi sem természetesebb, hogy 1948 után a politikai pályafutása véget ért. 1949-től az Országos Érc- és Ásványbányáknál talált tisztviselői munkát. Közben elvégezte a tatabányai Bányászati Főiskolát, s immár harmadik diplomája által feljogosítva bányamérnökként kereste meg kenyerét.

Gazdag irodalomkritikai és publicisztikai munkássága által méltán írta be nevét a csehszlovákiai magyarság kulturális életének történetébe. Bennünket most elsősorban a fent említett, közművelődésről szóló tanulmánya érdekel, amelyben Szerényi Ferdinánd korrajzától eltérően mutatja be a csehszlovákiai magyar oktatásügy első húsz esztendejét.

Vájlok az állítása e tanulmányban, hogy az első Csehszlovák Köztársaság idején elhanyagolták a magyar iskolák építését, nem fedti a valóságot, hiszen az ő sorai között is megtalálható három új elemi iskola fényképe. Ignác Gašparík tanfelügyelő pedig az *Almanach* külön fejezetében mutatja be a felső-csallóközi magyar iskolák fejlődését, különös tekintettel az új iskolaépületek felépítésére. Közli a gombai, kislúcsi, alsójányoki, tonkházai, rétei, nagybodaki, csallóközcsütörtöki és szenci új iskolák fényképét, s közben azt is feltünteti, melyik iskola felépítéséhez hány koronával járult hozzá az állam. Ezek szerint csak a pozsonyi III. sz. tankerületben az első tizenöt esztendő alatt több mint 400 ezer csehszlovák koronával támogatta az állam az új iskolaépületek felépítését. Ezenkívül rengeteg hozzáépítést is végeztek. Hiba lenne elhallgatni, hogy az iskolák felépítéséhez maga a lakosság is hatékonyan hozzájárult, miként ezt tette már a Monarchia ideje alatt is. Ennek szép példájáról ad számot Tóth István tergenyei tanító, aki később Kisújfalú iskolaigazgatója lett („*Mint tudomány vásárlásába...*”).

Arról viszont, hogy milyen pótolhatatlan szerepet játszottak az iskolák a kisebbségi sorsra ítélt magyarság megmaradásában, Vájlok Sándor hiteles képet ad.

„A csehszlovákiai magyarság léte és művelődésének sorsa a magyar iskolaügyön fordult meg. Az iskolától függött a magyarság megtartása és jövője. Az iskolán kívüli népművelés révén ugyanis aránylag kevés ember tudott csak bekapcsolódni a magyar művelődés folyamába. A töme-

get és az egyedül az iskola kapcsolhatta be, amely az állam törvényei szerint kötelezővé tette ezt a bekapcsolódást...

Az iskolának nemcsak jó magyart, hanem művelt magyart is kellett nevelnie. A harcban és a versenyben csakis a művelt magyarság lehetett számottevő tényező. Nem volt elég csak magyarnak lenni, ebből egyedül az ellenzéki politikusok tudtak megélni, hanem dolgozni is kellett, sőt okosan s ügyesen kellett dolgozni. A magyar parasztnak, iparosnak, kereskedőnek, diplomásnak többet kellett tudnia, mint a szlováknak. Csak akkor érvényesülhetett, ha jobbat termel, ha jobb munkás, ha jobb orvos stb.” (*Visszatért Felvidék Adattára*)

Így van ez mind a mai napig.

A tanítóképzés, a tanárképzés és az egyetemi oktatás

„A magyar nemzetiségű tanerők száma Csehszlovákiában 1921-ben 2162 volt. Ez a szám 1930-ig - a kiutasítások és elbocsátások következtében is - 1521-re apadt. A magyar nyelvű iskolákban működő tanerők együttes száma ennél magasabb volt, mert a magyar nemzetiségűek mellett idegen nemzetiségűek is tanítottak ott...

A magyar tanítóképzés 1919 és 1924 között csak egy intézetben, az Orsolya-rendi apácák pozsonyi leányiskolájában folyt, s ott később óvónőképző is működött. 1924 és 1927 közt a pozsonyi szlovák állami tanítóképző mellett magyar abiturienst tanfolyamokat szerveztek, 1927 szeptemberétől pedig párhuzamos magyar osztályokat nyitottak. Így 1927-től két magyar tanítóképző működött, s azonkívül a gimnáziumban érettségizettek számára továbbra is fenntartották az abiturienst kurzusokat, s a szükségnek megfelelően engedélyezték az úgynevezett externista tanítói vizsgákat is. A tanítóképzőbe és az abiturienst kurzusokra a felvétel többnyire igen korlátozott volt, s egy ideig az állami tanítóképzőbe csak minden második évben vettek fel tanulókat. 1935-ben Komáromban református tanítóképző létesült, s ugyanott 1938 szeptemberétől (!) engedélyezték a katolikus tanítóképző megnyitását. Polgári iskolai szaktanítók magyar nyelvű képzése (tanfolyamokon) 1936-tól valósult meg.” (Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén*)

Mindehhez kiegészítő magyarázatként hozzátartozik Szerényi Ferdi-

nánd mondata: A tanítóképzésnek mai formája a régi renchez képest anynyiban jelent változást, hogy míg Magyarországon a tanítóképző négy osztályának elvégzése után a jelölt oklevelet kapott, addig most csak érettségi bizonyítványt kap és kétévi gyakorlat után képesítő vizsgára jelentkezhet, aminek alapján megkapja végleges kinevezését.” (*Almanach*)

A felgyorsított tanítóképzésről igen lesújtó véleménye volt Vájlok Sándornak. Többek között ezeket írja: „A tanítóhiány miatt egy időben megengedte a minisztérium, hogy azok, akik maturával rendelkeznek, magánúton is tehessenek vizsgát. Sok becsületes ember jutott így diplomához és kenyérhez, de az externisták többsége nem volt méltó rá. A vizsga ugyanis csak a pénz kérdése volt. Adás-vétel. Aki lefizette a pénzt, annak megszerezték a diplomát. Nem egy »tanító« úgy indult el a pozsonyi vizsgára, hogy még középiskolai oklevele sem volt. »Egy füst alatt« csinálta meg ezt is, a tanítóit is.”

Azok, akik nem szolgálnak, hanem megélhetési lehetőségnek tekintették a magyar tanítói pályát, nemcsak rossz munkájuk által váltak romboló erővé, hanem a negatív példamutatásuk által is.

„Olyan tanítói is voltak a magyar iskolának, akik gyerekeiket szlovák iskolába járatták, botrányt botrányra halmoztak és azzal dicsekedtek el a pozsonyi képesítő vizsgán, hogy nem olvasnak magyar könyvet, mert az nem ér semmit.”

A tanárképzésről és annak színvonaláról valószínűleg Vájlok Sándor ad hiteles képet, aki tanári oklevelét Prágában szerezte. Állítása szerint a cseh tanárok nem befolyásolták a diákoknak sem a világnézetét, sem a politikai orientáltságát, s nem mellőztek senkit sem a nemzeti hovatartozása miatt. Örültek annak, ha a diákok egyesületekben dolgoztak, sőt nagyra becsülték ezt a tevékenységet. „A cseh tanárok a magyar fiúkat kérték meg arra, hogy tájékoztassák őket a különböző magyar tudományágak állásáról...” – írja, amivel arra ösztönözték őket, hogy ők maguk is folyvást tájékozódjanak abban. Nem a politika érdekelte őket, hanem arra törekedtek, hogy minél gazdagabb és korszerűbb pedagógiai és tudományos ismereteket tudjanak közvetíteni hallgatóiknak.

„Cseh-Szlovákiában magyar egyetem nem volt. A magyar abiturienteknek a csehszlovák, vagy a német egyetemen kellett folytatniok tanulmányaikat. Ennek ellenére mégis nagy számban iratkoztak be a magyarok az egyetemekre, és sokan szereztek oklevelet a csehszlovákiai egyetemeken. A tanulás ugyanis csakis nyelvi szempontból járt nehézséggel, anyagilag nem. A csehszlovákiai egyetemek szociális szempontból mindenki számára nyitva állottak. A magyarság kihasználta ezt a lehetőséget

és saját hasznára fordította. Az egyetemen nem ütközött a magyar hallgató pénzügyi akadályokba, mert

1. a tandíj kicsi volt (szemeszteri óráért 8 korona, a kötelező óraszám 10-13. Azonfelül sok óra, előadás „publikus” volt, azaz díjtalan. Hasonlóképp hiányzott vagy nagyon kicsi volt a kollégiumi és egyéb illeték, díj,

2. mindenki kapott tandíjelengedést, aki a feltételeknek megfelelt. A feltételek: 5-10 óra kollokvium és 25 ezer koronánál nem nagyobb évi jövedelem. E rendelkezés alapján a magyar diákok 80-85%-a felmentést kapott a fizetés alól.

A tandíjrendszer mellett előnyére vált a magyar hallgatóságnak a csehszlovákiai szociális támogatás is. A magyar társadalom a három egyetemi városban, Prágában, Brünnben és Pozsonyban főiskolás menzákat tartott fenn, ahol ingyenebédet kapott minden szegény főiskolás. A magyar társadalom nemességéhez hasonlóan hathatós támogatást vívtak ki maguknak a hallgatók az állami ösztöndíjakkól is. A szegény és jó előmenetelű hallgatók évente 2500–3000 korona stipendiumot kaptak, ami bőségesen elég volt a tanulásra, művelődésre és a szórakozásra. A szegény főiskolás nemcsak tanulhatott, hanem kedvező feltételek mellett kézcsókok és egyéb könyörgések nélkül folytathatta tanulmányait.

A magyar Mensa Academica és az állam kötelező segítségnyújtása mellett évente átlagban ezer magyar főiskolás hallgatott az egyetemen ingyen, vagy pedig nagyon kevés illetékért. A magyar főiskolások száma a legmagasabb 1931–1932-ben volt, azóta lassan csökkent, mivel a matúrások egyre nagyobb érdeklődést mutattak a szabad pályák iránt. Kereskedőnek, iparosnak mentek, vagy pedig kereskedelmi és ipari, vagy más szakiskolán folytatták továbbképzésüket. Az utolsó évi kimutatás szerint a csehszlovákiai 30 564 hallgató közül már csak 934 magyar. A magyar hallgatóság ebben az évben így oszlott meg szakok szerint: tanár 162, jogász 283, orvos 269, gyógyszerész 45, képzőművész 2, technikus 172, állatorvos 15, bányász 1, erdészeti és mezőgazdasági főiskolás 4.” *(A magyar közművelődés helyzete a visszatért Felvidéken)*

Akik mindvégig hűek maradtak

A feladat, hogy egy-egy, többségében magyarok lakta szlovákiai település iskolájának, iskoláinak története megíródjék, a helytörténészekre vár. Ez a munka szerencsére már elkezdődött. Követendő példával szolgál Csen-

gerné Kovács Erzsébet búcsi tanítónő, aki szülőfaluja, Kisújfalu egykori tanítójának, Tóth Istvánnak az életpályáját dolgozta fel „*Mint tudomány vásárjába...*” című helytörténeti monográfiájában. Bevallása szerint munkáját nagyrészt Tóth István feljegyzéseire építette. Tegyük hozzá, kitűnő szakértelemmel. Tóth István fényképe és a munkásságára vonatkozó néhány adat az *Almanach*-ban is szerepel, miként a barsendréd Beluch tanítócsalád néhány tagjéé is. E család harmadik nemzedékéhez tartozik Besey László, aki az *Almanach*-ban szereplők legfiatalabb nemzedékének egyike, s azon szerencsések közé tartozik, akik megérték a 21. századot. Neve nem ismeretlen a szlovákiai pályakezdő magyar pedagógusok előtt sem, mert feleségével, Tatárik Erzsébettel 1994 decemberében, a Rákóczi Szövetség közvetítésével Tanulmányi Ösztöndíj Alapítványt hoztak létre a szlovákiai magyar tanító- és tanárjelöltek támogatására. Életútjáról Besey László *Viharos évtizedek* címen írt emlékirataiban ad számot. Könyvének megjelenése után több alkalommal is vendége volt a szlovákiai magyar közművelődési kluboknak, így hát előszóval is elmondta, miként indult pedagógusi pályája.

Édesapja, Belucz Imre és édesanyja, Beluchné Strobentz Gizella Barsendréd két tanerős római katolikus iskolájában tanítottak, kiváló eredménnyel. Besey Lászlónak az apai nagyapja is tanító volt, s tanár lett mindkét gyermeke és az egyik unokája is. Édesapja, Beluch Imre népművelő munkásságáért több kitüntetésben részesült, megkapta az MTA Wodianer-díját is. Az első világháborúból főhadnagyként szerelt le, s az ország feldarabolása után régi iskolájában folytatta tanítói munkáját, de már a Csehszlovák Köztársaságban. Mindjárt a húszas évek elején az a vád érte, hogy részese volt egy magyar katonatiszti összeesküvésnek, amely a határok módosítására szerveződött. A vád ugyan hamisnak bizonyult, ám a vádlott kántortanítói állása mégis veszélybe került. Hogy a zaklatásoktól megszabaduljon, nagyobb fiúgyermekait, amikor már a helyi iskolában írni-olvasni megtanultak, kénytelen volt szlovák iskolába küldeni. Így került Besey László egyik testvérbátyjával a kistapolcsányi szlovák iskolába. A veszély elmúltával a fiúk magyar iskolákban tanultak tovább, az édesapa pedig folytatta munkáját úgy, ahogy egy nemzetiségi tanítótól környezete és a saját lelkiismerete elvárta. Persze mint Vájlók Sándor állítja, valóban akadtak az akkori magyar tanítók között sokan, akik szlovák iskolákban tanították gyermekeiket, s azoknak többsége bizony elszlovákosodott. Sőt olyanok is voltak közöttük, akik szlovák tanítóként fő szervezői lettek egy-egy magyar község elszlovákosításának. Ezekről most hadd ne adjunk számot.

Beluch Imre nemcsak jó tanító volt, hanem kiváló közéleti személyiség is. „Hosszú időn át ő volt a Szlovenszkói Általános Magyar Tanító Egyesület és az Országos Magyar Tanító Énekharca alelnöke” – emlékezik rá László fia. Amikor Mórincz Zsigmond az emlékezetes szlovákiai körútját róttta, nem véletlenül, önáluk is megszállt. Miután az apát a negyvenes években vitézzé avatták, a család felvette a Besey nevet.

Besey László 1933-ban, tizenkilenc évesen fejezte be a pozsonyi tanítóképzőt, amelynek akkor dr. Szerényi Ferdinánd volt az igazgatója. Rajta kívül szívesen emlékezik dr. Mészáros György matematikatanárára, ám aki a legmélyebb nyomokat hagyta az emlékezetében, az az osztályfőnöke, Szalatnai Rezső volt.

Szalatnai mindössze tíz évvel volt idősebb diákjainál. 1904-ben született Nagyszalatnán. Még elemi iskolába járt, amikor családja Szakolcára költözött. A gimnázium alsó osztályaiban még magyarul tanult, de a felsőbbeket már szlovák nyelven végezte el. Tanári képesítését filozófia-földrajz és történelem szakból a pozsonyi Komenský Egyetemen szerezte meg. Kezdetben a tanítóképzőben tanított, majd 1945-ig a pozsonyi reálgimnáziumban. Nevét a csehszlovákiai magyar kulturális élet történetébe mint író, irodalomtörténész és kritikus írta be. Őszinte barátság fűzte őt a szlovák irodalom jeles művelőihez, mint például Ján Smrekhez, Emil Boleslav Lukáčhoz és persze másokhoz is. Gazdag irodalmi munkássága alapján inkább irodalmárnak tekinthetnénk, mint pedagógusnak. Ám Krammer Jenő és Szerényi Ferdinánd társszerzőkkel 1932-ben egy pedagógiai tanulmányt is megjelentetett *A serdülőkkör problémái* címen. 1948-ban az ún. lakosságcsere folytán Magyarországra költözött, ahol 1977-ig, azaz haláláig az Egyetemi Könyvtár tudományos munkatársaként dolgozott Budapesten.

Besey László nyolcvanhét éves korában is tisztán emlékszik intő szavaira: „Jegyezzék meg, az ebihal nem tökéletlen béka, hanem tökéletes ebihal, mint ahogy a gyermek sem tökéletlen felnőtt, hanem tökéletes gyerek a sajátosságaival.” Így igyekezett Szalatnai felhívni a tanítójelöltek figyelmét Edouard Claparède gyermekközpontú pedagógiájára. Csupán az volt a baj, hogy magyar nyelvű szakirodalom igen szűk mértékben állt az ifjú pedagógusok rendelkezésére. Ám aki tanulni akart, könnyen megtalálta annak módját. Besey László jól bírta a szlovák nyelvet, nem restelt hát segítségért a szlovák kollégákhoz fordulni. Egyszer felkereste Léván Hulják Pál szlovák tanítót, akitől nyolc kitűnő szemléltető táblaképet kapott és cseh nyelvű szakkönyveket is. A pályakezdőket az idősebb kollégák is szívesen felkarolták. A harmincas évek elején a bényi nyolcosztá-

lyos római katolikus elemi iskolában hatan tanítottak: Balázs Géza, Balázsyné Szegő Margit, Beluch (Besey) László, Tatárik Erzsébet, Tóth Sarolta és Horváth Dezső iskolaigazgató. A három fiataalt különösen Horváth Dezső segítette. Az érsekújvári Tatárik Erzsébetről, aki később Besey László felsége lett, meg kell jegyezni, kitűnő sportoló volt, úszóbajnok. Sportsikereit Tatárik Tibornak köszönhette, aki nagybátyja s egyben nevelőapja is volt. Tatárik Tibor pedagógusnak, edzőnek gazdag munkásságáért 1998-ban az érsekújvári uszodában a város szobrot emeltetett.

Besey László sok évtizedes életútját – amíg tollat fogott a kezébe, hogy megörökítse – valóban pusztító viharok közepette járta be. Minden megpróbáltatást – háborút, hadifogságot, börtönt, megalázást, számkivetést, verést, családi tragédiát – töretlen bátorsággal, emberséggel és bámulatos derűlátással viselt el. Vissza-visszatérő humora pedig idős korában is hű maradt hozzá, akárcsak ő a szerencsésen választott életpályához. 2001 kora tavaszán hunyt el Esztergomban, ám Érsekújvár temetőjében helyezték örök nyugalomra.

A magyar tanítók közművelődési tevékenysége

1919. április 22-én miniszteri rendelet jelent meg, amely előírta a tanítók kötelező közművelődési tevékenységét. Ez a rendelet egész Szlovákiára vonatkozott, ám a magyarság megmaradásának érdekében ennél nagyobb segítséget a legjobb szándékkal sem adhatott volna a politikai hatalom. A tanítóságot, így a magyar tanítókat is kötelezte arra, hogy a közélet hivatásos szervezői legyenek a településeken.

Az *Almanach* név szerint felsorolja az egyes települések iskoláinak tanítóit. A település neve után feltüntetett szám azt jelenti, hány kötet könyvvel rendelkezik a tanítói könyvtár. Az illető tanító neve után írt jelekből pedig kiolvasható, melyikük mennyire kötelezte el magát a népnevelő-közéleti munkában. E jelek alapján próbáljuk meg áttekinteni, mi mindennel foglalkoztak Szlovákiában a tanítók a két világháború közötti húsz esztendőben. Ha a neve után a következő jelek szerepeltek:

Akció – azt jelentette, hogy az iskolában tejkiosztó, levesosztó, felruházási vagy egyéb szociális munkát végzett;

Balbirt – az iskolában a baleset-biztosítást szervezte;
Iskköz – iskolaközség szervezője volt;
Isktkp – vezette az iskolai takarékpénztárt;
Szűlőszöv – szervezte a szülői szövetséget, nevelési témájú előadásokat tartott a szülőknek;
VK – a Vöröskereszt ifjúsági csoportját vezette;
Dal – a dalegylet, énekkar vezetője vagy tagja volt;
Egy – különböző egyletek tagja (pl.: közművelődési, legényegylet...)
Előad – előadásokat rendezett a népművelés keretében;
Gazd – gazdasági iskolát, tanfolyamot vezetett;
Ifjgond – a szervezett ifjúsági gondozás munkása;
Ir – irodalmilag tevékeny;
Könyvt – a község könyvtárosa;
Krón – a község krónikása;
Mese – mesedélutánokat tartott;
MTIMT – a Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság tagja;
Műk – műkedvelő előadásokat rendezett;
Pol – részt vett a község, járás politikai életében;
Sport – a község sportéletének részese;
Szöv – a szövetkezeti életben vett részt;
Tanisk – tanonciskolában tanított;
Tanf – tanfolyamokat tartott;
Tűz – a tűzoltóság szervezetében vett részt (szamaritánus);
Um – újságíró, folyóiratok munkatársa, szerkesztője;
Val – vallásos köröket vezetett (kongregáció, szívgyárda, belmisszió, bibliakör, leánykör, asszonykör stb.)

Az iskola igazgatója köteles volt naplót vezetni a tantestület tagjainak mindennemű tevékenységéről, s ezáltal a tanfelügyelő az iskolálatogátasa alkalmával tájékozódást nyerhetett róla. Akinek lehetősége nyílik az *Almanach* lapozására, ma is átfogó képet kap az akkori tanítóság sokirányú iskolán kívüli és iskolán belüli szociális, kulturális, politikai, gazdasági, de leginkább népművelő, közösségszervező és -megtartó tevékenységéről. Nem volt ritka, hogy egy-egy tanító négy-ötféle tevékenységet is kifejtett a munkahelyén. Hogy mennyire lekötötte e munka őket, tanúskodjanak róla Tóth István szavai: „Üdülésre, szórakozásra tényleges tergenyei és kisújfalui működésem 40 esztendejében soha nem gondoltam. Szórakozásom az iskolán kívüli népművelés volt. Tanítási szünnapokon a családommal foglalkoztam, vagyis a nyári növénytermelő munkában vettem részt. Egy-egy óra jutott zenére, festésre, tornára. Főként es-

téken hegedültem, vagy zongorán játszottam.” („*Mint tudomány vásárjába...*”). Nem véletlen hát, hogy Szerényi Ferdinánd óva inti a tanítókat az önként vállalt túlterheléstől: „Csínján bánjunk az erőnkkel! Ne vállaljunk túl nagy megterhelést! Ahogy egy kartársunk írja: akinek hegedűhúr a lelke, ne vállaljon olyan terhet, melyet csak bőgőhúr bír el.

Munkamegosztásra gondoljunk és rendezkedjünk be! Ahol több tanító van egy iskolában, ott ez a munkamegosztás nem fog különösebb gondot okozni, ahol pedig csak egy tanító van, ott a keze alól kikerült ifjúságban keresse a segítő munkatársakat, különben az erőnk szétforgácsolódik és az iskola látja kárát.

Joggal veti fel a kérdést ez a kartársunk, hogy meddig lehet így élni, aki 120 iskolaköteles gyereket tanít osztatlan iskolájában és emellett községi könyvtáros, a tűzoltótestületnek és olvasókörnek titkára, a közművelődési egyesület ügyvezetője, az anyakönyvvezető helyettese, a földművelésügyi minisztérium növénygyógyászati tudósítója és még járásbírósló is.

Csak a munkának elhárításával kímélhetjük erőnket, ne vállaljuk azokat a munkákat, melyek e jelenléten kívül még fizikai, időrabló, idegölő munkát is követelnek (pl. a titkárság).

A túlterhelés éppúgy ritkítja sorainkat, mint a rossz lakás, egészségtelen iskolaterem.”

Besey László Bényben éveken át a 7., 8. évfolyam tanulóit tanította egy csoportban. Az osztály létszáma mindig meghaladta a hetvenet, ezenkívül különböző tanfolyamokat vezetett, s mint olvashattuk, szorgalmasan képezte magát.

Az iskola és berendezése

A kisebb, öt-hatszáz lelket számláló településeknek csak egy tantermes iskoláépületeik voltak, egybeépítve az általában kétszoba-konyhás tanítói lakással. Elrendezésük nagyban hasonlított a falusi iparosok portájához, amelyen elől volt a műhely (ez esetben a tanterem) és hátul a lakás.

A nagyobb, két-háromezer lakosú településeknek már hat-nyolc tantermes iskoláik voltak, s az épületben az igazgató és a pedellus (iskolaszolga) lakása volt megtalálható, az utóbbié leginkább az alagsorban. Minden iskolának tágas udvara volt, ahol a gyerekek az órák közötti szünetek idején szaladgáltak, játszadoztak.

Létezett egy hátsó gazdasági udvar is, ahol gazdasági épületek álltak a tanító lábasjósága számára. Oda nem volt szabad a gyerekeknek bemenni. Viszont a legtöbb iskolának tanítási célokra szolgáló faiskolája is volt. E faiskolák állaga szerepel a 19. századi vizitációk jegyzőkönyveiben, viszont az első Csehszlovák Köztársaság iskoláiról szóló visszaemlékezésekben már kevés szó esik róluk. A közművelődési tevékenységek között már fel sincs tüntetve a gyümölcsfák nemesítése és szaporítása mint népművelő feladat. Ennek ellenére sok tanító foglalkozott vele.

A tantermek berendezése a lehető legszerényebb volt. Természetes, hogy a gyerekek padokban ültek. A rendszerint zöld iskolai padok a templomi padok mintájára készültek, persze szélesebb asztallapokkal és rögzítettek voltak. Szemben velük helyezték el a dobogót, rajta a tanító asztalával és székeivel, mellette pedig a fekete lábas tábla állt. A falra függeszthető vonalas tábla később jelent meg. Az összeadást és kivonást golyós számológépen gyakorolták a gyerekek. Az oldalfalakon a ruhafogasok fölött falitérképek és a nemzet (a csehszlovák nemzet) nagyjainak portréi. Rendszerint a bejárati ajtó melletti sarokban állt a vaskályha, amelyet azzal a fával fűtöttek, amelyet télen a gyerekek apránként a hó alatt vittek hazulról az iskolába.

A legtöbb iskolának szertára is volt, amelyből nem hiányozhatott a földgömb és megtalálhatók voltak benne különféle egyszerű mérőeszközök. Az egyéb felszereltség általában a tanító (tanítók) leleményességén múlt. Lehetnek a szertárban régi gazdasági eszközök, szerszámok, esetleg azok kicsinyített másai, ásvány- és kőzetminták, növényi termékek, szemléltető rajzok és így tovább.

A gyerekek a század elején még palatáblára írtak palavesszővel, később grafitceruzával papírra, azaz „irkába”. A harmincas évek elején már tollszárba tűzött acéltollat is használtak, ún. „mártogatós” tollat, s a tinta tartókat (kalamárisokat) a padok lapjába sülyesztették.

A gyerekek a tanszereiket, tankönyveiket vászontarisznyában hordták, amelyet madzaggal a vállukra akasztottak.

A nagyobb községekben már a húszas évek végén, sok esetben állami segítséggel, megépültek a kultúrházak. Viszont amelyik községnek nem volt kultúrháza, a műkedvelők az előadásait az iskola tantermében összeácsolt színpadokon tartották. Természetesen a próbákat is, hiszen a színdarabok rendezői maguk a tanítók voltak.

Az iskolai és a községi könyvtár is a tantermekben kapott helyet, rendszerint zárt szekrényekben. Könyvkölcsönzés általában hetente kétszer volt lehetséges. Említettük, hogy az *Almanach*ban a település neve

után fel van tüntetve az iskolai könyvtár köteteinek száma, már amelyiknek volt néhány kötetes könyvtára. Legtöbb könyvvel, pontosan 2800 kötettel a komáromi Állami Polgári Iskola rendelkezett. Utána következett a lévai Római Katolikus Polgári Iskola 2000 kötettel, 1400 kötete volt az ungvári Állami Elemi Iskolának és 1000 a két tanerős rozsnyói Állami Elemi Iskolának. Még tíz-egynéhány iskolának kétszáz és hatszáz között mozgott a kötetei száma, ám a többségnek könnyen elfért a könyvtára egy szekrény egyetlen polcán.

Magyar könyvtárak és magyar irodalom az első Csehszlovák Köztársaságban

Az az első Csehszlovák Köztársaság ideje alatti magyar könyvtárak állapotáról és igénybevételéről Vájlak Sándor ad hiteles képet *A magyar közművelődés helyzete a visszatért Felvidéken* című tanulmányában. Ebben a következőket írja:

„Könyvtáraink a csehszlovák művelődési törvények alapján létesültek. A csehszlovák nemzetgyűlés 1919. július 22-én törvényt hozott, amelynek alapján a politikai községeknek a lakosság minden rétegének művelésére valóságos benső értékkel bíró, művelő, oktató és szórakoztató olvasmányokkal felszerelt könyvtárat kell létesíteniök. (1919. július 30-án kelt 430. sz. törvény 1.§.). A törvény a nemzeti kisebbségekkel bíró politikai községekben akkor, ha a kisebbség a legutolsó népszámlálásnál legalább 400 személyt tett ki, illetőleg ha a községben nyilvános kisebbségi iskola van, a kisebbség számára külön könyvtár, vagy az általános könyvtáron belül külön kisebbségi osztály állítandó fel. A törvény még ott is adott könyvtárlétesítési lehetőséget a magyarságnak, ahol a lakoságnak csak tíz százalékát alkotta. Itt a könyvtár munkáját átveheti a helybeli kultúregyesület, ha van, vagy pedig a könyvtártanácsnak át kell ruházni a magyar könyvtár jogait és illetékeit egy négy kilométernél nem messzebbre eső könyvtárra, esetleg a szórványvidéken vándorkönyvtárat is létesíthet a magyarságnak járó illetékekből.

A könyvtár fenntartója mindig a politikai község. Neki kell gondoskodnia:

1. A könyvtárhelyiségről (5000-nél nagyobb lélekszámú faluban olvasószobáról is);
2. A könyvtár személyi és dologi kiadásainak a fedezetéről.

A könyvtár kiadásait fel kell venni a községi költségvetésbe. Az összeg nagysága a lakosság lélekszámától függött. Mégpedig:

5000 lakosig fejenként 50 fillért
5001-10000 lakosig fejenként 60 fillért
10001-100000 lakosig fejenként 70 fillért
ezen felül fejenként 80 fillért.

A könyvtárat a könyvtárőr vezeti. A könyvtárőr tisztsége nem tiszteletbeli, ezért munkáját díjazták. Intelligens és az irodalomban jártas személynek kellett lennie és minden szempontból feddhetetlennek. A könyvtárosokat, akik a falvakon jobbára tanítók voltak, külön kurzuson, tanfolyamon képezték ki. A magyarság számára két kurzust tartott a Járási Közművelődési Testület. Városi könyvtárat csakis képzett szakkönyvtáros vezethetett.

A könyvtár szellemi és technikai ügyeit a községi könyvtártanács intézte. A tanács tagjainak száma 2000 léleknél kisebb lakosú faluban 4, 2001-10 000-nél 6, ezen felül 8. A tagok felét a képviselő-testület küldi ki, a másik felét az utolsó időszak legszorgalmasabb olvasói közül választják. A választott tagoknak legalább 10 kötetet kell kikölcsönözniük. A könyvtártanács állapítja meg a házi szabályokat, intézi a pénzügyeket, a könyvkiválasztást és könyvrendelést.

A községi könyvtárak felügyeletét a járási, illetőleg a körzeti felügyelő végezte. A legmagasabb szerv az Országos Magyar Könyvtárszövetség. Ez gondoskodik a központi könyvbeszerzésről, a könyvek lektorálásáról és arról, hogy a községek a rájuk eső illeteket a magyar kultúrának kifizessék.”

A könyvtárak létesítése 1920-ban kezdődött, s legkésőbb 1929 december végéig kellett befejeződnie, ám még 1934-ben is folytatódott. Ekkor Szlovákiában 2810 szlovák, 608 magyar, 350 rutén és 90 német könyvtár működött.

1934-ben a magyar könyvtárak összesen 160 281 kötettel rendelkeztek, 1935-ben pedig már 183 981-gyel. A könyvkölcsönzések száma 1934-ben 342 780 volt, 1935-ben pedig 348 118. A meglévő könyvtáraknak évente mintegy 40 ezer olvasója volt.

Vájlok Sándor példaként kiemeli a Galántai járást, amelynek 25 községben működött községi könyvtár. Ezek könyvtárosai közül 14 tanító, 5 tanítónő, 4 földműves és 2 községi hivatalnok volt. A 25 könyvtár 8044 kötetel rendelkezett, az olvasók száma pedig 2067 volt. Egy év leforgása alatt e könyvtárak 13 920 korona 90 fillért fordítottak új könyvek vásárlására.

Az egy másik kérdés, hogy Masaryk, Beneš és egy-egy kiemelkedő cseh és szlovák író magyarra fordított munkáit kötelezően kellett megvásárolniuk a könyvtáraknak.

A magyarságnak, a lakosság nemzetiségi hovatartozása szempontjából, évente 400 000 korona könyvtársegély járt. Ezek szerint a harmincas évek végéig a szlovákiai magyarság mintegy 3 millió korona értékű könyvállománnyal rendelkezett.

1936 karácsonyán került sor az első és egyetlen csehszlovákiai magyar könyvkiállítás megszervezésére, amelyet Vájlok Sándor a következőképpen kommentál: „Addig és máig is általánosan elfogadott ítélet az, hogy Szlovákiának kevés a magyar írója. A két évtized alig mutat fel egy-két író. A kiállítás erre a kritikai megállapításra azzal a tragikomikus helyzetképpel cáfolt rá, hogy nem kevesebb, mint 170 kisebbségi író mutatott be, akik rendületlenül és – hála Isten, névtelenül – dolgoznak az irodalom különböző területein. »Bebizonyította«, hogy a szlovákiai magyar széppróza nem is olyan szegény, mint hirdetik, mert 54 írója van, akiktől a kiállítás is 101 munkát tudott kiállítani. A lírai szakmában 43 költő énekelt, közel száz darab verseskötettel. Drámaíróként 15 író jelentkezett húsz kinyomtatott darabbal. Tudományos területen negyvenegyen dolgoztak és 81 könyvet adtak ki. Megbukott folyóirat volt 31, létező 17. A legkomolyabb és az irodalomhoz legközelebb álló polc az antológiáké volt. A kisebbségi irodalom igazán az antológiákban élt; a húsz év alatt kb. 25 komoly antológia jelent meg.

A másik tünet, ami szembeötlött: a sok könyv távolmaradása volt. A kiállítás anyaga a csehszlovákiai magyar írók 500 könyvét ölelte fel, a teljes könyvtermelési anyagnak közel harmadrészét.”

Végül keserűen jegyzi meg a tanulmány szerzője: „A kisebbségi életben egyetlen ember, intézmény vagy múzeum sem akadt, amely bibliográfiailag gyűjtötte volna a kisebbségi könyveket. Ezt a dokumentum-jellegű munkát senki sem végezte el. Így történt meg azután az, hogy a húszéves könyvtermelést, amely fontos részlete a Trianon utáni magyar életnek, sehohol a hazában nem leljük. Ha majd adatra, kordokumentumra lesz szükség, Prágába kell vándorolnunk és ott kell e tanulságos élet után kutatnunk.”

Tehát a kutatás lehetősége mégiscsak megvan.

A pedagógiai szaklapok és a szakirodalom

Az első Csehszlovák Köztársaságban nem egészen húsz esztendő alatt mintegy ötven újság és folyóirat jelent meg. Ám ezeknek kétharmada

igen rövid életűnek bizonyult. E rengeteg sajtótermék közül mindössze hét volt pedagógiai lap.

A legéletképesebbnek a *Magyar Tanító* bizonyult, amely a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület hivatalos lapja volt. 1921 és 1937 között jelent meg kéthetente Komáromban. Tartalmát tekintve érdekvédelmi, pedagógiai és módszertani szaklap. Egymást követve Ježo Márton, Banai Tóth Pál és Boross Béla voltak a szerkesztői. Munkatársai közé tartozott Szerényi Ferdinánd, és aránylag sok tollforgató tanító, tanár írásai jelentek meg benne. Behatóan foglalkozott a szervezeti étellel, tantervekkel, módszertani kérdésekkel, és rendszeresen közölte az oktatásügyi törvényeket, rendeleteket és a pedagógusokat érintő hivatalos intézkedéseket. Szépirodalmi rovata is volt, ám többnyire igénytelen írásokat közölt alkalmi írók, leginkább tanítók tollából. 1939 és 1941 között *Felvidéki Magyar Tanító* címmel jelent meg.

Tanügypolitikai lap volt a *Szlovenszkói Magyar Tanügy*, amely 1925-től 1933-ig jelent meg havonta Pozsonyban. Előbb Farkas Gyula, majd Dezső Zoltán szerkesztette. Munkatársa volt Szerényi Ferdinánd és Czabán Samu. A lap a szociáldemokrata eszmékhez állt közel, ezért antiklerikalizmus és antikommunizmus jellemezte.

A Podkarpatszka Ruszi Általános Magyar Tanítóegyesület havi közlönyeként jelent meg 1928 és 1931 között Beregszászon a *Magyar Iskola* című pedagógiai és tanügypolitikai lap, előbb Szerényi Ferdinánd, majd Czabán Samu szerkesztésében. Aktív munkatársa volt Kormos Gerő és Mónus Gyula. A lap inkább elméleti kérdésekkel foglalkozott és kevesebbet gyakorlati, módszertani témákkal.

Tanügypolitikai lap volt az 1934-1936-ban Beregszászon megjelenő *Új Korszak* is. Állítólag az 1933-ban megszűnt *Szlovenszkói Magyar Tanügyet* akarta pótolni, de már nem annak a hangvételében. Szembefordult a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesülettel, a szovjet iskolaügyet és pedagógiát igyekezett népszerűsíteni. Erélyesen kiállt az egyházi iskolák államosítása mellett, és teljes lelkiismereti szabadságot hirdetett. Szerkesztője Czabán Samu volt, munkatársai Ilku Pál és Barta Lajos.

1929 és 1933 között jelent meg havonta Érsekújváron a *Világosság* című katolikus oktatásügyi folyóirat. Egymást követő szerkesztői: Dinnyés Károly, Volland János és Csongrádi Árpád voltak. Munkatársai pedig többek között Bíró Lucián, Péchi Gusztáv, Takács Gusztáv egyházi személyek. Helytelenítette az iskolák államosítására tett javaslatokat, sőt a tanítók „személyi államosítását” sem támogatta, vagyis azt, hogy az egyházi iskolák pedagógusai állami fizetést kapjanak, amit a tanítók többsége követelt.

A szlovenszkói és podkarpatszká ruszi reformátusok hivatalos lapja volt a *Református Egyház és Iskola*, amely 1921 és 1938 között jelent meg Rozsnyón, Losoncon, Nagykaposon és ismét Rozsnyón. Egymást váltva szerkesztették: Magda Sándor, Réz László, Kövy Árpád, Szőke István és Zsemlye Lajos. A lap támogatta a felekezeti iskolák személyi államosítását, és rendszeresen foglalkozott nevelés-oktatásügyi problémákkal is.

Pedagógiai lap volt a havonta megjelenő egyházmegyei római és görög katolikus közlöny is, amelyet 1929-től 1938-ig adott ki a püspöki hivatal Rozsnyón, *Tanügyek* címen.

A Csehszlovák Köztársaság megalakulása utáni első esztendőben szinte napirendi téma volt az állam és az egyház különválása. 1918-ban, a köztársaság kikiáltását követő első napokban a cseh pedagógusok „Pedagógiai Hetet” rendeztek Prágában. Nyilatkozatuk fő mondanivalója akár pedagógiai programnak is tekinthető: „A tanácskozás résztvevői kinyilvánították az egységes, differenciált iskola melletti kiállásukat. Nyilatkozatba foglalták: az iskolaügy eszmei egységét csak úgy lehet elérni, ha az iskolát elválasztják az egyháztól, ha megvalósul a tanítók főiskolán való képzése, ha az iskolarendszer valamennyi foka szervesen kapcsolódik egymáshoz.”

1920. július elsejétől harmadikáig pedig ugyancsak Prágában kongresszust tartottak a csehszlovák tanítók és iskolabarátok, a köztársaság elnökének, T. G. Masaryknak a védnöksége alatt. A következő fő témákat vitatták meg:

Milyen legyen az iskola jellege; az állam és az egyház kapcsolata; a tanítóképzés reformja. Hogyan történjen meg az iskolák államosítása (Szlovákiában az iskoláknak több mint kétharmada felekezeti iskola volt), miként kell rendezni a tanítók fizetését. (Gyömbér Béla: *Az államé legyen vagy az egyházé?* – kézirat).

A résztvevők követelték, hogy az iskolák a csehszlovakizmus eszméjét szolgálják. Javasolták az erkölcsstan tanításának bevezetését, mégpedig úgy, hogy e tantárgyból a gyerekek tudása ne legyen osztályozva. Javaslatok hangzottak el az erkölcsi (etikai) és esztétikai nevelés tartalmára vonatkozóan.

E témák aztán közel két évtizeden át foglalkoztatták a pedagógiai sajtót, természetesen a magyart is. A magyar kisebbség nem lelkesedett annyira az egyházi iskolák államosításáért, mint például a csehek. A vallásvédelem az iskola védelmét is jelentette számukra, illetve a nemzeti kisebbség megmaradásának a reményét. (Lásd a magyarországi szlovákoknál!) Viszont igaza volt Dérer miniszternek is, amikor kiállt az egy tan-

erős iskolák összevonása mellett. Ha az *Almanach*ban áttekintjük a tanterületek magyar iskoláinak hálózatát, tapasztalhatjuk, hogy egy-egy közösségben három-négy felekezeti kisiskola is működött. Nem lett volna-e hatékonyabb az oktatás egy nagyobb nyolcosztályos iskolában, mint a négy összevont osztályosban? A hittant pedig minden felekezetnek külön-külön is lehetett volna tanítani.

Az állami iskolák építésének lelkes támogatásában is turpisságot véltek felismerni a magyar pedagógus tollforgatók. Bátran kimondták, hogy az leginkább az asszimiláció érdekében történik. Míg a *Magyar Tanító* a vallásos nevelést és a nemzeti értékek megerősítését szorgalmazta, a *Magyar Tanügy* erősen baloldali eszméket hirdetett. Erről sokat elárul Czabán Samunak a lapban megjelent egyik gondolatsora: „A feudalizmus kultúrája az egyház. A polgári osztály kultúrája a szabadversenyessé polgári kultúra. A dolgozók kultúrája a szocialista kultúra.”

Annak ellenére, hogy a monarchia-beli viszonyokhoz képest a tanítók anyagi helyzete igen nagy mértékben javult, sokat foglalkoztak a lapok a tanítók jövedelmével, amely az egyházi iskolákban jóval kevesebb volt, mint az államiakban.

Míg a könyvtárak fejlesztése a köztársaságban csodálatot vált ki az emberben, elgondolkodtató a pedagógusok önképzésének és szakirodalmi tevékenységének elhanyagolása. Bár az is elképzelhető, hogy a lehetőség megadatott rá, csak éppen a tanítóság nem tudott élni vele.

Ha számításba vesszük, hogy a tanítóhiányt milyen rövid idő alatt képesek voltak pótolni, önkéntelenül felvetődik bennünk a kérdés, tanulmányaik befejezése után miként tudták gyarapítani szakmai tudásukat a szlovákiai magyar pedagógusok. Szerényi állítása szerint rendszeresített és tervszerű továbbképző tanfolyamok nem voltak. Tehát nem adódott más lehetőségük, mint az önképzés. Ugyancsak szükségesnek tartották, hogy az *Almanach*ban erről is számot adjon valaki, ezért egy cikk megírására Kónya Józsefet, a későbbi író, abban az időben kőhidgyarmati tanítót, kérte fel a szerkesztőség. Kónya megvallása szerint hosszas tépelődés után szánta el magát a cikk megírására. Mert miről is írhatott volna, hiszen magyar nyelvű szakirodalom nem állt a tanítóság rendelkezésére, s mint mondja, nyelvi problémáik is voltak. Ha rászánta magát a tanító, hogy áttanulmányozzon egy-egy szakkönyvet, éjszakákon át böngészhetette a szótárakat, s megint csak az hiányzott, ami a legszükségesebb lett volna számára, a szakszótár. Naivan a következő megoldást javasolja: „Egy állandó bizottságot kellene létesíteni, s ez megbírná a Magyarországon megjelent neveléstudományi munkákat, és a behozható-

kat időről időre nyilvánosságra hozná. A bizottság tagjai fegyelmi felelősséggel tartoznának, sőt külön hivatali esküt is ki lehetne tőlük venni.” Hogy miért e szinte már kétségbeesett szigor felajánlása, azt az alábbiakban árulja el: „Azt mondják, hogy Magyarországon a tudományos munkák is tele vannak irreudenta kijelentésekkel és kifejezésekkel.”

Arról sehol sem esik szó az *Almanach*-ban, hogy ez a bizottság létrejött volna, s általa szakirodalomhoz jutott volna a szlovákiai magyar tanítótság. Azonban maga Kónya teszi fel a kérdést, hogy miért nem teremti meg maga a tanítótság a szlovenszkói magyar szakirodalmat, s erre nyomban meg is adja a választ: „Nincs egészen 2000 magyar tanító köztársaságunk területén s ha ennek 20%-a rendeli meg a munkát, akkor 400 példányra lehet számítani. 400 példányban pedig könyvet nem lehet kiadni a mai méregdrága nyomdaviszonyok között. S ha valaki ezt meg meri tenni, csak ráfizethet, mert az alacsony példányszám a példányonkénti árat úgy felemeli, hogy a 400 közül 200 a nyakán marad, mert ennyi bizonyosan visszariad a vásárlástól. Ezért nálunk csak égetően fontos és csak gyakorlati szakmunkát lehet kiadni ráfizetés nélkül. Hogy miért nem siet minden szlovenszkói magyar tanító megrendelésével a szakirodalom segítségére? Mert nem mindenkit érdekel a mélyebb elmélet és mert a fizetési viszonyaink a legszigorúbb takarékossgot diktálják. Első megállapításom nem szégyen ránk nézve, hiszen a cseh, szlovák vagy német kiadók sem számítanak minden tanító megrendelésére, de míg náluk a tudományszomjas 20%-uk kifizetődővé teszi a könyvkiadást, addig a mi 20%-unk eleve meggyilkolja.”

A nevelés-oktatás szervezése

A tanév szeptember 1-jén kezdődött és június utolsó napjaiban, általában Péter-Pál napján fejeződött be. Csütörtökön és vasárnap nem tanítottak az iskolában. Szünetelt a tanítás az állami és egyházi ünnepnapokon is. Ezenkívül iskolai ünnepé nyilvánították a köztársasági elnök, T. G. Masaryk születésnapját, március 7-ét és J. A. Komenský születésnapját is, március 28-át. Április 30-a a madarak és fák napja volt, és május 1-je ugyancsak ünnep. E napokra ünnepi műsorokat készítettek az iskolák, akárcsak a tanévkezdésre és a tanév befejezésére. Mikulás-napra, karácsonyra és anyák napjára ugyancsak. A tél folyamán rengeteg szindarabot tanultak és mutattak be a településeken mind a gyerekek, mind a fel-

nőttek. A gyerekek számára általában tanmeséket dolgoztak fel, a felnőttek pedig a népszínműveket kedvelték, mint például *A sárga csikót*, *A piros bugyelláríst*, *Katóka őrmestert*, *Muskátlis ablakokat*. Ez utóbbinak a szerzője Borka Géza komáromi tanár volt. Talán itt érdemes megjegyezni, hogy a középiskolai tanárok közül többen fejtettek ki irodalmi tevékenységet, diáklapokat szerkesztettek és önképzőköröket vezettek, s e szempontból Borka Géza elöl járt közöttük. Az egy másik kérdés, hogy a magyar nóták, a népszínművek, Göre Gábor-os paraszti figurák és cigányasszonyok színrevitele milyen irányba terelte a szlovákiai magyarság közizlését. Viszont a műsoros esteknek még ilyen áron is óriási közönségformáló és megtartó erejük volt.

A kisiskolák tanítóira, főleg az igazgatókra rengeteg írásbeli feladat elvégzése hárult: törzskönyvek, anyakönyvi lapok, előmeneteli és mulasztási naplók vezetése, tanmenetek elkészítése, a központilag meghatározott tanterv heti és havi tananyagbeosztása, órarendek összehangolása, tantesületi értekezletek jegyzőkönyveinek vezetése, a szülői értekezletek jegyzőkönyvei, határidőnapló, postakönyv, leltárak ügyvitele. Külön könyvelési naplót kellett vezetniük az iskolai takarékoságról és az ördög tudja még mi mindenről. A legtöbb írásbeli munkát nyomtatványokon elvégezték, s amíg a nyomtatványok fejléceit nem töltötték ki, és nem terjesztették a tanfelügyelők elé jóváhagyás végett, nem kezdődhetett el a tanév.

Az órákra való felkészülést írásban kellett dokumentálni, vagyis rendszeresen kellett előkészületeket írniuk, s abban feltüntetni a tanítási óra nevelési célját is. (Ez egyébként a második világháború utáni oktatásban is évtizedekig kötelező volt.)

Az iskolák általános nevelési célja kellett legyen a testileg, lelkileg egészséges állampolgárok nevelése. Minden tanulótól elvárható volt a becsületesség, a lelkiismeretesség, az emberszeretet, a rendszeretet, a tisztaság (testi, lelki), az önfegyelem, a takarékoság, a segítőkészség, a munkaszeretet, a vagyonvédelem, a szorgalom, az élővilág védelme és még sorolhatnánk. Sajnos ezek az akkor még valóban komolyan vett elvárások később üres szólamokká váltak.

A legfontosabb tantárgy a hit- és erkölcstan volt. Az első három osztály fő feladata, akárcsak a 19. században, az írás-olvasás és az egyszerű számtani alpműveletek megtanítása. Különösen nagy gondot fordítottak a szépíráásra és a fejszámolásra. A negyedik osztályban már némi természetismeretet, földrajzot és meseszerű történelmet is tanítottak. Ez volt az ún. átmeneti osztály a nyolcosztályos elemi iskola alsó és felső tagozata között. Ötödik osztálytól kezdve tanították a természettant, ter-

mészetrajzot, földrajzot és a történelmet. Számtanban a tizedes és közönséges törtekkel való számolást, az egyszerű és összetett hármasszabályt és a kamat-, valamint a százalékszámítást gyakorolták be alaposan. Mértanban fő hangsúlyt a területszámítás és a köbözés kapott, vagyis az ismeretek gyakorlati alkalmazása volt a fontos. „A hitelek felvétele és viszfizetése a százalék- és kamatszámítást is igényelte. Az építkezésekhez, valamint a termények és egyéb anyagok kezeléséhez mértani ismeretek kellettek” – írja visszaemlékezéseiben Tóth István.

Az akkori iskolás nemzedéknek még aggastyán korában sem okoz gondot egy kupac kavics, földrakás felköbözése, vagy egy hordó űrtartalmának kiszámítása. Az esztétikai nevelést sem hanyagolták el, így például a rajz- és az énektanítást. A legtöbb falusi tanító szeretett szabad idejében rajzolni, festegetni, zenélni. Szinte kivétel nélkül mindnyájan tudtak valamilyen hangszeren játszani. Fő módszertani elvük volt a szemléltetve cselekvő oktatás, valamint a tanulók kifejezőképességének fejlesztése. Amellett, hogy nagyon sok memoritert alkalmaztak, legtöbbször idegenkedtek a magoltatástól.

Bizonyítványt az 1920-as évek második felétől kezdve negyedévenként kellett adniuk. Az anyakönyvbe tehát negyedévenként kellett beírni az érdemjegyeket, s úgyszintén a bizonyítványokba is, pontosabban november 15-én, február 1-jén, április 15-én és a tanév végén, ami hivatalosan, mint már említettük, június 30-ra esett, de előtte már egy héttel elkezdődtek az év végi vizsgák. Ezek leginkább helyi szokásokhoz alkalmazkodtak. A reformátusoknál előfordult, hogy mind hittanból, mind tárgyi tudásból a templomban tettek tanúbizonytságot a gyerekek. A katolikusoknál nem szerepelhettek templomban. Ők az iskolában, iskolaudvaron zárták a tanévet. Előfordult, hogy lombsátrakat készítettek, amelyek alatt az egyházi és a világi hatóságok foglaltak helyet.

Tanév közben gyakoriak voltak a hospitálások, vagyis az egyházi és oktatásügyi felügyelők látogatásai, valamint a mintatanítások. Az utóbbiak a második köztársaság ideje alatt is divatosak voltak.

Sokat foglalkoztak – még tanfolyamokon is – az akkori tanítók azzal, hogy megtanítsák a fiatalokat az „élet buktatóinak” elkerülésére. Ha fegyelmezésre volt szükség, a fegyelmi szabályzat szerint előbb négy szemközt figyelmeztették a vétkest, és hibájának a kijavítására intették, olykor bocsánatkérésre kötelezték. Ha megismétlődött a fegyelemsértés, a nyilvános figyelmeztetés, dorgálás és megrovás következett. Am elég gyakran előfordult még a második világháború utáni iskolákban is a testi fenytés, ami törvényileg már az első köztársaságban is tiltva volt.

1926-tól miniszteri rendelet tette kötelezővé a rendszeres tantestületi és járási tanítói (igazgatói) értekezleteket, amelyeket a második köztársaság idején felújítottak és a mai napig következetesen folynak. Elsődleges céljuk a tapasztalatcsere volt, később inkább a rendeletek és az utasítások személyes továbbadása.

Tanulmányi kirándulások

A tanulmányi kirándulások részét képezték az oktatásnak, ezért tervszerűen történtek. Ilyen témakörök szerepeltek benne: az élő és az élettelen környezet, valamint a természeti jelenségek megfigyelése, termelési munkák megfigyelése, a műszaki haladás nyomon követése, rövidebb-hosszabb gyalogtúrák, sportnapok rendezése a szabadban.

Természetes, hogy a kisebbekkel rövidebb, a nagyobb tanulókkal több kilométeres utakat tettek meg. Közben ilyen fogalmakkal ismerkedtek: ösvény, gyalogút, mezei út, országút, vasút; forrás, ér, csermely, patak, folyó, folyam, láp, tó, pocsolya, mocsár, nádas, pagony, cserjés, rét, kaszáló stb. Megtanították a gyerekeket növény- és rovargyűjtésre, persze az élőlények saját környezetükben való megfigyelésére is. Az ökológiáról mint tudományról fogalmuk sem volt, de az alapelveit kitűnően alkalmazták.

A madarak és fák napja alkalmából kirándulásokat szerveztek és megfigyeléseket végeztek. Megtanították a gyerekekkel, hogy más-más az élővilága egy lápos területnek, a szántóföldnek, az erdőknek. Figyelemmel kísérték a gyümölcs, a szőlő, a zöldség, a gabona, a takarmány és az ipari növények termelésével kapcsolatos munkafolyamatokat és a termés házi feldolgozását is.

Nem volt olyan gyerek, aki ne tudta volna elmondani a kender termesztését és feldolgozását a vetésterület kiválasztásától a vászon felhasználásáig. Akadt olyan elemi iskola, amelynek szövőszéke is volt. Igaz, a gyerekek szüleiktől tanulták meg a falusi ember ezerféle munkáját. E gyakorlati tevékenységeket a tanítók az iskolában ügyesen alátámasztották elmélettel, illetve szakkönyvekből és más vidékekről származó gazdaságosabb gyakorlati fogásokkal. Gondosan ügyeltek arra, hogy a tanulmányi kirándulások élményt adjanak a gyerekeknek.

Akkoriban még szó sem volt ökumeniáról, a felekezeti iskolák mégis utat találtak egymáshoz. Gondosan ügyeltek a másság elfogadtatására is,

amit a szlovákiai magyar iskolákban kezdettől fogva nevelő feladatnak tekintettek. Ha volt a közelben szlovák iskola, meglátogatták és nem egy esetben előfordult, hogy közösen szerveztek kirándulásokat. Meglátogatták egymást a különböző felekezetek iskolái is. Akkor volt ez különösen érdekes, ha más-más felekezethez tartoztak a szomszédos települések lakói, és ha átrándult egyik faluból a másikba az iskola, ott műsorral fogadták őket, amit a vendégek viszonztak, énekeltek, verseket mondtak, közösen játszottak az udvaron és a hazaiak meguzonnáztatták a vendégeket. Egy-egy ilyen találkozó egy életre bevésődött a résztvevők emlékezetébe.

A közeli városokba rendszerint vonattal utaztak. Megtekintették a város építészeti nevezetességeit, megemlékeztek a város híres szülötteiről, polgáraitól (pl. Jókairól Komáromban), és úgy intézték a tanítók, hogy a kirándulásba beleférjen a „hangosfilmszínház” egy-egy délutáni műsora is. Nem feledkeztek meg a gyáripár fejlődéséről, a vízi közlekedés megtekintéséről sem, persze, ha mód nyílt rá. A Garam és a Vág mentén a tuta-
józás módját is megfigyelték.

Bámulatos, mi mindenre voltak képesek az akkori tanítók. Mondhatnánk, a maguk módján mint pedagógusok, teljes életet éltek. Nem volt egyetlen mozzanata az életnek, amely a figyelmüket elkerülte volna. S mint a szpongya a vizet, szívták magukba az ismereteket, és amit egyáltalán lehetett, továbbadták.

Érdekes, hogy a magyar iskolák előbb jutottak rádiókészülékhez, mint a dél-szlovákiai szlovák iskolák, amit az utóbbiak igencsak fájaltak.

Persze hogy akadtak meglepő dolgok is, amelyek gondot okoztak mind a tanítók, mind a szülők és a gyerekek számára. Ilyen volt például a szlovák nyelv kötelező oktatásának bevezetése a magyar iskolákban. Először is a magyar tanítóknak meg kellett tanulniuk szlovákul, és bizottságok előtt nyelvvizsgát tenniük. A peremvidékeken, ahol szinte évszázadok óta egymás mellett élt a két nemzetiség, természetes volt egymás nyelvének elsajátítása, amiről a következőképpen ír Július Matis (azaz Matis Gyula) galántai tanfelügyelő: „A mátyusföldi magyar parasztlakosság körében régi, mondhatni tradicionális szokás volt, hogy a tanköteles kort meghaladott gyermeket, főként a fiúkat, sőt a tanköteles korban lévőket is, a Brezová- és Myjava-vidéki szlovák földművesekhez adták »cserebére«, akik viszont ideküldték magyar szóra csak szlovákul tudó gyermekeiket. Ez a csereviszony emberemlékezet óta fennáll, s a két testvérnemzethez tartozó nép lelkében atyafiságos érzelmeket táplál.

Az államfordulat pillanatában ez a szokás annyiban változott, amennyiben a viszony egyoldalú lett, mert amíg a magyar apák továbbra is kül-

dözgetik, ha egyre ritkábban is, fiaikat a szlovák vidékekre, a szlovák gyermekek mindjobban elmaradoztak.” (*Almanach.*)

Ez az idézet azért is érdekes, mert általában a magyar-német gyerekcseréről tudtunk, a magyarok és a nemzetiségek közötti efféle kapcsolatról vajmi kevés szó esett azelőtt. A másik, ami már lehangolóbb dolog, hogy a nemzetállamok létrejötte – a politikai elhidegülés következtében – a lakosság egymás nyelve és kultúrája iránti spontán érdeklődést az elmúlt nyolcvan esztendő alatt szinte kiölte. Mennyi fáradtságba fog kerülni ennek újbóli felélesztése!

Kirándulások Csehországba

„Az 1924. év júniusában a galántai tankerület tanítósága, mind a szlovák, mind a magyar nemzetiségű, a tanfelügyelő vezetésével tanulmányi kirándulást rendezett Prágába és Észak-Csehország egyes városiba. A kirándulás a Bratislava II. és III. tankerületekkel együtt folyt le s június 2-től június 7-ig tartott. A galántai tankerületből kb. 60 tanító és tanítónő vett részt s a következő csehországi városokat és községeket, s azok iskoláit látogatta meg: Praha, Mníchovo Hradište, Kláštr. Hradište, Belá, Čistá, Katusice, Vrátno. A cseh iskolák és kartársak munkájával való megismerkedés s a magyar iskolák eredményeivel való összehasonlítás lehetősége adta meg ezen jól sikerült tanulmányi kirándulás jelentőségét.

Ugyanebben az évben rendezte meg a tankerület a köztársasági iskola első ötesztendei munkáját nyilvánosságra hozó iskolai kiállítását Galántán, melynek a látogató laikus közönség körében is nagy sikere volt. Az iskolák főként rajzaikkal és kézimunkáikkal tűntek ki, melyek a mátyusföldi magyar lakosság lelkében kialakult népies motívumok gazdagságát és eredetiségét tükrözték.

Az 1925. évben a tankerület vendégei voltak a csehországi kartársak, akik az egy évvel ezelőtti látogatást adták vissza, a kerület több községében megismerhették a magyar tanítóság köztársasági szellemű pedagógiai munkásságát. Úgy a községek, valamint az iskolák vezetői a legmelegebb fogadtatásban és ünneplésben részesítették a cseh vendégeket.” (Július Matis: *A galántai tankerület tizenöt esztendeje – Almanach.*)

1925 májusában a két érsekújvári tankerületből 65 és a komáromiból 32 tanító látogatott el együtt Csehországba. E három tankerületből szer-

veződő csoportot Anton Erný, az országos iskolatanács elnöke vezette. A csoport tagja volt Tóth István kisújfalui igazgató is, aki az ott szerzett élményeit részletesen leírta. Csengerné Kovács Erzsébet pedig ezt az anyagot is feldolgozta a már említett monográfiájában.

A csoport május 3-án az éjféλι gyorsal indult el Érsekújvárból és a regeli órákban érkezett meg a prágai Vilson Pályaudvarra.

Nagyon szerény körülmények között egy iskola épületében szállásolták el őket, s még aznap megtekinthették az országos képtárban a 19. és 20. századi festők alkotásait, ahol a cseh festők történelmi témájú festményei, illetve rajzai nyerték meg a tanítók többségének tetszését. A Cseh Képtárban pedig, ahová szintén elkallauzolták őket, leginkább a rézkarcokban és a szoborgyűjteményben gyönyörködtek. Délután hajókirándulást tettek a Vltaván, este pedig operába mentek, ahol Antonín Dvořák *Čert a Káča* (Az ördög és a Kácsa, azaz Kata) című operáját látták.

Május 5-én a Cseh Nemzeti Múzeumban előbb Bedřich Smetana híres orgonáját tekinthették meg, amelyet egy orgonaművész a vendégek tiszteletére rövid hangverseny erejéig meg is szólaltatott. Ezután különféle gyűjteményeket láttak, amelyek közül nem hiányozhattak a huszita emlékek sem, II. Rudolf gyűjteményei közül pedig az érmekeket vették alaposabban szemügyre. A képtárban Rubens-tanítványok közvetítésével 14 festményen eléjük tárultak a cseh nemzet történelmének sorsfordító eseményei, pl: Bořivoj megkeresztelése, Václav (Vencel) meggyilkolása, II. Vratislav megkoronázása, a lippai csata és így tovább. Hozzá kell tenni, hogy a legtöbb látnivalójuk a Wallenstein-kastélyban akadt, ahová vilamossal jutottak el. Innen útjuk a várba vezetett. Láthatták a Kolozsvári testvérek Sárkányölő Szent György-szobrát és elidőzhettek a Szent Vitus-templomban. Nem hagyták ki a híres Orloj órát sem. Hatodikán múzeumokat látogattak: ásvány-, fegyver-, hangszer-, állat- és növénygyűjteményeket tekinthettek meg, este pedig színházba mentek, ahol Alois Jirásek *Psohlavci* (Kutyafejúek) című történelmi drámáját látták. Sétáltak a Károly hídon és fogadta őket Anton Černý országos tanfelügyelő is.

Május 7-én Plzeňbe utaztak. A város pályaudvarán magas rangú kormánytisztviselők fogadták őket. Meglátogatták a modern Masaryk-iskolát, azaz iskola-komplexumot, amelyben óvoda, leány és fiú elemi iskola működött. Elbűvölte őket a zuhanyozókkal ellátott tornaterem, s nem kevésbé az, hogy fogadásukra az ötödik osztályos lányok cseh és magyar népdalokkal készültek fel. Az iskolában bemutatóórákat láthattak, a tornateremben pedig talajtorna-gyakorlatokat. Ellátogattak az egyik polgári iskolába is, ahol uzsonnával várták őket. Városnéző séta

után színházba mentek, utána vacsorára a Városi Kaszinóba, ahol a Városi Dalárda külön a tiszteletükre hangversenyt adott. E figyelmességet egy rögtönzött műsorral viszonzták a látogatók. Szlovák és magyar népdalokat énekeltek. Tán itt kell megjegyezni, hogy mint a galántaiban, e csoportban is voltak szlovák tanítók.

Május 8-án az 1300 lelket számláló Horná Brezina községbe látogattak el. Az iskola szertárában irigylésre méltó segédeszközöket találtak, pl. távíró-, tűzoltófecskendő- és varrógépmodelleket. A gyerekek kézimunkaórán képerreztést, könyvkötést, fémdomborítást, ruhaszabást és varrást gyakoroltak. Leírja Tóth István az iskola parkosított udvarát, a veteményeskertet és a játszóteret is. Ám ami a leginkább megragadta figyelmét, az egyik parasztgazdaság modern felszereltsége; a tágas istálló, az állatok etetésének és itatásának módja (amihez hasonló csak az 1950-es évek végén jutott el a szlovákiai szövetkezetekbe); a szálastrágya tárolása és a trágyalé feldolgozása. Az állatok a tejtermelés mennyisége szerint kapták gépi adagolóból a takarmányt és önitatókból a vizet.

Írt Tóth István a községben működő Sokol Egyletről is, melynek szerepéről majd később szólunk.

A községben egy majolikatéglá- és cserépgyár is működött, amelyben a kemencéket gázzal fűtötték és 800 munkás naponta 20 tehervagonnyi téglát gyártott. A gyártási folyamatot is részletesen feljegyezték a tanítók. Megízlelhatték a munkások kosztját is, mivel a gyár étkezdéjében ebédeltek.

A vidéki „kisüzem” után útjuk a plzeňi Škoda-gyárba vezetett, amely akkor, vagyis 1925-ben 15 ezer munkást foglalkoztatott, s a gyártósor hossza elérte a 40 km-t. A látogatásból nem maradhatott ki a világhírű sörgyár sem, ahol sörkóstolásban is részük lehetett a vendégeknek. Tóth István a sörgyártás technológiáját is részletesen leírta. Sörkóstoltatás közben a gyár munkásdalárdája köszöntötte őket, amelyre ismét a tanítók énekkara válaszolt.

A kirándulócsoport május 10-én hajnalban szállt vonatra Plzeňben, és tagjai aznap estére Érsekújvárbán köszöntek el egymástól.

Hogy a kirándulás szervezői mi célból tették felejtethetlenné a zömében magyar néptanítók számára a Csehországban töltött egy hetet, csak feltételezni tudjuk. Tóth István sorai árulnak el róla a legtöbbet, aki rögzös pályáján még a Monarchia idejében indult el: „Sajnálattal gondoltam arra is, hogy a régi magyar tanügyi szervezet sohasem adott alkalmat hasonló tanulmányi kirándulásra Budapest múzeumaiba, a királyi várba vagy a nagyüzemekbe.” (*„Mint tudomány vásárjába...”*)

Amikor pedig bemutató tanításra került sor Kőbölkúton, a tanító-egyesület párkányi járási vezetőségének felkérésére részletes beszámolót tartott a kollégáinak. Nyilván ezt tették útítársai Érsekújvárbán, Komáromban vagy ahol éppen összejöttek egy „mintatanításra”. Ám ami még ennél is fontosabb, élményeiket felhasználták a nevelő-oktató munkájukban, nemcsak a tanítási órákon, hanem az általuk vezetett ismeretterjesztő és népművelő tanfolyamokon is.

Ez volt a legtöbb, ami egy akkori néptanítónak jutott a világlátogatásból. Persze csak a legszerencsésebbeknek. A múlt megismerése szempontjából azonban az is szerencsének tekinthető, hogy akadtak közöttük olyanok is, akik feljegyzéseket készítettek a tapasztalataikról. Ezáltal mi is képet nyerhetünk nemcsak a Monarchia utódállamai közötti mérhetetlen nagy gazdasági és kulturális különbségekről, hanem a Csehszlovákia egyes területei közötti különbségekről is. Azt pedig tudjuk, hogy az iskola mindenkor függvénye volt és maradt a társadalom gazdasági és kulturális színvonalának.

Higiénia az iskolában

A táplálkozási szokások tájanként változtak. Ha volt elegendő táplálék, a falusi emberek, főként a hosszú nyári napok idején, amikor a legnehezebb betakarítási munkákat végezték, naponta ötször étkeztek. Aránylag sok tejet és tejterméket fogyasztottak, baromfihúst, valamint zsírt és füstölt sertéshúst. Gyakran szerepelt étrendjükben a főzelék és a tésztaféleség. Az étkezési időt pontosan betartották. A reggeli, az ebéd és a vacsora idejét a harangszóhoz igazították, különösképpen az ebédelését. Ehhez alkalmazkodott az iskola is. Ezért délelőtt négy, délután pedig két órát töltöttek iskolában a tanulók, ami azt jelentette, hogy délben két óra szabad idejük volt. Ezenkívül volt tízórai és uzsonnaszünet is. Tízóráira, uzsonnára leginkább zsíros kenyeret, sült tésztaféléket, gyümölcsöt vittek magukkal a tanszeres tarisznájukban. Az ivóvizet a nyitott kutakból mérítették és a tanterem egyik sarkában tartották vizeskannában, amely mellett ivópohár volt. Egyetlen pohár az egész osztály számára, hiszen odahaza is egy pohárból ivott az egész család. Később a kézmosást is próbálták meghonosítani a tanítók, persze egyetlen lavórban, ugyanabban a vízben mosott kezet valamennyi gyerek. A zsebkendő használata sem volt valami elterjedt dolog. Szükség esetén a ruha ujját használták zseb-

kendő helyett. Az alsónemű egyúttal hálóruga is volt, amit hetente egyszer, vasárnap váltottak. Fürdés csak nyáron volt szokás a falu határában levő szabad vizekben, amelyekben a felnőttek is megfürödtek egyszer-kétszer. Természetes, hogy az ún. piszkos, poros munkák után alaposan lemosakodtak, ugyancsak lavórban vagy a kút melletti vályúban. Ilyenkor szappant is használtak. Megjegyzendő, hogy a falusi asszonyok a szappanfőzéshez is értettek, amelynek alapanyaga a háztartásban fennmaradt, étkezési célra már alkalmatlan zsiradék volt.

Minden iskolának volt „illemhelye”, külön a lányok, külön a fiúk és külön a tanítók számára. A vízöblítéses „angol WC” csak a hatvanas években kezdett meghonosodni Dél-Szlovákiában.

A fűtés, mint már említettük, vaskályhákkal történt, amelyek kezelése a hetes, azaz a szolgálatos tanulók feladata volt. Ha olyanra került sor, aki kevésbé értett a fűtéshez, vagy éppen nyers, azaz nedves volt a fa, a tanterem előbb telt meg füsttel, mint meleggel. Világításra ritkán volt szükség, ha mégis, petróleumlámpa szolgáltatta a fényt a téli, késő délutáni órákban. Persze mint tudjuk, voltak vidékek, ahol már a harmincas években bevezették a villanyt.

A ruhát, lábbelit kímélni kellett, ezért kora tavasztól késő ősziig mezítláb jártak iskolába is a gyerekek, ugyanabban a ruhában, amelyben a házi munkákban, akár trágyahordásban is segédkeztek a szüleiknek. A kiszakadt ruhát, kilyukadt cipőt megfoltolták, azaz megfoltoltatták. A tanítók rendszeresen mondogatták: „Csak a rongyos ruha szégyen, a foltos nem”. Érdekes módon nagy gondot fordítottak a kéz, illetve a körmök tisztaságára. A körmöket naponta meg kellett mutatni a tanítónak, s akié piszkos volt, azéra ráütögettek pálcával. Télen a cipőket, bakancsokat is be kellett zsírozni. Ezt is ellenőrizték. A hosszú, gondozatlan hajat sem tűrték el, s bizony ha nem voltak megelégedve a frizúrával, meg-meghuzigálták és megjegyzéseket is tettek rá.

A szülői értekezleteken gyakran tartottak előadásokat a helyes táplálkozásról, a fertőzésmentes ivóvízről, a kutak, trágyadombok, emésztőgyödrök helyes elhelyezéséről az udvarban, azok karbantartásáról, a rovarok, különösen a házilégy elleni védekezésről, a dohányzás és az alkohol-fogyasztás káros hatásairól és így tovább.

A gyerekek szórakozóhelyeken, főként kocsmában való tartózkodását szigorúan tiltották. Külön színielőadásokat szerveztek a gyerekek és külön a felnőttek számára. A kor szellemének megfelelően igyekeztek felkészíteni tanulóikat a házasesetre is, s nemegyszer felhívták figyelmüket az „élet buktatóira” mint lappangó veszedelemre.

Amikor a tanító magyarázott, a tanulóknak hátratett kézzel kellett ülniük a padban. Később ezt indokolatlan fegyelmezésnek, a tekintélyelvűség egyik megnyilvánulásának minősítették, holott legtöbb esetben nem volt egyéb, mint a gerincoszlop kiegyenesítése egy-egy görnyedt testtartással végzett munka után.

Mint már említettük, a tanulók palatáblára írtak, amikor a táblácska betelt, nedves szivaccsal kellett volna letörölni, ám a legtöbb gyereknek ez nem volt, de még csak az e célra szolgáló rongya sem, ezért egyszerűbb módot választottak: ráköpködtek a táblára és az írást ruhájuk ujjával törölték le. Így hát a ruhaujj felül zsebkendőként, alul törőrongyként szolgált. A gyerekek a piszkos, esetleg megmosott kezüket is a ruhájukban, pontosabban annak alsó részében törölték meg.

Az óraközi szünetek általában hosszabbak voltak, hogy lehetőséget adjanak a gyerekeknek a közös játékokra. A lányok kedvelt játékaik voltak a dalos, mondókás fogócskák, mint például: „Beültettem kiskertemet a tavasszal; A gazda rétre megy; Gyertek haza, kislibáim”. A fiúk inkább az erőt próbáló, keményebb játékokat játszották, például az „Adj, király, katonát; Lóra, huszár!; métázás (a Csallóközben „népesdi”); Benn a bárány, kinn a farkas” és így tovább. Voltak játékok, amelyeket a koedukációs osztályok leány- és fiú tanulói közösen is játszották, például a métázást vagy az ipi-apacsot (bújócskát). Játékok közben ritkán fordult elő baleset vagy verekedés. Ha elestek és lehorzolták a bőrüket, a sebet porral hintették be, hogy ne vérezzen. A tanító fél szemre akkor is rajtuk volt, amikor önfeledten játszottak, ám ezt a gyerekek nemigen tudták, legfeljebb akkor jöttek rá, ha a kulturálatlan beszédért vagy a káromkodásért felelősségre vonták őket.

A tanítók jövedelme

Az akkori szaklapok cikkeiből kitűnik, hogy igen nagy különbség volt az egyházi és az állami iskolák tanítóinak fizetése között. Ezért az egyházi iskolák tanítói gyakran követelték, hogy olyan bérezésben részesüljenek, mint az állami iskolákban működő kollégáik – hasztalan.

Hogy némi betekintést nyerjünk a tanítók javadalmazásába, vegyünk szemügyre néhány példát.

Kürt község (Érsekújvári járás) kántortanítója 1902-ben Putanics János volt, akinek a helyére – miután 1905-ben nyugdíjba vonult – az iskolaszék Korenchy Rezsőt választotta meg. „A kántortanító javadalma: 53

hold föld haszonélvezete, kb. 50 q gabona a hívektől, 10 öl tűzifa; a járandóság felértékelése: 1222 forint 64 kr. Az osztálytanítók fizetése: 400 forint, vagyis 800 korona. Havonta tehát 66 korona 66 fillér. Az iskola fenntartója a római katolikus egyház volt, ám az iskola minden dologi szükségletéről a politikai községnek kellett gondoskodnia. De az iskola ügyeinek intézésébe a legkisebb beleszólása sem volt, csak a terheket viselte. Az iskola hatosztályos volt. Az iskolai segédeszközök nagyon szegényesek voltak, a padok rozogák, az osztályok zsúfoltak. Volt olyan év, hogy 108 tanuló volt összezsúfolva egy terembe.” (Pénzes István: *Kürt.*)

Tanítói javadalom Kisújfalu református iskolájában. (Kürt szomszéd községében)

„1926. év – Késpénz 50 cseh korona, kertes ház 3 szoba, 12 kh. szántó. Az államhatóság által becsült összérték 4458 cseh korona, illetve 636 pengő... A tanítók 1938. december 31-ig még a csehszlovák állami pénztárból kapták a fizetésüket. Tóth István a 11. fizetési osztályba tartozott, és 1740 cseh koronát kapott tanítói fizetés-kiegészítő államsegélyként. 1939. január 1-től pedig ennek a fizetésnek a pengőre átszámított értékét, 1939. július 1-jéig 248 pengő 57 fillért. (Megjegyzendő, hogy 1936-ban volt sláger a »Havi 200 pengő fixszel, az ember könnyen viccel« kezdetű, kissé bugyuta dalocska. Ám ekkor a fizetés inkább csak az agglégények és hajadonok megélhetéséhez volt elegendő.) 1939. július 1-jétől 1941. július 31-ig 35 pengő 65 fillérrel (több) növekedett a havi kereset, majd a VII. fizetési osztály 3. fokozatába léptették elő Tóth Istvánt 316 pengő és 46 fillér havi fizetés-kiegészítéssel... 1943-ban a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az utolsó fizetési pénzösszeg értékét 445 pengő 65 fillérre módosította. (Csengerné Kovács Erzsébet: *„Mint tudomány vásárjába...”*)

Mindebből kitűnik, hogy a felekezeti iskolák tanítóinak, főként a kántoroknak, akiknek a bérezésébe szántóföldek használata is beletartozott, gazdálkodniuk kellett, esetleg bérbe adhatták a földeket, ám a haszonbér értéke jóval kevesebb volt, mint a kitermelt javaké, ami természetes. Viszont a szénajárandóságot (ilyen is volt) ez esetben is megkapták, amit legfeljebb elajándékozhattak.

Ezzel kapcsolatban olvassuk el Szerényi Ferdinánd véleményét: „...nehézség, illetőleg inkább sérelem az, ahogy a felekezeti tanítók nagy része természetben kapja a felekezettől járandóságait és ezeknek a felértékelése, legtöbbször túlértékelése anyagi károsodást jelent a felekezeti tanító részére, akinek jogigénye van ahhoz, hogy az egyformán végzett

munkát egyenlően honorálják. A tanítói fizetések egységesítése a legsürgebb feladatok egyike.

Különös tehertétel a felekezeti tanítók munkájában, hogy a legtöbb esetben a hittanoktatás is rájuk nehezedik, míg az állami iskolákban külön díjazott hitoktatók, egyházi férfiak végzik ezt a munkát.

A tanítóknak személyi államosítása megoldaná ezt a problémát és az előbbi nehézséget is. Az iskolának csak haszna volna belőle.” (*Almanach*).

Samuel Strecha, azaz „Strecha Sámuel” országos tanfelügyelő az *Almanach* szerkesztőihez írott levelében így nyilatkozik a tanítók csehslóvákiei javadalmazásáról: „Tudvalevő, hogy a volt magyar rezsim a tanítóságot anyagiak tekintetében igen mostohán jutalmazta, s munkájának fontosságát így lebecsülte. Köztársaságunk, mint demokratikus kultúralam, mindjárt létezésének hajnalán a tanító államépítő és embernevelő munkájába vetette minden bizodalmát, s ezt nem koldusbérrel, hanem tisztességes javadalmazással óhajtotta honorálni nemzeti és felekezeti hovatartozás tekintetbevétele nélkül. Nem áltattam magam hiú reményekkel, mikor biztosítottam magyar tanítótestvéreimet, hogy munkájuk honorálásának kérdésében is bekövetkezik nálunk régi vágyaiknak teljesülése.” (*Almanach*).

Levelet írt a szerkesztőkhöz Kégly Rózsa helembai tanítónő is, aki akkor, 1933-ban már 35 esztendő telt a pályán. Az alábbiakat tartotta fontosnak elmondani: „Régen, mikor a tanító igen szerény anyagi viszonyok között élt, bizony a társadalomnak szerény és megalázott tagja volt. Könnyen ítélte a közvélemény, a kopott külsőt nézte, pedig alatta sokszor igen nemes és önfeláldozó lélek rejtőzött. Sok-sok éjt-napot fáradt mind a község, mind a tanulók jóvoltáért. Ő maga volt az utolsó. Kevéssel is beérte. De ha kellett, úgy a kultúráért áldozni is tudott. Azok az ügynökök tudnák ezt igazolni, kik könyvet, harmóniumot, képeket, szobrokat adtak el részletre és minden faluban a tanítót is felkeresték. Az előfizetők zömét a tanítók képezték. Hány földesurat ismertem, ki a tanítóról csak kézlegyintéssel beszélt, de a kalendáriumon kívül más könyv nem volt nála, azazhogy volt imakönyv is, ami apáról fiúra, anyáról leányra öröklődött. A tanítótól kértek kölcsön könyvet, mert az unalmas téli estéken olvastak is. És a tanító adott. Örült, hogy művelődik a nép.

Mikor Veszprém megyébe kerültem, igen nagy port vert fel egy tanító megtévelyedése. Ugyanis az egyik grófi parkban gyönyörű délszaki virágok voltak. És ebből a tanító pár darabot elvitt haza, persze a gróf en-

gedélye nélkül, titokban, éjjel. Könnyű volt a tettet kinyomozni, mert jól tudták, a tanító szerény fizetéséből ilyen díszvirágra nem telik.

Ő meg csak gyönyörködni akart a szép virágban, nem rejtette el, hanem a szoba ablakába tette. Mikor felfedezték tettét, nagyon megijedt és elment a grófhhoz, és könyörgött, hogy ne tegye tönkre becsületét, hisz a virágot sértetlen visszaadja. De könyörületre nem számíthatott.

Egy tanító hogyan taníthatja az ifjúságot, ha ily mélyen süllyed az erkölcsökben!

Feszült figyelemmel és a legnagyobb részvétellel voltunk mi, tanítók, kollégánk iránt. Miért? Talán nyomorúságos kenyerét féltettük? Dehogy, hisz ha vasúti bakternek megy, akkor is lesz olyan fizetése, mint a tanítónak. Nem azt féltettük, hanem az ő minden szépért lelkesülő lelkét, mily nagy szégyen lesz, ha elítélik. Mily nagy volt a megnyugvásunk, mikor a bírói ítéletet hallottuk. A panasz után a bíró ránézett a megtört vádlottra és nem is kérdezte, hogy mivel menti magát, egyszerűen azt mondta: »Ki a virágot kedveli, rossz ember nem lehet.« Ezzel felmentette. Igaz is, ha bírt volna venni a tanító olyan virágot, ezt nem teszi. Nem tudom, hogy ennek az ügynek hatása alatt-e, de rövidesen felemelték 800, majd 1000 koronára a kezdő fizetését.” (*Almanach*).

A szerkesztők egyike, valószínűleg Szerényi Ferdinánd, a következőkkel egészíti ki a „kartársnő” elbeszélését: „Ma már nem ismétlődhetik meg az ilyen eset. Szociális helyzetünk lényegesen megjavult: a falu ezermesterévé lettünk. Mindenütt ott vagyunk, ahol munkára, segítségre van szükség a faluban. Szinte Jókai regényeibe illők a legtöbben közülünk, a kötelező iskolán kívül való kulturális és szociális tevékenységen túl állunk a köz szolgálatában. Úgy érzem, hogy ennek a sokoldalú elfoglaltságnak megvan az a hátránya, hogy örökké csak adunk, de vajmi keveset kapunk érte cserébe és így kultúrmunkánk egyre gépiesebbé válik, egyre inkább veszít tartalmi értékéből. Nem marad időnk, hogy önmagunkba szálljunk, megérleljük a haladó világ eszméit és hasznunkra fordíthassuk felfedezéseit.” (*Almanach*).

Hogy mit fűzhetnénk mi a fent említett gondolatokhoz? Talán csak annyit, hogy a népnevelők munkájának megítélése, illetve honorálása szempontjából tájainkon azóta is vajmi keveset változott a világ.

Cserkészzet, leventeintézmény, Sokol és egyéb ifjúsági szervezetek

A **cserkészmozgalom** Robert Baden-Powell angol tábornok (később lord) alapította meg 1908-ban 10–18 éves fiúk számára Angliában, majd két év múlva létrehozta a leánycserkészetet. Elsődleges célja az volt, hogy a szervezet egészséges, edzett, illemtudó fiatalokat neveljen, akik hűek maradnak hazájukhoz, annak nemzeti szokásaihoz, vagyis megőrzik nemzetük erkölcsi és kulturális értékeit. Úgy vélte, a fiatalok 6-7 fős természetes csoportokban érzik igazán jól magukat, különösen ha az őrvezetőjük is közülük való. A szervezet működéséhez olyan alapelveket dolgozott ki a tapasztalt katona, amelyek nemcsak hazájában, hanem más országokban is vonzóan bizonyultak. A fiatalokat majdhogynem katonai kiképzésben részesítették, amelynek lényege az önfegyelem kialakítása, a szorgalomra és a segítőkészségre való buzdítás volt. Ahhoz, hogy valaki a mozgalomban megállja a helyét, bizonyos feladatokat kellett elvégeznie, amelyek egyaránt erősítették jellemét és a közösséghez való kötődést is. Fontos szempont volt náluk a természetben való eligazodás, térképészet, felderítés, különféle jelrendszerek alkalmazása, és persze a rengeteg élményt adó táborozás. A 20. század végén már 110 országban működött cserkészszervezet, és mintegy 6,5 millió tagot számlált. A Cserkész Világszövetség székhelye London.

Magyarországon már 1909-ben megalakult az első cserkészcsapat. Az Országos Cserkész-Őrszem Szövetséget 1913-ban hozták létre különböző vallási alapon szerveződött csapatok egyesítésével, amely 1919-től a Magyar Cserkészszövetség nevet vette fel. A Magyar Leánycserkész Szövetség 1924-ben alakult meg. A mozgalom életkor szerint farkaskölykökre, apródokra, kis- és öregcserkészekre tagolódott. A mozgalom kiemelkedő szervezői, irányítói voltak Sík Sándor költő, katolikus pap tanár, Megyericsy Béla református lelkész és Teleki Pál földrajztudós, politikus. 1933. augusztus 4-én került sor a cserkészmozgalom IV. világtalálkozójára Magyarországon, Gödöllőn, amelyen 54 nemzet 26 ezer cserkésze vett részt.

A cserkészmozgalom jelvénye az arany lóhere, a magyar cserkészeké pedig a cserkészliliom. Köszöntésük: „Légy résen!” (jobb kéz a szíven, a bal kéz mutató és középső ujjának felemelése). A cserkészek kézfogásnál a bal kezüket nyújtják egymásnak. Jellegzetes egyenruhájuk közismert. A mozgalom szervezeti egységei az őr, raj és a csapat. Nevelési rendszere

a századeleji polgári pedagógiára épül, főleg John Dewey és Ellen Key tanítására.

A cserkészmozgalom Szlovákiában is kibontakozott. Mivel az önálló Szlovenszkói Magyar Cserkészszövetséget nem sikerült bejegyeztetni, a szervezők 1923-ban úgy határoztak, hogy a Csehszlovák Cserkészszövetség alapszabályaként bontakoztatják ki a magyar cserkészteret. Országos parancsnoknak Mrenna József érsekújvári tanárt választották. A dél-szlovákiai városokban, főleg lelkészek, középiskolai tanárok és más értelmiségiek vezetésével, kitűnően működő cserkészcsapatok alakultak, illetve folytatták munkájukat az 1923 előtt alakult csapatok. A cserkészter kibontakozásában maradandó érdemeket szereztek: Scherer Lajos losonci, Horváth Zoltán és Márton István rimaszombati, Polgár Miklós roznányi tanárok, valamint Bíró Lucián komáromi bencés tanár, hogy csak párat említsünk közülük.

E keresztény-nemzeti és katonás szellemű mozgalom Magyarországon 1946-ban feloszlott. Elhalását nemcsak a háború utáni politikai viszonyok idézték elő - bár több mint valószínű, pár év múlva mindenképpen betiltották volna -, hanem az is, hogy az 1939-ben hozott Új véderőtörvény minden magyarországi fiatalot (a nemzetiségi fiatalokat is!) bekényszerített a leventeintézménybe.

A **leventeintézmény** a testnevelésről szóló 1921. évi 53. számú törvénnyel és az azt végrehajtó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 9000/1924. sz. rendeletével hozták létre Magyarországon, az ifjúság katonai előképzése céljából. Az intézmény létrehozásával nem titkolt szándéka volt az akkori politikai hatalomnak, hogy a hazafias nemzeti eszmék által erősen befolyásolt fiatalokat felkészítse a trianoni döntés következtében elcsatolt területek visszaszerzésére. Mint tudvalevő, a magyar haderőt gyakorlatilag megszüntették (a „békeszerződés” mindössze 35 000 főnyi zsoldos katonaság felállítását engedélyezte, nehézfegyverzet nélkül), a munka nélkül maradt katonatiszteket valamiképpen foglalkoztatni kívánták, s erre azt az utat látták járhatónak, hogy a fiatalok iskolán kívüli „nevelésével” bízták meg őket.

A leventeköteles ifjakat 13-tól 21 éves korig lakóhelyükön az illetékes elöljáróság nyilvántartásba vette és kötelezte őket mind az oktatáson, mind a gyakorlatokon részt venni, amelyek kezdetben heti kétórás foglalkozásokat jelentettek. Ezt később heti három, majd négy órára emelték. A nem engedelmességet vagy az igazolatlanul kimaradókat megfegyelmezték. A szülőket, illetve a gondviselőket, a gyerekek mulasztása miatt pénzbírsággal büntették.

A leventeoktatásnak egész rendszerét építették ki. Leventeegyesületeket, -otthonokat, -szakosztályokat hoztak létre, ismeretterjesztő előadásokat, tanfolyamokat, műsorokat szerveztek a fiataloknak, könyvtárakat rendeztek be nekik, múzeumokba, kiállításokra vitték el őket, énekarokban, zenekarokban, színjátszó csoportokban szerepeltették, és persze fegyverfogásra is megtanították őket, a háború alatt pedig légoltalmi szerepet is kaptak. 1939-től terjesztették ki a leventeképzést a 10–19 éves lányok korosztályára is. A leventeképzésben tág teret kapott az antiszemita propaganda is. A harmincas évek második felétől kapcsolatot építettek ki a német, az olasz, a bolgár és a finn ifjúsági szervezetekkel, amelyek hasonló elvek alapján működtek, mint a magyar leventeegyesületek. A leventék köszönése a „Szebb jövőt!” volt, és egyensapkájuk a Bocskai-sapka.

A **Sokol** (sokol = sólyom) nevű csehszlovák hazafias testnevelési egyesületet 1862-ben alapították Prágában. Annak ellenére, hogy 1871-ben Turócszentmártonban és Nagyrócén kísérletek történtek a megalakítására, s az Egyesült Államokban már 1905-ben létrejött a szlovák katolikus Sokol, Szlovákiában csak 1919-ben kezdte meg működését a „Masaryk Sokol Megye”, Vavro Šrobár vezetése alatt. 1920-ban Prágában a 7. Sokol-röptén (így nevezték a tömeges tornabemutatókat) már 2000 szlovák sólyom szerepelt. Ahogy nőtt a Sokol tagjainak a száma, úgy gyarapodott az általuk művelt sportágak száma is, főleg atlétikában. A szervezet fölött az ún. centrumpártok gyakoroltak politikai felügyeletet, céljuk a fiatalok csehszlovák hazafiságának a megszilárdítása volt.

A Sokol országszerte sportpályákat és sportcsarnokokat építtetett. Például az érsekújvári még ma is kitűnő állapotban van.

Katolikus testnevelési szervezetként működött a Sokollal egy időben, főleg Morva- és Csehországban az **Orol** (orol = sas). 1920-tól tagja volt a katolikus sport- és kulturális egyesületek nemzetközi uniójának. Politikailag a Szlovák Néppártnak, majd a Hlinka Szlovák Néppártjának pártfogása alá tartozott, s 1935-ben teljesen különvált a Sokoltól. Ekkor már több tagja volt, mint a Sokolnak. A Sokol és az Orol működéséről az emlékezetes csehországi kiránduláson részt vett szlovákiai magyar tanítók elismeréssel nyilatkoztak.

Mind a magyar, mind a cseh és szlovák ifjúsági szervezetekben szép számmal tevékenykedtek pedagógusok.

Az ifjúsági szervezetekről a következőképpen ír Szerényi Ferdinánd: „Maga a középiskolai ifjúság öntevékenysége révén keresi a korszerű adottságokhoz való alkalmazkodást, és önképzőkörei, a cserkészlet és a Vörös Kerest ifjúsági szervezeteinek kereteiben keresi a helyes tájékozódást. Az ön-

képzőkörök régi túltengő filológikus irányzatukkal elégedetlenséget váltottak ki az ifjúságból, új célkitűzéseket keresett és a reális élet követelményeivel számolva vált több magyar középiskolában nélkülözhetetlenné a szeminárium munkája. (Pl. a bratislavai reálgimnáziumban matematikai, az állami magyar tanítóképzőben pedagógiai szeminárium.)

1921-től kezdve a Scherer Lajos, losonci tanár szerkesztésében megjelenő *A Mi Lapunk* szolgálta az ifjúságnak önkifejtő tevékenységét, és vezette az élet kérdéseinek tanulmányozására a középiskolásokat. Anyagi zavarok és különböző intrikák megszüntették tíz év után *A Mi Lapunk*at és egy ideig egyedül maradt a porondon a *Tábortűz* nevű folyóirat, míg a losonci fiatalok *Indulás* címen nem szereztek szócsövet a tanári gyámkodástól független hangjuknak.

A cserkészlet a 15 év alatt átélte a romanticizmusnak korát, kereste a cserkésztestvériség megvalósításának elixírjét, kereste az úgynevezett regösjárások idején a városi és falusi fiúk kapcsolatát, majd lassan és feltartóztathatatlanul tiszta formalizmusba merült.

A Vörös Kereszt ifjúsági szervezetei inkább az intern jótékonykodás terén maradtak, mintsem hogy azon az ösvényen haladnának, amely a béke jegyében a különböző nemzetiségű ifjak megértését eredményezné.

Vannak középiskoláink, ahol még az államfordulat előttről megmaradt hagyományok szerint Mária kongregációk működnek és jellemző, hogy ezek kebelében is szociális kérdések tanulmányozása köti le az érettebb ifjúság figyelmét, és a *Rerum Novarum* pápai enciklika alapján foglalkozik a társadalomszemlélet elemeivel.” (*Almanach*)

Megemlékezik a szerző a magyar főiskolások szervezeti életének problémáiról is: „A magyar főiskolás ifjúság magárahagyottan keresi az eléje tornyosuló társadalmi és megélhetési kérdések megoldását. Amennyiben anyagilag nem tudja függetleníteni magát, menthetetlenül függvényévé válik valamilyen pártnak mind ideológiájában, mind tevékenységében. Történnék független kísérletek, a prágai Szent György-kör, a Sarló és a Magyar Munkaközösség az ideológia terén, a Magyar Akadémikusok Keresztény Köre (MAKK) az érdekképviselet terén próbálja az ifjúság függetlenségét dokumentálni, de minden kísérlet rövidebb-hosszabb vajúdas után homokba vész. Ma még a Prohászka-körök aktivizmusa valami pozitívum.

A főiskolás magyar ifjúság tragédiája, hogy kenyérgondjai között politikai pártok által fenntartott diákjóléti intézményekre szorul.” (*Almanach*)

Más volt a helyzet a levanteintézménnyel: 1938-tól az addigi szlovákiai magyar iskolákban az „elszlovákosítási törekvések felszámolása” ér-

dekében bevezették a honvédelmi nevelést, amelynek keretében legnagyobb hangsúlyt a leventeoktatás kapott. A katonaviselt tanítókat, különösképpen a tartalékos altiszteket és tiszteket kötelezték, hogy leventeoktatóként tevékenykedjenek. Az 5. osztálytól felfelé minden tanulónak szombatoként tanítás helyett gazdasági gyakorlaton, illetve leventeképzésen kellett résztvennie. Akadtak olyan bátor tanítók is, akik merték kérni, hogy mentse fel őket a leventeoktatói feladataik alól. Előfordult, hogy az engedélyt meg is kapták.

A háború végének közeledtekor, amikor a nyilas párt vette át a hatalmat, minden 16 éven felüli leventét, persze csak a fiúkat, besorozták katonának. Így történhetett meg, hogy a mindenre elszánt katonatisztek parancsnoksága alatt több tízezer magyar fiatal, mondhatnánk gyereket, hurcoltak ki Németországba, ahol sokakat az utolsó frontharcokba is bevetettek. Legtöbben a Hunyadi SS hadosztály kötelékében vesztették életüket. Az országos leventeparancsnokot a háború befejezése után mint a magyar háborús bűnösök egyikét a bíróság halálra ítélte.

A magyar tanítók egyesületi élete, a kulturális egyesületekhez és a politikai pártokhoz való viszonya

A szlovákiai magyar tanítók már 1921 tavaszán megalakították saját szakmai szervezetüket, Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület néven, amely 1938-ig fejtette ki tevékenységét. Ám tévedés lenne azt hinni, hogy valamennyien tagjaivá váltak. A századeleji demokráciákban természetes volt mind a politikai, mind a világnézeti pluralizmus, ehhez igazodtak a tanítók, tanárok is. Nyilván eszükbe sem jutott, hogy később ezért még felelősségre is vonhatják őket.

Mint más akkori tanügyi történésről, a szlovákiai magyar tanítók egyesületi életéről is Szerényi Ferdinánd tájékoztat bennünket: „A Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület megalakulása percétől kezdve szolgálja érdekvédelmét és folyóiratával, a Magyar Tanítóval ébren tartja a tanítói közszellemet.

A gyors egymásutánban következő politikai események és a felmerülő pedagógiai problémák szükségessé tették a differenciálódást úgy, hogy ma

az Általános Tanítóegyesületen kívül külön szövetségük van a Haladó Magyar Tanítóknak, szakszervezetben tömörültek a szociáldemokrata magyar tanítók és az agrárpárt keretében tanítói csoportot alkotnak az agrár-meggyőződésű tanítók. A katolikus tanítók egyesülete a jelek szerint a Prohászka-kör osztályaként fog tovább élni és tevékenykedni.

A Haladó Magyar Tanítók Szövetsége a Magyar Tanügy c. iskolapolitikai és pedagógiai folyóirat körül kristályosodott ki és a FUNŠ-hoz (Federace Učitelstva Národných Škól) való csatlakozásával megnyitotta a magyar tanítóság előtt a lehetőséget, hogy úgy anyagi, mint szolgálati viszonyainak, valamint világszemléletének kérdéseiben a csehszlovák tanítósággal megértesse magát, vele együtt haladjon és egész Európa felé megtalálja a nélkülözhetetlen nexusokat.

Az állami és felekezeti oktatás elsősége és kívánatossága körül folyó harcban a Haladó Tanítók feltétlenül az államosítás hívei, ennek előharcosa a Magyar Tanügy is.

A szociáldemokrata magyar tanítók szakszervezete a csehszlovák elv- és kartársakkal karöltve dolgozik programja megvalósításán, mely különösen a magyar tanítóképzésnek kifejlesztésére fekteti a fősúlyt. Ezt szorgalmazza minden memorandumában.

Külön említést érdemel, hogy a podkarpatszka ruszi magyar tanítók aránylag későn látták be annak szükségét, hogy ruszin kartársaiktól függetlenül szervezkedjenek. A ruszin tanítóegyesületben külön magyar csoportot nem alkothattak, és a gyűléseken anyanyelvüket nem használhatták. Ez nem a ruszin kartársak türelmetlensége mellett szól, mert hiszen kétségtelen, hogy nem országrész, hanem nemzeti alapon való egyesülésről van szó és így öntudatos magyarnak kereshni valója voltaképpen nincs ebben az egyesületben.

Mégis a podkarpatszka ruszi magyar tanítóságnak (244) nem is a fele lett a Podkarpatszka-ruszi Általános Magyar Tanítóegyesületnek tagjává, hanem inkább megmaradt a ruszin tanítóegyesület hallgatásra kárhoztatott, megtűrt tagjának.

A P-ruszi Általános Magyar Tanítóegyesület a Magyar Iskola c. időszakos folyóiratával adott életjelet magáról, míg ez évi közgyűlése anyagi eszközök híján letett az önálló lap megjelenésének előnyeiről, és hivatalos lapjául elfogadta a Magyar Tanító c. folyóiratot.

A katolikus tanítók folyóirata, a Világosság dús pedagógiai tartalmával tűnt ki, de anyagi okok miatt beolvadt az Új Élet c. kat. ifjúsági folyóiratba.” (*Almanach*)

Az összes szakmai egyesület közül a leggazdagabb tevékenységet az

általános tanítóegyesület fejtette ki, ezért neki volt a legnagyobb tekintélye is a hatóságok előtt. Szinte meglepő, milyen elismerően nyilatkozik az egyesületben tevékenykedő tanítókról Július Matis, azaz „Matis Gyula” a galántai tankerület állami tanfelügyelője: „A szlovenszkói magyar tanítóság egyesületi mozgalmaiban a Galánta-környéki tanítók jelentékeny szerepet játszottak kezdettől fogva. Tátos Lajos, akkori magyarbéli tanító vezetésével több kerületi gyűlést tartottak a magyar iskolák tanítói, s az elsők között voltak, akik a Szlovenszkói Magyar Tanító Egyesület megalakítását sürgették és Komárnóban az 1921. évben létre is hozták. E vidék tanítóságának soraiból kerültek ki ezen országos jellegű egyesület legigazibb és legideálisabb támogatói, szószólói (Tátos Lajos, Berényi Gyula, Horváth Imre, Nagy István, Nagy Ferenc, Bauer Ferenc stb.), akik fáradtságos munkájukkal, áldozatkészségükkel példát mutattak az egész környék tanítóságának. Innen került ki ezen egyesület első és azóta is többszörösen újonnan megválasztott országos elnöke is, Kovács Alajos, a negyedi ref. iskola igazgatója személyében. A »Magyar Tanító«, ezen egyesület hivatalos lapja pedig Boross Béla alsószeli tanító szerkesztésében jelenik meg 1929 óta.” (*Almanach*)

A legnépesebb és legszervezettebb kulturális egyesület a Szlovenszkói Magyar Kultúr-Egylet, mások megnevezése szerint „Kultúregyesület” volt (SZMKE). Tevékenységéről Vájlok Sándor ad részletes leírást számunkra a már említett *Visszatért Felvidék Adattára* című kötetben: „Szlovenszkói Magyar Kultúr-Egylet néven 1925. július 19-én kimondták a megalakulást Komáromban. A munka azonban csak később kezdődhetett meg. A csehszlovák hatóságnak ugyanis három esztendő kellett ahhoz, hogy az alapszabályokat áttanulmányozza, és államvédelmi szempontból felülvizsgálja. Sok utánajárás és parlamenti harc után a pozsonyi belügyminiszteri kirendeltség végül is 1928. június 15-i dátummal az alapszabályokat jóváhagyólag tudomásul vette.

A hatóság közbeszólása folytán az alapszabályokból fontos nemzetközi munkakörök maradtak ki (pl. az iskolapolitika és a népvédelem, szociális ténykedés) s az egyesületnek kimondottan irodalmian közművelődési térre kellett szorítkoznia. Az alapszabály azonban még így is elég rugékonny és használható maradt. A szabályzat az SZMKE célját a második pontban így jelöli meg: »Az Egyesület célja a Szlovenszkó területén élő magyar nép szellemi és kulturális érdekeinek megőrzése és fejlesztése.

Evégből támogatja és előmozdítja az ifjúság nevelését, benne a közműveltség emelése útján a jobb érzést, a társadalmi fegyelmezettséget és az állampolgársági kötelességtudást fejleszt.

Fejleszti a magyar nép körében a magyar irodalom és művészet népszerűsítésével és az olvasási kedv előmozdításával a művelődést.«

»Az Egyesület működéséből minden politikai tevékenységet kizár.«

Az SZMKE célját és terveit helyi szervezetek létesítésével akarta valóra váltani. Bárhol, ahol legalább 20 egyén kívánta, megalakíthatta helyi csoportját. Az SZMKE-nek az volt a törekvése, hogy mindenütt, ahol magyarok laknak, szervezetet létesítsen s »ezek keretében fejtsse ki népnevelő, ismeretterjesztő, kisebbségi öntudatfejlesztő munkáját«. A helyi szervezetek vezetői papok, tanítók és parasztok voltak. Nyugaton főleg a tanítóság vezette az egyesületeket, keleten pedig a parasztság maga.

A legtöbb mintaszervezet ott tűnt fel, ahol a népből jött vezetők viték az egyesület munkáját. Az SZMKE népi egyesület volt. ...az SZMKE valóban, rövid idő alatt levetette »kultúregyesületesdi« jellegét, országos mozgalommá növekedett, s nagyrészt irányította is a szlovákiai magyar kultúréletet.»

Az SZMKE nagyon széles területen dolgozott. Az ismeretterjesztés, a nemzeti műveltség terjesztése legszokottabb módján, az előadásokon keresztül történt. Az előadások tárgyköre a nemzeti történelmet és irodalmat, az egészségügyi, adóügyi, társadalomtudományi, közigazgatási, zenei és állampolgári ismereteket ölelte fel. A munka hármas irányban ment:

1. Városi előadók küldésével. A központ vagy a kerület vasárnap délutánonként, vagy más alkalmas időben szakelőadókat küldött ki, akik könnyen érthető, világos stílusban beszéltek az időszerű vagy egyéb kérdésekről;
2. Kész felolvasási anyag megküldésével. A központ havonta előadási anyagot küldött tagegyesületeinek. Minden hétre egyet-egyet. Egy összejeövetelen teljes műsor volt, az ismeretterjesztő előadásokat szórakoztató számok kísérték. Az előadásokat a helyi egyesület olvastatta fel tagjaival, és a kísérő számok betanításáról is ő gondoskodott. Ez a módszer egyre több embert kapcsol be az aktív munkába;
3. Vetített képes előadásokkal. Az egyesület öt vetítőgéppel rendelkezett. A titkárok faluról falura jártak velük, és különféle ismeretterjesztő és tanító előadásokat tartottak. A falu ezt az előadási módszert szerette a legjobban.

Egy évben a főtitkárság 1938-as kimutatása szerint 500 előadás hangzott el, amelyet több ezer ember hallgatott végig.

Szorosan az előadás szerinti ismeretterjesztéshez tartozik a tanfolyamok rendezése. Ezt az egyesület az utolsó évben kezdte meg. Az esti

tanfolyamokon gyakorlati tudnivalókat tanítottak: utalvány- és adóvallo-
más-kitöltést, számolást, helyesírást, könyvelést stb.

A legnépszerűbb SZMKE-munka természetesen a műkedvelés volt. Az SZMKE szindarabok, színpadi kellékek kölcsönzésével és apró praktikus tanácsokkal sietett tagegyesületeinek a segítségére. Színjátszó egyesületei magas fokra fejlesztették a műkedvelői színikultúrát. Nagy közbecsülésben volt része a nyitrai SZMKE-együttesnek. Itt és másutt is a szórványokon, ahová a hivatásos színészetet nem engedte be a hatóság és a szlovákság sovíniszta dühe, egyedül az SZMKE képviselte a magyar színpadot.

Az SZMKE-szervezetek évente közel 400 színi előadást tartottak.

Hasonlóan nagy népszerűségnek örvendett a dalárda. Az SZMKE-nek 1938-ban 30 dalárdája volt.

A többi területről megemlítjük:

1. A sajtót. 1932 óta Magyar Vasárnap címmel néplapot adott ki, amelyet ingyen küldött tagjainak. A lap nyolcezer példányban jelent meg.
2. Vándorkönyvtárakat szervezett. Azokra a vidékekre, ahol még nem volt könyvtár, vagy ahol nem volt meg a törvényes alap ilyenek nyilvános szervezésére, az olvasási szezonban magyar könyveket küldött. A könyveket vándorkönyvtárakba osztotta. A könyvtár egy-két hónapig volt egy helyen, azután másik hellyel cserélték meg a könyveket. Ládába csomagolva vándoroltak a könyvek magyartól magyarig és fontos nemzeti munkát végeztek.
3. A magyar iskolák támogatása. Bár a hatóság az SZMKE iskolapolitikai tevékenységét törölte az alapszabályokból, az egyesület mégis, ha csak tehette, segítségére sietett a magyar iskolaügynek. 1937-ben 15 ezer koronát osztott szét a diákok között tanszerekre és szociális célra és 800 könyvvel jutalmazta a jó diákokat. Az iskolai akciók területén a pozsonyi SZMKE dolgozott a legnagyobb tételekkel. Pozsonyban több magyar iskolát mentett meg a bezárás elől és sok magyar kisgyereknek adott kosztot és ellátást. 1937-ben még a híres Deutscher Kulturverbandot is túlszárnyalta módszerével és ügyességével.
4. Anyagiilag és szellemileg is támogatta a kultúrházak felépítését. Segítette a fiókokat a kormánysegély megszerzésében és az adománygyűjtésben.
5. Különbféle vidékeket szerepeltetett egy rendezésen, hogy azokat egymással megismertesse és versenyre ösztönözze.

6. Országos rendezésekkel akarta megmozgatni a kisebbségi magyar társadalmat. A legnagyobb tömegerejű rendezés a lévai fiók Gyöngyösbokrétája és János vitéz-előadása volt, amelyen tizenkét, illetve harmincezer ember vett részt.

A szervezet munkája 1936-ban egy átszervezés folytán vett igazán nagy lendületet.

„...Az SZMKE vezetését a három legkiválóbb kisebbségi kultúremberre, Révay Istvánra, Schubert Tódorra és Staudt Gáborra bízta a közgyűlés. Az elnöki tisztet dr. Jankovics Marcell töltötte be. A triumvirátus rövid idő alatt nevet szerzett az egyesületnek és fogalomná tette azt. Az ő kezükben fejlődött olyan nagy és példás mozgalommá, amelyhez hasonlót az anyaország területén sem lehet találni. Ahhoz az SZMKE-hez képest, amelyet ők 1938 őszén hazahoztak, gyerekcipőben jár a magyar népnevelés. Mind lényegben, mind szervezetben.

A magyar nyelvterületen öt titkárság működött: a kassai körzetben Haltenberger Ince, a gömöriben Nyíresy-Tichy Kálmán, a lévaiban Varga Imre, a nyitraiban Jókay János vezetése alatt. A komáromi központban dolgozott a főtitkár, Szombathy Viktor és egy segédtitkár, Nehéz Ferenc. Ez a gépezet 1938 végéig 188 helyi szervezetet létesített. Ebből dolgozó fiók volt 170. Taglétszáma 11 ezer. A népi egyesületnek nemcsak a falvakban, hanem a városokban is sok tagja volt. Így Nyitrán 400, Iglón 400, Késmárkon 200, Eperjesen 100, Pozsonyban 1500. Összrendezésein 1938-ban százhuszezer ember vett részt. Az SZMKE vezető munkásaival pedig 70-80 ezer ember került közeli érintkezésbe.”

Az SZMKE-jéhez hasonló célokat követtek az alábbi kulturális szervezetek is: **Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület** – SZKIE, amelyet Michal Rubnic katolikus püspök alapított, de volt magyar részlege is; ezt Kovács Gyula tornagörgői plébános és Meggyesi Sándor tanító vezette. 1934-ben 2140 tagot számlált a szervezet, de 1937-ben már 12 016 tagja volt. Szociális és karitatív tevékenysége mellett sokat foglalkozott a szervezet a nyelvmuveléssel, jogi neveléssel és a magyar történelem megismertetésével. Egyik programpontjában pedig kimondta, hogy „az ifjúság vegye ki részét a magyar gyermekek magyar iskolába való beiratkozásának előmozdításából és propagálásából is”.

A leglojálisabb magyar egyesület valószínűleg a **Magyar Közművelődési Szövetség** volt. A Csehszlovák Köztársaságban 1919 februárjában törvényt adtak ki a lakosság állampolgári nevelésének megvalósítására ingyenes tanfolyamokon. A tanfolyamok megrendezését a járási közművelődési testületeknek (JKT) adták feladatul. E testületek tagjai le-

hettek: a járás politikai pártjainak egy-egy képviselője, a községek egy-egy képviselője, a legfontosabb kulturális egyesületek egy-egy küldöttje és a járás népművelési szakemberei. Azokban a járásokban, amelyekben legalább kétezer magyar élt, külön magyar JKT alakulhatott, amihez legalább 200 támogató kellett. 1937 végéig mindössze 14 járásban alakult mintegy 200 helyi bizottság, ám lehetősége ennek majdnem a négyeszerese volt. A szövetség országos elnöke dr. Borka Géza komáromi tanár, író volt és a titkára Ivánfy Géza. A magyarság bizalmatlansága e szervezet iránt valószínűleg abból adódott, hogy részben pártcélokat szolgált, s neki kellett megrendeznie az állami és Masaryk-ünnepségeket. Nagyon gazdag előadói tevékenységet fejtett ki a losonci JKT, amelynek előadói 7 orvos, 5 tanár, 2 tanító, 3 ügyvéd, 8 gazda, 2 bankigazgató, 1 mérnök és 1 magántisztviselő voltak. Előadásaik között zömmel egészségügyi, jogi, mezőgazdasági, történelmi, irodalmi, iparfejlesztési és nevelési témák szerepeltek.

Külön kulturális egyesületekbe tömörülhettek a képzőművészek, a „színpártolók”, a sportrajongók és persze az ifjúság is. A sok érdekszervezet közül érdemes pár szót szólni a Csehszlovákiai Magyar Dalosszövetségről, amely kitűnő eredménnyel művelte a szlovákiai magyar dal-kultúrát. Dalegyleteket szervezett és karmesterképző tanfolyamokat anélkül, hogy ehhez államsegélyt kapott volna, mint a cseh és a szlovák dalegyletek. Ami különösen nagy jelentőséggel bírt a szlovákiai magyarok együvé tartozásának megerősítésében, az az, hogy ez volt akkor az egyetlen szervezet, amely két évente tömegeket tudott szinte „demonstratív” megmozgatni azáltal, hogy országos hangversenyeket szervezett, amelyek valójában nemzeti kulturális találkozások voltak. A négy országos hangverseny közül különösen nagy jelentőségű volt az 1935-ös érsekújvári „dalosverseny”. Az eredményesen működő dalárdák közül meg kell említeni a Kassai Zenekedvelők Koszorús Dalegyletét, a pozsonyi Bartók Béla Dalegyletét, a Lévai Dalárdát, a nyitrai SZMKE Dalárdát, a vágsellyei Cecília-kórust és a galántai Hanza Dalárdát. Kiemelkedő szerepe volt a mozgalomban a Szlovenszkói Magyar Tanítók Dalárdájának, amelyet Boross Béla tanító vezetett és az ifj. Rajter Lajos zeneszerző, tanár vezette pozsonyi magyar cserkész énekkarnak. Már a dalegyletek (énekkarok) megnevezéséből is következtethetünk arra, hogy a kórusmozgalom a társadalomnak szinte minden rétegét felölelte.

Sok vita témáját képezte a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (CSMTIMT), amelyet Masaryk Akadémiának is szokás nevezni. Ugyanis az történt, hogy a köztársasági elnök 80. szü-

letésnapja alkalmából 20 millió korona állami ajándékot kapott jótékony adományozásokra. Ebből az elnök 1 millió koronát egy magyar kulturális társaság létrehozására szánt. Így alakulhatott meg a CSMTIMT, amelynek elnöke Orbán Gábor nyelvésztanár lett. A társaság vezetősége igen nagy terveket kovácsolt, amelyekből vajmi keveset sikerült megvalósítani; ma is állítják, a helytelen gazdálkodás miatt, aminek következtében a millió korona hamar elfogyott. Persze a társaság rövid életű tevékenységének hozadékát sem szabad lebecsülni, hiszen folyóiratot, könyveket adott ki, közös képzőművészeti kiállításokat, azaz tárlatokat rendezett a magyar alkotók munkáiból Prágában és Pozsonyban, anyagiakkal támogatta Manga János, Thain János és Tichy Kálmán néprajzi kutatásait és még sorolhatnánk. Itt kell megjegyezni, hogy Manga János, a későbbi neves magyar néprajztudós a harmincas évek közepén a Pozsony melletti Ligetfalu közös igazgató-sú iskolájának egyik magyar osztályában tanított, 1940-ben pedig az ógyalai iskola igazgatója volt.

Óhatatlanul szólnunk kell a két háború közötti szlovákiai magyarság baloldali tömörüléseiről, illetve a baloldal kulturális tevékenységéről. Vájlok Sándor többek között ezt írja róla: „A kulturális munka tömegvonzó erejét és egyedül boldogító útját a csehszlovákiai magyar baloldal is hamarosan felismerte. A baloldal is, akárcsak a kisebbség minden egészséges szervezete, a kultúrán keresztül akart a magyarsághoz férközni. Ezért a politikai és a népnevelő munkával párhuzamosan nagy kulturális tevékenységet fejtett ki, sőt nemegyszer kulturális eszközökkel ágyazta meg a helyet politikai céljai, akciói alá. A politikából kiábrándult magyar tömeg ugyanis nem hitt a politikai akciókban és emberekben, látta tehetetlenségüket, nemegyszer közéleti romlottságukat is, s csak a dolgozó és tényleg eredményeket nyújtó mozgalmakat követte. Különösen állt ez a baloldalra... Az elvesztett terület visszaszerzését a kultúra segítségével akarta véghezvinni. Politikai céljai elérésére szokatlanul erős kulturális mozgalmat kezdett, amelyből látszólag sok jó és dicsőség hármlott a kisebbségre. Az a kulturális »dumping« és szellemi fölény, amely a baloldal részéről kitermelődött, némileg eredménnyel is járt. Sok tisztességes magyar ember híven a kultúra erejében és tisztességében, csatlakozott hozzájuk és szekerelője lett a baloldali politikának.

A baloldal kultúrmunkásai jól felkészült és nagy rutinnal rendelkező emberek voltak. A vezető és támadó gárda az emigránsokból került ki, akik tulajdonában voltak a briliáns diszkusszióknak, jó taktikai érzékkel rendelkeztek és alaposan ismerték a korabeli európai és magyar szellemi áramlatokat. Taktikai érzékük a baloldali munkamódszer megválasztásá-

ban is megmutatkozott. Ezek a politikailag lejáratott és magyar szempontból kompromittált zsidók, hogy hozzáférközhessenek a magyarsághoz, általános területre csalták. A kultúra nemzeti vonásait elszíntelenítették, vagy fasizmusnak nevezték (és ki ne félt volna attól Csehszlovákiában, hogy fasisztának lássék!) s a humanizmusról és az európai szellemi közösségről beszéltek. Frazeológiájuk kihagyhatatlan terminusa volt: a közép-európai sors, európai közösség, kiállás a humanizmus mellé, a haladó szellem stb., és a rakásra halmozott idegen kifejezés. (Nem túlzás a következő: átlagban 15 szóból 7–8 idegen volt.) Ők képviselték a szellemi tolvajnyelvet, ők voltak a nívó, ők kiáltották ki az írókat. Akiket ők nem ismertek el, az csak firkász maradt, s százalmasan bukdácsoló fasiszta, vagy őrmester. A nemzeti hagyomány hangsúlyozását maradiságnak és reakciónak minősítették. Ellenük írni: a szellem, a humanizmus és az állam elleni véték lett volna. Az állam oltalmát és csendes helyeslését minduntalan igénybe véve kiállottak és demonstratív írói kinyilatkoztatásokat tettek. Hol a magyarországi, hol az itteni viszonyok és emberek ellen tiltakoztak, hol a világbéke-kongresszust köszöntötték... együtt dolgoztak a kommunisták és a szociáldemokraták. Kulturális népfrontot akartak csinálni az összmagyar erők és egyesületek bevonásával. A kulturális front »meggründolására« több kísérletet tettek. Először a Masaryk Akadémia keretével próbálkoztak meg, de a magyarság abba nem lépett be. A második kísérlet az ún. érsekújvári Tavasz Parlament volt, amelyet azonban a jobboldal sajátított ki magának és szellemi fölényével meghíúsította a taktika sikerét. Harmadszor az Országos Kultúrtaács tervét vetették fel, amelyben az összes egyesületek, csúcsszervek egyesültek volna hallgatólagos szociáldemokrata fennhatóság alatt. A kísérletek kivétel nélkül meghíúsultak, a népfront csak két irányból tudott megalakulni: a kommunistákból és a szociáldemokratákból.

Több sikerrel dolgozott a szociáldemokrácia saját keretein belül. Hivatalos szerve az ún. Munkás Akadémia és Munkás Testedző volt. Később a helyi fiókokból megalakították a Munkás Akadémiák Szövetségét. Az Akadémiák előadásokat tartottak és népünnepélyeket rendeztek. Témáikat a csehszlovakizmus (Masaryk és a demokrácia, Masaryk és a... egyéb változatban beszéltek Masarykról, azután a szokásos baloldali nemzetközi témák, magyar vonatkozású előadásaik csak az utolsó évben voltak) területéről merítették, rendezéseik pedig aktivista népgyűlések voltak. A Munkás Akadémia azáltal, hogy a magyar munkásság nemzeti tudatát, ismeretanyagát elhalványította, a szlovákosításnak segédkezett. Sok helyen ennek az útját készítette elő. A Munkás Akadémiák főbb irányítói

Schulz Ignác, Szerényi Ferdinánd, Szalatnai Rezső, Peéry Rezső, Surányi Lajos stb. voltak.

Amikor a szociáldemokrácia csődöt mondott a színtelenítési kísérleteivel, akkor jelentkezett a kommunista párt a magyar kultúra területén. (*Visszatért Felvidék Adattára*)

Kétségtelen, hogy Vájlok Sándor kitűnően ismerte a két világháború közötti csehszlovák társadalmat, hiszen benne élt. A fenti okfejtését viszont 1939-ben adta közre, amikor már őt is erősen befolyásolta a magyarországi közgondolkodás. Így hát nem véletlen, hogy a baloldali gondolkodást kozmopolitizmusnak minősíti és a zsidóság által szítottnak. Az is igaz, hogy a felsorolt személyek, köztük Szerényi Ferdinánd és Szalatnai Rezső is baloldali beállítottságúak voltak. Az sem titok, hogy Szerényi, akárcsak Czabán Samu, az 1918–1919-es forradalmak bukása után emigrált Csehszlovákiába, ám kettejük politikai nézetei, de különösen tevékenysége között óriási volt a különbség. Czabán kommunista volt, Szerényi szociáldemokrata, de inkább csak nézeteiben, mint párt-hoz való kötődésében. Ki is lépett a szociáldemokrata pártból. Azt is tudni kell, hogy a szlovákiai magyar tanítókbán, tanárokbán igen erősen élt és munkált a szociális érzés, illetve együttérzés a hátrányos helyzetű, helyenként nyomorúságos körülmények között élő lakossággal. Ez különösen Czabán Samu írásaiból tűnik ki.

Aki a magyar tanítók közül a baloldali politika élvonalába került, Major István volt. A harmincas évek közepén a Nyitra melletti Nagykéren tanított, s már a kezdet kezdetén, 1921-ben elkötelezte magát a kommunista párttal. 1925–1932 között mint a CSKP tagja országgyűlési képviselő volt, akkor, amikor Gottwald a csehszlovák parlamenti felszólalásaiban többek között ilyesmiket mert mondani: „Mi a csehszlovák proletariátus pártja vagyunk és legfőbb forradalmi vezérkarunk valóban Moszkva. Mi Moszkvába járunk tanulni – és tudják, hogy mit? Mi Moszkvába járunk megtanulni az orosz bolsevikoktól, hogyan tekerjük ki az Önök nyakát. (Kialtozás.) És Önök tudják, hogy az orosz bolsevikok nagy mesterek ebben! (Zaj, kialtozás.) (*Klement Gottwald Válogatott művei. Harcolni fogunk a proletár államért* – parlamenti beszéd)

Miért fontos ilyesmiket idézni? Mert köztudott, hogy 1938–1945 között a volt szlovákiai magyar értelmiség tagjaira egy-egy szokatlan megnyilatkozásuk folytán igen hamar rásütötték a bélyeget, hogy „felvidéki kommunisták”, holott legtöbbjüknek semmi köze sem volt a kommunista párthoz, csupán hosszabb ideig olyan demokráciában éltek, amely jóval több szabadságot adott polgárainak a véleménynyilvánításra, mint az

akkori Magyarország politikai vezetése. Csehszlovákiában a kommunista párt a parlamenti pártok közé tartozott. Ez azt jelenti, hogy minden városban működtek kommunista pártalapszervezetek, sőt igen sok községben is, amelyeknek számos magyar tagja volt. Viszont a több mint kétezer magyar pedagógus közül két kézen meg lehetett volna számolni tagjainak a számát.

Sokkal több magyar tanítót tömörített magába az agrárpárt. Világosan tanúsítják ezt Bíró Béla szögyéni iskolaigazgatónak a *Magyar tanító az egyesületi életben* című írásából idézett következő fejezetek: „A köztársasági gondolkodású magyar tanítók a republikánus földművespárt kebelében 1923-ban alakították meg önálló iskolai szakosztályukat. Ez a tanítói politikai szervezkedés immár egy évtizedre tekint vissza. Az egyöntetű eljárás biztosítása végett 1925-ben ez a Nové Zámky-i magyar republikánus frakció fuzionált a trnavai szlovák frakcióval, s ezzel a szlovák és magyar tanítóság közös politikai táborban való együttműködése lehetővé vált. Az így egyesített erők egyöntetű munkája a politika terén számottevő faktorrá vált.

Az idő, ez a nagy kritikus minket igazolt, akik a helyesen megválasztott politikai szervezkedéssel a demokrácia eszméjének győzelmét már évekkel ezelőtt megértettük és a legerősebb, a Republikában többségre predestinált agrárpárt kebelében politikailag is szervezkedtünk oly célból, hogy ezzel nemcsak a magunk elhanyagolt tanítói érdekeit megjavítsuk, hanem a vállalt tagsággal a párt etikai alapját mélyítve magát a magyar republikánus földműves pártot is erősebbé tegyük. A magyar tanítók a republikánus szervezkedés rövid egy-két esztendeje alatt százával sorakoztak a zászló alá. Dr. Hodzsa Milánnak köszönjük, hogy politikai értékünket észrevette és lehetővé tette a cseh, szlovák magyar és német tanítóság együttműködését az agrárpárt közös szervezetében.

A tanítóság nemcsak a régi rezsim alatt, de az államfordulat óta is a legszeretőbb és leglelkismeretesebb gondozója a földműves falusi nép mindennemű érdekeinek. Politikai csoportosulása tehát kizárólag e nép között, azaz annak jelenlegi többsége, a republikánus földműves nép között lehetett.” (*Almanach*)

A magyar értelmiség tetemes hányadát mégis az Egyesült Magyar Párt tömörítette soraiba, amely az 1920 elején alakult két magyar ellenzéki pártból, az Országos Keresztényszocialista Pártból és a Magyar Nemzeti Pártból jött létre 1936-ban. A két magyar párt már az egyesülés előtt is szorosan együttműködött. E pártok is voltak annyira erősek, hogy képviselőik bekerülhettek a parlamentbe. Mindjárt a megalakulásuk után

létrehozták a közös Központi Irodájukat, s mellette a magyar pártok kultúrreferátusát. A kultúrreferátus a Központi Iroda megszüntetése (1922) után is tovább működött. Vezetője Sziklay Ferenc író, lapszerkesztő volt, aki sokat tett a szlovákiai magyar kulturális élet kialakításáért és fejlődéséért. A kultúrreferátus kezdeményezésére jött létre a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület (SZMKE), a Kazinczy Könyvbárátk Társasága, a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, a Szlovenszkói Magyar Színpartoló Egyesület, a Dalosszövetség és még sorolhatnánk.

A magyar ellenzéki pártok, illetve az Egyesült Magyar Párt szerepéről és tevékenységéről Sinkó Ferenc többek között ezt írja: „Az Egyesült Magyar Párt az elmúlt húsz esztendő folyamán lényegesen különbözött a magyarországi és csehszlovákiai politikai pártoktól. Hiába próbálná tehát valaki a párt munkáját, életét, sikereit és küzdelmeit merőben pártpolitikai szempontból megérteni és megmagyarázni. Több volt lényegében, mint párt és olyan funkciókat kellett végeznie, amelyek túlmentek egyes politikai pártok munkakörén. Különösen a húszas évek elején, amikor a csehszlovák impérium nem tűrt nemzeti kisebbségi szervezkedést más keretben, mint politikai pártban. Itt kellett támaszt, védelmet és alapot építeni jövőendő kulturális és gazdasági szervezkedéséhez.

A csehszlovákiai magyar szavazó számára a szavazás sohasem volt egyszerű pártpolitikai aktus, vagy a parlamenti étellel járó ténykedés. Valányszor az urna elé járult, mindig amellet akart hitet tenni, hogy Magyarországhoz, az egységes magyar nemzethez, a magyar államhoz tartozik. Az Egyesült Magyar Pártra szavazni tehát mindenki szemében magyar kötelesség volt. Oda szavaztak még azok is, akiknek esetleg személyi, tárgyi ellentétben alapuló kifogásuk volt a párttal szemben.

A párt szervezete is más volt, mint a magyarországi választásokra beállított pártszervezkedés. Állandó érdekvédelem, állandó harc jellemezte a párt munkáját akkor is, midőn nem volt választások előtt. Aki ezt nem ismeri és figyelmen kívül hagyja, az nem érti meg a visszacsatolás után a párt magatartását, frazeológiáját és munkáját.

A visszacsatolás körül is több volt a szerepe az Egyesült Magyar Pártnak, mint egyszerű politikai pártnak. Az Egyesült Magyar Párt keretéből alakultak meg szeptemberben a Magyar Nemzeti Tanácsok minden faluban és városban, melyeknek az volt a hivatásuk, hogy gondoskodjanak a közigazgatásról és a közbiztonságról addig, amíg a hivatalos magyar vagy csehszlovák szervek nem tudják ellátni azokat. A visszacsatolás pillanatá-

ban a párt a Nemzeti Tanácsokkal együtt fogadta a bevonuló honvédeket.” (*Visszatért Felvidék Adattára*)

Az Egyesült Magyar Párt kiemelkedő vezetői közé tartozott Jaross Andor, gr. Esterházy János, Korláth Endre, Szent-Iványi József és Szüllő Géza. Az utóbbi elnöke volt a Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Ligák Szövetségének, s alelnöke az Európai Nemzetiségi Kongresszusnak. A kongresszus számára ő dolgozta fel a kisebbségi sérelmeket, ezért sokan a csehszlovákiai magyarok nagykövetének tekintették.

Ne higgyük, hogy a csehszlovákiai demokráciának nem voltak hibái, mi több, vétkei. Hiszen már többször is utaltunk rá, hogy erősen munkált benne az elnemzetlenítés, illetve az elnemzetesítés stratégiája. Többek között erről tanúskodik a Csehszlovák Kisebbségkutató Intézet (cseh néven: Československá společnost pro studium menšinových otázek) munkálkodása. Az intézetet 1929 végén hozták létre Masaryk elnök jóváhagyásával Prágában, s vezetésével Kamil Krofta történészt, politikust bízták meg. Az intézet nagyszabású tervei elkápráztatták a kisebbségek vezetőit, ám pár év múltán rá kellett ébredniük, hogy az intézet nem azt a célt szolgálja, amire nevéből és programjából következtetni lehetett. Elsőként Duka Zólyomi Norbert történész-író hívta fel rá a figyelmet, aki a cseh lapok írásait is nyomon követte, sőt maga is publikált cseh nyelven (mellesleg Szerényi Ferdinánd veje volt).

Maléter István pedig már erősen kifogásolta az intézet egyoldalú beállítottságát. Emanuel Rádl, az egyik belső munkatárs azt válaszolta neki, vegye tudomásul, hogy az intézetet nem a nemzetiségek érdekében hozták létre, hanem éppen fordítva. Mondhatnánk, ez még nem olyan vésszes, ám a demokratikus állam rendőrsége nem egy alkalommal a sztrájkoló, tüntető munkások tömegébe is belevetett, egy alkalommal éppen magyarok lakta településen, Nemeskosúton, ahol a sortűz halállal és sebesülésekkel végződött. A sztrájkok és tüntetések vezetőit pedig bíróság elé állították és elítélték, köztük Major István tanítót is.

Nem véletlenül, de nem csupán ezért nevezte Fábry Zoltán a csehszlovák politikai rendszert „kirakatdemokráciának”.

Az egy másik kérdés, hogy az 1945 előtti magyar politikai és kulturális élet kiválóságainak később milyen árat kellett fizetniük tevékenységükért.

Határmódosítás 1938-ban és annak következményei

1938. szeptember 29-e a „müncheni árulás” napjaként rögzítődött a cseh és a szlovák történelemben. Valójában az történt, hogy a párizsi békediktátumok aláírása után húsz esztendővel a nyugat-európai politikai hatalmak adok-veszek alapon ismét területeket osztogattak, most az általuk létrehozott Csehszlovákiát darabolták fel.

Chamberlain brit és Daladier francia miniszterelnök Hitlernek ajánlékozták az 1918-ban Csehszlovákiához csatolt 28 ezer km²-nyi Szudéta-vidéket 3,6 millió lakosával. Ugyanekkor Lengyelországnak és Magyarországnak a csehszlovák kormánnyal kellett tárgyalniuk területi igényeik kielégítéséről. Lengyelország nem sokat teketóriázott, már október 2-án, a németek bevonulása előtt nyolc nappal Csehszlovákia területéből kihasított 1000 km²-t 250 000 lakossal, zömében lengyelekkel. Október 9-én Magyarországnak is felkínáltak egy tenyérnyi országrészt Sátoraljaújhelytől északra, és október 11-én neki ajándékozták Ipolyságot. Sokkal többet átengedni a csehszlovák kormány nemigen volt hajlandó. Ezért került sor 1938. november 2-án az első bécsi döntésre. A döntőbíróság határozatát a bécsi Belvedere-palota aranytermében hirdették ki Joachim von Ribbentrop német és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszterek, Kánya Kálmán magyar külügyminiszter, Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszter, a cseh külügyminiszter, František Chvalkovsky és Ferdinand Ďurčanský szlovák igazságügy-miniszter (későbbi külügyminiszter) jelenlétében. Érdeemes megjegyezni, hogy a szlovák állam valójában 1939. március 14-én jött létre, ám Szlovákiának már 1938. október 8-án a cseh politikai vezetés jóváhagyásával létrejöhetett az autonóm kormánya Jozef Tiso katolikus pap vezetésével, aki később a szlovák Hitlerpárti állam elnöke lett. Ezért 1938 végétől Csehország teljes megsemmisüléséig az ország nevét Cseh-Szlovákiára változtatták.

A bécsi döntéssel Magyarországnak ítélt területekre a magyar hadsereg 1938. november 5–10-e között vonult be. Komáromba november 6-án és Kassára november 11-én a katonai alakulatok élén maga Horthy Miklós kormányzó érkezett fehér lovon, tengerésztabornoki egyenruhájában, s a rá váró tömeg előtt ünnepi beszédet mondott, Kassán szlovák nyelven is. Hogy az utóbbira miért volt szükség? Egyszerű a válasz. A 11 915 km² (a szlovák adatok szerint 10 565 km²) területtel 862 747 lakos (szlovák történészek szerint 852 332) került Magyarországhoz, amelyből

több mint 270 000 szlovák nemzetiségű volt. A magyarok száma így is meghaladta a félmilliót, ám egy tizede a szlovákiai magyaroknak az újonnan létrejött Szlovák Köztársaságban maradt. Ezért kérte Esterházy János Kassán Horthy Miklóst, hogy bánjanak emberségesen a Magyarországon élő kisebbségekkel, hiszen csak így várható el ugyanez a szlovák államtól is.

A területrevízió folytán a dél-szlovákiai magyarok lakta területek városai, Pozsony és Nyitra kivételével, Magyarországhoz kerültek. A visszacsatolt térség lakosságának mintegy 60%-a magyar nemzetiségű volt, ennek ellenére a magyar politikai vezetés bizalmatlanul, sőt gyanakodva kezelte a „visszatért” magyarokat. Kezdetben katonai közigazgatást vezetett be, amelynek befolyása a későbbi polgári közigazgatás ideje alatt is erősen hatott. A kormányzat létrehozta a Felvidéki Ügyek Tárcanélküli Minisztériumát, melynek élére Jaross Andort nevezte ki, aki 1940 áprilisáig töltötte be a tisztségét.

Nemzethűségi szempontból átigazoló bizottságok elé rendelték az összes állami alkalmazottat, s akinek idegen hangzású neve volt, felszólították, hogy magyarosítsa. Ezt elvárták a szlovákoktól is, ha állami alkalmazottak voltak. A fontosabb közigazgatási pozíciókba pedig anyaországi megbízható hivatalnokokat helyeztek. Felülbírálták az iparosok és kereskedők működési engedélyét is. Az erőszakos „magyarosítás” ellen több politikus is felemelte szavát, köztük Teleki Pál, immár miniszterelnökként, aki a legerélyesebben tiltakozott.

Mindennél megbocsáthatatlanabb dolog mindjárt 1938. december 25-én történt Nagyasurányban. A karácsonyi éjféli misén, amikor a magyar himnuszt kezdték énekelni (ti. az egyházi ének is), a szlovák hívek egy része tüntetően kivonult a templomból. Másnap a nagymisén a pap prédikációjába, mivel azt magyar hazafiaskodásnak ítélték, közbekiabáltak, s amikor az énekek között ismét a magyar himnusz szólalt meg, a szlovákok a *Hej, Slováci* című dallal igyekeztek azt túlharsogni. A hatóságok azonban felkészültek a botrányra, és a templomból énekelve kivonuló hívek fegyveres csendőrökkel találták szembe magukat (egyes szemtanúk állítása szerint mindössze a szokásos járőr ment el a templom előtt), akiket, mivel kalapjukat kakastoll díszítette, kukorékolással, azaz „kikirikí” kiáltozással gúnyolták. Ez bősztette fel az amúgy is ellentmondást nem tűrő csendőröket annyira, hogy a fegyverükhöz nyúljanak. Sokan újabb Černovát emlegettek, a szlovák történészek pedig ma is sortűzről írnak. Valójában egy szerencsétlen süketnéma kamaszlány, Mária Kokošová lett a tragédia áldozata. Ám e mondatba véletlenül sem kerül

het bele a „csak”! A tragikusan végződő csendőri lövöldözésről viszont azt is tudni kell, hogy hiába telt el azóta több mint hat évtized, a letagadhatatlan tény a szlovákiai magyarok, ha úgy tetszik, általában a magyarok elleni gyűlölet szítására használják fel Szlovákiában, s a történelemtanításban kötelező tananyag a magyar iskolák tanulói számára is. Illik tudni azt is, hogy a mártír kislányról Laco Novomeský szlovák költő valóban méltó verset írt. Azt viszont mély hallgatás veszi körül, hogy ugyanez a Ladislav Novomeský szlovák oktatásügyi megbízottként a jogfosztottság éveiben pusztá aláírásával sok száz magyar pedagógust tett földönfutóvá, s vagy százezer gyereket fosztott meg évekre az anyanyelven való tanulás jogától, mi több, egyáltalán az iskolától. (Erről majd a későbbiekben). A szlovák nemzet e kiváló költőjének vajon megszólalhatott-e a lelkiismerete? Költészetében sajnos ennek nem adja jelét.

Most azonban nézzük, miként alakult az iskolák és a tanítók sorsa a határmódosítás után. Az első gondokat az jelentette, hogy az iskolarendszer szerkezetében különbségek mutatkoztak. Magyarországon még mindig hatosztályosak voltak az elemi iskolák, Csehszlovákiában pedig nyolc. Megváltozott az iskolák besorolása is a közigazgatási rendszerbe. E problémákat úgy oldották meg, hogy új tanfelügyelőségeket hoztak létre, s a felvidéki elemi iskolák maradtak továbbra is nyolcosztályosak. A tanítók 1939 januárjáig államsegélyként cseh koronában kapták a fizetésüket, később ennek átszámított értékét pengőben.

A tanítókat arra kötelezték, hogy származási és megbízhatósági bizonyítványokat szerezzenek be, amelyekkel az illetékes Vármegyei Királyi Tanfelügyelői Hivatal Igazoló Bizottsága előtt kellett megjelenniük. Aki rábizonyosodott, hogy „hű kiszolgálója” volt a Csehszlovák Köztársaságnak, például az agrárpártban tevékenykedett, netán zsidó volt vagy kommunista, nem alkalmazták tovább. Akiket pedig továbbra is hagytak tanítani, hivatali esküt kellett tenniük, és a megyei tanfelügyelőségek „átképezték” őket. Hivatalos ünneppé az addigi csehszlovák államünnepek helyett a Felvidék visszacsatolásának ünnepeként november 7-ét iktatták be (a nemzetiségi iskolákban is). Ekkor tanítási szünnapot rendeltek el, s az egyházak és az iskolák közösen rendeztek ünnepséget.

A haladási napló első lapján szerepelni kellett a tanító személyi adatain kívül a házastárs és gyermekei keresztnevének és életkorának. Az addigi csehszlovák tankönyvek helyett csak magyar, azaz magyarországi tankönyveket használhattak, s a tananyagba beépítették a honvédelmi nevelést, annak keretében pedig fontos helyet kapott a levanteoktatás. A tanulók szorgalmát is külön osztályozni kellett.

A Szlovák Liga által működtetett 117 szlovák iskolából 89 Magyarországhoz került. Ezeket mind megszüntették, a telepések nagy része pedig a szlovák államba menekült. Ahol viszont megmaradt a szlovákság, meghagyták elemi iskoláikat is, persze kötelezővé téve bennük a magyar nyelv tanítását. Mi tagadás, folytatódott az elnemzetesítés, csak éppen megfordított irányban.

Lényeges változásokat végeztek a középiskolák hálózatában. A cseh-szlovák állam által megszüntetett egykori gimnáziumokat újrászervezték, a meglévőkben megszüntették a koedukációt. Reálgimnáziumokat, leánygimnáziumokat és leányliceumokat hoztak létre.

Rozsnyón, Losoncon, Léván és Érsekújvárban megszüntették a szlovák középiskolákat. Az érsekújvári szlovák gimnáziumot Nagysurányba helyezték át, s ezenkívül még Kassán működhetett szlovák gimnázium. Azokat a magyar középiskolákat, amelyek addig közös igazgatás alá tartoztak a szlovákkal, önállósították. A szlovákságnak két középiskola működését engedélyezték, a kassai kereskedelmi iskolát és a gépészeti ipari középiskolát, ugyancsak Kassán.

Mivel a magyar kereskedelmi akadémia addig Pozsonyban működött, Érsekújvárban négy évfolyamos magyar felső kereskedelmi iskolát hoztak létre, Kassán pedig kétéves kereskedelmi főiskolát. Ugyancsak Kassán nyílt meg a Jézustársasági Bölcséleti Főiskola a rendi és a világi fiatalok számára egyaránt. Ápolónő- és védőnőképző intézetet is nyitottak Kassán.

Joggal feltételezhető, hogy a magyar oktatásügyi tárca Kassát kívánta a magyarság iskolavárosává kiépíteni.

1939. szeptember 1-jével három új tankerületet hoztak létre, és pedig Komáromban, Kassán és Szatmárnémetin. A Magyarországhoz csatolt területek iskoláinak irányítását így a következő tankerületekre bízták: a budapestire, a kassaira, a komáromira, a miskolcira és a szatmárnémetire. E tanfelügyelőségek 1942 októberétől pedagógiai szaklapot is megjelenítettek *Felvidéki Nevelő* címen, melynek felelős szerkesztője és kiadója Sziklay Ferenc lett.

A magyarok helyzete az első Szlovák Köztársaságban

Az első szlovák állam fennállása rövid ideig tartott. 1939-ben jött létre, s a második világháború befejezéséig állt fenn. A legjobb szándékkal sem lehetne mondani, hogy független volt, hiszen létrejöttét is Hitlernek köszönhette, s mindvégig kitarzott a fasiszta Németország mellett, mégsem sorolja senki sem utolsó csatlósai közé, mint Magyarországot. Annak ellenére, hogy nemzetállamként hozták létre, lakosságának több mint 17%-a nem volt szlovák. E szempontból érdemes áttekinteni lakosságának összetételét. A 2 663 053 lakosból 130 ezer volt német, 89 ezer zsidó, 80 ezer cseh, 79 ezer ruszin, 67 ezer magyar és 30 ezer cigány, azaz roma. Minket viszont most a szlovák államban maradt magyarok sorsa érdekel. A Nyitra környéki magyar nyelvszigetet kivéve többségük szloványban élt. Bár egyes településeken a magyarok arányszáma elérte vagy meghaladta a 20%-ot, az állami hivatalokban ezt nem vették figyelembe. A Magyar Párt működését (az Egyesült Magyar Párt Szlovákiában maradt töredéke) azonban nem tiltották be. Közel száz alapszervezete tevékenykedett, s központi elnökévé Esterházy Jánost választották, aki egyedüli magyarként bekerült a szlovák parlamentbe is.

A magyarok kulturális munkáját a Toldy Kör által Stelczer Lajos lap-szerkesztő, Csáky Mihály, Aixinger László politikusok és Mayer Imre középiskolai tanár szervezték. A Toldy Kör adta ki évente a *Szlovákiai Magyarok Képes Naptárát*, és gondoskodott arról, hogy a magyar vándorkönyvtárak jól működjenek az olyan településeken is, mint Poprád, Késmárk, Igló, Nagymihály, Gőlnicbánya, Szomolnok, Nagyszombat, Zsolna és persze másutt is. Ne csodálkozzunk ezen, hiszen a Csehszlovák Köztársaság megalakulásától kezdve nem volt és mindmáig nincs az országnak olyan városa és járása, amelyben ne éltek volna, azaz ne élnének magyarok. (Lásd a későbbi statisztikai kimutatást!)

Jól működött továbbra is a pozsonyi Városi Magyar Könyvtár, melynek mintegy 25 ezres könyvvállományából havonta átlag 6000 kötetet kölcsönöztek az olvasók. A szellemi élet központja pedig Esterházy Jánosnak köszönhetően a pozsonyi Madách Könyvesház lett. 1942-től újra működhetett az SZMKE, vagyis folytathatta ismeretterjesztő előadásait, irodalmi estjeit, és tovább tevékenykedett a Bartók Béla Dalegyesület és a Keresztény Munkás Dalegyesület, valamint az Egyházi Zenekar Nyitrán. Azonban országos találkozókat, mint az előző esztendőben,

Református elemi népiskolák:

Hardicsa	87	2	-
Magyarbód	83	2	-
Nagyszalánc	79	2	-

Evangélikus elemi népiskola:

Pozsony	157	5	-
---------	-----	---	---

Állami népiskolák:

Pozsony i.sz.népiskola	18	1	igen (Duna utcai alapiskola)
Pozsony – Dornkappeln előváros	87	2	-
Pozsony- állami kiegészítő iskola	28	1	-
Béd	83	2	-
Ghymes	170	4	csak magyar tagozat
Kolon	156	2	csak magyar tagozat
Menyhe	81	2	-
Vicsápapáti	163	3	-

Községi népiskolák:

Pozsony- városi elemi népiskola	47	1	-
Fórév	178	3	-
Nyitracsehi	100	2	v
Nyitrageszte	74	2	v
Összesen	4906	108	

(ez 108 osztályt
is jelentett)

A szlovákiai magyarságnak az 1940–1941-es tanévben tehát 34 elemi népiskolája volt, a 35.-nek, az eperjesi evangélikus iskolának a működését éppen abban a tanévben függesztették fel, és nem engedélyezték magyar iskolát nyitni Cseklészen, Dobsinán, Gölnicbányán, Mecenzéfen, Nagymihályon, Nagyszombatban, Nyitrán, Stószon és Szomolnokon. A pozsonyi 9 iskolából mára csak 1 maradt. A többi 25-ből 3; és 3 településen magyar tagozat működik.

Az első tanügyi reformot még az autonóm szlovák kormányban dolgozták ki és vezették be a szlovák országországban 1938. október 6-a és 1939. március 14-e között. A 30/1940 sz. népiskolai törvényt viszont 1940. november 26-án fogadta el a szlovák nemzetgyűlés. Ez a törvény szavatolta, hogy a nemzeti kisebbségek számára 30 tanköteles gyerek jelentkezése esetén nyitható anyanyelvű iskola, kivételesen már 15 tanuló számára is engedélyezhető, de mint láttuk, ennek csupán a lehetősége adatott meg, a megvalósulása nem.

Magyar polgári iskola csak Pozsonyban működött. A városi polgári leányiskolának 7 osztályában 283 leány tanult, a fiúk számára az 1. számú állami szlovák polgári fiú iskola magyar tagozatának 5 osztályában nyílt tanulási lehetőség, amelyben 246 gyerek tanult.

Meg kell jegyezni, hogy a szlovákiai magyar iskolák számára csak a Szlovákiában kiadott tankönyvek használatát engedélyezték, de le nem fordították őket. Gyakorlatilag a fenti iskoláknak nem voltak tankönyveik.

Egyetlen magyar gimnázium működött a szlovák államban, az is Pozsonyban. Ez volt az állami reál-gimnázium, amelyben 338 diák tanult. Később a tanuló csoportokat kettéválasztották. A fiúk maradtak az eredeti iskolájukban, a lányokat pedig az állami leánygimnázium mellett létrehozott magyar tagozatba helyezték át.

Az Orsolya-rendi tanítóképző 1938 végére beszüntette működését, az utolsó osztályok tanulmányaikat a magyar gimnázium melletti osztályokban fejezték be. Ezzel meg is szűnt a magyar tanítóképzés Szlovákiában.

Működött még Pozsonyban egy magyar kereskedelmi akadémia is, több mint 100 tanulóval, egy alacsonyabb szintű, vagyis két évfolyamos kereskedelmi iskola és női foglalkozások szakiskolája.

Statisztikai adatok szerint az 1941–42-es tanévben 682 magyar középiskolai tanuló közül 462-en tanultak anyanyelvükön, 154-en szlovák középiskolákban, 62-en németben, 4-en pedig oroszban.

A szlovák oktatásügy szervezőinek, élükön Jozef Sivák oktatásügyi miniszternek sikerült Pozsonyt igazi diákvárossá tenni, no nem annyira a középiskolák által, hanem azzal, hogy a felsőfokú tanintézeteket mind ide összpontosították. Az 1942–43-as tanévben pozsonyi egyetemen és főiskolán 202 magyar hallgató tanult.

Érdeemes megjegyezni, hogy Szalatnai Rezső a Felvidék visszacsatolása után is Pozsonyban maradt, s 1945-ig földrajzot, történelmet és filozófiát tanított az ottani magyar tanítóképzőben, illetve a magyar gimnáziumban, miközben a szlovákiai magyarok egyik szellemi támasza volt. Csak 1948 után költözött át Magyarországra, ahol már tanári tevékenységét

nem folytatta. Nyugdíjba vonulásáig az egyetemi könyvtár tudományos munkatársaként dolgozott, de folyvást figyelemmel kísérte a szlovákiai magyar szellemi életet, különösképpen az irodalmat.

A magyar zsidóság és iskoláinak sorsa Magyarországon és Szlovákiában

A zsidók már a magyar honfoglalás előtt jelen voltak Európában. A magyarság már a Kazár Birodalomban találkozott a zsidó vallással, s állítólag általa ismerte meg az egyistenhitet. A magyarországi zsidóságról azonban csak a 10. századból maradt fenn feljegyzés. Az első kereszties hadjáratok idején viszont már csoportosan menekültek Magyarországra Nyugat-Európából, ahol egyre gyakoribbá vált az üldözésük.

Az első magyarországi zsidótörvényt IV. Béla adta ki 1251-ben, amelyben a királyi kamara szolgálóinak nyilvánította őket. 1360 táján I. (Nagy) Lajos azonban Izrael népét kiűzte Magyarországról, valószínűleg azért, mert nem sikerült keresztény hitre téríteni őket. Ekkor már több évszázados múlttal rendelkező közösségeik voltak Budán, Pozsonyban, Sopronban, Esztergomban és másutt is. Lajos később meggondolta magát, és 1365-ben engedélyezte újbóli letelepedésüket, azonban nem mindnyájan tértek vissza, nyilván mert ingatlanjaik közben mások tulajdonába kerültek, tehát joggal voltak bizalmatlanok. Egyébként a városi polgárság kezdettől fogva konkurenciát látott bennük, ezért nemcsak irigykedett rájuk, hanem gyűlölködött is velük szemben. Az első komolyabb támadások Hunyadi Mátyás halála után érték őket, menedéket egyes földesuraknál találtak, busás pénzajándékok fejében, majd malmokat, mészárszékeket, kocsmákat, boltokat vehettek uraiktól bérbe, s végül hitel- és pénzügyleteket bonyolítottak le. E kedvező helyzet Magyarországra csalogatta a szomszédos országok zsidóságát. III. Károly és Mária Terézia több rendelettel igyekeztek szabályozni vándorlásukat és letelepedésüket a birodalomban. Kereskedelmi tevékenységüket pedig úgy korlátozták, hogy megtiltották nekik az egyes áruféleségek (puskapor, bor, keresztény könyvek, képek stb.) adásvételét. E kereskedelmi tilalmakat II. József szüntette meg 1781-ben, sőt megengedte, hogy földeket béreljenek és fuvarozással is foglalkozzanak. Még kardot is viselhettek, mint a nemesek. Héber és jiddis (európai zsidó) nyelvű könyveket viszont nem nyomtathattak ki, mert ezeket a cenzorok nem értették.

1787-ben jelent meg a törvény, amely a zsidók számára kötelezővé tette a német vezetéknev felvételét. Ezt azonban már a 18. században megkezdték magyarra változtatni, később más nemzeti nyelvekhez igazítani, attól függően, milyen nyelvű közösségben éltek.

A zsidók egyenjogúsítását már a szabadságharc ideje alatt Szemere Bertalan javaslatára a magyar országgyűlés elfogadta, ám megvalósítására csak az 1867-es kiegyezés után kerülhetett sor.

1850-től a gazdagabb zsidó családok már főnemesi (bároi) rangot kaphattak, amelyet a leszármazottak örökölhettek. A mintegy 120 egyénből álló szellemi és gazdasági élmezőnyben is kiemelkedő szerepe volt Weis Manfrédnek, Wodianer Albertnek, Kornfeld Zsigmondnak, Chorin Ferencnek és a Hatvany-Deutsch családnak. A főnemesi rangot kapott zsidók közül 67 budapesti lakos volt, összlétszámukból 43 a kereskedelemben, 17 a bank- és ipari szférában tevékenykedett. Nagyrészt nekik köszönhető a kapitalizmus kibontakozása Magyarországon. Következésképpen a magyar antiszemitizmusnak inkább gazdasági vonatkozású gyökerei vannak, a szlováknak és a németnek viszont nemzetiségi, mert az utóbbi nemzetek az elmagyarosodott zsidóságban látták a magyar kultúra és állameszme hordozóit – tán nem is alaptalanul.

Az első „izraelita” iskolák Magyarországon már több évszázaddal ezelőtt létrejöttek. Helyenként már hároméves korban megkezdték a gyerekek közösségi nevelését. Iskoláik összefoglaló népies neve „héder” volt, alsó fokozatát bét-széfernek (könyvháznak), a másodikat bét-talmudnak (tanháznak) nevezték. A főiskola pedig jesiva volt, a leghíresebb Pozsonyban működött. A zsidó községek által fenntartott első iskolák, amelyekben világi ismereteket is tanítottak, Mária Terézia és II. József uralkodása idején jöttek létre Magyarországon. A gyerekeket, akárcsak a többi felekezeti iskolában, ezekben is hatéves kortól kezdték tanítani.

Kevésbé köztudott, hogy Kazinczy Ferenc nemcsak kiváló irodalmár volt, hanem tanügyi szakembernek is kitűnő. Tőle mint tanfelügyelőtől tudhatjuk, hogy a kassai tankerületben 1786-ban három elemi zsidó iskola működött, 1789-ben pedig már hét.

Fényes Elek, a magyarországi statisztika megalapítója, a reformkorban, 1842-ben Magyarországon 18 kisebb-nagyobb népcsoportot számlált össze, köztük 244 ezer zsidót (az összlakosság 2%-a, akiknek kiváló iskoláik voltak Pesten, Óbudán, Aradon, Nagykanizsán és Pozsonyban. Ekkor, az 1834-ben alapított pesti izraelita iskolának 250 tanulója volt. Ezekben az iskolákban a héber nyelv és a vallási-erkölcs tanításán kívül a pol-

gári igényeknek megfelelően praktikus ismereteket is tanítottak. A tanítás nyelve kezdetben német volt, majd fokozatosan áttértek a magyarra.

Mivel a zsidók aktívan részt vettek az 1848–49-es szabadságharcban, s igen sokan honvédtisztként harcoltak, a bukás után Haynau a magyarországi zsidókkal 2,3 millió forint hadisarcot fizettetett. Még a kiegyezés előtt ebből a pénzből hozták létre Pesten az Országos Izraelita Tanítóképző Intézetet Zsengeri Samu vezetésével, aki később jelentős szakirodalmi tevékenységet fejtett ki. Az intézet kiemelkedő tanáraiként tartják számon Deutsch Henriket, Krausz Sámuelet, Richtmann Mózeset, Szemere Samut, aki pedagógiai és filozófiai író is volt, Bánóczi József pedig a Magyar Tudományos Akadémia első zsidó tagja lett.

Az izraelita tanítóegyesület 1866-ban alakult meg, amelynek hivatalos lapja, az Izraelita Tanügyi Értesítő 1875-től 1944-ig jelent meg havonta.

Az 1867-es évi osztrák–magyar kiegyezés a zsidóság számára is meg hozta a tényleges emancipációt (egyenjogúságot), ami egyúttal a zsidó iskolák magyarosodását is elindította. A zsidó művelődésügy jelentős támogatója az akkori kultuszminiszter, a magyar polgárosodás egyik legodaadóbb híve, Eötvös József volt. Közben elindult egy olyan folyamat, amely a magyarországi zsidóságot vallási alapon három részre osztotta, s ez komoly gondot okozott a zsidó oktatásügy kibontakozásában.

1868. december 10-én kezdte meg működését az első zsidókongresszus Pesten, Egyetemes Gyűlés néven, amely 1869. február 23-ig végezte munkáját. Az első ülést a pesti vármegyházán Eötvös József nyitotta meg. A kongresszus résztvevői kinyilatkoztatták, hogy a zsidó hitközségek számára döntő tényező a Sculchan Aruch vallási kódex. A kongresszus küldöttei létrehozták a hitközségek új szervezetét és megfogalmazták iskoláik működésének szabályait. E többségi liberálisok – aresziiket neológoknak neveztek el – törekvéseivel szembefordult a hagyományőrzők kisebbségbe szorult csoportja, akik a kongresszusról ki is vonultak. Ők lettek az ortodox irányzat magva. A harmadik csoport, ugyancsak kisebbség, megmaradt a kongresszus előtti állapotoknál, és „status quo ante”-nek nevezte magát. A zsidóságnak e hármas tagolódását, amely e kongresszustól kezdve mindvégig megmaradt, a magyar kormányzat tudomásul vette és elismerte. Ám tévedés lenne azt hinni, hogy a zsidóság szervezkedését és beépülését a magyar társadalomba az akkori politika egyöntetűen támogatta. 1882 tavaszán éppen a parlament két képviselője robbantotta ki a tiszaezlári ügyet. Igaz, Eötvös Károly ügyvédnek sikerült az eltűnt keresztény Solymosi Eszter kamaszlány rituális meggyilkolásával vádolt zsidókat a bíróság előtt megvédenie és felmen-

tetnie, viszont az örült gondolat, miszerint a zsidók bizonyos titkos vallási szertartásaikhoz ártatlan keresztény vért alkalmaznak, mind a mai napig kísért.

A belső akadályok és a külső támadások ellenére is a magyarországi zsidóságnak a 19. század végére sikerült kimunkálnia saját iskolaügyét. Az 1890-es évek végén 3 óvodájuk, 513 elemi iskolájuk, 9 polgári iskolájuk – ez később 12-re emelkedett (6 fiú és 6 leány polgárirra) –, 1 tanítóképzőjük, 1 reáliskolájuk és 1 felső kereskedelmi iskolájuk működött.

A Trianon utáni Magyarországon megmaradt 180 elemi zsidó iskola, 10 polgári, 1 tanítóképző és létrejött 2 gimnázium (egyik Budapesten, másik Debrecenben), valamint 1 leány-középiskola.

A zsidó fiatalok arányszáma a magyar főiskolákon és egyetemeken a többi hallgatóhoz viszonyítva óriási méreteket öltött. Különösen vonzotta őket a jogi, az orvosi, a gazdaságszervezési, az irodalmi és a színművészeti pálya. A zsidó vallású hallgatók aránya a magyar főiskolákon a következőképpen alakult: az 1899/1900-as tanévben 24,4%, 1906/1907-ben 24,3%, 1913/1914-ben 24% volt. Ugyanebben az időben az orvosi karon meghaladta a 46%-ot, a műegyetemen pedig 33-44% között mozgott. A fenti tényekből kiindulva a jobboldali pártok képviselői 1920-ban nyomást gyakorolva a parlamentre, elfogadtatták a numerus clausust (zárt szám), amely kimondta, hogy „...az egyetemekre az egyes népfajok és nemzetiségek hallgatóit az országos arányszámuknak megfelelően lehet, sőt kell fölvenni”. E törvény ugyan lehetőséget adott a Magyarországon élő nemzetiségek fiataljainak a továbbtanulásra, de súlyosan érintette a zsidó fiatalokat. 1920-tól 1936-ig számarányuk az egyetemeken már csak 8,3 és 12% között mozgott. A kirekesztettek kénytelenek voltak külföldön diplomát szerezni, miáltal a családok anyagi megterhelése nyilván nagyobb lett, viszont a fiatalok képzése jóval alaposabb.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy a Tanácsköztársaság bukása után a magyar történelemben a kollektív felelősség elvét először a magyar zsidóság ellen alkalmazták. A köztudatba beépítették, hogy a kiegyezést követően fél évszázadon át Magyarországon „zsidó uralom” volt, aminek következtében forradalmak törtek ki, s az eredmény az ország feldarabolása lett. Igaz, hogy a polgári radikálisok, a szociáldemokrata vezetők nagy része, s nem véletlenül a népbiztosoknak mintegy 60%-a zsidó származású volt. Hogy miért? Talán azért, mert a munkásmozgalomban szerepet játszó szakmákban a zsidó felekezetűek számaránya 30-40% körüli volt, és a szabadpályás értelmiségé ugyancsak. A munkásmozgalmak szervezői pedig szerte a világon értelmiségiek voltak.

A világban szétszóródott zsidóságról azt is tudni kell, hogy igyekeztek magukévá tenni az őket befogadó népek, nemzetek, államok kultúráját, s mint minden nemzeti és felekezeti összetevője a társadalomnak, a zsidóság is sokféleképpen rétegeződött. Így aztán sokan elkötelezték magukat Horthy kormányzásának támogatásával is, ám csakhamar csalódnuk kellett. A Horthy Miklós nevével fémjelzett társadalom a hitleri Németország politikájához sodródott, és parlamentje a háború közeledtével három zsidótörvényt bocsátott ki és foganatosított. Az elsőt, „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról”, 1938-ban. Ez a törvény a zsidók arányát a sajtó-, a film-, a színművészeti, az ügyvédi, a mérnöki és az orvosi kamarákban 20%-ra korlátozta. Hasonlóképpen a vállalatok alkalmazottainak a számarányát is. A második, amelyet 1939-ben hagytak jóvá, már „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” szólt. Faji hovatartozásukról kimondta, hogy zsidó az, akinek egyik szülője vagy két nagyszülője zsidó. Az ilyen származású ember nem lehetett állami tisztviselő, tanító vagy tanár. A zsidóságnak már csupán 6%-át engedték egyetemen tanulni és ugyanennyi kaphatott iparendélyt. Korlátozták a zsidók választójogát is. A harmadik törvényt 1941-ben hozták, amely „a házassági jogról szóló 1894 XXXI. tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi intézkedésekről” címet viselte, s már a nürnbergi faji törvényekhez igazították. A vegyes házasságban élő szülőket is arra kényszerítették, hogy bontsák fel házasságukat. Ezután már csak a „fajgyalászás” fogalma következhetett és a törvényesített emberirtás.

A korszakot – amelynek megnevezésére a brutális szó is enyhe fogalom – megelőző években a zsidóságnak 1 óvodája, 145 elemi iskolája, 6 polgári iskolája, 1 tanítóképzője, 2 gimnáziuma és 1 leányiskolája volt Magyarországon.

Csehszlovákia magyarok lakta területén 1920 és 1938 között 16 zsidó elemi népiskola működött, éspedig a következő településeken:

A pozsonyi III. tankerületben:

Jókán	1 tanerővel
Somorján	1 tanerővel
Szencen	1 tanerővel
Nagygyáron	1 tanerővel

A galántai tankerületben:

Farkasdon	1 tanerővel
Felsőszelin	1 tanerővel

Pereden 1 tanerővel

A komáromi tankerületben:

Dunaszerdahelyen 6 tanerővel

Gútán 1 tanerővel

Nagymegyerén 2 tanerővel

A kassai I. és II. tankerületben:

Kassán 4 tanerővel

A lévai tankerületben:

Nagysallón 1 tanerővel

A losonci tankerületben:

Losoncon 4 tanerővel

Az érsekújvári I. tankerületben:

Érsekújvárott neológ iskola 3 tanerővel

A nagyrócei tankerületben:

Tornalján 2 tanerővel

Az ipolysági tankerületben:

Ipolyságon 3 tanerővel

Tehát a szlovákiai magyar zsidóság 16 elemi népiskolájának 33 osztályában 33 tanerő tanított. Ahol nem működött zsidó iskola, a gyerekek református iskolába jártak, ha az sem volt a településen, akkor katolikusba.

A zsidók szabadon gyakorolhatták vallásukat és szabadon ünnepelethették ünnepeiket. Legfőbb zsidó ünnepek: pészach, a kovásztalan kenyér ünnepe, az Egyiptomból való kivonulás emlékére, ebből ered a húsvét; a hanukka, a jeruzsálemi templom visszafoglalásának emlékére (december tájékán 8 nap); a purim, Eszter, a perzsa király zsidó felesége megakadályozta hittestvéreinek lemészárlását a babiloni fogság idején. A zsidók vasárnap helyett az Istennek szentelt szombatot (sabbat) ünneplik.

Ma már értelmes ember nem kételkedhet abban, hogy a Kárpát-medence népeinek kultúrája, így a magyar nemzeté is, a zsidó-keresztény

kultúrára épül, tehát annak a népnek a kultúrájára is, amelyiknek a legkeservesebb sors jutott Európában. Csodálatos módon mégis meg tudott maradni.

Az egész zsidó történelem nem lehet témánk, ám e nép hányattatásának egy-két legújabb kori mozzanatát elkerülhetetlenül meg kell említenünk. A „gettó, a sárga csillag, a pogrom” nem újkori keletű fogalmak. Mint említettük, a zsidókat már a keresztes háborúk idején kezdték el tömegesen megszegényíteni és üldözni. Az évszázadok során hol az egyik, hol a másik államban lángoltak fel a pogromok, ám a legkegyetlenebb a 20. század közepén véghezvitt könyörtelen népiirtás, a holokauszt volt.

Miként Magyarországon Trianonért, úgy Csehszlovákiában is Münchenért a zsidókat kezdték kárhozatni. Az utóbbival kapcsolatban teljesen érthetetlen, miért. Viszont jó ok volt arra, hogy a zsidókat azokra a területekre tereljék, amelyekről tudták, át kell adniuk a szomszédos államoknak. Így került át Magyarországhoz 1938-ban 26 181 zsidó. Bizonyára nem ok nélkül kérte a pozsonyi hitközség 15 ezer zsidó nevében a magyar konzulátust, hogy Pozsonyt csatolják Magyarországhoz, holott tudniuk kellett a már életbe lépett első zsidótörvényről.

Szlovákiában már 1939-ben elszabadult a pokol. Előbb minden polgári joguktól megfosztották a zsidóságot. Nemcsak a társadalom politikai életéből zárták ki őket, hanem mindenfajta sport- és kulturális rendezvényről is. Megfosztották őket vagyonuktól, olykor személyes értéktárgyaiktól is, és elvették rádiókészülékeiket. Minden hat évnél idősebb zsidót arra köteleztek, hogy a megszegényítés jeleként ruhája mellrészén, jól látható, 10x10 cm átmérőjű, hatágú sárga csillagot viseljen. Az első deportálásokat Lengyelországba 1942. március 25-én kezdték meg 1000 fiatal nővel, holott a deportálásokra vonatkozó törvényt a szlovák parlament csak 1942. május 15-én hagyta jóvá, egy tartózkodással. (Aki kivonta magát a szavazás alól, gróf Esterházy János volt.) Jozef Tiso, a köztársaság elnöke csupán annyit tett, hogy megítélte magának a jogot arra, hogy a diszkrimináció által sújtottak közül némelyikkel kivételt tehesen.

A háború alatt Szlovákiából összesen 70 ezer zsidót hurcoltak el haláltáborokba, s közülük mintegy 3 ezren maradtak életben. Ez a folyamat Magyarországon 1944. március 12-e után vált lehetségessé, amikor a német hadsereg megszállta az országot. A Sztójay Döme vezette kormány, a kormányzó ellenjegyzése nélkül, 1944. április 5-én adta ki a zsidók csilloggal való megjelölésére, 7-én pedig a deportálására vonatkozó „szigorúan titkos” belügyminisztériumi rendeletet. Közben a zsidóknak nyilvání-

tott szerzők könyveit bezúrták. E sorsra jutottak többek között Bródy Sándor, Karinthy Frigyes, Füst Milán, Molnár Ferenc, Szerb Antal, Radnóti Miklós művei.

A magyar írók, költők közül mintegy száz zsidó származású pusztult el eme gyalázatos népirtásban, köztük olyan kiemelkedő tehetségek, mint Gelléri Andor Endre, Pap Károly, Radnóti Miklós és Szerb Antal, aki azt vallotta magáról, hogy személyében a zsidó és a magyar elválaszthatatlan egymástól.

A korabeli Magyarország területéről 437 ezer zsidó vallású magyar állampolgárt hurcoltak táborokba, közülük 320 ezren meghaltak. Ne tévesszen meg bennünket, ha valahol azt olvassuk, hogy Magyarország embervesztesége a II. világháborúban kevesebb, mint félmillió volt. Ez már az újabb határmódosítások utáni adat. A korabeli Magyarországa egymillió körüli veszteség volt. Ebből következtetni lehet arra is, hogy az 1938 utáni visszacsatolt területek lakosságát, illetve a mai szlovákiai magyarságot mekkora csapás érte.

1944. július 6-án mintegy 200 ezer zsidó elszállítását a fővárosból Horthy kormányzó megakadályozta, ám a városon kívül esőket tilalma ellenére is megsemmisítő táborokba vitték. Szépiténénk a helyzetet, ha nem említenénk meg a munkaszolgálatosokat, akiket 1941 őszétől a háború befejezéséig fegyveres őrség, ún. keret felügyelete alatt arra kényszerítették, hogy a hadsereg segédalakulataiként saját öltözetükben műszaki munkát végezzenek, olykor a legveszélyesebb frontvonalakban. Számuk 1944 végén elérte volna a 70 ezret, ha közben nem pusztulnak el tömegével, legtöbben az éhség, a fagy vagy éppen a keretlegények brutalitásának következtében. Aligha van a történelemben gyalázatosabb tett, mint a védtelen emberek, köztük ártatlan gyerekek tömeges megalázása, kínzása és elpusztítása.

A háború áldozatai lettek maguk a tanítók is, ezért a világegés után a zsidó iskolák újjászervezése majdnem lehetetlennek tűnt. A még Haynau hadisarcából 1877-ben létesített budapesti Országos Rabbiképző Intézet mellett 1945 és 1948 között héber nyelvű gimnázium és elemi iskola kezdte meg működését Tarbut, azaz Kultúra néven. Ám 1948-ban ezek is arra a sorsra jutottak, mint a többi felekezeti iskola mind Magyarországon, mind Szlovákiában – államosították őket, kivéve a rabbiképző intézeteket. A zsidó iskolák újraszervezése csak az 1990-es években, vagyis a rendszerváltás után vált lehetővé.

A cigányság eddigi sorsa és jövője

A cigányság Észak-Indiából származó, főleg Európában szétszórta élő, az europoid nagyraszhoz tartozó nép. Nyelve az indoeurópai nyelvekkel rokon. A 11. században még Perzsiában élt, Európában viszont a 14. században jelent meg.

A 15. században a cigányok már majdnem minden európai államban jelen voltak. A földesurak kezdetben abban reménykedtek, hogy általuk új munkaerőhöz, jobbágyokhoz jutnak, ám mikor látták, hogy letelepítésük lehetetlen, üldözni kezdték őket. Mária Terézia több rendeletet is adott ki befogadásuk érdekében, úgy gondolta, „jó szigorral”, neveléssel a keresztény erkölcsökhöz lehet szoktatni őket. Megtiltotta, hogy „egyiptomiaknak, fáraó népének” nevezzék őket, helyette az „új magyarok, új lakosok, új parasztok” megnevezéseket kellett használni, ami a cigányságot egyáltalán nem befolyásolta. Ők magukat akkor is, ma is „rom”-nak, illetve „romának” nevezték, azaz nevezik, ami nyelvükön férjet, férfit vagy inkább embert jelent. A nem cigányokat pedig „gádzsó”-nak mondják, aminek a jelentése paraszt, bugris, barbár.

A királynő „átnevelési” elképzelései közé tartozott, hogy a cigányoktól el kell venni a gyermekeiket és szétosztani őket a parasztcsaládok között, hogy ott erkölcsös nevelést kapjanak. Ugyanakkor megtiltotta nekik az egymás közötti házasságot, kötelezte őket a paraszti öltözködésre, megtiltotta a döglött állatok húsának fogyasztását és a zenélést, valamint elrendelte megszámlálásukat, ami csak fia, II. József idejében történt meg, akkor is eléggé felületesen. 1783-ban 30 341 főt írtak össze Magyarországon, de csak a férfiakat. A pontosabb megszámlálásuk helyett a hatóságok inkább összefogdostatták, s a kóborlásról testi fenytéssel, börtönbe zárással akarták leszoktatni őket. Ha pedig olyan bűnt követtek el, amely a keresztény erkölcsbe ütközött, drákói szigorral léptek fel ellenük.

A későbbi - az előzőekben már említett - tiszaezlári perre emlékeztető eset történt 1782-ben Hont vármegyében, amelynek egész Európában híre kelt. 173 cigányt azzal vádoltak, hogy 10-15 évvel azelőtt több embert megöltek és a húsukat megették. Anélkül, hogy az uralkodót értesítették volna és alaposabban kivizsgálták volna az ügyet, a vád bizonyítása nélkül 42 embert, köztük nőket is, felakasztottak, kerékbe törtek vagy lefejezték, akikből a beismert vallomást kínzással csikarták ki.

Ezek után a cigányság letelepítésével nemigen foglalkoztak a hatóságok, többségük továbbra is kóborolt szerte Európában. Ekhós szekereik karavánjainak közeledésétől egy-egy település lakói úgy rettegtek, akár a sáska-járástól. Akik rövidebb-hosszabb időre mégis letelepedtek, a városok, falvak határában kiszáradt vályoggyödrök alján vagy a gödrök környékén verhették fel sátraikat, esetleg rozoga kunyhókat, putrikat építhettek.

A férfiak egy része állatkereskedéssel, pontosabban kupeckedéssel foglalkozott (a beteg vagy rejtett hibával megvett állatokat ügyesen fel tudták javítani és továbbadták), némelyek az állatidomításnak is mesterei voltak, mások az üstfoltozáshoz értettek, teknőt vájtak, vályogot vetettek, az asszonyaik gyakran koldultak, vadgyümölcsöt, gyógynövényeket gyűjtöttek, kártyát vetettek, jósoltak, de nem riadtak vissza a kisebb lopásoktól, a termények megdézsmálásától sem. Valamiből meg kellett élniük, táplálniuk gyerekeiket. Elsőként Mennyei József érsekújvári tanár kollégái és Csernák József helybéli plébános segítségével próbálta becsalogatni az iskolába a cigány gyerekeket. *A cigányfaj 1856-ban Magyarországon* címen tanulmányt is írt a cigányok helyzetéről, ám társadalmuk valódi szerkezete mindmáig feltáratlan. Nagyjából három „törzsbe” szokás sorolni őket.

Magyarországi népességük mintegy 500 ezerre becsülhető, vagyis a lakosság kb. 5%-át alkotják. Ezeknek hozzávetőlegesen 70%-a ún. magyar cigány, azaz rumungro, 8%-uk balajár (román nyelvű cigány), a többi „valódi, azaz csácsó rom”.

Szlovákiában az 1991-es népszámláláskor 75 802 lakos vallotta magát romának, de a feltételezések szerint számuk 300 ezer körül mozog, ami ugyancsak 5%-a lehet az összlakosságnak. Itt is léteznek „szlovák vagy magyar” cigányok, aszerint, hogy a lakosságnak, amellyel keverve élnek, a többsége milyen nemzetiségű.

Nem szabad elfelejteni, hogy a közép- és kelet-európai cigányok a II. világháború alatt éppen úgy ki voltak téve a fasiszták népiirtásának, mint a zsidók. A közülük való holokauszt-áldozatok száma állítólag elérte a 400 ezret. Eddig még senki sem mérte fel pontosan.

A cigányság többsége a háború után sem tudott beilleszkedni a társadalomba. A földosztásokból eleve kihagyták őket. Munkalehetőséghez a felgyorsult iparosodás és városiasodás folytán jutottak, de általában csak segédmunkásokként tudtak elhelyezkedni, főleg építkezéseken vagy személtakarítókként a köztisztasági üzemeknél, hivataloknál. Így aztán a „cigányvándorlásnak” újabb formája jött létre, az ingázás, bár ez nemcsak az ő néprétegekre lett jellemző. Az 1989–1990-es években megtör-

tént rendszerváltás után pedig ők váltak elsőként tömegesen munkanélkülivé.

Számkivetettségük folytán szinte természetes, hogy iskoláztatásukkal vajmi keveset törődtek évszázadokon át. 1968-ban végzett magyarországi felmérések szerint a 14 éven felüli cigányságnak 39%-a analfabéta volt, s a felnőtt férfilakosság 75%-ának nem volt állandó munkahelye. Lakásaiknak 92%-ában nem volt vízvezeték, 44%-ában villany és 32%-ának pedig WC-je sem. A körülményeket ismerve állíthatjuk, hogy hasonló volt a helyzet Szlovákiában is.

Az 1950-es évek végén jöttek létre az első kulturális szövetségeik, ám a hivatalos politikai hatalom akkor nem ismerte el őket önálló nemzetiségnek. Annyit azonban megtett, hogy az általuk megaláozónak tartott cigány megnevezés helyett a romát kezdte el használni. Rá húsz évre, vagyis az 1970-es évek végén, az emberjogi mozgalmak kibontakozásának hatására kénytelenek voltak belátni mind Magyarországon, mind Szlovákiában, hogy a cigányság integrálását a társadalomba csak úgy lehetséges megvalósítani, ha nemzetiségként kezelik őket.

A 70-es évekre tehető a szociológiai kutatások kibontakozása is, amely érdeklődést ébresztett az etnikai, nemzetiségi kérdések iránt. A kutatók megpróbálják feltárni a cigányság sajátos kultúráját, szokásait, dalait, táncait, festészetét, egyszóval lelki világát. Bár a magyar nótának vajmi kevés köze van mind a cigányság zenéjéhez, mind a magyar népdalokhoz, a magyar cigányzenészek mégis világszerte általa ismertek, s a 19. században megihlették a Magyarországon járt legnagyobb zeneszerzőket is. Hosszú időn át cigánybandák muzsikáltak a falusi lakodalmakban és az elegáns városi mulatóhelyeken is.

Restellini való, miként jelent meg olykor a cigány figurája mint primitív, de furfangos alak a magyar irodalomban, sőt még napjainkban is a szlovák ízléstelen kabarészámokban (a magyarból szerencsére az utóbbi években már kirekesztették).

Magyarországon már az 1970-es években mozgalmat indítottak a roma irodalmi nyelv kibontakoztatásáért és az önálló roma anyanyelvű iskoláztatás létrehozásáért. E területen kiemelkedő munkát végzett Lakatos Menyhért író, akinek több, a cigánysorsot ábrázoló prózai kötete jelent meg magyarul. Ugyanezt művelik a költészetben évtizedek óta Osztoján Béla és Bari Károly, akik az élvonalbeli magyar költők, írók csoportjába is tartoznak. A szlovákiai magyar cigányság helyzetével behatóbban foglalkozik a Dunaszerdahelyen élő Ravasz József költő, lap-

szerkesztő, aki 1990-ben a Roma című háromnyelvű folyóirat magyar mellékletének lett a szerkesztője.

A cigányság érdekes módon Magyarország északkeleti területein él nagyobb számarányban és Szlovákiában úgyszintén. Innen terjeszkednek mindinkább nyugati irányba. Mivel a szlovákiaiak nemcsak a szlovák településeket népesítik be egyre nagyobb számban, hanem a magyarok által lakottakat is, előfordul, hogy Kelet- és Közép-Szlovákia egyes településeinek magyar iskoláiban a roma gyerekek arányszáma 60–70%.

Szomorú tény viszont, hogy Szlovákiában egyes politikai körök azért, hogy a cigányságot nemzetiségként fogadták el, a magyarságot érintő problémákat összekeverik a cigányproblémával, sőt tüntetően előbbre valóknak is tartják annál, ezáltal jó ürügyet szolgáltatva arra, hogy újabb és újabb gyűlölethullámot indítsanak el az ország többségi és kisebbségi lakossága vagy csupán a nemzeti kisebbségek és nemzetiségek között. (Fogalmaink szerint nemzeti kisebbség az a népcsoport, amelynek van anyanemzete.)

A Márai Sándor Alapítvány 2001-ben kisebbségi tréningeket szervezett szlovákok és romák, valamint magyarok és romák számára, az Európai Unió PHARE segélyalapítványától kapott 8 millió koronás támogatással. 450 embert vontak be a tréningbe, amelyet 15 felkészült szakember vezetett. A tréningek résztvevői (településenként 8-9 ember) egy héten át ismerkedtek a roma történelemmel, kultúrával, művészettel, foglalkoztak az önismerettel, a jogérvényesítő fellépéssel, a helyes kommunikációval és a konfliktuskezelés különböző formáival. A cél az, hogy a tréning résztvevői a többség és a kisebbség közötti konfliktusmegoldó programokat tudjanak kidolgozni. Mert tagadhatatlan, hogy van romaprobléma és még hosszú ideig lesz is, melynek kezelésére és megoldására teljes társadalmi összefogás kell, amelyre alaposan fel kell készülni. E társadalmi összefogásban kulcsszerep hárul az iskolákra, illetve az egész oktatásügyre, nemcsak egy-egy országon belül, hanem a nemzetközi kapcsolatrendszerten is.

A romakérdés megoldásában addig aligha várható előbbrelépés, amíg a roma fiatalok zöme alulképzett. Erre hívta fel a figyelmet 2000 elején a Katedra Társaság, amikor munkájában napirendre tűzte és egyik összejövetelén megvitatta a *Romakérdés a közoktatásban* című témát.

Tanítók a háborúban és az orosz hadifogságban

A tanítókat, mivel érettségizett emberek voltak, már az osztrák–magyar hadseregben is megkülönböztetett bánásmódban részesítették. Békeidőben csupán egyéves katonai szolgálatra kötelezték és „önkénteseknek” nevezték őket. A két háború közötti Magyarországon megkülönböztetésként a zubbonyukra szalagot varrtak, s „karpaszományos” lett a megnevezésük.

Az önkéntesek, illetve karpaszományosok a katonáskodást közlegényként kezdték, majd megfelelő kiképzés után altiszti, illetve tiszti rangot kaptak, s a nyilvántartásban rangjuknak megfelelően tartalékosként szerepeltek.

Itt jegyezhetjük meg, hogy a második világháború utáni Csehszlovákiában az egyetemeken és főiskolákon katonai tanszékek működtek, s így a pedagógusjelölt fiúknak is, ha csak egészségi okok miatt nem mentették fel őket, rendszeres kiképzésben kellett részesülniük. Hadászati alapismeretekből vizsgát kellett tenniük, aminek alapján, a vizsga eredménye szerint, altiszti rendfokozatot kaptak, ezzel kezdték meg egyéves szolgálatukat a seregben, s legtöbbjük alhadnagyi ranggal került tartalékos állományba. Ez 1990-ig, vagyis a rendszerváltásig tartott. Ekkor a diákság követelésére az említett katonai tanszékeket feloszlatták, ugyanakkor megszüntették az egyetemet végzett fiatalok kivételezettségét is a tényleges szolgálati idő alatt.

Az első világháború idején a tanítók önkéntesként, a másodikban karpaszományosként szolgáltak, legtöbbször a tűzvonalakban. Ezért aránylag több volt közöttük a sebesült, több lett a halott, s aki „szerencsésebb” volt, fogságba esett, ahonnan kevés hányaduk tért egészségesen vagy egyáltalán haza. Az első világháború után volt egy harmadik rétege is a tanítóknak, éspedig azok, akik önkéntelenül belesodródtak az 1919-es forradalomba, és Kun Béla, illetve Stromfeld Aurél Vörös Hadseregében szolgáltak. Ne felejtjük el, akkor ez volt az egyetlen haderő, amely Magyarország területének védelmére bevethető volt. Ezeket az embereket a kommün bukása után, ha éppen nem indítottak ellenük eljárást, rendőri felügyelet alá helyezték vagy felfüggesztették tanítói állásukból, nemcsak Magyarországon, Csehszlovákiában is.

Tóth István kisújfalui tanító 1914-től 1918-ig közkatona volt. Székesfehérvárott egyévi egészségügyi kiképzést kapott, majd katonai kórházak-

ban betegápolóként szolgált. Ám e „védett” hely sem menthette meg őt a sebesüléstől. Hogy ez alatt az idő alatt milyen volt családjának helyzete odahaza, valljanak róla az általa elmondottak: „Feleségem harctéri szolgálatom idején a szántóföldek karbantartása és az önellátáshoz nélkülözhetetlen tehéntartás teljes terhét magára vállalta. Emellett a kisebb jószágokat is nevelte. Sőt, miután a háború a férfiakat elszólította a faluból, maga látott a kántori földek megművelésének megszervezéséhez. Bérszántás után maga vetett, kapált és a termény betakarítását is maga végezte.

Emellett két gyermekét nevelte. Még 1917–1918-ban sem volt a faluban elegendő munkaerő.... A községben a kiskorú gyermekek is részt vettek a család önfenntartását biztosító fizikai munkában.” (*„Mint tudomány vásárjába...”*)

Mellesleg, amikor Tóth István megkapta a behívót, felsége éppen gyermekágyas volt.

Besey László édesapja, a barsendrédi tanító, főhadnagyként szerelt le. Nyilván rangja adott okot a hatóság ama későbbi gyanújára, hogy államellenes összeesküvésben vett részt.

Hogy az első világháború után milyen volt a tanítók sorsa a hadifogságban, az Almanachban Mikuss Elek tallói tanító ad számot *Magyar tanítók orosz fogságban* című leírásában.

Idézzünk belőle! „Turkesztán. A »haláltábor« Trojckóban. Alacsony, gyékényablakú, vertvályog kozákistálló. Most az »önkéntesbarak« büszke neve díszíti. A jászolokra vert emeletes priccseken, dögletes levegőben sápadt, kiéhezett emberek. A Monarchia népeinek minden nyelvén folyik a szó; káromkodás, imádkozás, időtöltő perpatvar. Az egyik sarokban huszonöt-harminc ember szorong a deszkákon. Előttük irón, papírdarabok, füzetek, itt-ott egy könyv, mely ritkább s nagyobb érték itt az aranynál: magyar könyv, magyar tanítók kezében.

A tétlenségre ítélt tanítók szorgalmasan tanulnak oroszul, németül, franciául, angolul. A bábeli nyelvzavarban ők a legcsendesebbek. Reménytelen a jelenük, bizonytalan a jövőjük. A múltjuk: az út a kaszárnyától az emberi téboly vágóhídján át a fogolytáborokig tövisekkel hintett. De nem csüggednek! A társadalomnak eddig is lenézett »napszamosai«, akikről most már végleg elfeledkezett a haza, társadalom, készülnek a bizonytalan jövőre. Ha megnyerjük a háborút, nemzeti kultúránknak képzetesebb előharcosok kellene; ha elvesztjük, akkor még inkább! ...A tisztek helyzetét nemzetközi egyezmények szabályozták. Kisebb-nagyobb kedvezményeken kívül havi fizetést húztak az orosz kincstártól. A legénységi táborok lakói fillér zsold híján, az örökös fagyús köleskására

utalva – mely az éhenhaláshoz sok, a megélhetéshez kevés volt – tengődtek, százával esve naponként áldozatul betegségnek, ragálynak, éghajlatnak.”

Hogy valamicskét javíthassanak nyomorúságos helyzetükön, megpróbáltak munkára jelentkezni, ezt azonban megtiltották nekik a tisztek, de nem fogadta szívesen az orosz lágerparancsnokság sem. Legfeljebb ingyenmunkát végezhettek, mint söprögetés, hólapátolás, illemhely-tisztogatás, jobb esetben konyhai kisegítő munka. Ezáltal viszont kitették magukat a „bakatársaság gúnyröhejének”. A közkatonák lépten-nyomon éreztették velük „úri” mivoltukat, s minden haragjukat, amely a tisztek ellen gyülemlett fel bennük, a szerencsétlen póttartalékosokon és önkénteseken töltötték ki, vagyis a tanítókon és kishivatalnokokon, akik se hozzájuk, se a tisztekhez nem tartoztak.

A rengeteg szenvedés és megaláztatás ellenére a tanítók emberek tudtak maradni és hűek a népnevelői hivatásukhoz. Ez irányú fogságbeli tevékenységük szokatlan dologgal kezdődött. Ők írták, illetve fordították németre a legénység haza írt leveleit, és fordították anyanyelvükre az otthonról kapott leveleket. Ugyanis az történt, hogy a lágerparancsnokság a foglyoknak csak német nyelvű levelezést engedélyezett, ezért a fordítás azoknak a tanítóknak az önként vállalt feladata lett, akik bírták a német nyelvet. A tanítók írták meg a haldoklók búcsúleveleit is, s mivel pap nem volt a táborban, a lelki vigaszt is nekik kellett megadniuk, a végtiszteiséget úgyszintén, ami a kántortanítók rendszeres feladata lett. Hogy az embereken ne legyen úrrá a csüggedés, műsoros esteket rendeztek, dalokat, vidám kabaréjeleneteket tanítottak, sőt maguk is szerepeltek a műsorszámokban. A téli tétlenség idején pedig írni-olvasni tanították az analfabétákat. Ehhez azonban rengeteg leleményesség kellett, hiszen semmilyen taneszköz nem állt a rendelkezésükre. „Palatáblául szolgált a steppe homokja” – írja Mikuss Elek. Fogták hát magukat s nádszálakba ólmot és agyaggal kevert kormot öntöttek. Ábécéskönyvként pedig a Przemyslből hozzájuk került három újságpéldány, egy ügyvédi perrendtartás, Gyóni Géza *Lengyel mezőkön* című verseskötete és egy kétkötetes, reneszánszról szóló művészettörténeti munka szolgált. Ez volt az egész „könyvtára” a tizennégyezer lelket számláló fogolytábornak. „No, de a magyar tanító odahaza sem volt annyira elkényeztetve felszerelés dolgában, hogy fel ne találja magát”, teszi hozzá tudósításához a tallói tanító.

Az 1915–1916. évi kiütéses tífuszjárvány a foglyok 75%-át elpusztította. A megmaradottakat Taskentbe vitték át, ahol az YMCA amerikai meg-

bízottjai német, angol és francia könyvekhez juttatták a hadifoglyokat. Magyar könyvek viszont nem álltak a rendelkezésükre. Az amerikai megbízott üres barakkokat vásárolt számukra, amelyeket padokkal, asztalokkal, táblával rendezett be előadóteremnek. Itt folytak aztán a tanfolyamok, most már nemcsak az analfabéták számára. Rendszeres ismeretterjesztő és szakelőadások hangzottak el, valamint nyelvtanfolyamokat szerveztek. Az oktatók többsége a tanítók közül került ki. Ezért a munkáért sem kaptak semmiféle díjazást.

A következő, tán legnagyobb megpróbáltatásokon 1917-ben kellett átesniük, amikor Turkesztánban dúlt az éhínség. Ekkor kérvénnyel fordultak az oktatásügyi minisztériumhoz, hogy fizetésük terhére segélyben részesítse őket. A minisztérium a Vörös kereszt taskenti megbízottja révén fejenként 60 rubelt utalt át nekik szibériai német bankon keresztül. Ám mire e pénz eljutott hozzájuk, vásárlóértéke két kilogramm kenyér árával ért fel. Legtöbben fel sem vették, attól tartva, hogy hazatérve a minisztérium aranykorona értékben vonja le majd a fizetésükből.

„A Kerenszkij-féle, majd az októberi bolsevik forradalom győzelme megmentett ugyan bennünket az éhhaláltól, de különösen az első hónapok alatt sokat szenvedtünk az agitátorok által állandóan az »urak«, a »burzsujok« ellen izgatott legénységtől. Azoktól az emberektől, akiknek önzetlen barátai, segítői voltunk egész fogságunk ideje alatt. Miután másokon – igazi zsarnokaikon – bosszújukat nem tölthették ki, mert nem értek el hozzájuk, egyszerre mi lettünk az »urak«, »elnyomók«, »hajcsárok«, »kizsákmányolók« s urambocsá', »burzsujok« is.

A tisztí táborok lakóinak is kezdett rosszul állni a szénájuk. A tisztí fizetéseket beszüntették, s az addig bőven folydogáló vörös keresztés és egyéb segítőbizottságok pénzforrásai is eldugultak, és a legénység velük szemben is ellenséges magatartást kezdett tanúsítani.

Most egyszerre felfedezték, hogy a legénységi táborokban vannak »az intelligenciához tartozó emberek, akik esetleg még tiszték lehetnek odahaza!«. Egyre-másra jött az üzenet, parancs, kérés: csendesítsük le a legénységet, tartsuk távol a bolsevik eszméktől, tartsuk fenn a fegyelmet, a katonás szellemet stb. Minket tesznek otthon felelőssé mindenért, ami a táborban történik!!! Mintha bizony a minden eresztekében recsegő-ropogó, bomladozó, társadalmi rendnek csúfolt valamit egy üszkös gyufaszállal alá lehetett volna támasztani!!!

Valóságos megváltás volt ránk nézve, midőn a bolsevikiek a táborokat feloszlatták s elrendelték, hogy mindenki munkát vállaljon. Szétoszlott a tanítótársaság is s ki-ki igyekezett elhelyezkedni, és a háború végéig

meghúzni magát távol tisztektől, távol legénységtől: oroszok között. Volt, aki gyárban dolgozott, volt, aki a legnehezebb földmunkára kényszerült, volt, aki irodában, hivatalban helyezkedett el képességei, nyelvtudása szerint.” (*Almanach*)

Így ad számot az ottani helyzetről említett cikkében (1933-ban!) Mikuss Elek, aki azt is elmondja, hogy Moszkvában találkozott Lunacsarszkij közoktatásügyi népbiztossal, akitől e dicsérő szavakat hallotta: „Nagyra becsülöm a fogoly magyar a tanítókat; sok szépet és elismerésreméltót hallottam felőlük s ha politikai nézeteink nem egyeznek is, sok ezer ilyen kultúrmunkást kívánok a cári uralom által szellemi sötétségben tartott orosz népnek!” (*Almanach*)

Egészen másként alakult a „katona tanítók” helyzete a második világháború előtt, alatt és az orosz hadifogságban. Nem azért, mintha kegyesebb lett volna hozzájuk a sors és több megbecsülésben lett volna részük, hanem a társadalmi körülmények változtak meg pár évtized alatt.

Az újonnan létrejött Csehszlovák Köztársaságban előfordult, hogy a magyar tanítók némelyike előbb kapott tiszti rendfokozatot a csehszlovák hadseregben, mint állampolgárságot. Ilyen groteszk helyzetbe került például Simonyi Lajos, a harmincas évek egyik naszvadi tanítója.

A tanítók és általában az érettségizett fiatal emberek Csehszlovákiában rövid, de alapos katonai kiképzés után tartalékos alhadnagyi rangot kaptak a hadseregben. 1938 után a visszacsatolt területeken élők természetesen a Magyar Királyi Honvédség kötelékébe kerültek át, az alhadnagyok zászlósi ranggal, amelytől csakhamar megfosztották őket, karpaszományosok lettek, s a magyar regula szerint újabb kiképzésen kellett átesniük. Legtöbbjük véleménye szerint a fölötteseik előtti haptákoláson kívül szinte semmivel sem gyarapították hadászati ismereteiket. Mint jól képzett értelmiségiek, ezt a semmitmondó, pöffeszkedő pózolás esetenként szóvá is tették, amiért a „felvidéki kommunisták” megvető és megbélyegző megjegyzést kapták válaszul. (Lásd Besey László *Viharos évtizedek* című önéletrajzi könyvében!)

A tanítók mint karpaszományosok, illetve zászlósok kerültek ki a háború alatt a frontra. Némelyikük elérte a hadnagyi, főhadnagyi rangot. A nagy visszavonulások idején előfordult, hogy zászlóaljok vezénylése vált feladatukká, mivel a hivatásos tisztek egy nem kevés hányada összekötései révén igyekezett a hátsóországban kényelmes beosztást szerezni magának.

Fogságba esve, a genfi egyezmény alapján nem voltak kötelesek fizikai munkát végezni még a Szovjetunióban sem, csakhogy a szovjet láge-

rek parancsnokai már nem kényeztették el tisztí foglyaikat úgy, mint a cári rendszer tette. Ezért amikor a tiszteknek felkínálták, hogy fizikai munka ellenében jobb ellátásban lesz részük, aláírták a nyilatkozatot, miszerint önként jelentkeznek munkára. Persze, sorsuk ezáltal nem vált kedvezőbbé. Legtöbben nehéz fakitermelő munkára kaptak besorolást, s a normát ugyanúgy teljesíteniük kellett, mint a legénységnek, ha ki akarták érdemelni napi élelem fejadagjukat. Eközben teljesen kiszolgáltatottjai lettek a legénységnek, akik közül némelyek munkacsoport-vezetői beosztást kaptak a lágerparancsnokságtól. A tanítók e helyzetben is feltalálták magukat, s ugyanazokat a szerepeket vállalták a táborokban, mint az első világháborús elődeik. Sokan ott tanultak meg idegen nyelveket: orosz, németet, sőt angolt is, mint például a későbbi zselízi gimnáziumigazgató, Gerő János.

A szlovákiai magyaroknak – tiszteknek, legénységnek egyaránt – benyújtotta helyzetét, hogy a háború befejezése után Csehszlovákia és Magyarország között felújították az 1938 előtti határokat, ami azt jelentette, hogy a Felvidék teljes egészében visszakerült Csehszlovákiához, ők pedig magyar katonaként és magyar állampolgárként estek fogságba, így csak Magyarországra térhettek haza, persze ha meg tudták adni családjuk lakcímét. Így aztán sokan hamis címek alapján jutottak Magyarországra, ahonnan illegális úton kerültek haza szeretteikhez. Akik nem települtek át Magyarországra és megérték az 1990-es éveket, jogosultak lettek a fogságban töltött évekért anyagi kárpótlásra, öreg fejjel keresgélhették az írásbeli bizonyítékokat, hogy a pár tízezer forintos elégtételhez hozzájussanak. Némi erkölcsi elégtételt jelentett számukra, hogy az Antall József vezette kormány idején tisztí rangjukat utólag felemelték. Ritka kevesek érték meg közülük a kétezredik évet.

A szlovákiai magyarok és a magyar tanítók sorsa a jogfosztottság éveiben

Miután a négyhatalmi konferencia 1938. szeptember 29-én Münchenben kiszolgáltatotta Csehszlovákiát Hitlernek, Edvard Beneš lemondott köztársasági elnöki tisztségéről és Londonba távozott, ahol 1940 nyarán emigráns kormányt alakított.

Az Amerikai Egyesült Államokba menekült csehszlovákiai magyarok egy csoportja Schulz Ignác (írói nevén Sándor Ernő) szociáldemokrata politikus vezetésével létrehozta a Csehszlovákiai Demokratikus Magyarok Szervezetét azzal a szándékkal, hogy támogatja Benešéket a háború utáni Csehszlovákia újjáépítésében. Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, a Szovjetunió kormányai és Franciaország emigráns kormánya egymás után elismerték a londoni csehszlovák kormányt, majd 1942-ben semmisnek tekintették mind a müncheni egyezményt, mind a bécsi döntőbírói határozatot. Benešék pedig felvették a kapcsolatot a moszkvai csehszlovák emigrációval, természetesen beleértve a kommunistákat is, és megkezdték az új „nemzetállam” politikai szerkezetének megtervezését, amelynek lényege az volt, hogy az ország területét meg fogják tisztítani a nemzetiségektől. Ennek értelmében Beneš már 1944 szeptemberében aláírta a kisebbségek teljes jogfosztottságáról szóló határozatot, amelyet csak egy évvel később hoztak nyilvánosságra. Így történhetett meg, hogy az 1943-ban a Szovjetunióban alakult Szlovák Nemzeti Tanács 1944/6. számú rendeletével feloszlatta a magyar és a német tannyelvű iskolákat, kivéve azokat a népiskolákat, amelyek 1938. október 6-a előtt is léteztek már, s ez nem volt összhangban a kormány elhatározásával.

Az 1945. április 5-én kihirdetett kassai kormányprogram viszont már nyíltan kimondta az egész magyar és német kisebbség háborús bűnösségét, ennek következtében az állampolgárságuktól való megfosztásukat és iskoláik kivétel nélküli bezárását. Pár nappal később a Szlovák Nemzeti Tanács kinevezte a Megbízottak Testületét. (Gustáv Husák belügyi, Ladoslav Novomeský pedig oktatás- és népművelésügyi megbízott lett. Husák később a Megbízottak Testületének elnöki tisztét kapta meg.) Szlovákia közügyeit 1969. január 1-ig, amíg Csehszlovákia szövetségi állammá nem alakult át, a Megbízottak Testülete irányította és szervezte, azonban egyetlen határozatot sem hozhatott, amelyet előbb ne hagyott volna jóvá a kommunista párt központi bizottsága. A föderáció létrejötte után annyiban változott a helyzet, hogy a nagyobb horderejű dönté-

sekhez, amelyeknek nemzetközi vonatkozásai is lehettek, mint például a nemzetiségek jogait érintőek is, kétlépcsős jóváhagyás szükségeltetett. Előbb Prágában, majd Pozsonyban kellett hogy rábólintsanak, esetleg mérsékeljék, netán visszafogják.

A Szlovák Nemzeti Tanács, illetve a kormány Kassán közzétett programjáról az érintett magyarok többsége mit sem tudott. Így történhetett meg, hogy ahol a legkisebb feltételek is megvoltak hozzá (pedagógusok, épen maradt iskolaépületek), 1945 májusában újra indult a magyar nyelvű tanítás, ám a csehszlovák hatóságok még a tanév befejezése előtt beavatkoztak.

Előbb a politikai pártokból zárták ki a magyarokat, néhány kivételtől eltekintve még a kommunista pártban sem újították fel a tagságukat. A párttagok hiába hivatkoztak a nyilasok általi üldöztetésükre, azt a választ kapták, hogy jobb lenne, ha önként települnének át Magyarországra, mivel a magyar elvtársaknak nagy szükségük van a segítségükre. A régi párttagok közül sokan szót fogadtak, s Magyarországon komoly állami, politikai és katonai tisztségeket töltöttek be.

A magyar nemzetiségű állami alkalmazottakat felfüggesztették állásukból, a nyugdíjasoktól pedig megtagadták nyugdíjuk folyósítását. Eme embertelen intézkedésbe többen is belepusztultak. Hortoványi Jolán éberhardi (az *Almanach*ban még felsőjányoki) nyugdíjas tanítónő például éhen halt, de nem ő volt az egyedüli ilyen áldozat.

Annak ellenére, hogy az 1945. július 17-e és augusztus 2-a közötti potsdami értekezleten az Amerikai Egyesült Államok vétője folytán a magyarok kitoloncolását Csehszlovákiából nem hagyták jóvá, Beneš elnök még abban a hónapban elrendelte a belső telepítéseket. Sőt, a rá pár hétre hozott 33. számú rendeletével a magyarokat még állampolgárságuktól is megfosztotta. A Cseh- és Morvaországba való deportáláshoz pedig az 1945. október 1-jén az „általános munkakötelezettségre és közmunkára foghatóságról” szóló rendelete adott támpontot. Ugyanakkor terv készült Dél-Szlovákiának szlovákok általi betelepítéséről, azaz kolonizálásáról.

A Csehországba való deportálás több hullámban valósult meg. Az elsőt 1945 decemberében hajtották végre, s mintegy tízezer embert szállítottak el lakhelyükről. A második, tervszerűbb és erőteljesebb száműzést 1946 novemberétől 1947 február végéig, pontosan kilencvenkilenc napon át hajtották végre, amelybe már háromnemzedékes családokat is besoroltak, mintegy ötvenezer személyt.

A harmadik, immár erőtlen hullámot Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága kavarta 1949 őszén „Dél-akció” néven. Önként

jelentkezőket akartak kitelepíteni Csehországba, ám mindössze 32 család jelentkezett, de hosszas huzavona után ők is otthon kellett maradjanak, illetve vissza kellett szállítani őket, mert a cseh hatóságok nem voltak hajlandók a befogadásukra. Viszont tény, hogy a korábban deportáltak közül többen is örökre kint maradtak Csehországban.

A deportálások végrehajtása szerfölött embertelen körülmények között zajlott, aminek következtében az öregek és a gyerekek közül többen már útközben, a hideg marhavagonokban meghaltak. Őket a vasúti pálya mentén kellett méltatlan módon eltemetni.

Ne higgyük, hogy a világ ezt a holokausztra emlékeztető cselekedetet tétlenül szemlélte. A Magyarok Világszövetsége elsők között emelte fel szavát 1945 őszén, egy tájékoztatót adott ki a csehszlovákiai magyarok üldöztetéséről. Tiltakozott a magyar kormány is. Mindszenty József hercegprímás pedig levélben kérte többek között dr. Jozef Baran prágai érseket, VI. György angol királyt és Harry S. Truman amerikai elnököt, hogy járjanak közbe a csehszlovák kormánynál a deportálások leállítására érdekében. Sok lenne felsorolni, ki mindenki tiltakozott még és milyen válaszokat kaptak cseh és szlovák részről. Közben önkéntes magyar katolikus papok keresték fel Csehországban az elhurcoltakat. Elsők között voltak és legkitartóbban küzdöttek értük Havasy Gyula és Burián László káplánok.

Érdemes megjegyezni, hogy a háború utáni első magyar hetilap Jó Barát címen (főszerkesztője dr. Szily – azaz Sily Imre) jelent meg a csehszlovák állam pénzén. Célja az volt, hogy a deportáltakat letelepedésre és szorgalmas munkára ösztönözze.

A szlovák lakosság közt pedig azt a gondolatot próbálták elhinteni, hogy hajdan a szlovákok is leköltöztek az Alföldre jobb megélhetést keresni. Ha a magyarok önként nem mennek, viszik őket kényszerrel, de emberséges körülmények közt autókon, vonaton. Persze azt nem árulták el, milyen autókról és vonatokról van szó. (Az akkori eseményeket részletesen leírja tanulmányaiiban Vadkerty Katalin pozsonyi magyar történész.)

A deportálásokat azonban nem tévesztendő össze a lakosságcserevel. A lakosságcsere gondolata már a Tiso-féle szlovák államban felvetődött 1940 januárjában, amire Peéry Rezső pozsonyi újságíró, irodalomtörténész, kritikus (eredeti szakképesítését és foglalkozását tekintve magyar-francia-filozófia szakos tanár) a szlovákiai Magyar Párt lapjában, az Esti Újságban reagált, s az elgondolást enyhén szólva abszurditásnak nevezte. Ez az abszurditás azonban a háborút követő években valósággá vált. A Tildy Zoltán, majd Nagy Ferenc vezette magyar kormányokat azért, hogy

1946 első hónapjaiban egyáltalán hajlandóak voltak Csehszlovákia képviselőivel e témáról tárgyalni, a magyar közvélemény árulónak bélyegezte. Tettük elemzésével a történelemkutatás kellő mélységben még nem foglalkozott. A szerződés aláírására (Vladimír Clementis csehszlovák külügyi államtitkár és Gyöngyösi János magyar külügyminiszter részéről) 1946. február 27-én került sor Budapesten. Ennek alapján kezdte meg működését Magyarországon a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság, amelynek az volt a feladata, hogy minél több magyarországi szlovákot megnyerjen az önkéntes áttelepülésre, s helyettük ugyanannyi szlovákiai magyart kényszeríthessenek otthonuk elhagyására. A szlovák adatok szerinti végeredmény: összesen 73 273 szlovák jött át Magyarországról, s helyettük 68 407 magyarnak kellett elmennie Csehszlovákiából. (Plusz 20–30 ezerre tehető azoknak a száma, akik 1938 után kerültek át Magyarországról Csehszlovákiába. Nekik eleve el kellett hagyniuk Csehszlovákiát). Mind az ide települteket, mind az áttelepítetteket a két ország területén szétosztották. A magyarokat Magyarországon általában a kitelepített németek portáira tették le, ami az ottani lakosságban ellenszenvet váltott ki ellenük. Ugyanis nem tudták, hogy nem önként vállalták az idegen közösségbe való beékelődést. A szlovákokról viszont köztudott volt az otthon maradt magyarok között az önkéntesség, s ezért váltottak ki maguk iránt mély megvetést.

Adtak egy harmadik „lehetőséget” is a szlovákiai magyaroknak, mégpedig azt, hogy tagadják meg a nemzetiségüket. A régi fondorlatot szedték elő, mondván, Dél-Szlovákia „elmagyarosodott tömegeinek” lehetőséget kívánnak adni, hogy „visszatérhessenek eredeti nemzetükhöz, a szlovákhöz”. 1946. július 21-én Pozsonyban létrehozták a Központi Reszlovakizációs Bizottságot, s minden településen helyi bizottságokat alakítottak, arra önként vállalkozó helyi (többségében magyar) lakosokból. Összesen 362 679 személyt érintően 135 317 családfő írta alá a nyilatkozatot. Mégis előfordult, hogy némelyiküket besorolták a Csehországba deportáltak közé.

Felvetődik a kérdés, mi lett a sorsa a két háború között működő több mint kétezer szlovákiai magyar pedagógusnak. A férfiak közül sokan elpusztultak a háborúban és a hadifogságban. Mások pedig családotul áttelepültek Magyarországra. A megmaradottakból 683-an kérték nemzetiiségük megváltoztatását. Ám az 1946. augusztus 16-án összeült reszlovakizációs bizottság mindössze 217 magyar pedagógus kérelmének tett eleget, vagyis annyinak engedélyezte, hogy reszlovakizálhasson. Persze olyanoknak, akik jól bírták a szlovák nyelvet, s a „Horthy-féle megszállás,

illetve a Tiso vezette szlovák állam idején nem ártottak a cseh-szlovák nemzetnek”. Eme 217 befogadott tanító, tanár jutalma viszont az lett, hogy állást kaphattak Szlovákia kis településein, ahol szlovák tanítók nem voltak hajlandók dolgozni. Ezek a pedagógusok viszont a magyar iskolák újra megnyitásában nem működhettek közre. Sőt, az 1949-ben alakult magyar kulturális szervezetnek, a Csemadoknak sem lehettek tagjai, akárcsak a többi, háromszázezret meghaladó reszlovakizált magyar. Itt kell megjegyeznünk, hogy 1945 és 1948 között a tanulni vágyó magyar fiataloknak tömegei hagyták el Szlovákiát és költöztek át Magyarországra, többen illegálisan, s végképp ott is maradtak. Számukról pontos adataink nincsenek.

A magyar kisebbség közösségi életének és iskoláinak újrászervezése Szlovákiában

Vitathatatlan, hogy a szlovákiai magyarság jogfosztottság alóli felszabadulása az 1948 februárjában történt kommunista hatalomátvétel után történt meg. 1948 tavaszán indult meg az a folyamat, amely előbb véget vetett a lakosságcsereinek, majd lehetővé tette, hogy a magyarok hozzáláthassanak kulturális életük, ennek keretében anyanyelvű iskoláik újrászervezéséhez. E szervezőmunka elindítását Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága 1948. szeptember 7-én egy öttagú magyar csoportra bízta, amelynek tagjai a következők voltak: Fábry István, Kugler János, Lőrincz Gyula, Major István és Rabay Ferenc. Hogy e kipróbált kommunisták iránt is bizalmatlan volt a legfelső politikai vezetés, bizonyítja a tény, hogy még az év decemberének elején a Magyar Bizottságot két személlyel bővítették, éspedig Daniel Okálival – mások szerint Oskar Jeleň tábornokkal – és Ladislav Novomeskývel, aki a népművelési megbízott volt. Okáliról tudni kell, hogy a lakosságcsere egyik szorgalmazója és fő szervezője volt, aki 1968-ban Kassán egy népes tömeggyűlésen mélyen fájlalta, hogy a szlovákiai magyarokat nem sikerült mind egy szálig kiszupponni az országból. Ennél már csak az a megdöbbentőbb, hogy Vladimír Mečiar 1997 augusztus közepén egy miniszterelnöki találkozó szünetében Győrben Horn Gyulának javasolta, hogy kormányaik támogassanak egy újabb lakosságcserét.

Az állampolgári jogok visszanyerésének és a kulturális munka, vagyis az együvé tartozás kinyilvánítása legalizálásának híre óriási lelkesedést váltott ki a magyarságban, mely meglepetésként hatott a folyamat elindítóira és csakhamar három fontos eredménnyel járt. Ezek a következők voltak:

1948. december 15-én hetilapként megjelent az Új Szó, melynek fő-szerkesztője Lőrincz Gyula lett. (Az újság a következő év május elsejétől napilappá alakult, s ez az egyetlen magyar országos napilap Szlovákiában napjainkban is.) A másik nagy eredmény a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesületének, a Csemadoknak a megalakulása 1949. március 5-én. Az első alapszervezete Érsekújvárbán jött létre, melynek elnökévé Tatarik Emil nyugalmazott pedagógust választották. (A Csemadok mozaiknév ugyan azóta is megmaradt, bár a szervezet hivatalos neve többször is megváltozott. Ma: Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség.) Végül 1950. szeptember 1-jén újra megnyiták az első önálló magyar óvodák, valamint az általános és középiskolák.

A cselekvéssor ezzel korántsem fejeződött be. Már 1950-ben megjelentek az első magyar irodalmi alkotások. A Pravda Könyvkiadón belül megindult a magyar könyvkiadás (később maga a Csemadok is vállalt kiadói feladatot), megalakult a Magyar Könyvbarátok Köre, Szabad Földműves címen falusi hetilap indult, a fiatalság számára pedig az Alkotó Ifjúság, amelyből később Új Ifjúság lett. Előbb Prágában, majd Pozsonyban magyar könyvesbolt nyílt. 1951-ben magyar politikai és kulturális havilapként jelent meg a Fáklya (később Hét címen a Csemadok hetilapjává vált), a legifjabbak számára pedig Pionírok Lapja címen gyermeklap indult (1968-tól napjainkig a Tábortűz címet viseli és az alapiskola felső tagozatos tanulói számára íródik). 1952-ben a nők lapjaként jelent meg a Dolgozó Nő (később Nő, ma Új Nő) és az alsó tagozatos tanulóknak a Kis Építő (ma Tücsök) című gyermeklap.

A jogfosztottság éveiben, amíg a magyarság szülőföldjéről való elűldözése folyt, Dél-Szlovákia nagy részén szünetelt a tanítás. A Csilizközben például három esztendeig, 1944 novemberétől 1947. szeptember 1-ig. Ez idő alatt a magyar gyerekekkel titokban az állás nélkül maradt tanítók, más értelmiségiek, otthon veszteglő diákok foglalkoztak és persze a szülők, ha másra nem, írni, olvasni és számolni tanították őket. Külön elismerést érdemel a református egyháznak ama bátor cselekedete, hogy több mint száz településen vasárnapi iskolákat szervezett a magyar gyerekek számára.

A háború után megnyílt első iskolák természetesen szlovák nyelvűek voltak, s általában olyan tanítók tanítottak bennük, akik nem tudtak, job-

bik esetben nem árulták el, hogy tudnak magyarul. Olyan tragikomikus helyzetek is előfordultak, hogy a tanító és a tanuló közötti tolmácsolást egy-egy szüleiével Csehországból hazatért gyerek végezte, akire ottlétük ideje alatt pár száz cseh kifejezés ráragadt. A csiliznyáradi iskolában például a másodikos B. Jolán így vezette be osztálytársai közlendőit a tanítóval: „Von zšikal zse prej...”, ami magyarul valahogy így hangzana: „Ű aszonta, hogy izé...”. Meg kell jegyezni, hogy Csehországból már 1948 februárja előtt is hazatérhettek a deportáltak, persze nem mindnyájan.

1948 novemberében Dél-Szlovákia néhány magyarok lakta településén a szlovák iskolákban „kísérletképpen” magyar osztályok nyílhattak. Az 1948–49-es tanév folyamán több mint ötezer gyereket írtak át szüleik e magyar osztályokba. Az önálló magyar iskolák végül is az 1949–50-es tanévben kezdhették meg működésüket. Ekkor már több mint harmincezer gyereket írtak át szüleik magyar elemi iskolába. Igen ám, de a fent említett okoknál fogva nem voltak szakképzett tanítók, akik számításba jöhettek, óvónőktől az egyetemi oktatókig, alig voltak többen száznál.

Természetes, hogy a pedagógushiányt csak „gyorsított képzéssel” lehetett pótolni, illetve toborzással. E munkából a frissen megalakult Cse-madok központi és járási titkárságainak munkatársai, valamint a vezetőségi tagok vették ki részüket. Aki elvégezte az elemi iskola nyolc osztályát, valamelyik középiskola néhány osztályát, érettségizett, esetleg főiskolára is járt, és hajlandó volt tanítani, jelentkezhetett pedagógusnak. Ám mielőtt munkába állt volna, hathetes „tanítóképző” tanfolyamot kellett elvégeznie. Az első ilyen tanfolyam 1950. július 10-től augusztus 16-ig tartott Pozsonyban, amelyet Hartmann József és Ozorai Ferenc dunaszerdahelyi tanárok vezettek. Még ugyanebben az évben újabb 46 napos tanfolyamot szerveztek, később e tanfolyamok időtartamát tíz hónapra emelték. 1951-ben pedig az elbocsátott magyar tanítók közül mintegy háromezrésznek újból engedélyezték a tanítást.

A következő, vagyis az 1951–52-es tanévben a szlovákiai magyarságnak 613 elemi iskolájába 45 497 tanuló járt, három gimnáziumába pedig 305 diák. Az 1950–51-es tanévben megnyiták az első óvodák is, mégpedig 142, amelyekben 151 csoport kezdte meg működését.

A csehszlovák iskolarendszer s benne a magyar iskolák helyzete

A Csehszlovák Köztársaság Alkotmányozó Nemzetgyűlése 1948. április 21-én fogadta el az egységes iskolarendszerre vonatkozó alaptörvényt. E törvény kimondta minden iskolatípus államosítását. A nevelés célját pedig úgy határozta meg, hogy „család-, nemzet-, szláv- és emberiség-központú legyen”.

E törvény rendelkezése értelmében a gyerekek állami nevelése hároméves kortól az óvodában kezdődött meg. A 6–11 éves korú gyermekek számára létrehozták az ötosztályos nemzeti iskolákat, a 11–15 éves korúaknak a négyosztályos középiskolát (kezdetben polgári iskola néven emlegették), a 15 évnél idősebbek számára pedig harmadfokú iskolákat hívtak létre: a 3 éves alap-szakközépiskolát, a 2–3 éves szakiskolákat, a 4 éves felnőtt szakközépiskolákat és a 4 éves gimnáziumot.

A felsőfokú képzés megszerzését főiskolákon és egyetemeken tették lehetővé. A nemzetiségek, pontosabban a magyarok helyzetének rendezéséről Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Elnöksége hozott határozatot 1948. július 8-án. Az ekkor jóváhagyott rendelkezések értelmében a magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárok gyermekei számára bármilyen szintű iskolában párhuzamos osztályokat lehetett nyitni. Az új politikai-gazdasági rendszer szerkezetéből adódóan mi sem természetesebb, mint hogy e rendelkezést elfogadta és támogatta Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és végrehajtására a Megbízottak Testületét jogosította fel, amely biztosította a magyar nemzetiségű tanköteles gyerekek jogát az anyanyelven történő tanulásra.

Később, pontosan 1953 áprilisában a párt- és állami szervek a csehszlovákiai iskolarendszer szerkezetét szovjet mintára alakították át. Az alap- és középiskolák 5+4+4-es tagolását 5+3+3-ra változtatták, miáltal az alapképzés a nyolcosztályos középiskolákban (valójában alapiskola) történt, illetve a tizenegy osztályos középiskolákban (8+3) fejeződött be. A nyolcadik osztály befejeztével a gyerekeknek záróvizsgát kellett tenniük, a tizenegyedik után pedig érettségit.

Az 1950–51-es tanévben mindössze két önálló magyar középiskola kezdte meg működését. Az egyik a komáromi gimnázium (ma Selye János Gimnázium), a másik a pozsonyi pedagógiai gimnázium. 1951 szeptemberében magyar tagozat nyílt a dunaszerdahelyi gimnáziumban,

egészségügyi tagozat (ápolónőképzés) Rozsnyón, magyar tagozat a kassai és a pozsonyi gépipari középiskolában és hároméves óvónőképzőként önálló pedagógiai gimnázium Komáromban. Az 1952/53-as tanévben Pozsonyban és Érsekújvárott közgazdasági, Rozsnyón bányaipari, Komáromban gépipari osztályokban kezdődött meg magyarul a tanítás, és ez évben önállósult a Kassai Magyar Tannyelvű Gépipari Középiskola.

A magyar tanítókat Pozsonyban 1950-től, 1952-től Rozsnyón is a négyosztályos pedagógiai gimnáziumban képezték, az általános iskolai tanárokat 1951-től a négyszemeszteres pozsonyi Felsőbb Pedagógiai Iskolán, a középiskolai tanárokat pedig a nyolcszemeszteres Szlovák Egyetem (később Komenský Egyetem) Pedagógiai Karán – anyanyelvükön. Minden tanító- és tanárképző iskolának volt levelező tagozata, a pozsonyi pedagógiai gimnáziumnak is, sőt kihelyezett esti tagozatos osztályai működtek több gimnáziumban. Így sikerült 1960-ig több mint kétezer szakképzett tanítót, tanárt felkészíteni a magyar iskolák számára.

Meg kell jegyeznünk, hogy a tanítás a magyar nyelvű osztályokban, illetve az önállósult magyar iskolákban kezdettől fogva, a két háború közötti példát követve, teljes mértékben anyanyelven folyt, kivéve persze a szlovák nyelvet és irodalmat. Elsősorban ennek köszönhető a szlovákiai magyarság kitartó ragaszkodása nemzeti kultúrájához. A másik megtartó erőt pedig nyilvánvalóan a Csemadoknak a kulturális életet szervező és népművelő tevékenysége jelentette.

A Csehszlovák Nemzetgyűlés 1948. december 21-én hozott törvényt az ország közigazgatási, területi felosztásáról. Az országot tizenkilenc kerületre tagolták, ebből hat Szlovákiára esett. E hat kerületet kilencvennyolc járásra osztották fel, ebből tizennégyben éltek többségben magyarok. Ezt azért fontos tudni, mert mind a tizennégy járásnak volt magyar tanfelügyelője, akiknek arról is gondoskodniuk kellett, hogy a magyar iskolákban szakképesített tanítók-tanárok működjenek. 1960-ban területi átszervezésre került sor. Szlovákiát ekkor három kerületre, s ezeken belül harminchárom járásra tagolták. A járások összevonása következtében kettőre csökkent a magyar többségű járások száma. Persze, amelyikben több magyar iskola is működött, a magyar tanfelügyelőket meghagyták, akik továbbra is ellátták a „személyzetis” szerepét.

Az iskolaügyi osztály vezetésével több járásban is magyar pedagógusokat bíztak meg, akiknek fő feladata volt a párthatározatok maradéktalan végrehajtása. A párthatározatokat (valójában utasításokat) nem volt szokás írásban adni, hiszen akire személy szerint a végrehajtás feladata hárult, általában tagja volt a járási, a kerületi, esetleg a központi pártbi-

zottságnak. Az egyik pártfeladat, amely rengeteg kárt tett a magyar oktatásügynek, a települések szlovák és magyar iskoláinak közös igazgatás alá vonása volt. Ez azt jelentette, hogy a magyar tagozat még akkor is alárendelt helyzetbe került, ha az iskola élére magyar igazgatót neveztek ki. Ennek sokatmondó bizonyítéka, hogy az összevonás idejétől kezdve a tanterületek értekezletein a magyar tanítók, tanárok is csak szlovákul szólalhattak, azaz szólalhatnak fel ma is. Ebben az átszervezésben követendő példaként szolgált buzgólkodása révén az Érsekújvári járás. Amelyik községben megvalósult az összevonás, pár évtized alatt leépült az iskola magyar tagozata, a település jellege pedig szlovákká vált. Kiemelkedő példa erre Csúz és több peremvidéki település. Így sikerült megszüntetni a lévai és a nyitrai gimnáziumot is.

Annak ellenére, hogy a törvény lehetővé tette a magyar gyerekek anyanyelven való tanulását, kezdetről fogva 20–30%-uk mégis szlovák iskolában tanult, azaz tanul napjainkban is. Ez elsősorban annak a propagandának köszönhető, amely már az első Csehszlovák Köztársaság megalakulása után megindult és mindmáig működik, mondván, szlovák iskolából könnyebben jut tovább a tanuló és felnőttként az ország bármelyik területén érvényesülni tud. Rendeletekkel, sőt törvényekkel tiltották a magyar tanítóknak, tanároknak a szülők közötti meggyőző munkáját az anyanyelvi oktatás előnyeiről. Aki mégis meg merte tenni, nacionalista propaganda kifejtésének vádjával illették. Ugyanakkor szemet hunytak afölött, ha a dél-szlovákiai gyárak, üzemek vezetői egyenként győzögtették az alkalmazottaikat a szlovák iskoláztatás előnyeiről, olykor a fenyegetőzéstől sem riadtak vissza, mondván, alacsonyabb beosztásba helyezik őket, ha gyerekeiket magyar iskolába íratják be. Egyes szlovák iskolák pedagógusai pedig házról házra járva agitálták a szülőket, hogy hozzájuk írassák be gyerekeiket.

Mielőtt áttekintenénk iskoláink tanulóinak számbeli gyarapodását, illetve csökkenését, jegyezzük meg, milyen volt egyes időszakokban a magyar lakosság számaránya Szlovákiában: 1930-ban Szlovákiának 3 322 034 lakosából 2 337 816 volt szlovák, 70,4% és 571 952 magyar, 17,2%; 1961-ben 4 174 046 lakosból 3 560 241 szlovák, 85,3%; 518 776 magyar, 12,4%; 1991-ben 5 274 335 lakosából 4 519 328 szlovák, 85,7%; 567 296 magyar, 10,8%.

Az 1930-as évek elemi iskoláinak tanulóiról Szerényi Ferdinánd a következő adatokat közli: „1931-ben 388 170 szlovák iskolás gyerek mellett volt 88 104 magyar iskolás gyerek, ami az iskolások összlétszáma 18,91%-ának felel meg.” (*Almanach*) Ezek szerint 1931-ben még azok a szülők is

magyar tanítási nyelvű iskolába járatták gyerekeiket, akik a népszámlálásnál, bár anyanyelvük magyar volt, már nemzetiségüket nem vallották annak, a későbbiekben viszont azok sem, akik a statisztikai kimutatásban vállalták magyarságukat.

Az 1950–51-es tanévben a magyar elemi iskolások száma 45 497 volt, ez a szlovákiai tanulóknak már csak 8,18%-a. Az 1960–61-es tanévben 72 144 magyar tanuló 10,13%-ot tett ki; az 1991–92-es tanévben a 47 882 tanuló csupán 6,77%-ot; az 1999–2000-es tanévben pedig 45 092 gyerek járt magyar alapiskolába, a szlovákiai tanulók összlétszámának mindössze 6,71%-a. Az újra alakult Csehszlovák Köztársaságban legkedvezőbb a helyzet az 1953–54-es tanévben, amikor 61 369 gyerek járt magyar alapiskolába, mely létszám 11,23%-ot tett ki.

Amilyen nehezen nyílhattak meg a középiskolák kapui, olyan szépen gyarapodott a számuk az 1950-es évek közepétől kezdve. Az 1966–67-es tanévben már tizenhárom önálló magyar gimnázium működött Szlovákiában és kilenc olyan, amelynek közös volt az igazgatósága a szlovák gimnáziuméval. Ezek a gimnáziumok a következő városok és azok környékének fiataljait fogadták be: Pozsony, Szenc, Galánta, Dunaszedahely, Somorja, Nagymegyér, Komárom, Párkány, Zselíz, Ipolyság, Léva, Érsekújvár, Nyitra, Ógyalla, Fülek, Rimaszombat, Tornalja, Rozsnyó, Szepsi, Királyhelmec, Nagykapos és Kassa.

Ma összesen tizenhárom önálló és nyolc magyar tagozatos gimnázium működik Szlovákiában. Mint említettük, megszűntek a magyar osztályok Nyitrán és Léván, később Ógyallán is, viszont az 1990-es évek elején nyílt meg egy magángimnázium Galántán, s egy-egy felekezeti Gútán és Ipolyságon, 2001 szeptemberétől pedig egy négyosztályos felekezeti Léván. Ami lényeges változás történt a gimnáziumok szerkezetében, hogy a magán- és a felekezeti gimnáziumok már nyolcosztályosak, és több állami gimnáziumban is nyitottak nyolcosztályos tagozatot. Ez elsősorban a magyar gimnáziumok számára jelent előnyt a jövőbeni megmaradásuk szempontjából, amit sajnos sem a magyar politikusok, sem a magyar pedagógusok többsége nem tudatosított kellőképpen.

Az 1989–1990-es években történt rendszerváltás előtt nem a gimnáziumok voltak az állam domináns iskolái, hanem a szakközépiskolák, illetve a szakmunkásképzők. Ennek az oka részben az volt, hogy a fiatalokat nem vonzotta a rosszul fizetett értelmiségi pálya, másrészt a szülők szakmai felkészítés szempontjából mihamarabb biztonságban akarták tudni a gyerekeiket, ezért a jobb képességűeket szakközépiskolákba és technikumokba küldték, az alapiskolákból gyengébb osztály-

zatokkal kikerültek pedig szakmunkásképzőkbe, amelyekben a 70-es években érettségivel végződő négyosztályos tagozatokat is nyitottak. Így aztán mindkét iskolatípusból nyerhettek a fiatalok felvételt bármelyik hazai főiskolára, egyetemre, sőt a KGST tagállamok felsőfokú tanintézményeibe is. Az ipari termelésben elhelyezkedő mérnökök, technikusok pedig örültek, ha munkahelyükön R kategóriás (azaz robotník = munkás) besorolást kaptak, mert így magasabb fizetési kategóriába kerülhettek.

Alaposan megváltozott a helyzet a rendszerváltozást követő pár év leforgása alatt. A gyárakból, üzemekből a privatizáció következtében tömegével bocsátották el a munkásokat, technikusokat, aminek következtében az őket képző iskolák vonzereje is egyik évről a másikra zuhanásszerűen csökkent, és megnőtt az érdeklődés a gimnáziumok iránt. Elvárható lenne, hogy ez a változás az iskolák színvonalát is emelje, ami az első tíz esztendőben nemigen mutatkozott meg, hiszen a tantestületek munkamódszerében s az iskolák anyagi ellátottságában, azaz korszerű segédeszközökkel való felszerelésében sem történt lényeges javulás. Nem beszélve arról, hogy az egész szlovákiai oktatásügynek nincs jövőképe, így az iskoláknak sem pedagógiai programja.

László Béla nyitrai egyetemi docens *A (cseh)szlovákiai oktatásügy szerkezete...* című tanulmányában a következőket írja: „Szlovákiában a gimnáziumok száma 1990 és 1996 között 126-ról 196-ra emelkedett, amely több mint 55%-oss növekedést jelent. Az osztályok száma kisebb arányban, 852-vel 1686-ról 2538-ra emelkedett, tehát több mint 50%-kal, a tanulók száma pedig 24 841-gyel (54 535-ről 79 376-ra), vagyis 45% feletti arányban nőtt. Ez az 1989 utáni szlovákiai iskolarendszerben bekövetkezett fejlődés egyik legértékesebb eleme.

A most jelzett fejlődést azonban nem követte a magyar nemzetiségű tanulók arányának növekedése, sem pedig a magyar tannyelvű gimnáziumi hálózat fejlődése. Habár ez alatt a hat év alatt nőtt a magyar gimnáziumok, s emelkedett a magyar tannyelvű osztályok száma, és úgyszintén jóval több magyar nemzetiségű tanuló jár gimnáziumba, illetve magyar tannyelvű gimnáziumba, ezen növekedések aránya mégis lényegesen alacsonyabb az országos átlagnál. A magyar gimnáziumok száma a jelzett időszakban 4-gyel (18-ról 22-re; 22%), az osztályok száma 36-tal (138-ról 174-re; 26%), a magyar nemzetiségű gimnazisták száma 1307-tel (4856-ról 6163-ra; 27%) a magyar tannyelvű gimnáziumok tanulónak száma pedig 1132-vel (3782-ről 4914-re; 30%) növekedett. Ez az országos növekedés ütemét tekintve ötven százalék körüli lemaradást jelent.”

Mindez vészjel a nemzeti kisebbség számára: jól képzett értelmiség nélkül csökken a remény a megmaradásra.

A magyar szakközépiskolákban tanuló fiatalok száma 1970–1990 között évenként 4500 körül mozgott, százalékarányuk pedig 5,5 körüli volt, ami az 1990-es évek közepére 3,8%-ra esett vissza. A magyar fiataloknak a 70-es években 21 szakközépiskola állt rendelkezésükre, amelyek közül 8 volt önálló, 13 pedig közös igazgatás alá tartozott a szlovákkal. Az utóbbiak legtöbbször csak a magyar nyelvet és irodalmat tanították anyanyelven. 1996-ban ezen iskolák száma 26-ra emelkedett. Különösen megnőtt az érdeklődés a leányiskolák iránt. A rendszerváltás előtti szerepüket a gimnáziumok töltötték be. E jelenség a szülők leánygyerekeikkel kapcsolatos változatlan gondolkodásmódjára is utal: „A legfontosabb, hogy érettségizzen le...”

A második világháború utáni szlovák oktatáspolitikát legjobban a szakmunkásképzés alakulása jellemzi, aminek hangsúlyozottan politikai jellege volt.

Az 1970-es évek elejére kiépült Szlovákiában a szocialista rendszer e domináns iskoláinak hálózata. A magyar fiatalok oktatását illetően ezek az iskolák váltak az elszlovákosításuk leghatékonyabb eszközévé. Az 1970–71-es tanévben a szakmunkásképzőkben tanuló 11 579 magyar nemzetiségű fiatal közül csak 4760-an tanulhatták leendő szakmájuk alapismereteit anyanyelvükön, vagy csupán az anyanyelvüket, a többiek még azt sem. Ugyanis területenként (több járás, esetleg az egész ország számára) ún. monotípusú iskolákat vagy csak osztályokat hoztak létre. Ez azt jelentette, hogy az iskolába, osztályba az egész ország területéről vehettek fel tanulókat. Ha egy ilyen osztályba csak egyetlen olyan tanuló került, aki nem tudott magyarul, miatta az osztály tanítási nyelvét szlovákra kellett változtatni, amit az iskola igazgatósága hamar meg is tett. A szülők pedig nem tudták, kihez forduljanak panasszal, mert a szakmunkásképzőknek egyszerre több gazdájuk is volt. Első és legfontosabb az ágazati minisztérium, majd az iskolaügyi minisztérium (pedagógiai szempontból), ezeket követte a kerületi nemzeti bizottság, majd a nagyüzem, amely az iskolát fenntartotta, s mindezek külön-külön, vagy éppen közös akarátának végrehajtója volt az iskola vezetése.

1980-ban Szlovákiában 273 szakmunkásképző iskola működött. (Hivatalos megnevezésük: odborné učilište és sredné odborné učilište = szaktanintézet és középfokú szaktanintézet). Ezekben az iskolákban ekkor 137 712 fiatal tanult. Önálló magyar iskola mindössze hat volt, amely-

nek 1614 tanulója volt. Tizenkilenc szakmunkásképzőnek voltak ún. magyar osztályai, 2863 tanulóval. Tehát ezen iskolákban összesen 4477-en tanulhattak anyanyelvükön, illetve tanulhatták csak az anyanyelvüket. Százalékarányuk 3,25 volt. A kilencvenes évek közepére ezen iskolák száma 7+23-ra emelkedett, vagyis 7 önálló és 23 magyar tagozatos iskolában tanulhattak a fiatalok, akiknek a száma 5641-re nőtt, százalékarányuk pedig 4,14-re. Azonban kár lenne örülni az eredménynek, mert e fiatalok zöme (becslések szerint 80-90%-a) az iskolából kikerülve munkanélküliként kezdi meg „életpályáját”. A lányok otthon csellengenek, a fiúk pedig azt várják, mielőbb behívják őket katonának, hogy a szolgálat letelte után valahol, leginkább külföldön, munka után nézhessenek, mert a bevonulás előtt a munkaadók szóba sem állnak velük. Ezért aztán egy-két évig az állam és persze a szülei kegyelemkenyerén élnek.

A fenti szám adatokhoz hozzá kell tennünk, hogy a szakmunkásképzőkben tanuló magyar fiatalok százalékaránya a rendszerváltás előtt meghaladta a 9%-ot (a magyar és szlovák iskolákban tanulóké együtt), s a rendszerváltás után ez az arány 7,74%-ra csökkent, ami jóval több érdeklődéshiányt mutat ezen iskolatípus iránt mind a szlovák, mind a magyar fiatalok között.

Mindehhez hozzátartozik az is, hogy a hét önálló magyar szakmunkásképző közül már négy magániskola, amelyek 1990 után nyíltak meg, a huszonhárom közös igazgatás alatt állóból pedig egy. A magániskolák már nem a nagyüzemek számára kívánnak szakembereket képezni, hanem a szolgáltatóiparnak. Ez az átállás csak lassan érezteti hatását, mivel a fiatalok foglalkoztatása ezen ágazatban nagyban függ a lakosság anyagi helyzetétől, ami a rendszerváltozás utáni tíz esztendőben keveset, inkább csak differenciáltan javult.

Az elmúlt évtizedek folyamán rengeteg bírálat érte a magyar tanítási nyelvű alap- és középiskolákat, hogy a fiatalokat nem készítik fel kellő mértékben a főiskolai, egyetemi továbbtanulásra. Nem az volt a legfőbb gond, hogy kevesen állták meg a helyüket a szlovák és cseh főiskolákon, egyetemeken vagy sokan kiszűrődtek volna a felvételi vizsgákon, hanem már eleve kevesen jelentkeztek.

Az 1957-58-as tanévben 680-an tanultak felsőfokú oktatási intézményekben, ami 4,25%-ot jelentett. A lakosság arányát tekintve 1323 hallgató hiányzott, tehát 66,05%. Az 1960-61-es tanévre a hallgatók száma majdnem megduplázódott, azaz 1208-ra emelkedett, ami csupán 5,95%-ot tett ki, s nem sokkal lett jobb a helyzet az 1990-es évek közepére sem,

amikor a hallgatók száma elérte a 3568-at, ám ez százalékban csupán 4,57-et jelent. (A magyar lakosság népességarányát tekintve e számaránynak 9–10% között kellene mozognia.)

A kilencvenes évek elején a csehországi főiskolákon-egyetemen 392 magyar fiatal tanult. Hogy más államok területén (Magyarországot kivéve) hányan tanultak, nincsenek adataink. A magyarországi továbbtanulás a kilencvenes években lendült fel. 1990-ben mindössze 16 szlovákiai fiatal tanult Magyarországon. 1995-ben már 411 (néhányan nem magyar nemzetiségűek), ám így is elég tekintélyes szám. Sokan közülük magyar állami vagy alapítványi ösztöndíjat kaptak. Ám csakhamar tapasztalni kellett, hogy ezen fiatalok többsége tanulmányai befejezése után nem tér vissza Szlovákiába. Azt már kevésbé vizsgálták az illetékesek, hogy miért. Többben arra gyanakszanak, hogy nem tanulták meg a szlovák szakterminológiát, viszont az érintett fiatalok többsége azt vallja, hogy Szlovákiában nem tud elhelyezkedni tanult szakmájában, vagy ha igen, olyan alacsony bérért, ami a legkevesbé sem felel meg szakképzésének. Az ösztöndíjtanácsok 2000-ben úgy határoztak, hogy nem a Magyarországon tanulókat kell anyagi támogatásban részesíteni, hanem a hazai egyetemeken magyar hallgatóit. Azt viszont senki sem tudhatja előre, hogy ezek közül hányan fognak dolgozni nemzeti közösségükben. Az 1980-as évek közepén kampány indult el annak érdekében, hogy a magyar középiskolák tehetséges fiataljait műszaki pályákra irányítsák, mondván, a magyarságnak nincs műszaki értelmisége. Az eredmény nem lett számottevő, de arra jó volt, hogy felfigyeljenek rá, hány magyar fiatal (nemcsak értelmiségi) hagyja el otthonát és telepszik le Csehország és Szlovákia ipari városaiban vagy azok környékén. Badarság lenne, sőt durva beavatkozás az emberek magánéletébe, ha valaki arra kötelezné őket vagy csupán elvárná tőlük, akár egy nemzeti közösség is, hogy idegen nyelvi közegben nemzetiségük tagjai közül válasszanak élet- vagy házastársat, s vele olyan családot alapítsanak, amely szigorúan ragaszkodik eredeti nyelvi, azaz anyanyelvi, illetve nemzetiségi hovatartozásához. Ám hogy az utóbbi mégis erősen munkál a szlovákiai magyarokban, példaként álljanak itt a következő statisztikai adatok.

A szlovákiai magyarok száma egyes járások területén:

A járás neve	1930	%	1961	%	1991	%
	a lakosság száma		a lakosság száma		a lakosság száma	
1. Besztercebánya	693	0,7	334	0,3	738	0,4
2. Bártfa	279	0,4	50	-	50	0,1
3. Pozsony	22 195	14,2	8 314	3,4	20 312	4,6
4. Pozsony környéke	15 386	14,0	15 180	10,3	10 527	7,2
5. Csaca	25	-	25	-	41	-
6. Alsókubin	28	-	40	-	62	0,1
7. Dunaszerdahely	62 067	86,1	76 115	86,7	95 310	87,2
8. Galánta	66 113	62,2	57 868	45,6	61 568	42,8
9. Homonna	159	0,2	96	0,1	132	0,1
10. Komárom	74 471	76,8	72 978	69,4	78 859	72,2
11. Kassa	28 653	18,7	16 224	8,9	10 760	4,6
12. Kassa környéke nem volt járás		-	-		16 240	16,3
13. Léva	55 725	50,4	42 502	35,1	38 169	31,6
14. Liptószentmiklós	255	0,3	105	0,1	201	0,1
15. Losonc	35 653	29,6	36 858	27,1	22 820	23,8
16. Turócszentmárton	270	0,4	91	0,1	265	0,2
17. Nagymihály	4 308	3,7	827	0,6	645	0,6
18. Nyitra	19 536	14,7	17 265	9,6	14 313	6,8
19. Érsekújvár	66 458	49,5	59 911	41,4	63 747	41,5
20. Poprád	774	0,8	238	0,2	274	0,2
21. Vágbeszterce	143	0,2	104	0,1	163	0,1
22. Eperjes	1 378	1,2	207	0,1	223	0,1
23. Privigye	442	0,6	946	0,9	705	0,5
24. Rimaszombat	44 627	48,9	46 343	47,6	45 623	46,1
25. Rozsnyó	22 408	32,6	21 886	27,6	22 497	26,1
26. Szevic	204	0,2	90	0,1	170	0,1
27. Igló	1 541	1,7	282	0,3	151	0,1
28. Ólubló nem volt járás			-	-	29	0,1
29. Nagyatapolcsány	348	0,4	148	0,1	259	0,2
30. Tóketerebes	44 078	43,8	42 491	38,8	46 316	39,1

A járás neve	1930	%	1961	%	1991	%
	a lakosság száma		a lakosság száma		a lakosság száma	
31. Trencsén	486	0,4	104	0,1	243	0,1
32. Nagyszombat	1 464	0,4	224	0,1	478	0,2
33. Nagykürtös nem volt járás	-	-	-	-	14 384	30,7
34. Varannó nem volt járás	-	-	-	-	49	0,1
35. Zólyom	679	0,8	198	0,2	452	0,4
36. Garamszentkereszt	649	0,8	393	0,5	349	0,4
37. Zsolna	457	0,5	84	-	145	0,4
Összesen:	571 952	17,2	518 776	12,4	567 296	10,8

1996-ban új közigazgatási területeket hoztak létre Szlovákiában, az eddig 37 járás helyett 79-et. 1998-ban került sor a parlamenti választásokra. Érdeemes nyomon követni, hogy egyes járásokból hány szavazatot kapott a Magyar Koalíció Pártja.

A járás megnevezése	A járásban élő magyarok száma a 2001-es népszámláláskor	Az MKP-ra leadott szavazatok száma
1. Pozsony I.	1 304	940
2. Pozsony II.	6 405	3 473
3. Pozsony III.	1 542	883
4. Pozsony IV.	2 327	1 017
5. Pozsony V.	4 873	1 938
6. Malacka	191	147
7. Bazin	239	75
8. Szenc	10 553	5 873
9. Dunaszerdahely	93 660	59 619
10. Galánta	36 518	21 717
11. Galgóc	79	38
12. Pöstyén	120	79
13. Szenic	80	86
14. Szokolca	55	26

15. Nagyszombat	228	83
16. Bán	36	10
17. Illava	84	14
18. Miava	16	5
19. Vágújhely	79	59
20. Simony	92	16
21. Vágbeszterce	43	17
22. Privigye	495	127
23. Puhó	17	56
24. Trencsén	196	104
25. Komárom	74 976	48 325
26. Léva	33 524	20 060
27. Nyitra	10 958	6 756
28. Érsekújvár	57 271	36 218
29. Vágsellye	19 283	11 602
30. Nagytapolcsány	116	45
31. Aranyosmarót	483	257
32. Nagybicse	6	5
33. Csaca	34	6
34. Alsókubin	37	30
35. Kiszucaújhely	10	2
36. Liptószentmiklós	142	58
37. Turócszentmárton	202	95
38. Námesztó	15	8
39. Rózsahegy	55	60
40. Stubnyafürdő	19	18
41. Zsolna	124	72
42. Turdossin	16	3
43. Besztercebánya	495	248
44. Selmecebánya	53	11
45. Breznóbánya	99	35
46. Gyetva	48	15
47. Korpona	106	43
48. Losonc	20 072	10 626
49. Poltár	278	125
50. Nagyróce	8 994	4 894
51. Rimaszombat	34 323	17 766
52. Nagykürtös	12 823	7 400
53. Zólyom	283	146

54. Zsarnóca	30	14
55. Garamszentkereszt	191	50
56. Bártfa	51	64
57. Homonna	81	31
58. Késmárk	51	66
59. Lőcse	18	12
60. Mezőlaborc	7	3
61. Poprád	207	190
62. Eperjes	234	124
63. Kisseben	23	13
64. Szinna	29	14
65. Ólubló	35	28
66. Sztropkó	9	5
67. Vízköz	18	8
68. Varannó	54	23
69. Gölnicbánya	32	14
70. Kassa I.	2 947	1 714
71. Kassa II.	2 578	1 202
72. Kassa III.	938	411
73. Kassa IV.	2 477	1 439
74. Kassa környéke	14 140	8 395
75. Nagymihály	12 819	7 273
76. Rozsnyó	18 954	9 697
77. Szobránc	18	3
78. Igló	87	52
79. Tólketerbes	30 425	14 627
Összesen (9,7%):	520 528	306 623

Iskolatörténeti vonatkoztatásban több szempontból is érdemes figyelembe venni ezen adatokat. Egyrészt azért, mert láthatjuk, az országnak a tömbmagyarságtól legtávolabb eső járásaiban is élnek magyarok és persze más nemzetiséghez tartozó kisebbségek is. A másik oldala a dolognak, hogy ott, ahol több magyar család él a településen, illetve az egymáshoz közel eső településeken, és az iskoláskorú gyermekeik száma eléri a 15-öt, a szülők kérelmére nyitható lenne számukra anyanyelvű iskola. A baj az, hogy ezek az emberek valójában nem is ismerik egymást, nincsenek olyan civil szervezeteik, amelyek összetartanák őket, így még a vasárnapi iskolák szervezése sem áll módjukban. Pedig éppen a parlamenti választások alkalmával leadott szavazataik bizonyítják, hogy él

bennük a nemzeti hovatartozás tudata. A népszámlálások eredményei pedig arra engednek következtetni, hogy e tudatot tovább is adják a le származottaiknak.

Magyarország oktatásügye s benne a szlovák nemzetiségi oktatás

A magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945-ben több oktatásügyi rendeletet is kibocsátott, többek között a 6650/1945 M.E. számút, amely az általános iskola létrehozására vonatkozott.

1946 nyarától kezdve a fiatalság körében valóságos mozgalom alakult ki a munkás- és paraszt fiatalok továbbtanulásának megszervezése érdekében. 1948 tavaszára mintegy 120 népi kollégiumot hoztak létre, több mint tízezer fiatal befogadására. A kollégiumi mozgalom együtt és egyszerre vállalt feladatai közé tartozott a diák-szociális, ifjúsági mozgalom és értelmiség-nevelési problémák megoldása. A közoktatásban viszont az 1947-es választások után, amikor a hatalom az ún. Baloldali Blokk, s rövid időn belül a Magyar Dolgozók Pártja (valójában a kommunisták) kezébe került, lényeges változások történtek. Az új hatalom első intézkedései közé tartozott (akárcsak Csehszlovákiában) az iskolák államosítása. „A fordulat után megkezdődött az isk. oktató-nevelő munka tartalmának egységesen a marxizmus-leninizmus alapjaira való helyezése.” (*Pedagógiai lexikon*) Ugyanígy történt Csehszlovákiában is.

A hatalom birtokosai az oktatásügyben többé nem tűrtek el semmiféle önszerveződést. Az oktatásügy irányítása, akárcsak a „népgazdaság” minden területe, központi hivatalok kezébe került. Így mi sem természetesebb, a kitűnően működő népi kollégiumokat is felszámolták. Az 1956-os forradalom és szabadságharc után (melyet 33 éven át ellenforradalomként tartották számon!) az oktatásügyben reformokat hajtottak végre. Három alapelv megvalósítását tűzték ki célul: Az iskola és az élet kapcsolatának erősítését; a műveltség színvonalának emelését; a nevelőmunka hatékonyságának fokozását. Érdekes, hogy e feladatok Csehszlovákia Kommunista Pártjának minden kongresszusi határozatában is szerepeltek, s végül közhellyé váltak.

Az 1961. évi III. törvény kimondta, hogy Magyarországon „...az alsó-fokú oktatás-nevelés az általános, illetve a továbbképző iskolákban való-

sul meg. Az általános iskolának nyolc évfolyama van. A tankötelezettség a gyermek 6. életévének betöltését követő szept. hó elsejével kezdődik és annak a tanévnek a végéig tart, amelyben 16. életévét betölti”. Az érzékszervi, testi vagy értelmi fogyatékos, de képezhető gyerekek számára gyógypedagógiai intézeteket hoztak létre (Csehszlovákiában is).

A középfokú oktatás gimnáziumokban, szakközépiskolákban, szakmunkástanuló iskolákban és szakiskolákban valósult meg, amelyekbe a nyolcosztályos általános iskola befejezése után kerülhettek a tanulók.

Az általános középiskola mindvégig a négyosztályos gimnázium volt, amelynek kettős szerepet szántak. Részben azt, hogy felsőfokú továbbtanulásra készítse fel a fiatalokat, a nem továbbtanulókat pedig olyan munkakörök betöltésére tegye alkalmassá, amelyek középfokú általános műveltséget igényelnek (mint valamikor a polgári iskolát végzettek). Csak-hogy az ilyen iskolai végzettségű alkalmazottakra egyre kevésbé volt igény, ezért a gimnáziumból kimaradt fiataloknak egy igen nagy hányada csak kétkezi munkásként tudott elhelyezkedni. Az a próbálkozás, hogy a gimnáziumokban szakoktatás is folyjék, sem Magyarországon, sem Csehszlovákiában nem vezetett sikerre.

A felsőfokú oktatás Magyarországon egyetemeken, egyetemi jellegű főiskolákon és felsőfokú intézményekben valósul meg. Szlovákiában viszont az 1990-es évek első felében minden főiskolát egyetemmé alakítottak át. Ezt azért fontos megjegyezni, mert azok a szlovákiai magyar fiatalok, akik Magyarországon szereznek főiskolai végzettséget, oklevelüket csak akkor honosíthatják, ha legalább ugyanolyan szakon másfél évig (három szemeszter) folytatják tanulmányaikat Szlovákiában, s kifizetik a velejáró illetéket (szemeszterenként 5 ezer koronát).

Az 1975–76-os tanévtől kezdve Magyarországon 56 felsőoktatási intézmény működött, ebből 18 egyetem. Az egyetemek megoszlása a következőképpen alakult: 5 tudományegyetem (Budapesten az Eötvös Loránd, Szegeden a József Attila, Debrecenben a Kossuth Lajos nevét viselő egyetemek, továbbá a közgazdaság-tudományi egyetem Budapesten és egy tudományegyetem Pécsen), 3 műszaki egyetem, 6 agrártudományi és 4 orvostudományi egyetem, továbbá 6 egyetemi jellegű főiskola, valamint 4 művészeti főiskola.

A középiskolai tanárokat a fent felsorolt tudományegyetemeken képezik, az általános iskolai tanárokat tanárképző főiskolákon, a tanítókat pedig tanítóképző főiskolákon. Az említett tanévtől kezdve az óvónőket is felsőfokú intézetben készítik fel, míg Szlovákiában ez csak az 1990-es években jöhetett számításba. Az 1989-es rendszerváltozás után Magyarországon új fe-

lekezeti felsőfokú oktatási intézmények alakultak az ország különböző pontjain, amelyekben nagyrészt pedagógusképzés folyik.

A második világháború utáni Magyarországon a nemzetiségi oktatás teljesen szétzilált volt. A két háború közötti szlovák iskolák helyzetéről már szóltunk. Ehhez hozzá kell tenni, hogy Magyarországtól, területének feldarabolása után, az első világháborút követő békeszerződések azon kitételének végrehajtását, amelyek az ország határain belül maradt kisebbségek nemzeti jogainak védelmére vonatkoztak, nem követelték meg oly szigorúan, mint Csehszlovákiától. Ezért is alakulhatott a magyarországi szlovákok iskolahálózata annyira siralmasan. Hogy sorsukba szó nélkül beletörődtek volna, hamis feltételezés, mert az ellenkezőjét tények is bizonyítják. Tarján G. Gábor a mezőberényi szlovákok történetéről szóló könyvében írja: „Tót voltának (mármint a városának – Cs. A. megj.) az eddigiekhez képest talán önérzetesebb hangoztatásának rugóit a szomszédos Békéscsabával való érintkezésben véljük kitapogathatni. Feltűnőbb formában azonban ez nem jelentkezett, csupán egy ízben az 1920 decemberében tartott egyházi nagygyűlésen, amikor a magyar nyelvű elnöki megnyitó elhangzása utáni időben Czinkóczi János egyházi tag közbekiáltott: »Aki magyar, az menjen ki!« A gyulai (valószínűleg gyulai – Cs. A. megj.) törvényszéknél egy hónapi fogházat kapott érte.”

Hát csak próbált volna „feltűnőbb formában” megnyilatkozni bárki is. Tudjuk, de pontos adataink nincsenek róla, hogy már az 1920-as évek közepén is települtek át szlovákok Magyarországról Csehszlovákiába, akik a „kolonistákkal” együtt jutalomtelkeket kaptak a dél-szlovákiai államosított földbirtokokból, így például a Kisújfalú mellett fekvő Arad majorságban is. E kistelepülésnek, mint már említettük, önálló szlovák iskolája volt. Persze 1938–39-ben aztán e jutalombirtokokat elkobozták és a tulajdonosoknak a Tiso-féle Szlovákiába kellett áttelepedniük. Amikor pedig a háború befejezése után visszatérhettek Aradra, felgyülemlt haragjuk a kisújfalui református pap és az ottani magyar tanító ellen fordította őket, akiknek az égvilágon semmi közük sem volt elüldözésükhöz. Szomorú tény, hogy Tóth István tanítót testileg is bántalmazták.

A II. világháború utáni lakosságcsere súlyos érvágást jelentett a magyarországi szlovákságnak. Emlékezzünk vissza, 1920-ban mintegy 142 ezer szlovák élt Magyarországon, a népességnek 1,8%-a. 1924-ben már csak 104 789-en vallották anyanyelvüknek a szlovákot, ez pedig százalékban kifejezve mindössze 1,2-t tett ki. Ha ebből a nem egészen 105 ezernyi emberből közel 73,5 ezer áttelepült Szlovákiába, könnyen kiszámítható, hányan maradtak szülőföldjükön. Az 1990-es népszámlálási adatok

szerint számuk 12 475-re csökkent. Pontosabban ennyien vallották anyanyelvüknek a szlovákokot, nemzetiségüknek viszont már csak 10 495-en. Ami még lehangolóbb tény, hogy a tizennégy év alatti korcsoport annak csupán 5%-a, a hatvan éven felülieké pedig 48%-a. Akik ma háromszáz ezres magyarországi szlovákságot emlegetnek, azok emlékezetében valószínűleg az 1938 utáni számadat rögződött, amikor ennyi, sőt jóval több volt a számuk. Viszont 1948 utáni időre badarság ilyen számadatra hivatkozni. Eddigi ismereteink alapján a 20. századi Magyarország szlovákságának sorosát két beavatkozás tette végzetessé. Az egyik, iskoláiknak tudatos, sőt tervszerű leépítése, a másik pedig a lakosságcsere. Az utóbbi végrehajtása után a szülőföldjükön maradt szlovákokról a (cseh-)szlovák politika eleve lemondott.

Hosszú ideig Magyarország hivatalos politikájában is az az elv dominált, hogy az ország határain kívül élő magyarok sorsának alakítása annak az országnak a belügye, amelyikben élnek. Hogy a nemzetiségek felkarolásában miként akart példával szolgálni Magyarország, olvassuk el az 1978-ban kiadott *Pedagógiai lexikon*ból vett alábbi idézetet: „A felszabadult Mo. alacsony színvonalú, teljesen szétzilált nemzetiségi iskolarendszert vett át. A súlyos helyzetben azonnal megindult az új nemzetiségi oktatási rendszer kiépítése. A szükséges pedagógusok kiképzésére már 1946-tól isk.-k. tanfolyamok nyíltak. A nemzetiségi iskolapolitika irányításában 1948-tól kezdett teljes mértékben érvényesülni a kommunista párt álláspontja. Ennek fő meghatározója az a program volt, amelyet a MKP 1944. nov. 30-án (ellentétben Csehszlovákia Kommunista Pártjának ugyanebben az időben közzétett nyilatkozatával – Cs. A. megj.), az ország felszabadításának küszöbén tett közzé. Ebben elítélte a régi Mo. nacionalista politikáját és kimondta a szakítást az imperialista rögeszmével, amely a magyarság vezető szerepének ürügyén a Duna-medencében élő népek feletti uralomra irányult. A két munkáspárt egyesülési kongresszusán 1948-ban elfogadott programnyilatkozat az országban élő nemzetiségek teljes állampolgári egyenjogúságáért, a szomszéd országokban élő anyanemzetekkel való kulturális érintkezések szabadságáért szállt síkra. A nemzetiségi egyenjogúságot és a nemzetiségi jogokat a Magyar Népköztársaság 1949. évi alkotmánya garantálta. 1972-ben módosított Alkotmányunk 61.§-a a nemzetiségi egyenjogúság mellett többek között az anyanyelven való oktatást is biztosítja.”

A különböző években kiadott törvények paragrafusainak felsorolása után így folytatódik a szocialista állam nemzetiségi politikáját méltató szóáradat: „...az 1962. évi 22. sz. tvr. 2.§-a az egy-ek és egyéb felsőoktatá-

si intézmények nemzetiségi nyelvű oktatását szabályozza. Nemzetiségi óvodát kell létesíteni mindenütt, ahol azt a nemzetiségi lakosság száma indokoltá teszi. Általános iskolákban nemzetiségi nyelvű tanítást indítanak, ahol azt legalább 15 ugyanazon nemzetiséghez tartozó tanköteles gondviselője kívánja. A nemzetiségi gimnáziumokban szintén vegyes, nemzetiségi és magyar nyelvű oktatás folyik. Minden nemzetiség számára biztosított a hazai óvónő-, tanító-, általános és középiskolás tanárképzés. Emellett lehetőség van a nemzetiségi pedagógusok csehszlovákiai, jugoszláviai, romániai és NDK-beli teljes vagy részképzésére. A nemzetiségi iskolaügy legfelső irányító szerve az Oktatási Minisztérium. Az OPI-ban nemzetiségi osztály gondoskodik a szakmai irányításról és felügyeletről. A Magyar Pedagógiai Társaságban nemzetiségi szakosztály működik. A nemzetiségek tankönyvellátásáról a Tankönyvkiadó gondoskodik. A nemzetiségi (horvát, szerb, szlovén, német, román, szlovák) óvodák, általános és középiskolák együttes száma 1969-ben 320, 1975-ben 456, tanulók száma 1969-ben 21 625, 1975-ben 30 842, a nemzetiségi pedagógusok száma 1969-ben 581, 1975-ben 865. A nemzetiségi iskolák célját és feladatait 1972-ben a Művelődésügyi Minisztérium állásfoglalása határozta meg. Eszerint: »A magyarországi nemzetiségi oktatás, nevelés a Magyar Népköztársaság oktatási-nevelési rendszerében valósul meg. Alapelveit, általános célját és feladatait az 1961. évi III. törvény tartalmazza.« Az állásfoglalás a nemzetiségi oktatás-nevelés sajátos célját többek között abban fogalmazza meg, hogy az biztosítsa a nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatását, nevelését; tudatosítsa bennük, hogy ők szocialista hazájuk, a Magyar Népköztársaság egyenjogú állampolgárai; tegye őket képessé arra, hogy önművelés útján anyanyelvükön is fejleszthessék általános műveltségüket; mélyítse el a kultúrájukhoz, nyelvükhöz való ragaszkodást.»

A valóság azonban teljesen másként alakult. Az 1960-as miniszteri határozat értelmében a szlovák tannyelvű iskolákat kétnyelvűsítették. A reáltantárgyakat azóta magyarul, a humán tantárgyakat pedig szlovákul oktatják a „szlovák tanítási nyelvű iskolákban”. Az 1995–96-os tanévben már csak öt szlovák tanítási nyelvű iskola működött Magyarországon, melyekbe 664 tanuló járt. Ezenkívül 61 olyan általános iskola áll a szlovákság rendelkezésére, amelyekben szlovák nyelvet is tanítanak. Ezekben az említett tanévben 3653 gyermek tanult. A középiskolások két ún. tannyelvű gimnáziumban és két szlovák tagozatos gimnáziumban, valamint három szlovák nyelvű csoporttal rendelkező, tehát valójában magyar szakközépiskolában tanulhatnak. Szlovák nyelvi képzés több ma-

gyarországi egyetemen és főiskolán is folyik. Talán megmosolyogtató, hogy e lehetőséget szlovákiai magyar fiatalok is igénybe veszik. Közülük legtöbben az 1990-es években alakult Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanulnak. Hogy miért jött létre e furcsa helyzet? Mert Szlovákiában a rendszerváltást követően a politikai vezetők elhatározták, hogy a magyar iskolákban a szlovák nyelvet és történelmet (az utóbbit valószínűleg román mintára) csak szlovák nemzetiségű pedagógusok taníthatják. Egy ideig a tanárképző egyetemekre nem is vettek fel magyar nemzetiségű hallgatókat szlovák, történelem szakra.

Érdemes megjegyezni, hogy Magyarországon 1950-ben önálló szlovák tanítóképző alakult, amelyet 1959-ben szüntettek meg, a magyar pedagógiai gimnáziumokat Szlovákiában pedig 1960-ban. Azóta sem az egyik, sem a másik államban nem nyílt önálló, független nemzetiségi felsőfokú intézmény.

Küzdelem a nemzeti tudat megtartásáért és a szlovákiai magyar iskolákért

A csehszlovákiai magyarok állampolgárságának visszaadását az 1948/245. sz. törvény szavatolta, amelyet október 25-én hagyott jóvá a parlament. Hangsúlyozni kell, hogy csak állampolgári és nem kollektív jogokat adott az állam. A szlovákiai magyarságnak kollektív jogai mindmáig nincsenek. E törvény értelmében állampolgári jogaikat az országnak azok a lakói kaphatták vissza, akik 1938. november 1-je előtt csehszlovák állampolgárok voltak, Csehszlovákia területén lakásuk volt, és más idegen államnak nem voltak polgárai. Ha ezt bizonyítani tudták, 90 napon belül hűségesküt tehetek, pontosabban tenniük kellett. Akik viszont súlyosan vétettek a csehszlovák állam ellen, azokra nem vonatkozott a törvény. Súlyos vétségnek számított az is, ha magyarként 1938 után jöttek Csehszlovákiába. Ilyenek vagy harmincezren voltak. Róluk, mármint a vétkesekről, 30 napon belül a belügyminisztériumnak jegyzéket kellett készítenie. Hogy mi lett a sorsuk, arról már az előbbieken szóltunk. Tudjuk, hogyan bontakozott ki a magyarok kulturális élete, mikor nyíltak meg a magyar iskolák, és mikor milyen lapok jelentek meg. Érdekes, hogy csak ezek után, 1952. június 17-én született meg a kormányhatározat a magyar nyelv használatának jogáról a nemzeti bizottsá-

gokban, a bíróságokon és egyéb hivatalokban. E határozat értelmében kétnyelvű feliratok készülhettek a hivatalok megnevezésére, és nemcsak a helységnevtáblák lehettek kétnyelvűek, hanem az útirányjelző táblák is. E lehetőséggel egyedül a Nagykaposi járásban éltek, a többiben hallgattak róla a járási funkcionáriusok.

Dél-Szlovákiában a helységneveket 1945-től csak szlovákul volt szabad feltüntetni aszerint, ahogyan 1918 és 1938 között írták, vagyis a magyar nevek szlovák tükörfordítását alkalmazták, például Csiliznyárad–Čiližský Nárád, Nagymegyer–Veľký Meder stb. A legtöbb községnek és városnak viszont 1948-ban az 55/48. sz. kormányrendelet alapján új nevet adtak. A lakosság zömének fogalma sem volt róla, minek alapján kapta településük az addig sohasem hallott megnevezést. Magyarul felírni nem vált kötelezővé 1952 után sem, csupán lehetőség nyílt rá. Viszont szigorúan megkövetelték, különösen 1968 után, hogy a nyomtatott szövegekben csak a hivatalos név szerepeljen. Például, ha az Érsekújvár melletti Udvardon olyan esemény történt, amely bekerülhetett a magyar lapokba, ilyen mondatokat olvashattunk: „A Nové Zámky melletti Dvory nad Žitavou-i Egységes Földműves Szövetkezetben megkezdték az aratást.” Mivel a sajtószemlékre az iskolákat miniszteri rendelet kötelezte, előfordult, hogy a magyar gyerekekkel ilyen nyakatekert mondatokat olvastattak a polgári neveléstan óráin, de ilyesfélék bekerülhettek-bekerültek a tankönyvekbe is.

Az ún. „táblatörvény”, amelyet a szlovák parlament 1994. június 7-én hagyott jóvá, egy évekig tartó huzavona eredménye volt. Annak ellenére, hogy az 1952-ben kiadott kormányrendeletnek a megengedő kitételét soha senki nem szüntette meg, a helységnevek magyar használatának joga egyszerűen elfelejtődött. Persze olyan rendeletet többször is kiadtak, hogy a nemzet nagyjairól elnevezett településeket csak szlovákul szabad leírni és kimondani, például Gabčíkovót, (Bős), Štúrovót (Párkány), Hurbanovót (Ógyalla) stb. (Tán itt érdemes megjegyezni, hogy Jozef Gabčík egyike volt azoknak az Angliában kiképzett cseh partizánoknak, mai szóval élve, kommandósoknak, akik 1942. május 27-én Prágában sikeres merényletet hajtottak végre Reinhard Heydrich, Hitler birodalmi helytartója ellen, aminek következménye az lett, hogy a németek 1800 személyt kivégeztek és Lidice községet, lakóinak zömével, könyörtelenül elpusztították. Mágis rejtély, kinek mi okon juthatott eszébe Böst Gabčíkról elnevezni.)

Az viszont, hogy a településeknek névváltoztatással adjanak nemzeti jelleget, nem eredeti szlovák találmány. 1898. február 15-én báró Bánffy

Dezső kormánya dolgozott ki először törvényjavaslatot helységnév ilyen való megváltoztatására, melynek alapján történelmi értékű szláv, német és román helyneveket változtattak magyarra. Viszont többek között a Magyar Történelmi Társulat is tiltakozott ezen hatalmi önkényeskedés ellen. Ám 1948-ban egyetlen cseh vagy szlovák történész sem emelte fel szavát az ötven esztendővel előbb megtörtént ostoba politikai intézkedés fordított irányú megisméltése ellen. El lehet képzelni a történelem, földrajz, irodalom szakos tanárok gondját (a szlovákokét is), amikor nevelő-oktató munkájuk során történelmi eseményeket kell nevükön nevezniük. Igencsak nevetséges lenne, ha például az 1683 októberében lejátszódott törökök elleni sorsfordító csatát nem párkányi, hanem štúrovói csatának, szlovákul „štúrovská bytka” néven emlegetnék, azaz tanítanák. Bár előfordulnak ilyen groteszk című témák, például „Bratislava a középkorban”.

Mindezek után joggal feltételezhető, hogy a magyar iskolák megnyitásakor a politikai hatalom nem pusztán engedékeny, hanem igen nagylelkű is volt. A magyar iskolákban minden tantárgyat anyanyelven lehetett tanítani. A szlovák nyelv tanítása csak a harmadik osztálytól vált kötelezővé, heti három órában. Ám emlékezzünk csak, az első magyar osztályok az 1948–49-es tanév folyamán nyíltak meg, tegyük hozzá, hogy csupa kis és közepes nagyságú településen – kísérletképpen. Joggal feltételezhető, a hatalom gyakorlói azt gondolták, hogy a magyar iskolák eleve életképtelenek lesznek, hiszen a gyerekek kivétel nélkül mind szlovák iskolákban tanulnak már. Vajon ki az a meggondolatlan szülő, aki tanév közben átíratja a gyereket egy más tanítási nyelvű iskolába? Másodsorban magyar pedagógusok sincsenek, se magyar tankönyvek, se egyéb felszerelés. Amikor látták, hogy tízezzrel jelentkeztek a szülők és teljes lendülettel megindult a magyar iskolák újraszervezése, észbe kaptak. Most már tudatosították, hogy Csehszlovákián kívül egyetlen európai országban sincs nemzeti és nemzetiségi kisebbségeknek tiszta anyanyelvi iskolahálózatuk. Valószínűleg arra is ráébredtek, hogy a második világháború utáni békeszerződések által hatályukat veszítették az első utáni kötelezettségek, amelyek igen sok ígéret teljesítését várták el Csehszlovákiától. Ezek után igen agyafúrt módon álltak hozzá a leépítési program kidolgozásához.

1954. április 8-án Szlovákia Kommunista Pártja (SzLKP) Elnöksége Pozsonyban nyilatkozatban ítélte el és érvénytelenítette a reszlovakizációt. Ettől kezdve új fogalom honosodott meg a politikai zsargonban, a „lenini nemzetiségi politika”, amely nyelvi egyenjogúságot hirdetett, de

ugyanakkor kimondta, hogy szükség van – pusztán gyakorlati szempontból – egy közös kommunikációs nyelvre. A Szovjetunióban ez csak az orosz lehetett, a többi szocialista államban magától értetődően az államalkotó nemzeté, Csehszlovákiában a cseheké és a szlovákoké.

1954. október 29-én az SzLKP KB elnöksége feladatul adta az iskolaügyi megbízottnak, Ernest Sýkorának, dolgozzon ki tervezetet arra, hogy azokon a településeken, ahol a lakosok keveslik a szlovák nyelv oktatására hozott intézkedéseket, vezessék be néhány tantárgy szlovák nyelvű oktatását. Szerencsére egyetlen település sem akadt, amelyikben a lakosok kevesellték volna gyerekeik szlováknyelv-oktatását, akik pedig mégis, eleve szlovák iskolába járatják őket. Ám ettől az időtől kezdve a szlovákiai magyarság szlováknyelv-tudásának gyarapítása lett a fő cél a nemzetiségi politikában, és persze feladat is.

1955. december 7-én, nyilván pártfeladatkén, az Új Szó *Mi legyen a gyerekből* címen vitacikket jelentetett meg, amely a magyar iskolákban folyó szlováknyelv-oktatás minőségéről és jelentőségéről szólt. Új lendületet vett a két háború közötti időkből átörökített propaganda: „A magyarok érdeke elsősorban, hogy gyerekeik az egész ország területén érvényesülni tudjanak. Ezért tökéletesen kell tudniuk szlovákul.”

Az SzLKP KB irodája 1959-ben *A burzsoá nacionalizmus megnyilvánulása Szlovákiában* című témával foglalkozott. Megállapították, hogy ez az ártalmas jelenség a Hlinka Néppártja, a Nyilaspárt és a Magyar Élet Pártja egykori tagjai által létezik. Dél-Szlovákiáról pedig szó szerint ezt mondták: „Az 1945–1948-as években számos exportált ludák került a déli határvidékre – jóllehet lehetetlenné vált kártevő tevékenységük kifejtése – a magyar dolgozók becsmérlésére és lebecsülésére törekcszenek. Ez leggyakrabban abban nyilvánul meg, hogy a magyar dolgozóktól azt követelik, hogy velük szlovákul beszéljenek. Más részről egyes magyar nemzetiségű egyének a nemzeti egyenjogúságot helytelenül értelmezik és azt követelik, hogy a velük való mindennemű kapcsolatban kizárólag magyar nyelvet használjanak és nem akarnak szlovákul tanulni attól aggodva, hogy elszlovákosítják őket.” Tehát a mérleg mindkét serpenyőjét egyforma súllyal igyekeztek megterhelni, mégis hagyták kibújni a szöveget a zsákból. A „magyar dolgozók” igenis jól tudták, kiket plántáltak közéjük, hogy azelőtt kik voltak a községi komisszárok, az üzletek, trafikok, kisüzemek „szprávcái”, azaz gondnokai, a későbbi párttitkárok, a járási és városi nemzeti bizottságok elnökei, titkárai, kultúrház-igazgatók, rendőrök, fináncok, sőt szlovák tanítók és tanárok is; akik mint a Tiso-éra buzgó kiszolgálói odahaza kellemetlenné váltak, „antifasiszta” har-

cosokká minősítve jutalomként kaptak feladatokat a délvidéki magyarok között. A pártközpont irodájában pedig valaki írásban rögzítette (igaz, titkosított anyagban), hogy ezeknek az embereknek igen nagy hányada sohasem volt kommunista ellenálló, annál inkább volt „fudák” (vagyis a nácikkal, nyilasokkal egy kategóriába tartozó). Persze hogy az ilyen emberek „becsmérelték és lebecsülték a magyarokat”, hiszen ez volt az élet-elemük. A hatalom új birtokosai pedig ahelyett, hogy felelősségre vonták volna, missziós feladattal a magyarok közé küldték őket.

A Megbízottak Hivatala (valójában kormányzóhivatal) 1959/37. számú rendeletében, amelyet 1959. február 2-án adott ki, megbízta a nemzetiségi osztályt (akkor már ilyen is volt), hogy mérje fel a magyar iskolák tanulóinak szlováknyelv-tudását, a tanítók számára pedig szervezzen szlováknyelv-tanfolyamokat. Valószínűleg a felmérés eredménye ösztönözhetette Vasil Biľakot arra – aki 1959-ben lett az iskolaügyi megbízott –, hogy a jobb eredmény elérésének érdekében határozott lépéseket tegyen. Első teendői közé tartozott, hogy elővette a fiókból a Sýkora által kidolgozott tervezetet, s elhatározta, a lakosság megnyerésére, mármint arra, hogy a magyar szülők maguk kérjék egyes tantárgyak szlovák nyelven való tanítását a magyar iskolákban, a Csevadokot fogja felhasználni, ezért magához hívatta Lőrincz Gyulát, a szervezet központi bizottságának elnökét, és Pathó Károly vezetőtitkárt. Pathó Károly így emlékszik vissza a találkozóra: „Biľak barátságosan fogadott bennünket és minden kertelés nélkül ismertette velünk a javaslatot. Azt is közölte, hogy a tervezet nem új, pár évvel ezelőtt Ernest Sýkora dolgozta ki, de ő teljes mértékben egyetért vele. Számomra nem volt meglepő a dolog, nagyjából ismertem, és már a találkozót megelőzően vitatkoztunk is róla a Csevadok-központban. Ismertem Lőrincz Gyulta nézeteit is, aki a jugoszláviai koncepciót tartotta számunkra, mármint szlovákiai magyarok számára elfogadhatónak. Úgy mondta, Jugoszlávia vegyesen lakott területein a magyar gyerekek együtt tanulnak a szerb, a horvát vagy a szlovén gyerekekkel, és a tanulók kölcsönösen megtanulják egymás nyelvét. Ennek érdekében némelyik tantárgyat szerbül, horvátul vagy szlovénül tanulják, másokat magyarul a szláv anyanyelvű gyerekek is. Tehát az lenne a helyes, ha Dél-Szlovákiában ilyen iskolák lennének, amelyekben a szlovák gyerekek magyarul, a magyar gyerekek szlovákul tanulnának a vegyes osztályokban, természetesen az anyanyelvükön való tanulás mellett. Én a Csevadokban a szlovákiai magyarság kulturális munkáját szerveztem, s annak ellenére, hogy a magyar iskolák megnyitásáért szívvel-lélekkel küzdöttem, a tanítók toborzásából és gyorsított felkészítéséből is, mint szer-

vező, kivettem a részem, behatóbban nem foglalkoztam az oktatáspolitikával. Azt azonban tudtam, Lőrincz Gyula elgondolása nemcsak naivság, hanem veszélyes is számunkra. Egyedül Szabó Rezsővel értettünk egyet ebben, míg a többi élvonalbeli tisztségviselő az elnök mellé sorakozott fel. Hogy miért, árulkodhat róla az a tény is, hogy a mi gyerekeink magyar iskolába jártak, míg az övéik szlovákba. Hiába tette nekik szóvá nemegyszer a Csemadok tagsága a helytelen példamutatást. Ma már látjuk, hogy annak rendje-módja szerint e magyar tisztségviselők gyerekei családotul el is szlovákosodtak. De hát az az ő dolguk volt. Az viszont, hogy erre ösztönözzenek másokat is, már nem volt pusztán magánügy. Ezért gyakran heves vitáink voltak.

Lőrincz Gyula nem az az ember volt, akit nézeteiben könnyű lett volna befolyásolni, ám akkor, amikor Biľakkal tárgyaltunk, inkább tréfálkozással próbálta elütni a dolgot. Én viszont vitatkoztam a megbízottal. Megkérdeztem tőle, szerinte mennyivel fog jobban fejlődni a szocialista állam, ha a magyar gyerekek anyanyelvük helyett szlovákul fognak tanulni, még ha nem is mindent, csak egyes tantárgyakat. Hozzátettem – egyébként is a szocialista országok rövid időn belül integrálódnak, hiszen minden törekvés erre irányul, s ezen európai közösségben minden tagállam népeinek nyelve egyenrangúvá válik. Vagy tán nem erről szól a lenini nemzetiségi politika? Biľak erre elkomolyodott, és azt mondta: »Ez mind igaz, csak hogy mire megvalósul az integráció, Dél-Szlovákiának a Dunáig, vagyis az ország határáig, szlovák jellege kell hogy legyen. tán nem ismeritek a szlovák koncepciót?«

Pathó Károly nem tudhatta, mint ahogy valószínűleg Biľak se, hogy ezt a nemzeti programot Alois Kolísek akadémikus fogalmazta meg 1929-ben, amikor ők mindössze nyolc-tíz évesek voltak.

Ettől az időtől kezdve mindmáig a járási tanfelügyelőségek fő feladata lett a szlováknyelv-oktatás színvonalának ellenőrzése. A csapatos iskolalátogatások – amikor tíz-egynéhány szakember lepte meg egyszerre az iskolát, nemcsak tanfelügyelők, hanem gazdasági ellenőrök is, s amit „komplex ellenőrzés”-nek neveztek – a nyolcvanas években már a zaklatás formáját öltötték. Nem egy esetben előfordult, hogy két-három hetes „iskolamegszállás” után egy-egy túlhajszott igazgató szívinfarktust vagy halállal végződő agyvérzést kapott. Egyikük a muzslai igazgató volt, aki az iskolából hazafelé tartva az utcán esett össze. A „komplex ellenőrzések” alól a szlovák iskolák sem voltak kivételek.

1959-ből való az a rendelet is, amely előírta a szlovák nyelvű társalgás, azaz a „konverzáció” beépítését a magyar iskolák tanmenetébe. Azt is ki-

mondták, hogy e tantárgy oktatását olyan pedagógusokra kell bízni, akik jól bírják a szlovák nyelvet. Ez a kitétel arról is tanúskodik, hogy a szlovák nyelv és irodalom szakosok tudásával sem volt megelégedve a központi vezetés, annak ellenére, hogy e pedagógusok szakképesítésüket szlovák főiskolákon szerezték meg.

Elrendelték a magyar és a szlovák gyerekek közös táboroztatását is, amely később bevett szokássá vált.

A nemzetiségi iskolák elszlovákosításában az ukránoknál sikerült áttörést elérni. Az 1962/199. számú közlemény hírül adja, hogy 17 ukrán iskolában a „szülők kérésére” a természettudományi tantárgyakat szlovákul fogják tanítani.

Ugyanakkor a magyar felnőtt lakosság körében önkéntes szlovák nyelv-tanfolyamok szervezésével próbálkoztak. Mert – mondván – fontosnak tartják a magyarok érvényesülését a népgazdaság minden területén. Szorgalmazták, hogy e tanfolyamokat mindenekelőtt a Csemadok szervezze. Azt is megjegyezték, hogy mintegy 500 magyar tanító a pedagógiai iskolát levelezői tagozaton, szlovákiai magyar szóhasználattal „távúton” végezte el, ezért a szlováknyelv-tudásuk hiányos. Vajon csak a szlovák-tudásuk volt az? Ekkoriban kezdték kifogásolni, hogy a magyar lakosság nem a csehszlovák rádiót hallgatja, hanem zömében a Kossuth rádió adásait. Pedig mi mindent megtesz a szlovák állam a magyarságért. Fel is sorolták, mégpedig tételesen:

1. A csehszlovák rádió naponta négyszer sugároz híreket magyar nyelven.

2. Két önálló színházuk van a magyaroknak: a Magyar Területi Színház Komáromban és a Faluszínház Rozsnyón.

3. 892 magyar népművészeti együttese,

605 magyar színházi együttese,

14 bábjátászó csoportja,

37 esztrádcsoportja,

40 zeneegyüttese,

50 énekkara,

150 tánckara van a magyarságnak.

Csupán azt nem tették hozzá, hogy ezek valamennyien falusi, kisvárosi műkedvelő csoportok, amelyek a Csemadok alapszervezeteiben tevékenykednek, tehát korántsem „népművészeti és színházi együttesek”.

4. A népkönyvtárakról megállapítják, hogy 1945-ben majdnem teljes mértékben tönkrementek. Azokat a könyveket, amelyek megmaradtak, po-

litikai okok miatt kellett kiselejtezni. Jobb lehetőség híján könyveket a Magyar Népköztársaságból kellett behozni. Ez a kijelentés is enyhén szólva csúsztatás. Ugyanis a Csemadok titkárságának képviselői 1950 májusában a komáromi Duna-hídon a magyar Művelődésügyi Minisztérium ajándéka-ként több tízezer kötetes könyvadományt vehettek át. (Később a pozsonyi kikötőbe hajón érkezett ez az ajándékcsomag. Így 1956-ra a magyar nép-könyvtárak könyvvállománya 417 075 kötetet tett ki, és szépen gyarapodtak az iskolai könyvtárak is, amelyeket a nyolcvanas években a budapesti Országos Széchényi Könyvtár Nemzetiségi Osztályának igazgatója, Vekerdi József lepett meg időnként könyvcsomagokkal. Cserébe csak annyit kért az igazgatóktól, igazolják vissza, megkapták-e a küldeményt, és hozzátette, örömmel venné, ha az iskolájukban és településükön megjelenő magyar nyelvű kiadványokat, beleértve az értesítőket, levelezőlapokat is, eljuttatnák az osztályára. Persze hogy eljuttatták.)

5. Megjegyzik, hogy 1957-től a külföldről behozott filmeket magyarul is feliratozzák, viszont a Csehszlovákiában készült filmeket nem látták el magyar feliratokkal.

6. 1957-ben 128 irodalmi művet adtak ki magyarul, részben „magyar irodalmi terméket”. 1958-ban viszont több könyvet be kellett vonni, mert „tartalmukkal sértették a szlovák dolgozókat”.

7. 1959-ben a Szlovákiában kiadott magyar lapok a következő példányszámban jelentek meg:

Új Szó (napilap)	50 000
Új Ifjúság (hetilap)	10 000
Pártélet (a kommunista párt lapja)	5 000
Pionírok Lapja (heti gyermeklap)	10 000
Kis Építő (heti gyermeklap)	20 000
Dolgozó Nő (hetilap)	22 000
Szabad Földműves (hetilap)	15 000
A Hét (kulturális hetilap)	15 000

Ez valóban nagy anyagi ráfordítást igényelt az állam részéről, de egyúttal azt is jelentette, hogy igény van rá a magyarok között. Másrészt viszont nemcsak a magyarokkal volt ennyire nagylelkű az állam. A szlovák lapkinálat a lakosság arányát tekintve jóval gazdagabb volt, mint a magyar.

1965-ben került sor az iskolák első körzetesítésére. Ez év októberének 27-én az Oktatási és Művelődési Megbízotti Hivatal elrendelte az egy- és kétosztályos alapiskolák egy részének a legközelebbi „teljes szervezettségű” iskolához való csatolását. Ezáltal nemcsak iskolájától, hanem

a kulturális élet szervezőjétől, a tanítótól is megfosztották a kistelepüléseket. Hozzá kell tenni, hogy az akkori és a későbbi körzetesítések alkalomával előbb a magyar iskolákat szüntették meg a településeken, s két-három évvel később a szlovákokat. Hogy a hat-hét éves gyerekeik utaztatását elodázzák, a szülők sokan a megmaradt szlovák iskolába járatták őket.

1968-at Prágai Tavaszként tartja számon a legújabb kori történelem. Ám a szlovákiai magyarok számára ez év tavaszán szabadult el másodszer a pokol. Szinte érthetetlen, miért. Lehangelő, sőt elkésérítő, hogy a magyargyűlölet szításában fiatal katolikus papok is kivették részüket. Kezdődött azzal, hogy a CSKP 1968 januárjában a kisebbségi jogok szabályozásáról hozott határozatot, amely mind a magyarok, mind a szlovákok részéről élénk vitát, helyenként inkább értelmetlen civakodást váltott ki. A társadalom problémái ekkorra annyira összetettekké váltak és annyira felgyülemlettek, hogy a megoldásukra az Alexander Dubček vezette reform-kommunisták csoportja által kidolgozott „Akciós program” kevésnek és gyengének bizonyult. A fiatalság pedig forrongott és illúziókban ringatta magát. Egy új Svájcra és tátrai „alveg”-ről (ekkor volt újdonság a japán egyvágányú vasút) szövögettek álmokat. A közép- és az idősebb korosztály pedig ismét „zadunajozott”. A magyar pedagógusok érzelve a veszélyt, július közepén egy Párkányban szervezett nagygyűlésen felvették a magyar pedagógusok szövetsége megalakításának gondolatát. A Varsói Szerződés tagállamainak hadseregei augusztus 20-ról 21-re virradó éjszakán megszállták az országot. Egy évre rá pedig megkezdődtek a politikai tisztogatások. Különösen azok az értelmiségiek – közöttük pedagógusok is – estek áldozatául, akik kommunista párttagként a rendszer hibáinak feltárására törekedtek. Magyarok részéről elég volt, ha a nemzetiségi problémák megoldását szorgalmazták. Akiket töröltek a párttagok névsorából, helyükön maradhattak, akiket viszont kizártak a pártból, azokat a munkahelyükről is elbocsátották, pontosabban, nem taníthattak.

Bármilyen meglepő, az ún. konszolidáció évei alatt, a hetvenes évek elején a magyarok kulturális életében gyors felfelé ívelés indult meg, amely országos rendezvényekben csúcsondott ki, ezrek, sőt tízezrek részvételével, mint például Zselízen és Gombaszögön. A pedagógusok iskoláik tanulóit nemcsak a gyermekfesztiválokra vitték el, hanem a felnőttek rendezvényeire is.

1977-ben egy belügyminiszteri rendelet lehetővé tette, hogy azok a nemzetiségi polgárok, akiknek a nevét 1959. október 1-je előtt jegyezték be az anyakönyvbe, kérhetik, hogy az anyakönyvi kivonaton személyne-

vüket anyanyelvükön tüntessék fel. Tehát addig ilyesmi szóba sem jöhetett, sőt később sem, egészen az 1990-es évek elejéig, amikor parlamenti döntés tette ismét lehetővé. Az első lehetőséggel nagyon kevesen éltek, a másodikkal sem mindenki. Ki tudja, miért, legtöbbször talán kényelemből, hiszen aki ezt kérte, az összes igazolványát és útlevelét is ki kellett cseréltetnie, ami nemcsak napokig tartó hivatalok előtti sorban állással, hanem anyagi kiadásokkal is járt. A kétnyelvű bizonyítványokon viszont évtizedeken át magyarul is fel lehetett tüntetni a tanulók keresztnévét, ha a szülők ezt igényelték, még akkor is, ha az anyakönyvi kivonaton csak szlovákul szerepelt.

1977-ben készült el a tervezet a Nyitrai Pedagógiai Főiskola magyar tagozatának fokozatos leépítésére és a magyar nyelvű iskolahálózat felszámolására is. Ez utóbbi nem volt újdonság, hiszen az 1963-ban kibocsátott tantervek meghatározták, hogy a szakközépiskolákban mely tantárgyakat kell szlovák nyelven oktatni, aminek következménye az lett, hogy az addig magyar nyelven oktató szakközépiskolák némelyikét anyanyelvet is oktató iskolákká alakították át, végül pedig teljesen szlovákká. Többek között ez a tény váltotta ki azt, hogy 1978 áprilisában Duray Miklós vezetésével illegálisan megalakuljon a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága, amely rendszeresen tájékoztatta a pedagógusokat és szülőket „a csehszlovákiai magyar oktatásügy helyzetéről és az annak felszámolására irányuló szlovák elképzelésekről”. E bizottság később felvette a kapcsolatot a Charta 77 cseh polgárjogi mozgalommal, Duray Miklóst pedig 1979 júliusában letartóztatták – először.

A magyar iskolák felszámolására vonatkozó elképzelésekből végül is alaposan átgondolt tervezet lett, melynek kidolgozásával az oktatásügyi minisztérium egyik magyar munkatársát bízta meg Marta Vlačihová miniszterhelyettes. Egy másik magyar alkalmazott pedig tájékoztatta erről a Csemadok országos vezetését, illetve az elnököt, Sidó Zoltánt és néhány elnökségi tagot.

A szóban forgó bizottság (csupa fiatal értelmiségi és főiskolás) 1983 szeptemberében megszervezte a Szlovákiai Magyar Iskolák Védelmi Csoportját, mely borítékokba zárt felhívások ezreit küldte szét az országban.

A tervezetet mint törvényjavaslatot a szlovák kormány 1983. november 25-én hagyta jóvá. Ennek lényege az volt, hogy az addig anyanyelven oktató iskolákban ötödik osztálytól felfelé a tantárgyak felét szlovákul fogják tanítani. A törvényjavaslat mégsem vált törvénné, mert nem hagyta jóvá a parlament. Ennek három oka volt. Az egyik, s tán legnyomósabb, hogy Durayék felhívására tízezzrel mentek a tiltakozó levelek

a kommunista párt központi irodájába, a csehszlovák és szlovák parlamentbe, valamint a kormányokhoz. Sidó Zoltán Csemadok-elnök a pártközpon-
tban kieszközölte, hogy a tervezetet vitassák meg a Csemadok Közpon-
ti Bizottságának pártcsoportjával, amire 1984. március 9-én került sor Po-
zsonyban, a párt székházában. Mintegy negyven Csemadok-tisztségviselő
jött össze (nem mindegyik meghívott), akik közül tizenegyen szólaltak föl,
s mindannyian tiltakoztak a tervezet megvalósítása ellen. A kommunista
párt központi bizottságát és a szlovák kormányt Ludovít Pezlár ideológiai
titkár, Juraj Buša oktatásügyi miniszter, helyettese, Marta Vlačihová,
Miroslav Válek (költő), a kulturális ügyek minisztere, Nagy Kázmér, a fris-
sen kinevezett magyar nemzetiségű munka- és szociális ügyek minisztere,
s természetesen más magas rangú pártfunkcionáriusok és hivatalnokok
képviselték. Valamennyien a tervezet mellett érveltek, bizonygatva, hogy az
mennyire hasznára válik a magyaroknak. Az ott lévő magyarok viszont jól
tudták, mennyire váltak hasznára a magyarországi szlovákoknak, a jugoszlá-
viai magyaroknak és más országok nemzeti kisebbségeinek a hasonló isko-
latípusok, mint amelyeneket Szlovákiában terveztek létrehozni, ezért hajt-
hatatlanok voltak.

Meg kell jegyezni, hogy miután 1968-ban Csehszlovákia szövetségi ál-
lammá alakult, Szlovákiának külön nemzetgyűlése és a megbízottak tes-
tülete helyett saját kormánya lett, melyben az egyetlen magyar miniszter
a munkaügyi tárcát kapta és az oktatásügyi, valamint a kulturális minisz-
tereknek lehetett egy-egy magyar helyettesük, akiket általában a gazdasá-
gi ügyek intézésével bíztak meg, tehát oktatáspolitikai szempontból lát-
szatszerepet kaptak.

A harmadik ok, amely a tervezet szentesítését megghiúsította,
Lubomír Štrougal szövetségi miniszterelnök 1984 március elején tett hi-
vatalos látogatása volt Magyarországon, mely alkalomból találkozott Ká-
dár Jánossal, az Elnöki Tanács tagjával, aki nemtetszését közölte vele a ké-
szülő törvényről. A miniszterelnök március 9-én érkezett haza Prágába,
tehát ugyanazon a napon, amelyen a Csemadok képviselőivel tárgyaltak
a szlovák politikusok. Március 19-én a szlovák kormány rendkívüli ülés-
sén visszavonták a törvényjavaslatot, ami viszont nem jelentette azt,
hogy végképp el is vetették. Az 1990-es évek elején újból elővették és
most már „Alternatív szlováknyelv-oktatás” címen próbálták meg rákény-
szeríteni a magyarokra. Hogy demokratikus jellege legyen a dolognak, ja-
vaslatként hozakodtak vele elő, mondván, „meg kell beszélni a szülőkkel,
ők kérjék, hogy némely tantárgyat szlovákul tanuljanak gyermekeik”.
Eva Slavkovská, Vladimír Mečiar harmadik kormányának oktatásügyi mi-

nisztere nem áttalotta kinyilatkoztatni, hogy ők nem tesznek mást, mint amire a nyugat-európai emberjogi törvények kötelezik őket, vagyis lehetővé kívánják tenni a nemzetiségeknek, hogy megtanulják az állam hivatalos nyelvét. Ez már több az agyafúrt taktikánál, ez már politikai cinizmus, aminek szellemében a magyarnak nevezett, csupán anyanyelvet oktató iskolákat, amelyeket kötelezően kívántak bevezetni, alternatívaként jelölték meg. Elsőként 1993 első hónapjaiban a Szlovákiai Magyar Anyanyelvi Társaság és a Szlovákiai Magyar Írók Társasága tiltakozott ellene. Ezután veszik kezdetüket az évekig tartó csendes utcai tüntetések és tiltakozó regionális nagygyűlések. Megszervezésükben kiemelt szerepe volt a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségének.

1994. szeptember 10-én az SZMPSZ Országos Választmánya nyílt levélben fordult az oktatásügyi miniszterhez, figyelmeztetve őt, ha erőszakosan bevezetik a „kétnyelvű” oktatást, polgári engedetlenséget szervez.

A szlovák pedagógusok egyik szakmai szervezete, az Učiteľské fórum Slovenska (Szlovákiai Pedagógusok Fóruma) példamutatóan támogatta a magyar partnerszervezetet, és általában a szlovákiai magyarok jogos küzdelmét iskoláik megmaradásnak érdekében. Képviselőik ott voltak minden ilyen jellegű rendezvényen és a politikusokkal folytatott tárgyalásokon is.

A szlovákiai magyar művelődés- és oktatásügy megmentése érdekében az SZMPSZ Országos Választmányának és a Csemadok országos vezetőségének a felhívására 1995. április 22-én mintegy hétezer ember gyűlt össze a komáromi sportcsarnokban, illetve előtte, mert az egybegyűlteknél csupán a kétharmada fért be a zsúfolásig megtelet épületbe. Pozsonytól Királyhelmecig Dél-Szlovákiának minden magyarok lakta járása képviseltette magát. Ott voltak az Učiteľské fórum Slovenska és a Szlovák Helsinki Polgári Társulás (szlovák nemzetiségű) vezetői is, akik felszólalásaikban határozottan kiálltak a magyarok jogainak védelmében.

Az SZMPSZ Országos Választmányának Elnöksége az összes szlovákiai politikai párt vezetőit, beleértve a kormányon lévő pártokat is, az oktatásügyi miniszter asszonyt, Eva Slavkovskát, Michal Kováč köztársasági elnököt, személyesen kereste föl, hogy a szlovák kormány, illetve a parlament tekintszen el a magyar iskolák leépítésére irányuló program törvényesítéséről. Mivel a kormány hajthatatlannak látszott, levélben tájékoztatták a külföldi nagyköveteket és az emberjogi szervezetek vezetőit a szlovákiai magyarok kultúrája és oktatásügye ellen készül merényletről.

A kormány diszkriminatív oktatási politikája és a magyar iskolaigazgatók sorozatos leváltása (a leváltásokról még a későbbiekben szólunk)

ellen a magyar pedagógusszövetség 1996. szeptember 4-ének délutánjára (e nap délelőttjén volt minden iskolában a tanévnyitó) néma felvonulást szervezett a magyar iskolák épületei előtt. Szeptember 5-én, az első tanítási napon pedig a szülők (sajnos nem minden magyar iskolában) a polgári engedetlenségnek azt a formáját választották, hogy gyermekeiket nem küldték iskolába. A sorozatos tiltakozásokra az európai államok is kénytelenek voltak figyelni. Max von der Stoel, az EBESZ főbiztosa 1996-ban öt alkalommal tárgyalt a Szlovákiában akkreditált nagykövetekkel, s mind az öt látogatása alkalmával tárgyalt az SZMPSZ vezetőivel is.

Ilyen politikai visszhang után érthető, hogy a kormány nem merte a parlament elé terjeszteni a javaslatot. Ami viszont nem jelenti azt, hogy egyes szlovák politikai körök belenyugodnának a teljes mértékben anyanyelven oktató szlovákiai magyar iskolák létezésébe. Minden jel arra mutat, hogy ezután gazdasági szempontból készítik elő a leépítő koncepciót. A magyar iskoláknak az állandó korszerűsítéssel, a pedagógusok szakmai tudásának gyarapításával folyvást emelniük kell nevelő-oktató munkájuk színvonalát, hogy mindenekelőtt a szülők bizalmát élvezzék. Ugyanakkor a szlovákiai magyarság megmaradásáért, amelynek egyik alapfeltétele iskoláik megtartása és fejlődése, sokat tehet a magyar állam is. Egyik biztató jele ennek a 2001. június 19-én, a magyar parlament által elfogadott LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról, amelyet státustörvényként szokás emlegetni.

A szocialista állam politikai-ideológiai mechanizmusa

A II. világháború utolsó napjaiban a szlovák állam politikai vezetői abban a reményben, hogy legalább az életüket megmenthetik, elmenekültek az országból. Akkor még senki sem sejtette, hogy a szövetségesek elhatározták, a háborús bűnösök felett bíróságok fognak ítélezni. A szovjet csapatok átvonulása után véres leszámolás következett Szlovákiában. A politikai pártok vezetői mindnyájan maguknak akarták megkaparintani a hatalmat, nem tudva, hogy a nagyhatalmak tárgyalóasztalainál e kérdés régen eldőlt már. A vidéki csetepatékban a kis pártvezérek egymást gyilkolták, olykor löfegyver helyett kocsmai verekedők módján, késsel támadtak egymásnak. De működésbe léptek a nem éppen elfogulatlan bí-

róságok is. 1947 februárjában Ivan Štefánik igazságügyi megbízott arról tájékoztatta a Szlovák Nemzeti Tanácsot, hogy 1947. január 31-ig 5967 személyt ítélték el, ezek közül 1609 szlovák, 559 német, 3722 magyar és 77 más nemzetiségű volt. Sokatmondó számok.

Még nem hozták nyilvánosságra, miként alakul majd az ország politikai irányvonala, amikor Ondrej Pavlík, az iskolaügyi megbízott helyettese 1947 márciusában könyvet jelentetett meg a szovjet pedagógia és oktatásügy fejlődéséről, amelyben a szociális fejlődés legnagyobb ellenségének a vallást tüntette fel. Így hát kimondja: „Az iskola nem lehet közömbös a vallással szemben. Az iskolának elsőrendű feladata kell legyen a nem hívő fiatalok nevelése.” Elsőként írja le azt a sokat sejtető, egyetlen mondatba tömörített elgondolást, amely 1948 elejétől 1989 végéig programként fejtette ki hatását: „A vallásellenes propaganda terjesztése az iskola feladata, nemcsak az iskolában, hanem annak környezetében, beleértve a családokat is.” A magyar elemi és polgári iskolákban erről 1953-ig vajmi keveset tudtak. Ugyanis ekkor vezették be az egységes iskolarendszert, amelyben a nyolcosztályos középiskola (valójában alapiskola) elvégzését kötelezővé tették. Ezzel egy időben érkezett el hozzánk a hír is, hogy a háború miatt évvésztés gyerekek egyéves tanfolyam elvégzésével pótolhatják a kiesett éveiket. A szülőkkel pedig aláírtak egy nyilatkozatot, miszerint – ennek fejében – lemondanak gyermekük hitoktatásáról. Persze a tanfolyamból semmi sem lett, az érintett gyerekek hitoktatása viszont megszűnt.

Az 1950-es évek elejétől kezdve, ha nem is pontosan így, de valamilyen módon országszerte megindult az iskolákban a tervszerű ateista propaganda és nevelés. Különösen nagy súlyt fektettek rá a pedagógiai gimnáziumokban. A tanároknak kötelességük volt személyesen ellenőrizni, hogy a diákok közül kik járnak templomba, s akikről megállapították, velük a Csehszlovák Ifjúsági Szövetség alapszervezetének vezetőse külön elbeszélgetett.

Ehhez hozzátartozik, hogy az 1948 februárjában történt rendszerváltás után egyetlen párt akarátának, azaz hatalmának érvényesítése révén megkezdődött a pártállam gazdasági, politikai és ideológiai rendszerének tervszerű kiépítése. E terv részeként alakult meg 1949. április 23-24-én Prágában a Csehszlovák Ifjúsági Szövetség (CSISZ), amelynek Pozsonyban létrejött a Szlovákiai Központi Bizottsága, s ebbe három magyar fiatal is beválasztottak. Az ifjúsági szövetségnek, mint minden más alapszervezetnek, alsóbb szintű bizottságai (kerületi, járási) plénumai s ezeknek elnökségei alakultak, s a kommunista párt vezetésével minden

tömegszervezet a Nemzeti Frontba tömörült. (Mellesleg a Csemadokot 1972 áprilisában kizárták belőle, s csak 1987. január 1-jével vették vissza. Nem mintha sokat számított volna, hiszen Lőrincz Gyula, majd Sidó Zoltán a Csemadok országos elnökeként voltak csehszlovák parlamenti képviselők Prágában, s mint láttuk, a hatalom képviselői a Csemadok vezetőivel tárgyalásba bocsátkoztak a magyar iskolák sorsát érintő tervezetről. Igaz, nem magával a központi bizottsággal, hanem csak a pártcsoporthoz tartozó tagjaival!)

Visszatérve az ifjúsági szövetséghez, meg kell jegyeznünk, hogy a fiatalok kommunista nevelése nem a serdülőkorban kezdődött el, hanem a kisiskolásokkal. Már a CSISZ alakuló kongresszusán, 1949 tavaszán, az ifjúsági szövetség részeként létrehozták a pionír (úttörő) szervezetet, amelyet korcsoportok szerint tagoltak: 6-tól 9 éves korig szikráknak (Magyarországon kisdobosok) nevezték őket, a 8–11 éves korúak voltak az ifjabb pionírok és 11-től 15 évesekig az idősebb pionírok. Ritka kivételnek számított a gyerekek között az, aki nem volt tagja a szervezetnek (például a Jehova tanúinak gyermekei vagy a bűncselekményt elkövetett gyerekek). Így aztán a pionírok száma Szlovákiában 1979-re (ekkor volt 30 éves a „mozgalom”) a következőképpen alakult: szikra 105 424; ifjabb pionír 237 142 és idősebb pionír 222 187. Tehát több mint félmillió gyerek, megközelítőleg az alapiskolás tanulók összlétszáma. (Ekkor az általános iskola kilencosztályos volt.) A pionírvezetők a CSISZ tagok (csak 18 éven felüliek) és főleg a pedagógusok közül kerültek ki, akiknek a száma az említett évben 64 199 volt. Minden iskolában, amelyben a pionírok száma meghaladta a 300-at, függetlenül a pedagógus töltötte be a csapatvezetői állást, s minden további 300 gyerekre kellett jusson egy fizetett állású csapatvezető. A csapatot, általában osztályonként, rajokra, a rajokat pedig órsőkre tagolták. Minden csapatban aktív szakköri munka folyt. Az 1960-as évektől kezdve a pedagógiai főiskolákon önálló tanszékek működtek a leendő pionírvezetők szakmai (pedagógiai) felkészítésére. A városokban pedig megnyíltak a pionírházak (a mai szabadidőközpontok). Az iskolákban különös gondot fordítottak a szikra- és a pionír-avatásra, melynek minden évben valamilyen politikai évfordulóhoz, államünnephez kellett kötődnie. A gyerekek tagsági igazolványt kaptak és jelvényt, amely nyitott könyvet és lángot ábrázolt. A háromszögletű vörös nyakkendő tanítóik, csapatvezetőjük, az iskola igazgatója és az avatásra meghívott vendégek kötötték nyakukba.

A pionírszervezeten kívül szabadidejükben a gyerekek más tömegszervezetekben is tevékenykedhettek, így például a testnevelési egyesü-

letben, amelynek külön tornaszakosztályai voltak gyerekek számára, szinte valamennyi sportágban, és a „Zvázarm”-nak, a hadsereggel együttműködő Honvédelmi Szövetségnek (Magyarországon: Magyar Honvédelmi Szövetség – MHSZ) ugyancsak létezett ifjúsági tagozata.

1955-ben mint munkás-testnevelő hagyományt felújították (inkább megszervezték) az I. Csehszlovák Spartakiádot. Ettől kezdve e gigantikus tömegtorna-bemutatókra öt évenként került sor. Voltak helyi, járási, kerületi és végül országos bemutatók. A leglátványosabbra, amelyet később a televízió is közvetített, Prágában, a Strahov stadionban került sor, és kilenc napon át tartott. A reggeltől estig hömpölygő tornamutatványon 1955-ben 567 506-an léptek fel, közel kétfélmillió néző előtt. 1960-ban a tornaszok száma a prágai szereplésen megközelítette a 850 ezret, ám a felkészülésben 1 millió 150 ezren vettek részt, 1965-ben pedig már az 1 millió 350 ezret is meghaladta a számuk. A látványos tömegrendezvények közé tartozott a stafétafutás is, amelyet az ún. békeünnepélyek alkalmával rendeztek.

Mi sem természetesebb, mint az, hogy ezen rendezvények előkészítésében és lebonyolításában a pedagógusok részvétele kötelező volt. Csak azok maradhattak ki belőle, akik egészségi állapotuk miatt nem voltak igénybe vehetők. Még közvetlenül a nyugdíjba vonulás előtt álló idős tanítónőknek is be kellett gyakorolniuk a mintegy húszperces előírt mutatványt a tanulóikkal, sőt a szabványos tornafelszerelésben velük együtt szerepelniük is kellett.

Annak ellenére, hogy sem törvény, sem miniszteri rendelet nem írta elő a pedagógusoknak az iskolán kívüli társadalmi munkát, mint például az első Csehszlovák Köztársaságban, a tanfelügyelőségek szigorúan megkövetelték, hogy minden általános iskolai tanító, tanár valamelyik tömegszervezetben tevékenykedjen. Persze hogy legtöbbször az ifjúsági szervezetet választották. A középiskolai tanárokkal szemben már nem volt ennyire szigorú a tanügyi hatóság. Sajnos sok középiskolában, főleg a gimnáziumban az oktató-nevelő munkát sem vették annyira komolyan a tanárok, mint az alapkiskolákban. Talán itt is kereshetnénk az okát annak, miért került ki évtizedeken át oly kevés egyetemi hallgató a magyar fiatalok közül. Ennek reális elemzése még várat magára.

Az ideológiai neveléshez hozzátartozott a tömegfelvonulásokon való tömeges részvétel is. A gyárak, üzemek, mezőgazdasági szövetkezetek dolgozóinak zászlókkal, transzparenszekkel kellett elvonulniuk a járási székhelyek főterén felállított tribünök előtt. A menetek élét az iskolák tanulói képezték, akik pionír-, illetve SZISZ-egyenruhában vonultak, ke-

zükben tarka lengetőkkel, fehér papírból kivágott „békegalambokkal”, miközben jelszavakat skandáltak. Például ilyeneket: „Éljen május elseje, a dolgozók ünnepe!, Éljen a béke!, Békét akarunk!, Sztálin, Gottwald, Rákosi, ők a béke őrei, hurrá!” stb. Az ötvenes évek elején honosodott meg politikai zsargonként a „békeharc” fogalom mint az imperializmus elleni folytonos küzdelem jelszava. Ennek jegyében kellett szervezni a május elsejei és általában az iskolai műsorokat is. Az ötvenes évek műsorszámai között közkedveltek voltak a csasztuskák, amelyek a szocializmus és a világbéke ellenségeit figurázták ki.

Például ilyenek:

*„Harry Truman egyik éjjel sikoltva felébredt,
azon nyomban becsöngetett három hadsegédet.
Sírva panaszkolt nekik, szörnyű volt az álma,
azt álmodta, béke honol az egész világba.”*

vagy:

*„Sokat szivarozik Churchill, képe, mint a bulldog,
háborúra ha uszíthat, szőrös szíve boldog.”*

Nem maradhattak ki a műsorokból az amerikai és az afrikai négerek keserves sorsát bemutató színpadi jelenetek, dalok sem. A világhírű amerikai fekete bőrénekes, Paul Robeson dalát a mississippii négerekről a szlovákiai magyar iskolák tanulói jobban ismerték, mint saját nemeztük népdalait. No, meg persze a *Szulikót*, ami Sztálin kedvenc „nótája” volt. S mindezt magyarra fordított szöveggel tanulták meg az énekórákon.

Minden iskolában, függetlenül az intézmény tanítási nyelvétől, típusától, szigorú elvárás volt a csehszlovák hazafiságra és proletár internacionalizmusra való nevelés. A magyar iskolákat különösképpen figyelték, nem feledkeznek-e meg róla. Az 1960/64. sz. rendelet még azt is előírta, hogy a pedagógiai ráhatásnak mely területeire kell hangsúlyozottan érvényesíteni e „pedagógiai” alapelveket. Ezek a következők voltak: a szlovák nyelv és irodalom, orosz nyelv, a magyar nyelv és irodalom (!), a történelem, a polgári neveléstan óráin, s persze az osztályon és iskolán kívüli nevelésben (értsd alatta a napközi otthonokban, a pionírszervezetben való tevékenységet, a szakköri foglalkozásokat, amelyek akkor még igencsak gyerekcipőben jártak).

A háború alatt megkötött nemzetközi szerződések folytán a Szovjetunió érdekszférájába sorolt államokban az egypártrendszer érvényesült, így a kommunista párt állampárttá lett, s az általa vezetett állam pártállam. Persze ezt akkor így senki sem mondta ki. Szlovákia számára a politikai berendezkedésnek ez a formája nem volt idegen, hiszen pontosan

így épült fel a Tiso vezette Szlovák Köztársaság is. Benne az állampárt az államelnök által vezetett Hlinka Szlovák Néppártja (Hlinkova slovenská ľudová strana, rövidítve HSLS) volt mint tömegszervezet, de a háborús viszonyoknak megfelelően félkatonai alakulatként működött a Hlinka Gárda (Hlinkova garda – HG) is, melynek részét képezte a Hlinka Ifjúság (Hlinkova mládež) szervezet. Mi tagadás, a szlovák állam területén élő magyarok a pártállam politikai szerkezetéhez igazodva hasonló formában igyekeztek kiépíteni saját politikai rendszerüket – kevés sikerrel.

1948 után mindössze az előjel változott meg, vagy ha úgy tetszik, a jobboldali, sőt fasiszta államból baloldali kommunista állam lett, amely a kezdeti kemény „proletár” diktatúra bevezetése után igyekezett mérsékeltebb, nemcsak a lakosság megnyerése érdekében, hanem a külföld számára is elfogadhatóbb polgári arculatot felvenni.

A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején megkezdődött a mezőgazdaság „kollektivizálása”, vagyis a szövetkezetesítés, s ezáltal új kötelességek terhe nehezedett a pedagógusokra. A járási iskolaügyi osztályok vezetőinek utasítására – akik a munkaadót képviselték – részt kellett venniük az agitációs-propagációs munkában, ami kezdetben azt jelentette, hogy kötelességük lett győzögetni a makacsul ellenálló kis- és középparasztokat a közös gazdálkodás előnyeiről. A szövetkezetek megalakulása után pedig plakátok festésére, hangszórós híradók készítésére kötelezték őket, még a nyári szabadságuk ideje alatt is. Vasárnaponként, karácsonyi és húsvéti ünnepeken pedig mesedélelőttöket, szakköri foglalkozásokat kellett szervezniük a gyerekek számára. Új fogalom honosodott meg a pedagógiában, a „dvojkolajná výchova – kettős nevelés”.

Az 1979-ben kiadott *Pedagógiai Lexikon* a kettős nevelés fogalmát a következőképpen határozta meg: „Egyidejűleg kétféle, rendszerint ellentétes elveken alapuló irányító ráhatás érvényesülése; pl. azonos helyzetekben eltérő viselkedési szabályok előírása v. az előírt szabályok eltérő módon való értelmezése az isk.-ban és a családban.” Ugyanez a lexikon a szülők nevelési hibái közt tünteti fel a következőket: „A családi nevelés helytelen, a szocialista neveléstől eltérő célkitűzése és tartalma a szülők társadalmi, politikai és erkölcsi értetlenségéből, idealista, burzsoá befolyásoltságából, a múltbeli családi nevelés hagyományaiból eredhet. Kettős nevelésre vezet, amely lassítja a gyermek szocialista emberré formálódását, szembefordítja őt a szülőkkel v. ellentmondásos fejlődést eredményez.”

A „múltbeli családi nevelés hagyományai” közé tartozott a vallásos nevelés is, amit az iskolának kellett ellensúlyoznia mind Magyarországon, mind Csehszlovákiában. Míg Magyarországon 1956 után ez az elvárás

mérséklődött, Csehszlovákiában 1968 után szigorúbbá vált. Ha a szülők hittanra akarták jártni gyermekeiket, olyan kérvényt kellett benyújtaniuk, amelyen mindkettőjük aláírása szerepelt. A kérvényeket, amelyeket egymás közt „hittancéduláknak” neveztek a pedagógusok is, az osztályfőnök gyűjtötte be s adta át az igazgatónak, aki továbbította a járási iskolaügyi osztályra. Persze közben győzogetniük kellett a szülőket, hogy ne járassák hitoktatásra a gyermekeiket. A hittanórákon pedig, melyeket csak papok tarthattak, hospitálniuk kellett. Érdekes módon – ritka kivételtől eltekintve – a szülők részéről mégsem alakult ki bizalmatlanság a tanítók, tanárok iránt. Hogy miért nem, erről majd a későbbiekben. Szomorú tény, ám még sincs mit csodálkozni rajta, a tantestületek tagjai között elkezdődtek a névtelen feljelentgetések, főként arra vonatkozóan, hogy kollégáik közül ki jár titokban templomba, ki kereszteltette meg gyermekét, ki temettette el hozzátartozóját egyházi szertartással és így tovább. Ami a legkínosabb volt, megtiltották a napszakoknak megfelelő köszönést, s minden iskolában (a nemzetiségiéikben is) egységes köszönési formát rendeltek el, a „Čest práci!”-t, aminek az lett a következménye, hogy a nagyobb gyerekek sehogy sem köszöntek többé.

1968 után az államrendőrség (štátna bezpečnosť – štb) kitűnően profitált egyes tanítók, tanárok említett erkölcsi ficamából, mivel az arra hajlamosakat beszervezte a besúgóhálózatba. Egy-egy nagyobb iskola tantestületében három-négy szerződött informátor is működött, persze nem mindnyájan voltak meggyőződött hívei a politikai rendszernek, ellenkezőleg, a legtöbbször valami oknál fogva zsarolható, megfélemlített ember volt.

Az 1960-as évek végére telítődtek a magyar iskolák szakképzett pedagógusokkal. A gyorsképzésben részesült idősebb nemzedék nagy része távúton szerzett tanítói, tanári képesítést, a fiatalabbak pedig rendszeres nappali tagozaton. Valamennyien alapos politikai és ideológiai felkészítésben részesültek, amire leginkább a tapasztalatlan fiatalok voltak fogékonyabbak. Az ifjúsági szervezetbe, sőt a kommunista pártba való beszerzésük, pontosabban kiválogatásuk, már a tanulmányi idejük alatt megkezdődött.

A fiatalok tömegével váltak híveivé az új társadalmi rendszernek, még azok is, akik nem lettek vagy lehettek párttagok. Ennek egyik oka az volt, hogy a falusi fiatalok a mindennapi, látástól vakulásig tartó, éppen csak a pusztta megélhetést biztosító munka alól felszabadulva, pontosabban a szegénység elől menekülve, szinte özönlöttek a városi iskolákba. Ez a lehetőség szinte egyik esztendőről a másikra nyílt meg számukra. Az addi-

gi „munkaerő-tartalékból” jött létre az új értelmiség, amely sorsának jobbra fordulását az új rendszernek köszönhetette, s ezt jól be is vették az emlékezetébe. Ám a kényszerrel létrehozott szövetkezetek is csakhamar jobb megélhetést biztosítottak az otthon maradt falusi fiatalok számára. Mi sem tanúskodott erről jobban, mint a falvak arculatának hirtelen megváltozása. A rogyadozó, több évszázados nádfedeles házakat emeletes paloták váltották fel, s az addigi legszegényebb néprétegek, amelyek időnként az éhezésnek is ki voltak téve, dúskálhattak az élelemben, s szent meggyőződéssel hitték, hogy mindaz a szerencse, ami érte őket, teljes egészében a szocializmus vívmánya. A fonákságok csak később hívták fel magukra a figyelmet; a tény, hogy az egyenlőek között is vannak egyenlőbbek, csak hosszú évek, sőt évtizedek múltán mutatkozott meg. A fiatal értelmiségiek kezdtek nem érteni, miért nem lehetnek párttagok, ha egyszer hívei a rendszernek, vagy ha többet tanultak és többet is tudnak, mint a beosztottaik; s miért kevesebb a fizetésük az övékéinél. Miért kell eltűnniük, hogy szakképzetlen, sőt műveletlen fölötteseik politikai elkötelezettségük okán basáskodjanak felettük. S ami leginkább felháborította őket, az elkötelezettség szerinti differenciálás, amit káderpolitikának neveztek. A differenciálás nemcsak foglalkozási ágakon belül ment végbe, hanem egyes foglalkozási ágak között is. Az értelmiség sorában mind anyagi, mind erkölcsi megbecsülés szempontjából leghátul kullogtak a pedagógusok, holott őket tették meg a rendszer legfontosabb ideológiai támaszának – fellengző szavakban.

A párt káderpolitikája már az ötvenes évek közepén kibontakozott. Ami 1968-ban viharos vitákat váltott ki a párttagok között is, az a párt nőmenklatúrája volt. Elsősorban az értelmiség, köztük nem kis számban a pedagógusok követelték a káderlisták eltörlését. Azonban az események lezajlása után indult meg teljes erővel a káderezés mechanizmusa. Első lépés volt, hogy minden pedagógussal ún. önértékelést írtattak, amelyben ki-ki igyekezett a legtisztább képet rajzolni önmagáról, ami aztán bekerült a káderanyagába. Ezt követően mindenkinek bizottság előtt kellett számot adnia 1968-as politikai-ideológiai aktivitásáról. Ezután kezdődött el a kétévenkénti „komplex értékelések” megírása, ami viszont már az iskolaigazgatók feladata volt. A mintegy kétoldalmi szakmai, politikai és ideológiai „jellemrajzok” három példányban készültek. Egy az illető egyénnél, egy az iskola igazgatójánál maradt, egy pedig a tanfelügyelő szekrényébe került. Minden egyes „értékelést” alá kellett írnia az egyénnek, az iskola igazgatójának vagy helyettesének, ha a szöveget ő írta meg az igazgató helyett, a szakszervezet elnökének és a pártalapszervezet el-

nökének, ha az illető párttag volt. El lehet képzelni, hogy az 1989-es rendszerváltásig milyen tetemes, semmitmondó irathalmaz gyűlt össze az emberekről. A rendszerváltás első napjaiban született rendelet alapján minden alkalmazott visszakaphatta a rá vonatkozó káderanyagot mind az igazgatóktól, mind az iskolaügyi osztálytól. Arról, hogy kik voltak az államrendőrség besúgói, csak kósza hírek keringtek, és egy kétes hitelű névsor a Rudé krávo című kiadványban. (Ez a megnevezés a Rudé právo (vörös jog) című pártlap nevének elferdítése, aminek szó szerinti fordítása *vörös tehén*, értelmezése szerint inkább *marhának* felel meg.) Akik a rendszerváltás után igazgatók vagy igazgatóhelyettesek lettek, a központi nyilvántartótól feddhetetlenségi igazolást kellett kérniük. Némelyek boldogan dicsekedtek kollégáik előtt, hogy mennyire tiszta maradt a becsületük a kommunista rendszerben, lám tanúsítja ezt az igazolás is. Vajon hányuknak juthatott az eszébe, hogy egy újabb kutyakomédia szereplőivé váltak önkéntelen? Statisztaszerepet kaptak egy új társadalmi tömegjelenetben.

Az iskolák politikai és szakmai irányítása

Az iskolák fenntartására, szakmai és politikai irányítására az államgépezetnek egy külön hivatali rendszere szolgált, azaz szolgált még ma is, ami természetes.

A Szlovák Nemzeti Tanács már 1944. szeptember 1-jén Besztercebányán létrehozta az Oktatási és Népművelési Megbízotti Hivatalt (szlovákul: Poverenictvo školstva a osvety), tehát még a szlovák nemzeti felkelés idején, akkor, amikor még javában dúlt a világháború, ám az új csehszlovák állam, benne Szlovákia politikai, gazdasági rendszerének tervezete rég készen volt. E tervzet értelmében az Oktatási és Népművelési Megbízotti Hivatalnak már 1945. június 18-án létrejött az ukrán iskolák ügyeivel foglalkozó részlege, amelyet tizenegy évvel később, 1956. július 24-én bővítettek ki, éspedig úgy, hogy ettől az időtől kezdve a magyar iskolák ügyeivel is foglalkozott.

1960-ban új alkotmánytörvénye lett Csehszlovákiának, amely meghatározta Szlovákia alkotmányos helyzetét. Megszüntette a megbízotti hivatalokat, amelyeknek szerepét a Szlovák Nemzeti Tanács különböző bizottságai vették át, így az oktatásügy az SZNT Oktatási és Kulturális Bizottságához került. Ennek részlegeként hozták létre 1964. június 4-én a nemzetisé-

gi iskolák tagozatát (Oddelenie pre národnostné školy), 1969 és 1974 között már osztályként (Odbor národnostného školstva) működött, tizenegy alkalmazottal, s közvetlenül a (szlovák) miniszterhelyettes irányítása alá tartozott. A miniszterhelyettesi tisztséget 1969-1974 között Rácz Olivér írta, a kassai gimnázium volt igazgatója töltötte be. 1971-től 1990-ig önálló, azaz főosztály rangjára emelték az osztályt (Samostatné oddelenie národnostných škôl), s élére magyar főosztályvezetőt neveztek ki. Az osztály, illetve főosztály vezetői voltak sorrendben: Mózsi Ferenc, Fodor Zoltán és Fibi Sándor. A magyar és az ukrán részleg munkájának irányítását külön magyar és ukrán főelőadókra bízták.

A kerületi és a járási hivatalokban oktatásügyi és kulturális osztályokat hoztak létre, s azokban a járásokban, amelyekben magyar iskolák is működtek, magyar tanfelügyelőket neveztek ki. A pozsonyi és a kassai kerületnek is lett magyar tanfelügyelője. Az óvodák és az alapiskolák a járási hivatalok ügyosztályaihoz tartoztak, a gimnáziumok, a szakközépiskolák és technikumok pedig a kerületi hivatalokhoz. A szakmunkásképzők bonyolult besorolásáról már az előbbieken szövegtünk.

Meg kell jegyeznünk, hogy sem a minisztériumban működő nemzeti ügyosztálynak, sem a magyar tanfelügyelőknél döntéshozatali joguk nem volt, csupán javaslattevőként szerepelhettek.

Az iskolaigazgatói tisztség betöltése, mint minden vezető állásé a pártállamban, kiválasztás útján történt, nem pedig pályázat által. Leginkább a „kiemelés” szó illett rá. Annak ellenére, hogy mindennemű igazgató a járási pártbizottságok „nómenklatúrás”, azaz nyilvántartott kádere volt, az iskolaigazgatók az ideológiai osztályéi, függetlenül attól, hogy párttagok voltak-e vagy sem. Arra azonban ügyeltek, hogy a kiszemelt egyén szakmailag is felkészült legyen. A helyettesek jelölése az igazgató joga volt, ám ha elfogadták a javaslatát, az illető a községi vagy a városi pártbizottság kádernyilvántartásába került akkor is, ha az iskolának volt önálló pártalapszervezete. Ez elsősorban arra szolgált, hogy a legalacsonyabb szintű tisztségviselőket is állandó politikai ellenőrzés alatt tartsák.

Az iskolaigazgató az irányítás legalsó lépcsőfokán állt. Jogköre az üzemi vagy a földműves-szövetkezeti munkacsoportok vezetőinek jogkörénél alig volt több. Senkit sem vehetett fel alkalmazásba, még takarítónőt sem, és persze senkit sem bocsáthatott el. Nem gazdálkodhatott önállóan a rábízott iskola költségvetésével, ám az anyagiakért, mint ahogy már szó volt róla, felelősséggel tartozott. Teljes mértékben felelt az iskolában folyó nevelő-oktató munkáért, a hozzá beosztott kollégáinak és a személyzetnek a viselkedéséért is.

Az iskola a költségvetését nem közvetlenül kapta meg, hanem azt a fölöttes hatóságok átutalták a helyi, illetve a városi nemzeti bizottságoknak, ahol egy gazdasági ügyekkel foglalkozó személy, kisebb településen a hnb elnöke, volt kompetens aláírni a megrendeléseket, vonatkoztak bár azok fűtőanyagra vagy karbantartási munkálatok elvégzésére. Az igazgatónak két irányban kellett elszámolnia a pénzösszegek felhasználásáról, egyrészt a fölöttes iskolaügyi osztálynak, másrészt a helyi hivatalnak. Bevett szokássá vált, holott a nemzeti bizottság feladata lett volna, hogy az igazgatónak kellett megkeresnie azokat az állami vállalatokat is (magánvállalatok nem léteztek!), amelyek hajlandóak voltak a karbantartási munkákat elvégezni. Ez legtöbbször csak ismeretség által sikerült, mert minden vállalatnak megvolt a központosított meghatározott terve, amelynek nem teljesítését apró karbantartási munkák miatt nem reszkiroztta meg a vállalat vezetője. Általában azok a vállalatok szoktak segíteni, amelyeknek a vezetői gyermekeik által kötődtek az iskolához.

Az igazgatóknak gazdasági helyettesük nem volt, csak pedagógiai, ám a gazdasági jellegű feladatok egy részét is megoszthatták a helyettesekkel. A nagyobb iskolákban két, legfeljebb három igazgatóhelyettes lehetett, és az irodai munkát titkárnő végezte, aki ugyancsak a fölöttes hivatal alkalmazottja volt.

Ha csak azokat a feladatokat teljesítették volna az igazgatók, amelyeket a fölötteseik elvártak tőlük, merev bürokraták vagy uram bocsá, ostoba hajcsárok lettek volna. Ám a legtöbbjük felismerte azokat a lehetőségeket, amelyek által az iskolában folyó nevelő-oktató munka koordinátorává tudtak válni. Különösen a nagyobb községek és városok iskoláiban, amelyekben nyolcszáz, ezer vagy akár ezerháromszáz gyerek tanult, és a tantestületek tagjainak száma akár a hetvenet is meghaladta, rendkívül fontos volt, hogy az iskola vezetői kitűnő szervezők legyenek. Erre szakmailag kellett felkészülni, éspedig úgy, hogy kibontakozhasson a pedagógusok összehangolt alkotómunkája.

Kötelező volt negyedévenként értékelő konferenciákat tartani és minden hónapban munkaértekezletet. Ezeken az igazgatónak közölnie kellett a tantestülettel a felsőbb szervek utasításait, ám azt senki nem tiltotta meg, hogy az iskola belső problémáit is megvitassák, ne csak egymás közt, hanem a szülőkkel is. A legtöbb igazgató igyekezett nyitottá tenni az iskolát, s voltak köztük olyanok is, akik az évszázados tekintélyelvűség helyett a demokratikus hangvételt igyekeztek meghonosítani a tanításban. Ehhez szakirodalmi tájékozottság kellett, ezért az értekezlete-

ken nemegyszer szóba jött az ajánlott szakirodalom tanulmányozása, vagyis az önképzés. Különösen fontos volt a tantárgyi munkaközösségekben folyó munka rugalmassá tétele, a tantárgyi munkaközösségek (Szlovákiában tantárgybizottságok és módszertani körök) tevékenységének összehangolása, az alapiskola alsó és felső tagozatában, valamint a napközi otthonban és a pionírszervezetben folyó nevelő-oktató és szakköri munkák egymáshoz kapcsolása.

Minden iskolának kellett hogy legyen öt, tíz évre szóló ún. távlati terve, és egy évre szóló munkaterve, amelyből egy példányt minden tanév elején át kellett adni az illetékes tanfelügyelőnek. E tervet sablonszerűen is meg lehetett írni, de úgy is, hogy azok – későbbi szóhasználattal élve – pedagógiai programok legyenek. Ez utóbbihoz a nevelőtestület tagjainak az elképzeléseire volt szükség, melyeket az igazgató, ha figyelt a kollegáira, szinte észrevétlenül összegyűjthetett és beépíthetett a „munkatervbe”. Egy-egy tapasztalt igazgató képes volt pedagógiai műhellyé változtatni a vezetése alatt működő iskolát. Viszont egy-egy politikai változás a társadalomban, vagy önkényes beavatkozás a hatalom részéről a jól működő iskolák életébe szakmai szempontból tragikus következményekkel járhatott, mint ahogy sok esetben járt is.

Az igazgatócsere ritka kivétel volt, ha nem politikai okokból került rá sor. Persze azt a hatalom igyekezett megkerülni. Olyan csapdákat állított az igazgatóknak, amelyekbe bármikor beleeshettek. Az egyik ilyen a munkavédelmi rendeletek voltak. Aki például nem vezette rendszeresen a munkavédelmi naplót (nagyobb iskoláknál erre külön alkalmazott kellett volna), okot adott a leváltásra. A higiéniai előírások ugyancsak annyira szigorúak voltak, hogy semmiképp sem lehetett betartani őket. Végül a gazdálkodás, az anyagi felszereltség nyilvántartása, védelme volt annyira kiélezett, hogy lehetetlen volt alkalmazkodni a vele kapcsolatos előírásokhoz. Az oktatási segédeszközök értéke évtizedeken át változatlan maradt, vagyis nem amortizálódtak. Így aztán a szertárakban milliós értékek halmozódtak fel, ám a valóságban a töredékét sem érték a leltárkönyvekben feltüntetetteknek. A segédeszközöket kézzől kézre adták egymásnak a tantestületek tagjai, nem csoda hát, ha időnként egy-egy darab elkallódott. Ám ha egy ellenőrzés több mint ötezer korona értékű hiányt állapított meg, az igazgatót hűtlen vagyonkezelés miatt akár bíróság elé is állíthatták, és elítélhető volt. Ezek a csapdák is jó okot szolgáltatottak a névtelen feljelentőknek. A hetvenes évek elején például ily módon távolították el tisztségéből és helyezték át beosztott pedagógusnak az Érsekújvári járásból a Komáromiba a kéméni igazgatót.

Az iskolaigazgatók tömeges leváltására, immár politikai okok miatt, először 1970-ben került sor, vagyis az 1968-as események után. Közülük azokat távolították el, akik tiltakoztak a Varsói Szerződés csapatainak csehszlovákiai bevonulása ellen, ám a magyaroknál, mint említettük, az is elég volt, ha a nemzetiségi problémák megoldását szorgalmazták.

A második, jóval könnyörtelenebb leváltási hullám 1991 júniusában következett be. Előzményei az alábbiak voltak: 1990 januárjának első felében a szlovákiai lapok közzétették Ladislav Kováč oktatási, ifjúsági és testnevelési miniszter felhívását, amely az Új Szóban január 10-én jelent meg az alábbi szöveggel: „Felhívás az iskolák, a kerületi, a fővárosi, a járási és a városkerületi nemzeti bizottságok oktatási osztályainak, valamint azoknak a központi államigazgatási szerveknek a dolgozóihoz, amelyeknek a hatáskörébe tartozik a munkásutánpótlás felkészítése.

Társadalmunkban a vezetők kiválasztásának eddigi gyakorlata nem szavatolta, hogy a vezető beosztásokba kompetens és jellemes emberek kerüljenek. Ez teljes mértékben vonatkozik az oktatásügyre is. Ezért az alábbi felhívással fordulunk önökhöz:

1. A lehető legrövidebb időn belül demokratikus úton válasszák ki és nevezzék ki valamennyi iskola és oktatási intézmény igazgatóit és igazgatóhelyetteseit.
2. Azt javasoljuk, hogy a kinevezések 1990. február 1-jétől legyenek érvényesek.
3. Azt ajánljuk, hogy járjanak el a szerint a módszertani utasítás szerint, amelyet az oktatási miniszter helyettese 1990. január 3-i 51/1990-402 számú levelében ismertetett a kerületi, fővárosi, járási és városkerületi nemzeti bizottságok oktatási, ifjúsági és testnevelési osztályaival.

Az ismertetett eljárást átmeneti intézkedésnek tekintjük addig, míg véglegesen törvényileg nem szabályozzuk az oktatásügyben a vezetők pályázat útján történő kiválasztásának és kinevezésének módját az új oktatási törvényben. Reméljük, hogy az iskolák és oktatási intézmények vezetőit felelősségteljesen választják ki úgy, hogy 1991. szeptember 1-jétől stabilizálódjanak ezek a beosztások.

Elvárjuk, hogy olyan személyeket választanak, akik megfelelő szakképzettséggel, vezetői képességekkel és erkölcsi tulajdonságokkal rendelkeznek a vezető tisztség betöltéséhez. Meggyőződésem, hogy a vezetők kiválasztásában, a tisztségek betöltésében érdekelt felelősségteljes hozzáállásával jó feltételeket sikerül teremtenünk a fiatal nemzedék neveléséhez, és az oktatási-nevelési munka irányításának új, nem hagyományos formáit honosítjuk meg. Ez bizonyára hozzájárul ahhoz, hogy meg-

valósítjuk az SZSZK kormánya programnyilatkozatának vonatkozó feladatait. – Ladislav Kováč, oktatási, ifjúsági és testnevelési miniszter.”

Közvetlenül a felhívás alatt jelent meg Milan Hejny miniszterhelyettes javaslata az óvodák, alap- és középiskolák, valamint az oktatási intézmények igazgatói funkciója betöltésének módjára. Vagyis egy forгатókönyv az igazgatóválasztásokra anélkül, hogy az addigi igazgatókat visszahívták volna a tisztségükből. De hát forradalom volt, s az ilyen apróság ilyenkor megbocsátható. A miniszterhelyettes hangsúlyozta: „Csupán ajánlatról van szó, amely segítséget nyújt az igazgatók és más vezetők konkrét kiválasztásában”, ám a „javaslat” első pontjában leszögezi, hogy: „Az iskolák és intézmények igazgatói legkésőbb 1990. január 15-ig összehívják a pedagógiai tanácsot (vagyis a tantestületet – Cs. A. megj.), és tájékoztatják a pedagógusokat a vezetők választások útján történő kiválasztásának és a funkciók betöltésének módjáról.”

Tehát kötelezővé tette az eljárást. A javaslat 18., azaz utolsó pontja pedig így hangzott: „Az ismertetett eljárás szerint megválasztott igazgatók és más vezetők oly módon lépnek hivatalba, hogy a nemzeti bizottságok oktatási, ifjúsági és testnevelési osztályai munkaszerződést kötnek velük a Munka Törvénykönyve 29. paragrafusa 1. fejezetének a) bekezdése szerint a pedagógus, nevelő, illetve más oktatási dolgozó munkájának végzéséről és külön határozattal 1991. augusztus 31-ig vezető beosztásokba nevezik ki őket.”

A frissen funkcióba került legfelső politikai vezetés meglepetésére – annak ellenére, hogy a választások titkosak voltak –, nagyon sok helyen a régi igazgatókat választották újra a kollégáik, ezért Kováč miniszter februárban újabb felhívással fordult a tantestületekhez, amelyben arra szólította fel őket, hogy ne higgyenek azoknak az igazgatóknak, akik 1970 szeptemberében az ún. átigazoló bizottságok tagjai voltak, vagy a járási pártbizottságok elnökségében, esetleg magasabb szintű pártbizottságban tevékenykedtek. Erre föl több frissen megválasztott igazgató és -helyettes önként lemondott tisztségéről.

Kováč miniszter a „javaslataival” olyan messze elment, hogy az iskolákban működő szülők és iskolabarátok szövetségének vezetőségeit is „leváltatta”. Egyik felhívásában azt állította, hogy a szülői szövetségek vezetőségei, élükön az elnökkel, az igazgatók kiszolgálói, ezért ne higgyenek nekik. Ezzel teljessé vált a zűrzavar és felfordulás az iskolákban.

A járási iskolaügyi osztályok, feltehetően azért, mert náluk is osztályvezető-cserék zajlottak, elfelejtették megerősíteni tisztségükben az újonnan megválasztott igazgatókat. Az Érsekújvári járásban erre csak

1991 áprilisában került sor. Közben az addigi járási nemzeti bizottságok iskolaügyi osztályait független oktatásügyi igazgatóságokká, azaz hivatalokká szervezték át. Az új oktatásügyi igazgatók a Munka törvénykönyve 3/1991. számú törvénye 3. §-ának I. számú bekezdésére, illetve az SZNT 1990. november 26-án hozott 542. számú törvényére hivatkozva neveztek ki minden iskolaigazgatót a tisztségébe, nem meghatározott időre, mintha valamennyit újonnan választották volna az 1990. január első felében alakult iskolatanácsok. Viszont azokat az igazgatókat, akik már négy vagy több mint négy éve betöltötték a tisztséget, ugyanezen törvényre hivatkozva 1991. június második felében felmentették funkciójukból. Ezen intézkedésnek csupán az volt a hibája, hogy a visszahívásra egyetlen iskolatanács sem tett javaslatot. Akkor az a hír terjedt el, hogy Ján Pišút oktatási miniszter intézkedett: a négy éve vagy annál hosszabb ideig funkcióban levő igazgatók és -helyettesek nem tölthetnek be tovább és többé igazgatói tisztséget. Senki sem nézett utána, vajon igaz-e vagy sem a híresztelés. Mivel minden járásban egyszerre történtek a leváltások, törvényszerű, hogy kellett hozzájuk központi akarat, pontosabban utasítás. Elég tapasztalat szolgált ehhez a múltból, hogy azt csupán szóban közölik a hivatalvezetőkkel. A közvéleményt pedig megnyugtatta, hogy négy év letelte után a vezetői tisztségek pályázat útján lesznek elnyerhetők. Csakhogy a dolgok nem így alakultak. 1991. június végén a Hejný-féle forgatókönyv szerint megismétlődtek az igazgatóválasztások, s az újonnan megválasztottak majdnem egy egész évtizedre otffelejtődtek a tisztségükben, többségük hűen végrehajtva az újabb és újabb antidemokratikus és magyarellenes intézkedéseket. Például az addigi kétnyelvű iskolai névtáblákat és pecséteteket egynyelvűekre, azaz szlovákra cseréltették ki velük, s általuk rendeltették meg az egynyelvű bizonyítványokat is (kétnyelvűeket akkor már ki sem nyomtattak), kötelezve őket, hogy aláírásukkal hitelesítve adassák át az osztályfőnökökkel a tanulóknak. Amelyik igazgató ezt nem tette meg, vagy iskolájában a szülők tiltakozásképpen nem vették át az egynyelvű bizonyítványt, az igazgatót a járási hivatal vezetője leváltotta. Ilyen esetek voltak Búcsón és Bátorkeszin, amelyek végül tömegtüntetésekbe torkolltak. Nem szabad, hogy elfelejtődjön a tragikus sorsú Agócs Béla már-már Don Quijote-i magányos küzdelme sem a Galántai járásban. Olyan eset is előfordult, hogy az egynyelvű bizonyítványokat a szülők összegyűjtötték, becsomagolták és elküldték Eva Slavkovská oktatásügyi miniszternek. A magyar tagozatos középiskolák egyes szlovák igaz-

gatói viszont hajlandóak lettek volna kétnyelvű bizonyítványt is kiadni százkoronás bélyegilleték ellenében, amit a miniszter asszony helyeselt. (Micsoda törvények!)

A másik fintora e kornak, hogy a tanfelügyelőket, akik a szocialista rendszerben a politikai hatalom rendeleteit az iskolákkal szemben végrehajtották, továbbra is meghagyták tisztségükben, mi több, még az is előfordult, hogy a leváltott igazgató helyébe az addigi tanfelügyelő került. Arra sem figyelt fel a közvélemény, hogy olykor a leváltott igazgatók helyébe volt kommunista pártelnökök, vezetőségi tagok kerültek.

Alig akadt iskola, amelynek igazgatója vagy igazgatóhelyettese ne testnevelő tanár lett volna. Hogy ez mennyire volt a véletlen vagy a szándékosság műve, valószínűleg sosem derül ki.

A meggondolatlan, tömeges igazgatóleváltásokat a sajtó, köztük az Új Szó is támogatta. Egyedül Gál Sándor József Attila-díjas költő, író és lapszerkesztő nevezte az eljárást a „magyar iskolák lefejezésének”. Jól tudta, miért. Évekig járta a magyar iskolákat, figyelte a pedagógusok, köztük az igazgatók munkáját, és elsőként vette észre, hogy minden durva beavatkozás, legyen az közigazgatási reform, átszervezés, körzetesítés vagy tömeges igazgatócsere, legsúlyosabban a nemzetiségi, mindenekelőtt a magyar iskolákat érinti. Véleményével akkor egyedül maradt.

A kilencvenes évek elején pár évig csend volt az igazgatók körül. Az újabb leváltások 1995-ben kezdődtek el, a rozsnyói magyar alapiskola igazgatójával, akinek ügye Magyarországon is nagy visszhangra talált. Ugyanis Tóth Sándor igazgatót egy országos szakmai rendezvény, az I. Czabán Samu Napok szervezéséért büntették meg, melyen szlovákiai magyar politikusok és magyarországi szakelődök is szerepeltek. Ezután szinte rendszeressé vált a magyar iskolaigazgatók leváltása. 1995-ben távolították el tisztségéből a Dunaszerdahelyi a Járási Tanügyi Hivatal igazgatóját (az egyetlen magyar tanügyi igazgatót az országban), Hecht Annát. Ekkor már nem létezett a minisztériumi nemzetiségi főosztály sem. Helyébe 1991-ben a nemzetiségileg vegyes területek iskolaügyi osztálya lépett egyetlen magyar munkatárssal. Ennek az osztálynak lett a feladata a magyar iskolákat hátrányosan érintő politikai döntések megfogalmazása, az igazgatók leváltására vonatkozó alapelvek kidolgozása, ám a végrehajtás feladatát a legfelső hatalomnak feltétlen engedelmességgel tartozó kerületi és járási hivatalokra hárították át, azt a látszatot keltve, hogy minden oktatásügyi intézkedés az utóbbiak jogkörébe tartozik.

Az 1991 utáni diszkriminatív intézkedések évekig tartó tiltakozásokat, sőt tömegüntetések is kiváltottak, szinte eredménytelenül. A poli-

tikai hatalom birtoklásában kellett változásnak történnie ahhoz, hogy némi enyhülés következzen be.

A Szlovák Köztársaság Oktatásügyi Minisztériumának Nemzetiségi Főosztályát 1999 áprilisában szervezték újra, lehetséges hét munkatársal, akik közül egyik maga a főosztályvezető, A. Szabó László volt. 2001 nyarán egy állás még mindig betöltetlen maradt. Hozzá kell tenni, hogy a főosztály a minisztérium alá rendelt alap- és középziskolák, valamint más nevelőintézmények tagozatának részeként működik, tehát nem önállóan, mint 1990 előtt, így természetes, hogy döntéshozatali jogot eleve nem kaphatott, igaz, ezzel azelőtt sem rendelkezett. Az 1998-as parlamenti választások eredményeként a Magyar Koalíció Pártja bekerült a kormányba. Az Oktatásügyi Minisztérium államtitkára Szigeti László képviselő lett, a párkányi gimnázium volt igazgatója.

1999-ben adták vissza az iskolatanácsoknak is azt a jogot, hogy javaslatot tehesse az iskolaigazgatói tisztségek betöltésére, ám azzal a kitételrel, hogy a járási és a kerületi hivatalok vezetői (tehát nem az oktatásügyi osztályoké), illetve a pályázatokat elbíráló bizottságok – amelyeket csak ekkor hoztak létre először a II. világháború után – nem kötelesek a javaslatok figyelembevételére. Az újabb igazgatócserékre – a most már pályázatok útján történő igazgatói állások betöltésére – 2000-ben került sor.

Ami az egész huzavonából a leghangosabb, hogy a rendszerváltás után eltelt tíz esztendőben egyetlen kormány oktatásügyi minisztériumának sem volt átfogó, a szakmaiság megújítására irányuló oktatáspolitikai programja, így aztán az iskolákban sem fogalmazódtak meg pedagógiai programok. A pedagógiai munkába a tervezetlenség miatt anarchisztikus elemek épültek be, az iskolák irányításában pedig tág teret kapott az önkényesség, joggal mondhatnánk, a diktatúra. Nem csoda hát, hogy a tantestületekben feszültség és elégedetlenség támadt, s ez az anyagi megbecsülés hiánya mellett nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a pályakezdők örökre háttérbe fordítsák a pályánkat. A rendszerváltás után több járásban is betöltetlen maradt a közben megüresedett magyar tanfelügyelői állás. Nehéz olyan magyar pedagógusokat találni, akik főállásban dolgoznának a járási pedagógiai központokban, a országos pedagógiai intézetben, a módszertani központban. Az ismert tények alapján nem csoda, hogy az iskolaigazgatói posztok betöltése is gondot okoz.

A szlovákiai magyar iskolák hálózata 2000-ben

Kerület	Járás	Az iskolák száma:
I. Pozsony:	<i>1. Pozsony I.</i>	
	1–9 osztályos alapiskola és gimnázium	1
	2. Pozsony II.	
	1–9 osztályos alapiskola (Pozsonypüspöki)	1
	3. Szenc	
	1–4 osztályos alapiskola	4
	1–4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
	1–9 osztályos alapiskola	2
	gimnázium	1
	leánynevelő szakközépiskola	1
Összesen:		9
Magyar:		8
Magyar tagozatos:		1
II. Nagyszombat:	<i>1. Dunaszerdahely</i>	
	1–4 osztályos alapiskola	27
	1–9 osztályos alapiskola	22
	egyházi alapiskola	2
	gimnázium	3
	kereskedelmi akadémia (magyar tagozatos)	1
	kereskedelmi magánakadémia (magyar tagozatos)	1
	egészségügyi szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
	mezőgazdasági szakközépiskola	1
	leánynevelő szakközépiskola	1
	építőipari szakmunkásképző középiskola	1
	gépipari szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
	általános szakmunkásképző középiskola	2
	mezőgazdasági szakmunkásképző középiskola	1

magán-szaktanulmányok középiskola	2
magán-szaktanulmányok középiskola (magyar tagozatos)	1
gépészeti szaktanulmányok (3 oszt.)	1
Összesen:	68
Magyar:	63
Magyar tagozatos:	5
<i>2. Galánta</i>	
1–4 osztályos alapiskola	8
1–9 osztályos alapiskola	10
gimnázium	1
magángimnázium	1
kereskedelmi magánakadémia és szaktanulmányok középiskola	1
mezőgazdasági szaktanulmányok középiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	22
Magyar:	21
Magyar tagozatos:	1
III. Nyitra:	<i>1. Komárom</i>
1–4 osztályos alapiskola	11
1–9 osztályos alapiskola	21
egyházi alapiskola	2
gimnázium	1
egyházi (8 osztályos) gimnázium	1
ipari szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
kertészeti szakközépiskola és mezőgazdasági szaktanulmányok középiskola	1
mezőgazdasági szaktanulmányok középiskola (magyar tagozatos)	1
gépipari szaktanulmányok középiskola (magyar tagozatos)	1
magán-szaktanulmányok középiskola	1
Összesen:	42
Magyar:	38
Magyar tagozatos:	4

<i>2. Léva</i>	
1–4 osztályos alapiskola	9
1–4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
1–9 osztályos alapiskola	9
5–9 osztályos alapiskola	1
1–9 osztályos alapiskola egyházi alapiskola gimnázium	2
egyházi alapiskola és gimnázium (8 osztályos)	1
egyházi gimnázium (4 osztályos)	1
mezőgazdasági szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	27
Magyar:	25
Magyar tagozatos:	2
<i>3. Nyitra</i>	
1–4 osztályos alapiskola	1
1–4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	2
1–9 osztályos alapiskola	1
1–9 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	3
Összesen:	7
Magyar:	2
Magyar tagozatos:	5
<i>4. Érsekújvár</i>	
1–4 osztályos alapiskola	6
1–9 osztályos alapiskola	12
1–9 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
gimnázium (magyar tagozatos)	2
elektrotechnikai szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
egészségügyi szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
kereskedelmi akadémia (magyar tagozatos)	1
magánkereskedelmi akadémia (magyar tagozatos)	1
vállalkozókat képző szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
leánynevelő szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1

mezőgazdasági szakmunkásképző (magyar tagozatos)	1
papíripari szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	26
Magyar:	18
Magyar tagozatos:	8
<i>5. Vágsellye</i>	
1–4 osztályos alapiskola	2
1–9 osztályos alapiskola	7
vegyészeti szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	11
Magyar:	9
Magyar tagozatos:	2
IV. Besztercebánya:	<i>1. Losonc</i>
1–4 osztályos alapiskola	12
1–9 osztályos alapiskola	4
1–9 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
gimnázium (magyar tagozatos)	1
építőipari szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
pedagógiai és szociális akadémia (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	22
Magyar:	16
Magyar tagozatos:	6
<i>3. Nagyrőce</i>	
1–4 osztályos alapiskola	1
1–4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
1–9 osztályos alapiskola	2
1–9 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
gimnázium (magyar tagozatos)	1

textilipari szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	7
Magyar:	3
Magyar tagozatos:	4
<i>4. Rimaszombat</i>	
1-4 osztályos alapiskola	27
1-4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	2
1-9 osztályos alapiskola	5
1-9 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	3
gimnázium (magyar tagozatos)	1
egyházi gimnázium	1
kereskedelmi akadémia (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági és élelmiszeripari szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	41
Magyar:	33
Magyar tagozatos:	8
<i>4. Nagykürtös</i>	
1-4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	2
1-9 osztályos alapiskola	3
1-9 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
1-4 osztályos egyházi alapiskola	4
Összesen:	10
Magyar:	7
Magyar tagozatos:	3
V. Kassa:	<i>1. Kassa I.</i>
1-9 osztályos alapiskola és gimnázium	1
ipari szakközépiskola és kereskedelmi akadémia	1
Összesen:	2
Magyar:	2
Magyar tagozatos:	0

<i>2. Kassa vidéki</i>	
1–4 osztályos alapiskola	4
1–4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
1–9 osztályos alapiskola	3
1–9 osztályos alapiskola (szlovák tagozatos)	3
gimnázium (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	14
Magyar:	7
Magyar tagozatos:	7
<i>3. Nagymihály</i>	
1–4 osztályos alapiskola	5
1–4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
1–9 osztályos alapiskola	2
gimnázium (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
energetikai szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	11
Magyar:	7
Magyar tagozatos:	4
<i>5. Rozsnyó</i>	
1–4 osztályos alapiskola	9
1–4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
1–9 osztályos alapiskola	5
1–9 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
1–9 osztályos egyházi alapiskola	1
gimnázium (magyar tagozatos)	1
egészségügyi szakközépiskola (magyar tagozatos)	1
Összesen:	19
Magyar:	15
Magyar tagozatos:	4

<i>6. Tőketerebes</i>	
1–4 osztályos alapiskola	8
1–4 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
1–9 osztályos alapiskola	8
1–9 osztályos alapiskola (magyar tagozatos)	1
gimnázium (magyar tagozatos)	1
elektrotechnikai szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
mezőgazdasági szakmunkásképző középiskola (magyar tagozatos)	1
ezőgazdasági szakmunkásképző középiskola és szakmunkásképző (3 oszt.) (magyar tagozatos)	1
Összesen:	22
Magyar:	16
Magyar tagozatos:	6
Összesen:	360
Ebből magyar:	290
Magyar tagozatos:	70

Ezen adatok a szlovák oktatásügyi minisztérium nemzetiségi főosztályának nyilvántartásából valók. Már maguk a puszta számok is sok mindent elárulnak, ám az összefüggések felismerése céljából alaposan szemügyre kell vennünk őket. A fentiek szerint 360 alap- és középiskola áll a több mint félmillió szlovákiai magyarság rendelkezésére. Viszont az iskolák közül csak 290 önálló, s 70-nek van magyar tagozata, pontosabban közös igazgatás alá tartozik a szlovák és a magyar tagozat. Szlovákiai magyar szóhasználattal élve, ezek összevont iskolák. Közös igazgatás alá helyezésük főleg az 1960-as években történt. Az 1989-es rendszerváltás után maguk a tantestületek kívánták szétválasztani őket, ám Ladislav Kováč oktatásügyi miniszter a szétválasztást megtiltotta. Azóta minden miniszter ragaszkodik elődje döntéséhez. Viszont tény, hogy a magyar tagozatos iskolák között is óriási nagy a különbség. Míg az alapiskolák, gimnáziumok és némelyik szakközépiskola magyar tagozatos osztályaiiban éppen úgy anyanyelven folyik a tanítás, mint az önálló magyar iskolákban, más szakközépiskolákban, mint például az egészségügyiekben és a szakmunkásképző középiskolák többségében csak az anyanyelv tanítása folyik magyarul. Nemcsak lehangoló, hanem az iskolák megvédése ér-

dekében figyelmeztető valóság, hogy 146 1–4 osztályos kisiskola közül 11 közös igazgatás alá tartozik a helyi szlovák iskolával, a 122 teljes, azaz 1–9 osztályos alapiskolák közül pedig 15. Még rosszabb a helyzet a gimnáziumoknál. A 21 gimnáziumból 8 ún. magyar tagozatos. Ennek egyik hátránya már az előbbieken szóba került. Az összevont iskolák léte folyamást veszélyben forog, ez a jövőben még inkább így lesz. Tudatosítani kell, hogy a gyermekszületések száma az 1990-es években drasztikusan csökkent, vannak nagytelepülések, amelyekben az 1980-as évekhez viszonyítva az egynegyedére esett vissza. Ez az állapot elsősorban a kisiskolák, később a gimnáziumok létét fogja veszélyeztetni. A nemzetállam politikai vezetése anyagi okokra hivatkozva próbálja beszűkíteni a nemzetiségi iskolák hálózatát. Némelyik magyarok lakta település kisiskoláinak tanítói kellő politikai rugalmasságról tettek tanúságot, amikor az állami iskolát egyházi iskolává szervezték át. Hasonló célt követnek azok a gimnáziumi tanárok is, akik a négyosztályos gimnáziumi tagozatok mellett létrehozták a nyolcosztályos tagozatokat is, amelyekben jobb feltételek kínálóznak a szaktantárgyak oktatásához, mint a négyosztályosokban.

A magyar pedagógusok pontos számáról sajnos nincsenek adataink, ezért csak következtetni tudunk rá. A kisiskolákban legtöbben hatan működhetnek, négy tanító és két napközis nevelő, ám a valóságban ennél kevesebben vannak, mert ezek az iskolák általában egy-két tanulócsoporttal (osztállyal) működnek. A legnagyobb alapiskolák nevelőtestületének (Szlovákiában tantestületek) a létszáma akár a hetvenet is meghaladhatja. A fluktuáció még tanév közben is fennáll, ám legintenzívebben augusztus végén, amikor a tanévkezdésre készülnek fel az iskolák. Ekkor tudják pontosítani, hány tanulójuk lesz és hány tanulócsoporttal (osztályok, napközis csoportok, csoportbontási lehetőségek) kezdenek meg a tanévet. Az alapiskola első osztályában legfeljebb 29 tanuló lehet, a többiekben 34. A kisiskolák egy-egy tanulócsoportjának létszáma legkevesebb 15 gyerek lehet, ritka kivétellel ennél kevesebb is. A napközis csoportok létszáma is ehhez igazodik. Mindezt figyelembe véve, a szlovákiai magyar pedagógusok száma mintegy négyezerre tehető.

A megmaradás fő feltételei

Az eddig elmondottak alapján joggal felvetődhet a kérdés, ennyi visszahúzó erő és romboló ráhatás közepette miként lehetett eredményes, sőt érdemleges nevelő-oktató munkát végezni az iskolákban. A válasz egyszerű. A pedagógusok, így a szlovákiai magyar óvónők, tanítók, tanárok között is kezdettől fogva sokan voltak a szakmájukat szerető, hivatástudattal, kiváló szervezőképességgel és kreatív tulajdonságokkal megáldott egyéniségek, akik az adott körülmények között rugalmasan tudtak gondolkodni és cselekedni. Arra is képesek voltak, hogy a tan-, illetve nevelőtestületekben társakra leljenek, s ezáltal kisebb-nagyobb közösségeket tudjanak szervezni. A szervezőmunkájuknak részét képezte társaik önművelésre való buzdítása is. A szülők ezt hamar észrevették, és bíztak az ilyen pedagógusközösségek munkájában. Különösen fontos volt, hogy a pedagógusok közéleti tevékenységet is vállaljanak, nem kényszerből, hanem hivatástudattal. Képességeik kibontakoztatásához és munkájuk hatékonyságához megfelelő támaszra volt szükségük. Negyven éven át ezt a szerepet töltötte be az egyetlen magyar kulturális szervezet, a Csemadok, a rendszerváltás után pedig főleg a szakmai érdekvédelmi szervezet és szakmai társaság. (Ezekről majd a későbbiekben lesz szó.)

A Csemadokot mint kulturális szervezetet megalakulásának pillanatától elfogadta a csehszlovákiai magyarság. Azon szinte senki sem ütközött meg, hogy a szervezet elnöke a kommunista párt által kinevezett személy volt, inkább az érdekelte az embereket, hogy a helyi vezetőséget, élén az elnököt is, maga a tagság választhatta meg, tehát szervezkedni lehetett, miáltal újjáéleszthették a két háború között virágzó kulturális életet. A Csemadok indulásától kezdve több lett, mint egyszerű kulturális szervezet.

Tekintélyes tömegbázisával (az 1980-as évek végére tagságának száma elérte a 80 ezret) egyfajta politikai erőt is jelentett. A tényleges politikai hatalom erre akkor döbrent rá, amikor a szervezet alkotócsoportjai a szó szoros értelmében színre léptek. A Csemadok III. Országos Közgyűlése idején, 1952. május 24–25-én a pozsonyi Új Színpad színháztermének közönsége előtt az újonnan alakult magyar énekkarok és néptáncscsoportok legjobbjai mintegy 700 szereplővel mutatkoztak be. Ez volt az első országos magyar kulturális rendezvény a második világháború után. A később hagyománnyá vált országos dal- és táncünnepek sora azonban csak 1956. december 30-án kezdődött el Losoncon, amelyet

akkor Országos Népművészeti Szemlének neveztek. E „seregszemlét” a következő években minden tavasszal már a zselízi Schubert-parkban rendezték meg, egy kivételével (1960-ban az érsekújvári Berekben), majd 1961 júliusától napjainkig a rendezvény színhelye Gombaszög lett, az a Rozsnyó melletti völgy, amelyben a két háború közötti Sarló-mozgalm fiataljai szoktak találkozni. Zselíz azonban továbbra is megmaradt amolyan „előfeszítívál” megrendezésére szolgáló helynek, ahol a legjobb alkotócsoporthoz, köztük az iskolai gyermekcsoporthoz is, szakmai bírálóbizottságok előtt mérettettek meg. A Zselízi Kulturális Napokkal olyan szerteágazó kulturális tevékenység bontakozott ki, amely egyre igényesebb felkészülést kívánt mind az egyéni szereplőktől, mind az öntevékeny csoportoktól.

1964 májusában rendezték meg első alkalommal Komáromban a csehszlovákiai magyar vers- és prózamondók, műkedvelő színjátékosok és irodalmi színpadok versenyét Jókai Napok néven. Ez egyúttal afféle ifjúsági találkozó is lett, s rendszeressé vált, akár csak a többi kulturális rendezvény. Érdekessége a dolognak, hogy a kitűnő szakmai felkészítés hírében álló kassai ipari szakközépiskola fiataljait a Jókai Napokon a legjobban felkészített irodalmi színpadok közt tartották számon évtizedekig. Egyébként ez az iskola kiváló írókat és költőket is nevelt amellett, hogy a magyar műszaki értelmiségnek is tetemes hányada középiskolásként ott nevelődött.

A Magyar Bábegyűttesek Területi Seregszemléjét első ízben 1973 novemberében rendezték meg Dunaszerdahelyen. Ugyanitt került sor 1976 májusában a gyermekszínjátékosok és kisszínpadok országos seregszemléjére is, amely tizenkét napig tartott. A rendezvény a Duna Menti Tavasz nevet kapta, s mind a mai napig évente megrendezésre kerül, igaz, a kilencvenes években anyagi fedezet hiányában már csak két napig tart a találkozó.

1971-től a Szlovákiai Magyar Gyermekek és Ifjúsági Énekkarok Országos Fesztiválját – amely később a Csengő Énekszó nevet vette fel – hagyományosan Érsekújvárban rendezik meg. 2001 júniusában tizenegyedik alkalommal találkoztak. A felnőttek kórusai ugyanígy rendszeresen találkoznak Galántán a Kodály Zoltán Napokon.

A gyerekek vers- és prózamondó vetélkedőjére kezdetben a Jókai Napokon került sor, ám 1992-től Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Versenyként Rimaszombatban rendezik meg.

Az évek folyamán ezek a versenyek felmenő rendszerré alakultak, ami azt jelenti, hogy a nagyobb iskolákban helyi, majd területenként

körzeti, járási és kerületi versenyek formáját öltötték. Az országos segerszemlékre, fesztiválokra és ünnepélyekre így valóban a legjobbak jutottak el. Egy-egy év győztese a következő évben már csak az országos versenyen kellett hogy vetélkedjenek, nehogy a többieknek miattuk ne legyen lehetőségük a feljebbjutásra. A rendezvénysorozatok évente több ezer gyereket és több száz pedagógust mozgattak meg. Talán mondani sem kell, hogy a gyerekek felkészítői maguk a magyar pedagógusok voltak, illetve ők még manapság is, s egy-egy csoportot segítőársak is elkísérték a szereplésekre. Ez azért is fontos volt, mert a csoportok művészeti vezetőinek a versenyek lezajlása után szlovákiai (előfordult, hogy szlovák) és magyarországi szakemberek rendszeresen tartottak szakmai előadásokat.

1956-ban Pozsonyban létrehozták a Szlovák Nemzeti Népművelési Központ Nemzetiségi Osztályát, ahol magyar szakemberek is dolgoztak. Feladatuk volt a magyar öntevékeny kulturális munka segítése. Ugyanígy a kerületi és járási népművelési intézeteknek is, amelyekben nem mindennyit voltak magyar szakemberek, ám tény, hogy helyenként a szlovák munkatársak is szívesen segítettek a magyar csoportokat. Például az Érsekújvári járásban megtörtént, hogy szakmai tanácsadónak magyar bábcsoporthoz színházi szakembert hívtak Nyitráról, aki őszinte odaadással segítette a csoport kibontakozását.

Sok lenne felsorolni azt a szerteágazó kulturális tevékenységet, amelyet a Csemadok védnöksége alatt vagy éppen szervezése által a magyar iskolák tanulói, tanítóik, tanáraik hozzáértő felkészítése által, több évtizeden át kifejtettek, azaz végeznek ma is.

Eddig még nem esett szó arról, hogy a csehszlovák iskolahálózat egyik láncszemét a művészeti alapiskolák képezték, amelyeket nagyobb településeken hoztak létre 1948-tól, s eredményesen működnek manapság is. Dél-Szlovákiában általában közös igazgatás alá tartozik a szlovák és a magyar részlegük. Főleg ének-zene és képzőművészeti neveléssel foglalkoznak. Legnagyobb érdeklődés a hangszeres zenélésre való felkészítés iránt mutatkozik kezdettől fogva. A Csemadok rendezvényein legfeljebb egy-egy énekkaruk mutatkozik meg, ami tán természetes is, hiszen a szervezet inkább a népi kultúrát és az öntevékeny kulturális alkotómunkát istápolja. A „zene- és rajziskolák” pedig a művészeti alapképzést végzik. Ennek nagy hasznát vették a tanítóképző főiskolákon és a konzervatóriumokban továbbtanuló fiatalok. Sok autodidakta szlovákiai magyar képzőművész, zenész a művészeti alapiskolákban szerezte meg az induláshoz szükséges ismereteket.

Ezen iskolák egy-egy képzőművészeti tárlata, gyermekhangversenye ugyancsak tömegeket mozgat meg.

Egyes tantárgyak tanulmányi versenyeit viszont az állami pedagógiai intézmények szervezték, olimpiák néven. Sajnos ez az alkotómunka már nem volt annyira vonzó, a szervezése sem olyan gördülékeny, mint az előbbieké. Elsősorban azért, mert a versenyek nagyrészt szlovák nyelven folytak, s a magyar iskolák tanulói, bár elég intenzíven tanultak szlovákul, mégsem annyira bírták jól a nyelvet, ahogy a versenyekben megállják a helyüket a szlovák iskolák tanulóival szemben. Mégis gyakran megtörtént, hogy néhány tehetséges tanuló fel tudta magát tornázni az országos vetélkedők győztesei közé. A magyar pedagógusok viszont voltak annyira rugalmasak, hogy önállóan is képesek legyenek tehetséggondozó munkát kifejtetni, amely végül tanulmányi versenyekben teljesedett ki. Példaértékű a matematika szakosok tevékenysége, akik elsőként kapcsolódtak be a magyarországi versenyekbe és értek el tanulóikkal figyelemre méltó eredményeket.

A rendszerváltozás után a tanulmányi versenyek szinte áttekinthetetlenekké váltak. Az állami intézményeken, a pedagógusszövetségen és a Katedra Alapítványon kívül szinte minden polgári szervezet úgy akar segíteni az iskoláknak, hogy a gyerekek számára főleg lexikális ismeretekből vetélkedőket szervez. A folytonos versenyeztetés, amely már a tanítási órákon is megnyilvánult, joggal váltotta ki a pszichológusok nemtetszését. Vekerdi Tamás például az ilyen iskolákat „versenyistállóknak” nevezte. Sajnos vannak iskolák, amelyekben a tehetséggondozást abban látják, hogy hány tanulójuk vett részt a tanulmányi versenyeken. Az egyik nagyobb iskolából például a 2000/2001-es tanévben 32-féle versenyen szerepeltek a tanulók, volt gyerek, aki négy-öt témakörben (valójában ennyi tantárgy tananyagából) vetélkedett, míg mások semmilyen alkotómunkából sem vették ki részüket.

A teljesség mellőzésével, a rengeteg vetélkedőből néhányat feltétlenül meg kell említeni, főleg azokat, amelyek a tehetséggondozásnak a kiteljesedésében játszanak szerepet. Ilyenek lehetnek a következők:

Alapiskolák számára szervezett matematikaversenyek:

- Matematikai Olimpia - Z4-Z9 kategória,
- Zrínyi Ilona Nemzetközi Matematikaverseny - központja Kecskemét, sokhelyszínes, a magyar tanítási nyelvű iskolákban tanuló diákok versenye,
- Kenguru Nemzetközi Matematikaverseny - központja Párizs; Magyarország és Szlovákia évente benevez,
- A Katedra Alapítvány matematikai levelezőversenye - 5-9. évfolyam,

- Püthagorasz Matematikaverseny 4–7. évfolyam (néha meghirdetik a nyolcadikosok számára is - a szabadidőközpontok szervezik)
- A Tudományos Ismeretterjesztő Társaság Matematikaversenye – a Szlovákiai Magyar Pedagógusszövetség szervezi Szlovákiában.

Középiskolások számára szervezett matematikaversenyek:

- Matematikai Olimpia – A, B, C kategória,
- Nemzetközi Magyar Matematikaverseny – helyszíne változó a történelmi Magyarország területén,
- Felvidéki Magyar Matematikaverseny – helyszíne Szlovákia, válogatás a NMM-re,
- Kenguru Nemzetközi Matematikaverseny – központja Párizs; Magyarország és Szlovákia évente benevez,
- Öveges József Fizikaverseny (a 8. osztály tanulói és a gimnazisták számára) – Szlovákiában az SZMPSZ szervezi,
- Infoprogram – középiskolások országos programozó versenye, nemzetközi részvétellel – Szlovákiában az SZMPSZ szervezi

Magyar nyelvből és irodalomból:

- Szép magyar beszéd (alap- és középiskolások számára) – a pozsonyi Módszertani Központ szervezi,
- Simonyi Zsigmond Helyesírási Verseny (a 7–8. osztályos alapiskolások és a nyolcosztályos gimnáziumok első négy osztályába járó diákok számára) – az SZMPSZ szervezi,
- Implom József Helyesírási Verseny (középiskolások számára) – az Anyanyelvi Szövetség szervezi (Mindkét helyesírási verseny Kárpát-medencei döntője Gyulán valósul meg.)
- „Hazádnak rendületlenül...” (műelemző pályázat a 12–15 éves tanulók számára) – az SZMPSZ szervezi,
- Esszéíró-verseny (a Magyar Kultúra Napja alkalmából – alap- és középiskolásoknak, két kategóriában) – a Palóc Társaság szervezi
- Irodalmi levelezőverseny (az alapiskolák felső tagozatosainak) – a Katedra Alapítvány rendezi
- Az alsó tagozatos tanulók levelezőversenye – a Katedra Alapítvány rendezi
- Levelezőverseny magyar történelemből (alapiskolásoknak) – a Katedra Alapítvány szervezi
- Árpád-házi királyok (középiskolásoknak) – az SZMPSZ szervezi
- Évtizedek óta folyik a Poznaj slovenskú reč! (Ismerd meg a szlovák nyelvet!) című verseny a magyar iskolák tanulói számára, amelyet a po-

zsonyi Módszertani Központ szervez. Újabban pedig vers- és prózazmonzó versenyt is meghirdetnek Dobré slovo (Jó szó) címen, szlovákul magyar tanulóknak.

Szinte természetes, hogy minden tantárgy keretében folynak a fentiekhez hasonló versenyek.

A néprajzi ismeretek hiányára az iskolában már a nyolcvanas években felfigyeltek a pedagógusok. A magyar nyelv és irodalom szakosok döbentek rá, hogy Arany János, Petőfi Sándor, Ady Endre, Móricz Zsigmond, sőt a későbbi írók, költők munkái egyre nehezebben taníthatók, élvezhetők néprajzi ismeretek nélkül. A Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság 1989-ben alakult meg a Csemadok keretében, első gyermektáborát 1992 nyarán rendezte meg Tallóson. A Társaság azóta egyre élénkebb munkát fejt ki (immár Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság néven), s a néprajzi gyűjtőmunkába igyekszik bevonni a gyerekeket is. Ám meg kell jegyeznünk, hogy alig akad néhány képzett szakember a szlovákiai magyarok között. Az azonban elkerülhetetlen lesz, hogy a jövőben néprajzot is tanítsanak az iskolákban.

Nagy gondot okozott a magyar történelem tanításának hiánya is a magyar iskolákban. Hosszú időn át magyar nemzetiségű történelem szakosok sem kerültek ki a tanárképző főiskolákról, ezért több magyar iskolában nem szakképzett pedagógusok tanították a történelmet, akik a cseh, illetve szlovák szerzők által írt tankönyvek magyar vonatkozású szövegeit nem tudták a magyar történelemszemlélethez igazítani. Azt is mondhatnánk, hogy a magyar gyerekek olykor magyarelles történelmet voltak kénytelenek tanulni. Ezt a vétkes hibát próbálta kiküszöbölni a Táború című gyermeklap szerkesztősége azáltal, hogy rendszeresen közölt írásokat a magyar történelemlről, később a Katedra Alapítvány az 1990-es évek második felében meghirdette az országos magyar történelmi versenyt, mely rendszeressé tette azt.

A magyar iskolák pedagógusai hamar rájöttek, milyen lehetőségek kínálkoznak arra, hogy tanulóikban kialakítsák és ébren tartsák a magyar nemzeti tudatot. Az üres szólamokban megnyilvánuló nemzetieskedés helyett nemzetünknek a történelem folyamán felhalmozódott kulturális értékeivel igyekeztek megismertetni tanulóikat, arra ösztönözve őket, hogy minél többet sajátítsanak el belőle. Ugyanakkor harag és gyűlölet helyett barátságra nevelték őket az iránt a nemezt iránt, amellyel egy hazában élnek. Munkájukat ezen törekvések hatják át ma is. Ez az a többlet, amelynek segítségével sikerült megtartaniuk a szülők munkájuk iránti bizalmát.

Az iskolák felszereltsége és a háttérintézmények

Az 1950/51-es tanévben, amikor létrejöttek az önálló magyar iskolák, az Állami Pedagógiai Könyvkiadónak megalakult a magyar szerkesztősége. 1953-tól az intézmény neve Szlovák Pedagógiai Kiadó.

A magyar szerkesztőség (Slovenské pedagogické nakladateľstvo, redakcia maďarských učebníc) feladata kezdettől fogva a magyar iskolák minden típusának tankönyvekkel való ellátása volt, de ők adták ki a módszertani kézikönyveket, szótárakat és az egyéb pedagógiai témájú terjedelmesebb írásokat is.

Első főszerkesztői közé tartoztak: Ferdics József, Kisely Dóra, Jeszenkovits Vilmos, majd Bertók Imre, Kecskeméthy Győző és Sima Éva; a kilencvenes évek végén pedig Urbán Zsolt vette át a szerkesztőség vezetését. A tankönyvek zömét cseh szerzők írták, kisebb mértékben szlovákok, ezért a magyar könyvek jobb-rosszabb fordításokként kerültek a magyar gyerekek kezébe. Kivételt képeztek a szlovák, orosz, zenei nevelés, valamint a magyar irodalom és a nyelvtan, amelyeket magyar szerzők írtak, az angol és német nyelvkönyvek pedig mutációkként jelentek meg. Eredeti publikációk tervezői és szerzői voltak: Jeszenkovits Vilmos, Bertók Imre, Bernáth Miklós, Schilderné Bögi Irén, Grečová Margita, Wechter János, Sima Éva, Kecskeméthy Győző és Urbán Zsolt. Rengeteg gondot jelentett a szerzők és fordítók megnyerése, részben azért, mert a pedagógusok többsége e munkára nem volt eléggé felkészült, kevesen merték e munkát vállalni, a kiválasztásukba pedig még pártpolitikai szempontok is közrejátszottak, egy-egy könyv kiadása rövid határidőhöz kötődött, s a kiadó vezetősége mereven ragaszkodott ahhoz, hogy a fordítás terjedelme pontosan egyezzen az eredeti szöveg terjedelmével. Mindezek ellenére többségében kitűnő tankönyvek kerültek ki a szerkesztőségéből, bár akadtak olyanok is, amelyek majdnem használhatatlannak voltak. A szlovák kiadó magyar szerkesztőségének jó kapcsolata volt a budapesti Tankönyvkiadóval, ezért sikerült magyar tankönyveket is áthozni az alsó tagozatos tanulók számára.

A szerkesztőség a legtöbb belső munkatárssal a nyolcvanas évek második felében rendelkezett, pontosan tizenöttel, s a kiadványaik száma évente 130–140 között mozgott. A kilencvenes évek elején a szerkesztők száma hétre csökkent, s átlag 60 kiadványuk jelent meg évente. Azóta ez az állapot is fokozatosan romlik. Igaz, hogy a rendszerváltás éveiben meg-

szűnt a Szlovák Pedagógiai Kiadó monopóliuma, az oktatásügyi minisztérium pályázat útján más kiadókat is megbíz tankönyvek kiadásával, ugyanakkor nem szorgalmazza a tankönyvpiac kialakulását, ezért a szlovákiai iskolák, köztük a magyarok is, jobbra egy tankönyvesek maradtak.

Az érdekesség kedvéért érdemes megjegyezni, hogy az első magyar ábécéskönyv és az olvasókönyvek a 2–5. osztályosok számára *Előre* címmel már 1949-ben megjelentek, akkor, amikor kísérletképpen megnyíltak az első magyar osztályok. Szerzőik Farkas István és Balassa Mihály voltak. A csehszlovákiai magyar tannyelvű nemzeti iskolák számára pedig Orbán Gábor írt nyelvtan- és gyakorlókönyvet még ugyanabban az évben, tehát a kiadó magyar szerkesztőségének létrehozása előtt.

Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága Elnökségének 1960 áprilisában hozott határozata alapján 1960. szeptember 1-jétől az alap- és középiskolás tanulók számára ingyenessé váltak a tankönyvek. Egy-egy könyv élettartamát öt évben határozták meg. Ettől kezdve minden iskolának kellett hogy legyen tankönyvraktára és a tantestület tagjai közül megbízott tankönyvfelelőse. Ha a tankönyvet valamelyik tanuló megrongálta, szülője köteles volt a kárt megtéríteni. Évek múltán az állam (járási iskolaügyi osztályok) egyre kevesebb pénzt tudott tankönyvvásárlásra fordítani, ezért a nyolcvanas évek vége felé és a kilencvenes években már elrongyolódott könyveket is kénytelenek voltak az osztályfőnökök kiosztani a tanulóknak. Ingyenessé tették a tanulók tanszerekkel való ellátását is, ami a kilencvenes évek elejétől fokozatosan megszűnt.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a tankönyvek tartalma a tantervi követelményekhez igazodott, ezért a két háború közötti könnyed leírásokat a nehezebben feldolgozható tudományosság váltotta fel, amely az érzelmi ráhatást értelmire cserélte fel, így aztán a megtanulandó szövegek idegenekké, unalmasakká, sok esetben hitelüket veszítettekké váltak. Az 1980-as évek közepén a szlovák oktatásügyi minisztériumban kiszámították, hogy egy alapiskolás tanulónak nyolc év alatt csak a tankönyvekben több mint tizenötezer oldalt kell (kellett volna) csupán *elohasnia*. Csakhogy ezeket a szövegeket a pedagógusok *megtanítandó*, azaz *számonkérhető* tananyagként kezelték, s a legtöbb esetben házi feladatként várták el, azaz várják el ma is az emlékezetbe vésésüket. Ez a hozzáállás egyrészt nagyfokú differenciálást váltott ki, mivel rohamosan megnőtt azoknak a gyerekeknek a száma, akik otthon ki sem nyitották a tankönyveket, másrészt, a kisebb hányad nagy része a napi otthoni három-négy órás tanulás következtében idegileg kimerült. Ezt mind az iskolaorvosok,

mind a gyermekpszichológusok és a szülők is egyre gyakrabban vissza jelezték. Ezért a minisztérium elrendelte, hogy melyik osztály tanulói számára mennyi időt igénylő házi feladatot szabad feladni, szerdán pedig semennyit sem. Mára csupán a szerdai nap kihagyása maradt meg egyes iskolákban, a házi feladat mennyisége azonban egyre gyarapszik. Hogy a gyerekek hovatovább egyre kevesebb szépirodalmat olvasnak, részben e pedagógiai zsákutcának is köszönhető.

Léleknymorítóvá vált az iskolai tanulásnak az időbeosztása is. Emlékezzünk vissza, hogy a két háború között délelőtt négy-, délután két-három órát töltöttek a tanulók az iskolában. Ma egyfolytában hét-nyolc-kilenc órát. Az óráközi szünetek pedig öt-tíz-tizenöt percesek, melyek arra sem elegendők, hogy nyugodtan megtízóraizzanak, vagy uram bocsá', szükségletüket elvégezzék. Mi sem természetesebb, hogy ebben a rohanásban kevesen képesek egy-egy témára kellő ideig összpontosítani a figyelmüket. A pedagógusok pedig merev eréllyel mind többet kénytelenek fegyelmezni, s amit képtelenek megtanítani az órákon, feladják házi feladatnak. A kör tehát bezárul.

A legfontosabb taneszközöket, főleg a szemléltetőeszközöket, hosszú évszázadokon át a tanítók, tanárok nagyrészt maguk készítették, gyűjtötték, s e munkába bevonták tanulóikat, tanítványaikat is. Persze mások által készített képeket, térképeket, könyveket már az iskolák öskorában is alkalmaztak. Az ipari társadalom kialakulása természetes módon magával hozta a taneszközyártás létrejöttét és fejlődését is. A központosított tanszergyártó vállalatokat a volt szocialista országokban az 1960-as évek második felében hozták létre, így Magyarországon a TANÉRT-et, Szlovákiában pedig a „Služba škole”-t beszercebányai központtal. Ezek a szolgáltatóvállalatok látták el a nevelő-oktató intézményeket az óvodáktól az egyetemekig bútorokkal, berendezési és felszerelési tárgyakkal, kész- és félkész termékekkel, az oktató-nevelő munkához szükséges taneszközökkel, anyagokkal (pl. vegyszerekkel), gyűjteményekkel (pl. növény, rovar, kőzet) stb. Csodálatos szétszedhető modelleket tudtak, azaz tudnak előállítani az élőlények szerveinek, szervezeteinek – beleértve az embert is – bemutatására. A nyolcvanas évek elején hozták létre járasként a taneszközjavító műhelyeket, amelyek a kiselejtezett tárgyakat is összegyűjtötték. Egy-egy iskola évente több tízezer korona értékű taneszközzel gyarapíthatta szertárait. A megrendeléseket a járási iskolaügyi osztályok végezték egyes iskolák igénylései alapján. A politikai rendszer egyik betegsége volt, hogy szerette a hivalkodó kirakatokat, ezért voltak kiemelt iskolák, ahová a külföldi látogatókat szokták elvinni, s ezeket ter-

mészetes, hogy jobban felszerelték, mint a központtól messzebb esőket. Ám így is elegendő segédeszköz jutott a legtöbb iskolának. Sőt az említett természetrajzi gyűjtemények és egyéb egyszerű eszközök házhoz szállítása a szaktanárok nagy részét elkényelmesítette azáltal, hogy mentesítette őket a természetjárástól, eszközkészítéstől, búvárkodástól. Másrészt pedig – miként több helyen is utalunk rá – olyan feladatokat hártott a pedagógusokra, amelyeknek semmi köze sem volt a nevelő-oktató munkához, például mezőgazdasági idénymunkákban való részvétel tanítás után (szüretelés, cukorrépaszedés stb.).

A rendszerváltás után, pontosabban 1990-től 2001-ig az iskolák a taneszköz-szolgáltató vállalattól egyetlen segédeszközt sem kaptak. A modern eszközöket, mint például a számítógépeket, fénymásolókat, pályázat útján nyert anyagi támogatással tudták (tudják) megszerezni. A magyar iskolákat főleg a magyarországi szervezetek és alapítványok támogatják. Szomorú tény, hogy a kilencvenes években egyre gyakoribbá váltak az iskolai betörések, amelyeket fiatalok követtek el a célból, hogy a modern taneszközöket eltulajdonítsák és potom áron eladják.

Különösen nagy gondot fordítottak a polgári védelemre, amelyet el túlzott politikai jellege miatt a pedagógusok többsége viszolygva fogadott, pedig rengeteg hasznos tudnivalót lehetett elsajátítani a mindenki számára kötelező tanfolyamokon, így például elsősegélynyújtást balesetnél, védekezést radioaktív sugárzás ellen, rendezett kivonulást az épületből természeti katasztrófa vagy tűzvész esetén, pánikmegelőzést stb. Egyes feladatokat a tantestületek tagjai számára az igazgatóknak személyre szólóan kellett rögzíteniük, még azt is, hogy kinek mi a teendője az iskola evakuálása esetén. Ez az írásos anyag volt az egyetlen titkosított dokumentáció az iskolákban. Az egy másik kérdés, hogy a hozzá való felszerelés, gázálcok, szállítóeszközök évtizedek alatt nem kerültek felújításra, s jó volt, ha évente kétszer leporolták őket. Ugyanis a polgári védelmi gyakorlatokat (a pedagógiai zsargonban menetgyakorlatokat) ősszel és tavasszal kellett végezni. Ezek a rendszerváltás után is folytatódnak, szépített nevük „gyakorlatok a természetben” lett. Céljukat senki sem tudja, illetve tudatosítja, pedig a katasztrófák veszélye mindenkor fennáll, s lebecsülésük vétek.

Az 1970-es évek közepén ébredt rá a politikai vezetés, hogy Csehszlovákia soknemzetiségű állam. Nyilván a csehek és a szlovákok közötti feszültségeket tartották veszélyesebbnek, ezért minden szlovák járás számára kijelöltek egy „baráti” cseh járást, s elrendelték, hogy az iskoláknak is legyenek e járásokban partneriskoláik. Egyes magyar igazgatók azon-

ban azt kérték a fölötteseiktől, hogy iskoláiknak e partneri viszony kiépítését szlovák iskolákkal tegyék lehetővé. Így jöttek aztán létre valóban őszinte baráti kapcsolatok több dél-szlovákiai magyar és közép-szlovákiai szlovák iskola között. A magyar iskolák tanulóival a téli-tavaszi szünetek alatt látogattak el tanáraik egy-egy hétre a hegyek közé, a szlovákok pedig nyáron a Duna mentére. Ilyenkor közösen sportoltak, versenyeztek, megnézték egymás kulturális rendezvényeit, sőt közös műsoros esteken is együtt szerepeltek. A pedagógusok pedig hol az egyik, hol a másik iskolában rendeztek pedagógiai napokat, szakmai értekezleteket, sőt konferenciákat is. Sajnálatos módon nem sikerült harmadik partnernek egy-egy magyarországi iskolát is bevonni, mivel a járási párttitkárok ezt mindig megakadályozták.

A szakmai találkozó alkalmával többször is bebizonyosodott, hogy a korszerű szakirodalomban a magyar iskolák pedagógusai jártasabbak, aminek egyszerű volt a magyarázata. Ugyanis a puha diktatúrának elnevezett magyar politika engedékenyebb volt a csehszlovákiaianál, így a hatvanas évek közepétől egyre több nyugati szakkönyvet fordítottak le magyarra, amelyeket a szlovákiai magyar pedagógusok is megvásárolhattak. Fokozatosan megjelenhettek Magyarországon az addig hallgatásra ítélt vagy háttérbe szorított pszichológusok, pedagógusok munkái, illetve kezdtek kiadni a század elején működő neves szakemberek munkáit is. Különösen nagy érdeklődést keltett az 1980-as évek elején indított *Pszichológia – nevelőknek* című sorozat, nemcsak az anyaországban, hanem a határon túli magyarok között is. A Goncsarov-Jeszipov-Kairov-Zankov *Pedagógiáján* és Pavlov reflex-elméletén nevelkedett nemzedéket Ranschburg Jenő ébresztette rá az utóbbi, vagyis reflexelmélet jelentőségére az oktatásban. Éppen azért, mert a szakmai képzés hosszú ideig hiányos volt – inkább arra összpontosított, hogy a pedagógusoknak „tárgyi tudásuk” legyen, vagyis előtérbe helyezte a szaktantárgyi ismereteket, elhanyagolva a továbbképzést is –, a tanárok viszolyogtak az állami intézmények által szervezett kötelező továbbképző tanfolyamoktól. Pedig 1955-től az állami intézeteknek egész hálózatát építették ki és kiváló szakemberek dolgoztak bennük. Ezen intézmények a következők voltak: „Ústředný ústav pre ďalšie vzdelávanie učiteľov a školských pracovníkov – ÚÚVU”, magyarul: Központi Továbbképző Pedagógiai Intézet, amely pozsonyi székhellyel működött. A három kerületben (Nyugat-, Közép- és Kelet-Szlovákia), azaz Pozsonyban, Besztercebányán és Kassán Kerületi Pedagógiai Intézetet hoztak létre, a járási székhelyeken pedig pedagógiai központokat.

A Szlovák Szocialista Köztársaság Iskolaiügyi Minisztériumának MŠ SSR 65. számú rendelete, amelyet 1985. július 19-én bocsátott ki, a pedagógusok továbbképzésének a következő négy formáját határozta meg:

- ideovopolitické vzdelávanie – ideológiai-politikai képzés,
- uvádzanie začínajúcich učiteľov do praxe – a kezdő pedagógusok felkészítése a gyakorlatra,
- funkčné, priebežné a rozširujúce štúdium – vezető beosztású pedagógusok (pl. igazgatók, igazgatóhelyettesek, tanfelügyelők) továbbképzése, valamint általános és szakmódszertani szakosító továbbképzés.

A továbbképzési formák közül az első csoportba tartozók váltottak ki ellenérzést a pedagógusokban. E primitív tanfolyamok mindenki számára kötelezőek voltak, évről évre ismétlődtek, mi több, évenként vizsgaszerű „záróbeszélgetésekkel” fejeződtek be, hogy aztán „magasabb szinten” újrakezdődjenek. Ezért – hogy békén hagyják -, aki csak tehetett, bejelentkezett a marxizmus-leninizmus esti egyetemre, amelyet ha elvégzett, megszabadulhatott a véget nem érő, türelmet próbáló tanfolyamtól. Ennek viszont az lett az ára, hogy ezután neki kellett egy-egy témát előadnia kollégáinak.

Lényegesen jobbak voltak a szakmódszertani, illetve a szakmai továbbképzések, amelyekben már neves szaktekintélyek is előadtak. 1980-ban a csehszlovák törvényhozás a 39/1980-as számú törvény 44. paragrafusának 2. bekezdése alapján lehetővé tette, hogy a pedagógusok szakmai doktorátust szerezzenek (szlovákul: doktor pedagogiky, rövidítve PaedDr). Aki az egyetemi tanulmányait kitűnő eredménnyel, azaz piros diplomával fejezte be, automatikusan megkapta a titulust, az idősebbek pedig rigorózus vizsga által szerezhetik meg ma is.

Az 1990-es években a bérezési rendszerben való feljebbjutást posztgraduális tanfolyamok elvégzésétől tették függővé.

Azokban a járásokban, amelyekben magyar iskolák is működtek, a pedagógiai központoknak magyar nemzetiségű belső munkatársai is voltak, úgyszintén a központi és a kerületi intézeteknek. A pozsonyi központi továbbképző intézetben elsőként 1955-ben Valkó Rózsa kezdett el dolgozni, mint a magyar nyelv és irodalom metodikusa. A nyolcvanas évektől Pereszlényi Mária, majd Dulovics Viola vette át a feladatkört, aki hosszú ideje a magyar iskolák szlovák nyelvi módszertanát gondozza. Mindhárman becsületes munkát végeztek és nagy segítséget nyújtottak a magyar iskoláknak. Illetve az utóbbi kettő még ma is ezt teszi.

A továbbképző intézetek készítették fel szakmailag az iskolákban működő nevelési és pályaválasztási tanácsadókat is, akik a tantestületek tagjai voltak (illetve ma is azok); az iskola nagyságától függően órakedvezményt kapnak, és főleg a végzős tanulók elhelyezésével foglalkoznak. A szocialista rendszer tervgazdálkodása megkövetelte, hogy a munkaerő-utánpótlásról is tervszerűen gondoskodjanak. Ez a járási hivatalok munkaügyi és szociális osztályának hatáskörébe tartozott, amellyel szorosan együtt kellett működniük az iskoláknak. Az iskolaigazgatók már januárban megkapták a tervet, hogy az utolsó osztályokba járó tanulókat milyen pályára irányítsák. Például az alapiskola nyolcadikos, kilencedikes tanulói közül hányat küldjenek szakmunkásképzőbe, milyen szakokra és hányat szakközépiskolákba, gimnáziumokba. Különösen nagy gondot fordítottak arra, hogy hány tanulót kell egy-egy iskolának bányászati szakiskolába küldenie és hányat katonai iskolába. Egy-egy tanulóért az igazgatónak és a pályaválasztási tanácsadónak prémium járt, ám ha csak egy is hiányzott az előírt kvótából, nemhogy jutalmat nem kaptak, hanem még a mozgóbérük egy részét is levonták. Így járt évről évre a legtöbb magyar iskola igazgatója és pályaválasztási tanácsadója. Ugyan miért küldték volna a dél-szlovákiai magyar gyerekeket Csehországba katonának, ha a hadseregben a vezénylet nyelve a cseh és a szlovák volt, s a magyar kiskatonáknak fogalmuk sem volt róla, hogy tisztjeik közül kiével azonos az anyanyelvük. A dolog odáig fajult, hogy a kilencvenes évek elején a szlovák vezérkarban megtiltották a tiszteknek, hogy más nyelven beszéljenek egymással, mint szlovákul. Bányásznak pedig azért volt fölösleges küldeni a gyerekeket, mert a dél-szlovákiai mezőgazdaság, főleg az állattenyésztés, állandó munkaerőhiánnyal küszködött annak ellenére, hogy ott lehetett a legjobban keresni, így hát odahaza is megvolt a megélhetési lehetőségük. Persze a legfőbb szempont az volt, hogy a magyar pedagógusok, ha másként nem teheték, eme passzív ellenállással akadályozták a nemzetiség szétszórását az országban.

A rendszer különösen nagy gondot fordított az agitációra és a propagandára. Az eredményeket úton-útfélen hirdették, hangsúlyozva, hogy ki mit köszönhet a társadalomnak. A következő adatok például az 1976/1977-es tanévből származók: 113 996 diák járt szakközépiskolába, 59 457 gimnáziumba, 49 176 főiskolára és egyetemre, valamint 16 387-en tanultak foglalkozás mellett. Egy diák évi ösztöndíja 3500 korona volt. A főiskolai étkezdékben a diákok háromnegyed része étkezett napi 5,20 koronáért. Kiszámították azt is, hogy egy fiatal taníttatása mennyi pénzébe kerül az államnak; a főiskolásoké és egyetemistáké

700 ezerbe, a középiskolásoké 400 ezerbe és a szakmunkástanulók hároméves képzése 250 ezer koronába. Tegyük hozzá, hogy az átlagbérek ekkor 2700 korona körül mozogtak, aminél az értelmiségiek (beleértve a pedagógusokat is) átlagfizetése alacsonyabb, az iparban dolgozóké pedig jóval magasabb volt. Egyik nagy ellentmondása a társadalomnak az volt, hogy az osztályszempontból megbízhatatlannak ítélt értelmiség képzésére milliárdokat költött, ugyanakkor a munkáját alábecsülte. Már a kamaszokról is kádervélemény íródott, melyben kiemelten szerepelt származásuk és családjuk politikai, ideológiai hovatartozása. Azok a gyerekek, akik alapiskolás korukban hittanórákra jártak vagy szüleik politikailag megbízhatatlannak voltak, eleve nem juthattak el egyes főiskolákra, egyetemekre, sőt némelykor még szakközépiskolába (pl. óvónőképzőbe) sem. Ha valamelyik igazgató ezt igyekezett eltussolni, s rájöttek, fegyelmi eljárást indítottak ellene. Előnyben részesültek a munkás- és parasztszármazású gyereke, és azok, akiknek szülei állami kitüntetések kaptak.

A statisztikai adatokat sohasem szabad pusztán számokként kezelni. Mögöttük társadalmi jelenségek húzódnak meg. Ha az előbb feltüntetett 1976/1977-es tanév adatait vesszük szemügyre, többek közt azt a kérdést is feltehetjük, milyen volt a tanulói ifjúság nemzetiségi összetétele. Tudjuk, hogy a magyar fiatalok száma a középiskolákban – de különösképpen a főiskolákon és egyetemeken – arányában messze elmaradt a cseh és a szlovák fiatalok számától, ebből eredően a taníttatásukra szánt pénzüsszegebből a magyarok részesedése is kevesebb volt, mint az államalkotó nemzetekéi, holott a termelőmunkából következőképpen nagyobb rész hárult rájuk. Nem beszélve arról, hogy mennyire manipulálhatóak voltak a származásból eredő előnyök és hátrányok, amelyeket gyerekekre vonatkoztatni enyhén szólva etikátlan volt.

A tehetséggondozás mint fogalom a szlovákiai iskolákban elég későn honosodott meg, annál nagyobb gondot kellett fordítaniuk a felzárkóztatásra. A tantestületi értekezletek napirendi témái kellett legyenek évtizedeken át a „pótórák” – amelyeket minden tanító, tanár a gyengébb eredményt elért tanulóinak kötelező volt rendszeresen és ingyen tartani –, valamint a „bukások elleni harc”. Volt idő, amikor a nemzeti bizottságok oktatásügyi osztályai azt is előírták, milyen lehet az osztályt ismétlő tanulók százalékaránya egyes iskolákban.

Minden járási székhelyen működtek, illetve működnek pedagógiai-pszichológiai tanácsadók, amelyek a tanulási és pszichikai zavarokkal küszködő gyerekek vizsgálatával és kezelésével foglalkoznak. Ezen inté-

zetek munkatársai állapították, azaz állapítják meg a gyerekek iskolai érettségét, melynek alapján engedélyezhetik az iskolakezdés elodázását, illetve javasolhatják a tanuló áthelyezését kiegészítő iskolába. Az iskolatörvény az adott év szeptember 1-ig betöltött hatodik életét határozza meg az iskolakezdés idejének. Újabban egyre több szülő kéri ennek egyévi elhalasztását. Ezen intézetek munkatársai közé tartoznak a logopédusok is. Pszichológiai és logopédiai vizsgálatra általában az osztályfőnökök javasolják a tanulókat, de maguk a szülők is felkereshetik a tanácsadókat, ahol valóban jól képzett szakemberek dolgoznak. Véleményük szerint egyre több a pszichikailag sérült kisgyerek, ám szakszerű elemzés ritkán jelenik meg róla a szakirodalomban, ezért az okokat csak gyanítani lehet, és azt is, hogy milyen szerepük van ebben az iskolai ártalmaknak, s melyek azok konkrétan.

Több mint fél évszázados múltra tekinthet vissza az Országos Pedagógiai Intézet, amely Pozsonyban jött létre 1947-ben, és ma is ott működik. Szerepéről a következőket írja Bernáth Erzsébet, az intézet magyar munkatársa:

„Az Intézet tevékenységét megalakulásától kezdve napjainkig a következő pontokban lehetne összefoglalni:

- új, az egész iskolarendszert érintő oktatási-nevelési koncepciók és programok, valamint javaslatok kidolgozása,
- tantárgykoncepciók, tantárgydidaktikák, óratervek, tantervek kidolgozása és hatékonyságuk nyomon követése,
- kísérleti pedagógiai programok, oktatási-nevelési módszerek kidolgozása, pedagógiai kísérletek és elméleti kutatások végzése, s az eredmények alapján javaslatok elkészítése a pedagógiai dokumentumok és módszerek korszerűsítésére,
- lektori tevékenység, taneszközök véleményezése és javaslatok kidolgozása a jóváhagyásukra, kiadásukra.

Továbbá:

- a tankönyvírás elméleti és gyakorlati kérdései, tankönyvkoncepciók, módszertani kézikönyvek kidolgozása, a tankönyvek hatékonyságának a nyomon követése,
- diagnosztikai tevékenység: eredménymérések, az iskolák tanszerellátottságának a feltérképezése, a tanulási eredmények értékelésének kritériumai, illetve azok kidolgozása,
- a pedagógusok felkészítése és továbbképzése koncepciójának és tartalmának a kidolgozása,

- konzultációs tevékenység, szakmai tanácsadás a tankönyvíróknak, módszertani központok dolgozóinak stb.
- az elméleti és gyakorlati pedagógiai kutatások eredményeinek népszerűsítése, a leszűrt tapasztalatok továbbadása publikációk és előadások formájában, illetőleg a konzultációk során,
- együttműködés a szlovákiai tudományos, pedagógiai és módszertani intézményekkel, a külföldi pedagógiai intézményekkel és pedagógiai kutatóintézetekkel.

Az Intézet dolgozói egyéb feladatokat is végeztek és végeznek az Oktatási Minisztérium megrendelésére, s általános, nem közvetlenül tantárgyhoz kapcsolódó pedagógiai-pszichológiai kutatásokat is, pl. a kreativitás, személyiségfejlesztés, a kognitív képességek fejlesztése, a nyolcosztályos és hatosztályos gimnáziumok koncepciója, eredményessége, alternatív pedagógiai programok (a magyar iskolákkal kapcsolatos pl. a NYIK program) nyomon követése stb.

1957-ben az Országos Pedagógiai Intézet szintén országos hatókörű Pedagógiai Kutatóintézetté alakult ár. Bár továbbra is az Oktatási Minisztérium reszortintézete maradt, az aktuális oktatási problémák megoldása és a pedagógiai programok kidolgozása és eredményességének figyelemmel követése mellett tulajdonképpen akkor indult be a tudományos kutatómunka, a pedagógiai dokumentumok – beleértve a taneszközöket is – készítésének elméleti megalapozása és kísérleti kipróbálása.

Struktúráját tekintve mind az Országos Pedagógiai Intézet, mind utódja, a Pedagógiai Kutatóintézet szakcsoportokra tagolódott. A nemzetiségi iskolák csoportja 1958-ban jött létre. Tulajdonképpen kezdettől fogva két, viszonylag önálló csoportból állt: a magyar iskolák csoportjából és az Eperjesre kihelyezett ukrán iskolák csoportjából.

A nemzetiségi iskolák, majd később a magyar iskolák csoportjának az első vezetője Hasák Vilmos volt nyugdíjba vonulásáig, azaz 1975-ig, utána 1991-ig Tankó László látta el ezt a feladatot. Amikor megnyitlak a magyar tanítási nyelvű iskolák, az OPI munkatársa volt Farkas István pedagógus, író és műfordító is.

A magyar nyelv és irodalom, valamint a szlovák nyelv és irodalom tantárgyakat összesen hét szakdolgozó gondozta, felvállalva a többi specifikus feladatot is, amelyeket túlnyomórészt külső munkatársak segítségével oldott meg (pedagógiai dokumentumok készítése a kisegítő iskolák számára, az orosz nyelv, a zenei nevelés tantervének a kidolgozása, az óvodák, a szakközépiskolák, a szakmunkásképzők módszertani támogatása). A külső tudományos munkatársak kutatásaik eredményeit,

módszertani javaslataikat publikációk (dolgozatok, cikkek, metodikai ajánlások, önálló kiadványok), előadások és módszertani szemináriumok formájában tették közzé, kivéve az Oktatási Minisztérium számára elkészített pedagógiai dokumentumokat, amelyeket a minisztérium a saját fejléce alatt jelentetett meg (koncepciók, tantervek, módszertani ajánlások, módszertani levelek stb. címen).

Az 1989-es rendszerváltás után 1990-ben az alkalmazottak létszámcsökkentésének szükségességére hivatkozva megszüntették a magyar tagozatot. A magyar nyelvet gondozó munkatársakat az idegen nyelvekkel foglalkozók csoportjába sorolták be. Végül hétről négyre csökkentették a magyar iskolákat gondozó szakdolgozók számát.

1994-ben összevonták a Pedagógiai Kutatóintézetet az Országos Módszertani Központtal, ami újabb leépítést jelentett, nemcsak létszámban, hanem a kutatás területén is. Eredményként könyvelhető el, hogy az 1990 előtti mintát követve újra megszervezték a nemzetiségi iskolák önálló szakosztályát, melynek vezetésével Bernáth Erzsébetet bízták meg, aki rövid megszakítással 1999-ig vezette azt.

A Pedagógiai Kutatóintézetben és az Országos Pedagógiai Intézetben több mint tíz évig dolgoztak, illetve meghatározó koncepcionális kutató- és jelentősebb publikációs tevékenységet fejtettek ki: Hasák Vilmos (1958–1975), Tankó László (1963–2000), Török Matild (1958–1991), Heger Magdolna (1975–1994) és Bernáth Erzsébet (1967–).

Az elmondottakhoz hozzá kell tennünk, hogy az Országos Pedagógiai Intézet magyar csoportja külső munkatársak nélkül nehezen tudta volna elvégezni a rá háruló rengeteg feladatot. A 2001/2002-es tanévben pedig újabb átszervezésre került sor. A magyar szakosztály élére pályázat útján Halász Anita került. Belső munkatársak lettek: Bernáth Erzsébet és Varga József főállásban, Csicsay Károly, a párkányi gimnázium tanára és Frunyo Csilla, a besztercebányai Bél Mátyás Egyetem Hungarisztikai Tanszékének asszisztense, mellékállásban. Külső munkatársként pedig Csicsay Sarolta, Kotal Éva, a párkányi gimnázium tanárai, Kulcsár Zsuzsanna, a pozsonyi magyar gimnázium tanára és Hajtman Béla, az udvardi szakmunkásképző tanára lettek. A felsorolt pedagógusok két munkacsoportban tevékenykedve kidolgozták a szlovákiai magyar középiskolák alapkövetelmény-rendszerét magyar nyelvből és irodalomból, valamint az érettségi alapkövetelményeket magyar és szlovák nyelvtanból, irodalomból. E tervezetet közölte a Katedra szaklap, majd a Katedra Alapítvány támogatásával összehívott értekezleten Komáromban

szakmai vita témájává tették a középiskolai magyartanárok számára. Mivel 2005-től új érettségi rendszer bevezetését tervezik Szlovákiában, ezen munkacsoportok a felkészülés érdekében rendszeres felméréseket, ún. monitoringot végeznek a magyar iskolákban.

Az intézet magyar osztályát 2002 februárjában megszüntették, ám a felsorolt belső és külső munkatársakat más szakcsoportokba besorolva továbbra is alkalmazza az intézet, s újabb feladatok elvégzésével bízza meg őket.

A szlovák állami intézetek magyar munkatársai közül a kilencvenes évek végén Bernáth Erzsébetet és Dulovics Violát, 2001-ben pedig Halász Anitát és Pereszlényi Máriát is tagjai közé választotta a Katedra Társaság.

Az elmúlt évtizedek folyamán eredményes kutatómunkát végeztek a főiskolák és egyetemek egyes tanszékein működő magyar oktatók is, valamint irányításukkal a tanítványaik. Egyes diplomamunkák önálló monográfiák formájában a kilencvenes években kezdtek napvilágot látni. Közülük külön figyelmet érdemelnek a néprajzi és a helytörténeti dolgozatok.

Az iskolákról és a tanulókról való egészségügyi gondoskodás

A vidéki iskolákban uralkodó évszázados higiéniai állapotok az 1950-es évekig majdnem semmit sem változtak. A hatvanas években viszont gombamód kezdtek szaporodni az új iskolaépületek, amelyekben már vízöblítéses vécék voltak, külön tornatermek zuhanyzókkal, az udvaron sportpályák s az épületek körül parkok. A tantermekben az olajos padlót parketta váltotta fel, a rögzített padokat pedig asztalok, székek, amelyeket egyes korosztályok testmagasságához méreteztek. A táblákat, amelyek nagysága a régebbieknek többszöröse lett, a fő falra függesztették fel, a jobb oldali és a hátsó falra szemléltető képek és faliújságok kerültek, az ablakokat pedig a bal oldali falba építették be. A földszinti tantermek előtt széles folyosókat hagytak, ún. zsbongókat, ahova az óráközi szünetekben legalább naponta kétszer le kellett menniük a tanulóknak, ám a zsúfoltság miatt csak körbe tudtak sétálni, ami pihenés, feloldódás helyett inkább frusztrálta őket.

A tantermekbe csak váltócipővel lett szabad bemenni, ezért külön helyiségek kellettek a kinti cipők számára, és öltözők, ahol a felöltőiket, télikabátjaikat hagyták a tanulók. Sajnos az 1980-as évek közepén, amikor a módosabb családok gyerekei divatholmikban kezdtek járni iskolába, megkezdődtek a lopások, amelyek a rendszerváltást követően a nagyobb iskolákban katasztrofális méreteket öltöttek. A lopások elleni biztosítást az Állami Biztosító már a hatvanas évek elején bevezette az iskolákban. Mintegy két évtizeden át évi két koronát fizettek a tanulók, és akkor is kaphattak kártérítést, ha a holmijukat elveszítették, csupán számlával kellett igazolni az értékét. Több száz koronás érték eltűnése esetén a kártérítés igényléséhez rendőri jegyzőkönyvet is kellett mellékelni. A biztosítással kapcsolatos teendőket egy pedagógus vagy iskolai alkalmazott végezte – csekély honorárium ellenében –, akivel a biztosító szerződést kötött. A lopások elterjedésével a biztosítási díj fokozatosan a tízszeresére emelkedett.

Az új iskolák mellé konyhát és étkezdét is építettek, ám egyszeri étkezésnél, azaz ebédelésnél többre nem adtak lehetőséget. Az ebéd ára csak korosztályok szerint differenciálódott, s ha túl sok volt a jelentkező, előnyben részesültek a vidékről bejáró tanulók és a napközisek. A szociálisan hátrányos helyzetű gyerekek ingyen ebédelhettek.

A járási higiéniai központok alkalmazottai évente legkevesebb kétszer ellenőrizték a tisztaságot, laboratóriumi mintát vettek az iskolai étkezdék ételéből, s időnként mérték a tantermi mesterséges megvilágítás intenzitását is. A nyolcvanas években a hagyományos volfrámégőket neoncsövekre cseréltették ki. Előírták, hogy minden tanulónak külön ivópohara, törülközője, szappanja legyen, a testnevelési órákra pedig tornacipője és tornaruhája. Nem engedték meg, hogy váltócipő helyett papucsot használjanak a gyerekek. Az 1970–80-as években óriási mértékben felhalmozódott a tízóráikból, uzsonnákból származó ételhulladék, ezért kötelezték az iskolákat, hogy az ételmaradékot (főleg a konyhait) állatok etetésére hasznosítsák (konyhai alkalmazottak nem hordhatták haza, csak idegenek vehették meg pár koronáért). Továbbá időnként elrendelték a rovaralanítást és a rágcsálók (patkányok) irtását, amelyeket külön vállalatok végeztek. Ha az óvatosság ellenére ragályos fertőző betegség ütötte fel a fejét, például májgyulladás, nyomban megjelentek az egészségügyisek és megkezdődött a védőoltás. Joggal állítható, hogy szalmonellózis iskolai étkezdéből sohasem eredt. (A konyhai ételmintákat legkevesebb huszonnégy órán át kellett tárolni.)

A hetvenes években pár éven át tízóráira zacskós tejet vásárolhattak

a tanulók. Ám ezt a munkát a konyhai alkalmazottak nem vállalták, ezért a tanítók közül kellett e feladattal megbízni valakit. Az illetőnek egészségügyi igazolvánnyal kellett rendelkeznie.

A védőoltásokat már a két háború közötti években elkezdték Csehszlovákiában, ám széles körű elterjedésük csak az ötvenes-hatvanas években bontakozott ki. A tbc elleni megelőző oltásokat az iskolában végezték az iskolaorvosok két alkalommal, a második és a hetedik osztályos tanulókat oltották szükség szerint, ugyanis a védőoltást ún. próbaoltás előzte meg, amelyből három dologra tudtak, azaz tudnak következtetni: van-e ellenálló képessége a gyerekeknek, vagy nincs, esetleg fertőzött-e kórokozó által. Ha a szervezetében kimutatható volt a kórokozó jelenléte, megelőző gyógyszeradagolást rendeltek el, ha pedig nem reagált a szervezete, védőoltást kapott. A tbc-fertőzés veszélye az iskolákban a kilencvenes évek első felében lépett fel fenyegetően.

A hetvenes évektől napjainkig keseríti az iskolák életét az influenza-járvány, amely legtöbbször január-február hónapokban ölt tömeges méreteket olyannyira, hogy ilyenkor egyes területeken szüneteltetni kell a tanítást.

Az elmúlt ötven esztendő alatt olykor pánikot keltett a fejtetű megjelenése a gyerekek hajában. Ma már könnyen kipusztítható, de a régebbi időkben, amikor igen gyakori volt, mindenféle népi „gyógymódokat” alkalmaztak, például a fiúkat kopaszra nyírták, a lányok haját petróleummal mosták meg, ezért napokig nem járhattak iskolába.

A hatvanas évektől kezdve évente legalább egyszer megjelent az iskolában a gyermekfogász is. Amelyik gyereknél rossz fogat talált, berendelte kezelésre. A nyolcvanas években kezdték el a fluór tartalmú tabletták adagolását, amit a pontosság kedvéért az osztályfőnökre bízta, s a fogorvos asszisztensének felügyelete alatt fluór tartalmú krémmel mosattak fogat a gyerekekkel évente több alkalommal.

A nyolcadik osztályos tanulók számára kötelezővé tették az úszótanfolyamokat, amelyeket járási trénerek végeztek. Az osztályfőnökök kísérték el a tanulókat az uszodákba, vidékről autóbuszokkal utaztak, s a költségeket a járási iskolaügyi osztály fedezte. Egyébként csoportosan mentek a tanulók gyermekorvoshoz és fogorvoshoz is, s a tanítók kötelesek voltak elkísérni őket, azaz pedagógiai felügyeletet gyakorolni felettük a vizsgálat ideje alatt. Mivel egyre több tanuló kényszerült szemüveg használatára, a szemorvosok is csoportosan rendelték be a gyerekeket. A kötelező „gyermekpásztorkodás”, amely a tanítás menetét egyre gyakrabban zavarta meg, nemtetszést váltott ki a tantestületekben.

A sík vidékek hetedik osztályos tanulói a tél folyamán sítanfolyamokon vehettek részt a hegyekben. A legtöbb iskola élt e lehetőséggel. A költségek nagyobb részét az állami költségvetésből fedezték.

A hetvenes évek elején a nagyobb városokban, főleg a járási székhelyeken, közlekedési pályákat építettek, ahová minden iskola alsó tagozatos tanulóit évente egyszer félnapos tanfolyamra kellett elvinni. A gyerekek játékos formában sajátították el a közlekedési szabályokat. A tanfolyamok vezetői fiatal forgalmi rendőrök voltak. A költségeket ugyancsak az állam viselte.

A tanulmányi kirándulások részét képezték a tantervnek. Az üzemek, gyárak látogatásai kötelezőek voltak. Az alsó tagozatos tanulók egynapos kiránduláson vehettek részt a járás területén, az 5–6. osztályosok két napra mehettek el ismerkedni a kerület nevezetességeivel, a 7–9. osztályosok két tanítási és egy munkaszüneti napot vehettek igénybe, és bárhová utazhattak az országban. Külföldi csoportos kirándulásokra külön engedély kellett, s leginkább a középiskolásoknak tették lehetővé, akár nyugat-európai országokba is.

A hetvenes évek elejétől kezdve a légszennyezett városok iskolái számára lehetővé tették, hogy a 3–4. osztályos tanulókat tavasszal háromhetes erdei iskolába vigyék Észak-Szlovákia hegyei közé. A tanulócsoportokat egészségügyi nővérnek is el kellett kísérnie. A gyerekek ott külön tanterv szerint tanultak, s a nap nagyobb részét a szabadban töltötték.

Rengeteg gondot okozott az iskolák fűtése. A központi fűtéshez legtöbbször rossz minőségű szénét kaptak. Mivel minden munkaképes ember valahol állandó alkalmazásban volt, idénymunkára csak nyugdíjasokat vagy leszázalékoltakat lehetett megnyerni. Ezek az emberek viszont nem értettek a fűtőberendezésekhez, és a munkához való viszonyuk is legtöbb esetben kifogásolható volt. Nem sokkal volt jobb a helyzet az iskolagondnokokkal sem, ezért a kisebb javításokban, karbantartásokban a szülők segítségét kellett igénybe venni. Az ásványi szénét mint fűtőanyagot a kilencvenes évek közepén váltotta fel a gáz. (Ekkor hálózták be Dél-Szlovákiát gázvezetékekkel.) A rendszerváltás után az is könnyebbé tette az iskolavezetők helyzetét, hogy a munkát keresők száma megszapordott, s ha a fűtő vagy a gondnok nem felelt meg, egyik napról a másikra kicserélhették, míg az előző rendszerben egy-egy indokolt elbocsátásból is közügyet csináltak a felettesek.

Az új iskolaépületek mellé szolgálati lakásokat is építettek, amelyek fűtése, karbantartása az igazgatóság gondjai közé tartozott. Évtizedeken át a szolgálati lakásoknak volt legalacsonyabb a lakbére. A kilencvenes

évek első felében e lakásokat privatizálták, sok helyen szinte elkótyavetyélték őket.

Köztudott, hogy a pedagógusok rengeteg betegségnek vannak kitéve, mint például a szellemi túlterheltség és a folytonos feszültség által fellépő idegkimerültség, amelynek pszichoszomatikus következményei elég gyakoriak. Az iskolákban évente több alkalommal is fellépő influenzajárvány szinte egyiküket sem kerüli el, s a gyakori láznak ugyancsak tartós következményei lehetnek, illetve bizonyítottan vannak is, de hadd ne soroljuk tovább. Annak ellenére, hogy ezt tudják az illetékesek, a pedagógusok szakmai ártalmainak hallatán csak leicsinylően mosolyognak. A hetvenes-nyolcvanas években a pedagógusok közül is többen éltek a gyógyüdülők kínálta relaxációs lehetőségekkel, melyek költségeit teljes mértékben az állami szociális biztosító viselte. Ám esetenként itt is tapasztalniuk kellett, hogy az egyenlők között vannak egyenlőbbek. Például a nyolcvanas évek elején az Ipolyság melletti Gyúgyön egy épületben helyezték el a pártapparátus tagjait, családtagjaikat és egyéb kivételezetteket az egyszerű beutaltakkal, mivel az előbbieik számára épülő osztályon felüli gyógyszálló nem készült el időre. A „nagyrabecsültek” között ott volt az Érsekújvári járás egyik nyugalmazott párttitkára is, aki a járás gyógykezelésen levő tanítói előtt nem restelt eldicsekedni megemelt nyugdíjával, amelyet politikai érdemei elismeréséért kapott, s mindazon kivételes javakkal, amelyekben ott, a gyógyüdülőben is részesült. Míg mások egy-két ágyas szobákban pihentek, neki külön apartman járt, és társaival az ebédlő spanyolfallal leválasztott részében étkezett. Ennek oka pedig az volt, hogy az egyszerű beutaltak étkezéséhez szükséges nyers élelmiszerre napi 27,50 koronát költhetett a szálló konyhafőnöke, a kivételezettekére akár 50 koronát is. Főhetett a feje, mi a csodát találjon ki nekik naponta, mivel a 27,50-ből is bőséges ellátást lehetett biztosítani. Ilyen és ehhez hasonló fonáságok évtizedeken át felhalmozódtak, s az emberek ellenérzését csak fokozta, hogy a kivételezettek többsége igen szerény műveltséggel rendelkezett, amellyel adekvát volt munkájuk társadalmi értéke is.

Az alapiskolák a jogalanyiságot (részleges függetlenségüket a járási hivataltól) már a kilencvenes évek második felében megszerezhették, ám e törekvésüket korlátozták az osztályvezetők. Amelyik iskola mégis elérte célját, hátrányos anyagi helyzetbe került, amiért a tantestületek tagjai az igazgatóknak tettek szemrehányást. 2001 második felében született meg a miniszteri határozat, miszerint az iskolafenntartás joga és persze kötelessége is a

helyi önkormányzatokhoz kerül. Mint ahogy minden eddigi átszervezés, ez az intézkedés is valószínűleg súlyosan fogja érinteni a nemzetiségi, pontosabban a magyar iskolák hálózatát Szlovákiában.

A pedagógusok bérezése, kitüntetése és egyéb juttatások

A szocialista rendszerben az ipari termelésben foglalkoztatottakat fizették a legjobban, azok közül is kiemelten a bányászokat, a nehéz- és az építőiparban dolgozókat. Utánuk következtek a fegyveres testületek tagjai, a hivatásos katonák és a rendőrök, majd sok mindenki más, s végül a nem termelő szférában alkalmazottak zárták a sort. Mint már említettük, a pedagógusok e sornak is a végére kerültek, az utolsó előttinek. Ugyanis állami alkalmazottként kapta fizetését a papság is, ám annyira keveset, hogy azt legfeljebb éhbérnek lehetett tekinteni.

Egyes értelmiségi pályákon szemet hunytak a mellékes jövedelmek felett (ilyen volt például az egészségügyben a „hálapény”), a pedagógusoknak viszont tiltották az apró ajándéktárgyak elfogadását is, kivéve a virágot és a könyvet. Erre az igazgatói értekezleteken, legkevesebb évente egyszer, figyelmeztettek. Kezdetben különbséget tettek az alapiskola alsó és felső tagozatában, valamint a középiskolákban tanító pedagógusok fizetése között, ám miután a képzést – a napközi otthonokban működő nevelők és óvónők felkészítését kivéve – egyetemi szintre emelték, a heti kötelező óraszámot és a fizetést is egy szintre vitték. Csupán a ledolgozott évek száma szerint alapították meg a fizetési fokozatokat.

Az ötvenes években például a nemzetiségi iskolák tanítóinak kezdő fizetése bruttó 1150 csehszlovák korona volt. Az alapiskolák felső tagozatában működő ún. szaktanítóké (általános iskolai tanárok) 70 koronával, a középiskolai tanároké pedig 140 koronával volt több.

1967. március elsejével új bérezési rendszer lépett érvénybe, amelynek két osztálya, három kategóriája és hét fokozata volt. Első fizetési osztályba tartoztak a középiskolai tanárok, másodikba az alapiskolai tanítók és szaktanítók. „A” kategóriába sorolták be a megfelelő szakképesítéssel rendelkező általános és középiskolai tanárokat, „B” kategóriába az 1–5 évfolyamokban működő tanítókat, az óvónőket és a napközi otthonok számára képesített nevelőket, a „C” kategóriába pedig a képesítéssel

nem rendelkezők tartoztak. A második fizetési fokozatot egy év letelte után, a továbbiakat háromévenként érthette el az illető. Minden fokozatban 100 koronával emelkedett a havi alaplábér.

Az első, 100 koronás általános béremelésre 1968. április 1-jén került sor, amit újabb 100 koronával 1968. szeptember 1-jével toldottak meg. 1972. szeptember 1-jével 350 koronával emelték a szakképesített pedagógusok havi fizetését. Ekkor egy általános iskolai tanár, aki tizennégy évet töltött a pályán, a II/A-5. bérezési csoportba nyert besorolást 2250 korona havi fizetéssel. Heti kötelező óraszámja 21 tanítási óra volt (ezen órák kezdettől fogva 45 percesek voltak, az 5. tanítási órától időtartamukat kivételesen 40 percre csökkenthették). Az alapiskolai tanítók óraszámja kettővel több, azaz 23, a középiskolai tanároké pedig kettővel kevesebb, vagyis 19 volt. Az osztályfőnöki teendőikért havonta 100 korona honorárium járt, egy-egy túlóráért a fizetési csoportba való besorolás alapján átlagosan ugyancsak 100 korona. Ám 5-nél több túlórája nem lehetett sem tanítónak, sem tanárnak. Az iskolaigazgatónak pedig legfeljebb három. Az igazgatók tiszteletdíja 300-tól 700 koronáig terjedt, az iskola tanulócsoportjainak számától függően. E tiszteletdíjat 1980-ban 100 koronával emelték meg, s 1991-ig nem változtattak rajta. Az igazgatónak, az iskola nagyságától függően, 1–3 helyettese lehetett. A helyettes honoráriumja megközelítőleg fele volt az igazgatóénak. Az igazgatónak hetente 6–9 órát kellett tanítania, a helyettesnek 10–13 órát. Viszont az igazgatóságtól a járási iskolaügyi osztály elvárta, hogy az igazgató évente 120 tanítási órán hospitáljon, a helyettesek legalább 60-on. Ezt képtelenség volt teljesíteni.

A mozgóbéért egyszeri jutalomként már az 1960-as években is alkalmazták, elvértve, rendszeressé csak 1970-től tették. Ugyanis ekkor vezették be a pedagógiai munka minőség szerinti megkülönböztetését, személyi pótlék formájában. A személyi pótlék az alaplábérnek 5–20%-át tehetette ki – elvileg. Valójában 5–10%-ot hagyott jóvá a munkaadó. Tudvalevő, hogy a pedagógusok munkájának hatékonysága csak évek, olykor évtizedek múltán mutatkozik meg, ezért a mozgóbérek odaítélése a legjobb szándék mellett is igen esetleges. A mozgóbérek bevezetése és időnkénti szétosztása szinte kivétel nélkül felbolygatta a tantestületeket. A mozgóbérek meghatározása az iskolaigazgatók feladata volt, de jóvá kellett hagynia a szakszervezet helyi vezetőségének is. A kommunista párt alapszervezetének vezetősége politikai szempontból ellenőrizte az igazgató és helyettesei munkáját, a szakszervezet (pontos nevén Forradalmi Szakszervezeti Mozgalom) helyi vezetősége pedig elsősorban a mozgóbérekre tett javaslatokat követte figyelemmel.

Az ágazati szakszervezetnek, szinte kötelezően, minden pedagógus és iskolai alkalmazott tagja kellett hogy legyen. Akik a vezetőségbe bekerültek, gyakran előfordult, hogy maguknak vagy hozzátartozóiknak (gyakori eset volt, hogy egy családból többen is tanítottak ugyanabban az iskolában) követeltek nagyobb részesedést a mozgóbérből, ami rengeteg konfliktus forrása lett.

A szakszervezetek vezetőségei hagyták jóvá a kitüntetésekre tett javaslatokat is, amelyek átadására évente egyszer, március 28-án (Johannes Amos Comenius születésnapján), azaz a csehszlovákiai pedagógusok napján került sor. A legalacsonyabb szintű elismerés a munkaadó (járási és kerületi nemzeti bizottságok iskolaügyi osztályai) oklevele volt. A magasabb kitüntetések fokozatai a következők voltak: Példás tanító, amelyet a szlovák oktatásügyi miniszter adományozott. Érdemes tanító, amelyet a szlovák kormány adományozott, s végül a J. A. Komenský-érem, amelynek odaítélése már a szövetségi kormány hatáskörébe tartozott.

A központi irányítási rendszer hibái közé tartozott, hogy a kitüntetésekre tett javaslatokat is szabályozta. Például előírták, hogy egy-egy esztendőben melyik járásban milyen érdemeket vegyenek figyelembe. Így aztán olyan személyek is kaphattak kitüntetést, akik pedagógiai munkájuk által érdemtelenek voltak rá. Persze a többség azért nem ilyen volt.

Az 1989-es rendszerváltás után a kitüntetések addigi formája abbamaradt, sőt a pedagógusnapot is – alkalmazkodva az UNESCO által meghirdetett nemzetközi pedagógusnaphoz – október 5-re tették át, ám a szlovákiai pedagógusok, beleértve a magyarokat is, ragaszkodnak a március 28-hoz. Az 1990-es évek második felében pedig a pedagógusok számára új „szakmai” kitüntetést alapítottak, a Szent Gorazd-érdemrendet.

A Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége 1993-tól egy, esetleg két arra érdemes magyar pedagógust Czabán Samu-díjjal tüntet ki Rozsnyón a hajdani tanítóról elnevezett pedagógusnapok alkalmából, amelyet minden év áprilisában rendeznek meg több száz érdeklődő részvételével.

A Katedra Alapítvány viszont ugyancsak évente egyszer, a Katedra Napok alkalmával (nincs évszakhoz kötve) Dunaszerdahelyen 5 alkotó pedagógust jutalmaz szerény pénzüsszeggel járó Katedra Díjjal. E nyitott pedagógiai napokon is több százan szoktak részt venni.

A fent felsorolt, zömében rendszerváltás előtti kitüntetések nem jártak pénzjutalommal, ám a munkaadónak a mozgóbérialapból lehetősége nyílt egyszeri jutalmat adni a kitüntetetteknek, sőt egyéni vagy családi beutalót is vásárolhatott számukra nyári, akár tengerparti üdülésre is.

Ugyanis minden oktatásügyi osztálynak volt elkülönített pénzcsoomagja, amelyet kulturális és szociális alapnak neveztek. Rengeteg lehetőség rejtett benne. Amelyik pedagógus családi házat épített vagy szövetkezeti lakást vásárolt, ebből az alpból kamatmentes kölcsönt igényelhetett egy meghatározott összegig. Ha valaki súlyosan megbetegedett vagy megözvegyült, ebből az alpból kaphatott egyszeri támogatást. Ebből a pénzalpból támogatták az egy-két hetes hazai és külföldi csoportos tanulmányi kirándulásokat, amelyeknek végtelenül gazdag programja volt. Igaz, nagyrészt csak a szocialista országokba lehetett utazni, ám a pedagógusok nagy része így is bejárhatta fél Európát. Hiba lenne, ha elhallgatnánk, előfordultak esetek, amikor politikai, ideológiai okoknál fogva e lehetőségből is kirekesztettek embereket.

A kulturális és szociális alappal való gazdálkodás ellenőrzése ugyan csak a szakszervezetekre tartozott, mint ahogy a tanulmányi kirándulások rendszeres szervezése is.

A rendszerváltás után ez a gyakorlat fokozatosan leépült. A szakszervezet fő feladata az alkalmazottak munkaadóval szembeni érdekvédelme lett, amit az új munkatörvény értelmében vajmi kevés hatékonysággal tud érvényesíteni. Ezért a tagság létszáma a felére, harmadára csökkent.

Visszatérve a bérezésre, a rendszerváltozás előtt utoljára 1984-ben módosították a pedagógusok fizetési kategóriáit, majd a kilencvenes években több alkalommal is. 1997-től – mint más állami alkalmazottakra vonatkozóan – tíz fizetési osztály tíz fokozatának valamelyikébe váltak besorolhatóvá a pedagógusok aszerint, hogy ki hány évet töltött a pályán, és közép- vagy főiskolát, azaz egyetemet végzett-e. A tizedik osztályba csak azok tartozhattak, akik főiskolát, illetve egyetemet végeztek és egyetemi titulusuk (dr., ing.) volt, vagy az előző években tankönyvet írtak, illetve a besoroláshoz szükséges posztgraduális tanfolyamot elvégezték. Mivel e tanfolyamra tömegesen jelentkeztek az emberek, a munkaadók sorrendet állítottak fel, meghatározva, kinek mikor engedélyezik a tanfolyam elvégzését. Két év kellett hozzá, hogy mindenkire sor kerülhessen. A gimnáziumokban gyakori volt az a groteszk eset, hogy a vegyész, a közgazdász vagy más szakterületre képesített mérnök – aki négyéves főiskolán tanult, s ahhoz, hogy taníthasson, csak a pedagógiai minimumot szerezte meg, de mivel a doktorátussal felérő egyetemi fokozattal rendelkezett – automatikusan besoroltatott a tizedik fizetési osztályba, míg az a tanár, aki valamelyik egyetem tanárképző karán öt évig készült a pályájára, csak szakmai továbbképzés után, egy-két év késéssel kaphatta meg ugyanezt a besorolást.

1995-ben történt meg, hogy a pedagógusok, akik állami alkalmazotkakként évtizedeken át közvetve az oktatásügyi minisztériumhoz tartoztak, átkerültek a belügyminisztériumhoz, viszont a belügyminisztérium bérezési rendszere még 2001-ben sem vonatkozott rájuk.

Érdeemes szemügyre venni a 2001 nyarán közzétett szlovákiai és csehországi bérezési kimutatást, amely az Új Szóban jelent meg 2001. július 27-én.

Átlagbérek az egyes ágazatokban

<i>Ágazatok</i>	<i>Szlovákia</i>	<i>Csehország</i>
Pénzügyek és biztosítás	21 500	34 000
Közigazgatás, honvédelem	13 400	16 700
Közlekedés, posta, távközlés	12 800	18 800
Építőipar	10 100	16 100
Mezőgazdaság és halászat	9000	12 300
Oktatásügy	8900	13 400
Egészségügy	8800	14 900
Egyéb szociális szolgáltatások	8600	13 800
Ipar összességében	12 200	16 900
A nemzetgazdaság átlaga	11 300	16 700

Az adatok a 2001. első negyedévi átlagokat tükrözik szlovák és cseh koronában.

Magyarázatként hozzá kell fűzni, hogy e táblázat vajmi keveset árul el az orvosok és a pedagógusok fizetéséről, mivel csupán az oktatás- és az egészségügyről szól. Ehhez tudni kellene, hogy milyen az arány az egyetemest végzettek (orvosok, pedagógusok), a szakközépiskolát végzettek (nővérek, asszisztensek, óvónők, napközis nevelők) és az alap- vagy szakiskolát végzettek (személyzet) között. Ha ezt is kimutatnák – ami nyilván a pályaválasztás szempontjából nem célszerű –, a pedagógusok egyértelműen az értelmiség sorának legvégére kerülnének. 2001 júniusában egy pályakezdő, egyetemest végzett pedagógus bruttó havi fizetése 7020 korona, a nyugdíj előtt állóé, vagyis a legmagasabb alapbér pedig 11 770 Sk volt.

A Szlovák Köztársaság kormánya 2001. szeptember elsején új bérezési rendszert hagyott jóvá a pedagógusok számára, mely által átsorolta őket az állami alkalmazottak (rendőrök, hivatalnokok stb.) bérkategóri-

ájába. Érdemes megjegyezni, hogy a kilencvenes évek elejétől mint alkalmazottak a belügyminisztérium hatáskörébe tartoznak, de a bérezés szempontjából továbbra is az oktatásügyi tárcánál maradtak. Ez a furcsa besorolás sok mindent magába foglalt, például azt is, ha a rendőrségnél, katonaságnál, pénzügyőrségnél, vagyis a fegyveres alakulatoknál létszámcsökkentésre került sor, a korkedvezményrel nyugdíjazott egyének pár százezer koronás végkielégítéssel hagyhatták el a pályát, s a nyugdíjuk legkevesebb kétezer koronával magasabb lett, mint a pedagógusoké, akiknek a nyugdíjazásukhoz nem járt korkedvezmény, így végkielégítés sem.

Az új bértáblázatnak, amely 2002. április elsejével lépett hatályba, 14 osztálya és 12 fokozata van. A kiindulási alap 4800 korona és a legfelső határ 18 300. (Az alapbérben ennyi a távolság a frissen munkába lépett takarítónő és a nyugdíjkorhatárt elért egyetemi professzor között.) Az alap- és a középiskolai tanítók, tanárok a 9–11. osztályokba tartoznak, ami azt jelenti, hogy egy pályakezdő pedagógus havi alapbére 8910 korona, s mire eléri a nyugdíjkorhatárt, azaz harmincöt évet tölt el a pályán, bruttó 14 670 koronát tesz ki a havi fizetése. Hogy pályája során bekerülhessen a 10. és 11. bérezési osztályba, több rövidebb-hosszabb ideig tartó tanfolyamon kell részt vennie, és két alkalommal ún. posztgraduális stúdium után igényes írásbeli és szóbeli szakvizsgát letennie. Példának okáért, egy negyvenéves családapa, aki tizenöt éve tanít, s közben letette a szakvizsgákat, havi bruttó 12 190 koronát keres, amiből tisztán megkap 10 173 koronát.

Amikor 2001-ben jóváhagyta a kormány az új bértáblázatot, az oktatásügyi miniszter azt közölte a nyilvánossággal, hogy a pedagógusok bére 2002-ben 20–30%-kal fog emelkedni. Ám mire sor került a megvalósításra, az alap- és középiskolákban működő pedagógusok fizetésemelése jó ha elérte a 6–7%-ot. Ugyanis az történt, ami évtizedeken át történni szokott. Összességében (minden tanügyi alkalmazottra vonatkozóan) megemelték az alapbéreket, viszont a minimálisra csökkentették a mozgóbért, a túlórák számát pedig évi 150 órában maximalizálták. A hivatásukhoz ragaszkodók legfeljebb azzal vigasztalhatják magukat, hogy két-három év leforgása alatt visszakapják a mozgóbérüket, s ezáltal egy újabb béremelés alkalmával annak rovására magasabb alapbérhez jussanak.

A fentiek alapján nincs mit csodálkozni azon, hogy a pedagógiai egyetemekről kikerülő fiatalok igen nagy hányada más területeken keres megélhetést, s a nagyobb városok és környékük településeinek az iskolá-

iban egyre nő a szakképzetlen egyének és nyugdíjasként tanító pedagógusok száma.

Az új bérezési rendszer értelmében a szakképzetlenek is besorolhatók a kilencedik fizetési osztályba, ha kötelezik magukat, hogy két éven belül beiratkoznak valamelyik egyetem levelezői tagozatára. Ha ezt mégsem teszik meg, legfeljebb egy idő után továbbállnak.

Az egy másik kérdés, hogy az alap- és középiskolában működő pedagógus, ha eléri a nyugdíjkorhatárt, munkaadója úgy intézi a dolgot, hogy lehetőleg rendes alkalmazottként tovább ne dolgozzon, míg az orvosoknál megszokott, hogy idős korban is tevékenykednek. Ugyanis 1989-ig a nyugdíjkorhatáron túl ledolgozott időért évi 7%-kal emelkedett az illető nyugdíjalapja, 1990-től már csak 4%-kal, ám még így is lehet vele nyerni. Viszont lehangoló, hogy egy ember, aki embertársait gyógyító, nevelő- oktató munkájával szolgálta hosszú évtizedeken át, így gondoskodjon időskoráról.

Ha már itt tartunk, tekintsük át röviden Szlovákia nyugdíjrendszerét is. A csehszlovák, majd a máig érvényes szlovák nyugdíjrendszerben a következő kategóriák léteznek: I. AA, I., II. és III. Az I. AA-ba azok a volt bányászok tartoznak, akik legalább 10 évig dolgoztak uránbányában vagy 15 évig a mélyfejtésben. Az I. és II. kategóriába sorolják a hivatásos katonákat, rendőröket, az ipari termelésben, az államapparátusban stb. foglalkoztatottakat. A pedagógusok ugyan hová máshová lehetnének besorolhatók, mint a III. kategóriába, amelyben a legmagasabb havi nyugdíj 1999-ben 5971 Sk volt. A 2000-ben történt kétszeri nyugdíjemelés által ez az összeg 6923 Sk-ra növekedett. Az átlag persze ennél jóval alacsonyabb. Mindez köztudott, ám mégis akadnak fiatalok (igaz, a férfiak közül évtizedek óta egyre kevesebben), akik a kellő megbecsülés hiánya, sőt a mellőzöttség ellenére is merik vállalni, sőt szívesen vállalják e pályát.

Lámpások akarnak lenni, ösztönösen vagy tán tudatosan, mikét ezt Gárdonyi Géza hajdan megfogalmazta? Ki tudja?

Reméljük, egyszer majd rádöbben a társadalom e szakma értékére is.

Ifjúsági, kulturális, pedagógiai és társadalmi szervezetek, valamint intézmények a rendszerváltás után

A rendszerváltás első határozott megnyilvánulása az iskolákban a pionír-szervezet és a SZISZ szinte egyik napról a másikra való megszűnése volt, ami teljesen felkészületlenül érte az iskolákat. Semmilyen elképzelés nem létezett, mit is lehetne kezdeni a gyerekek szabadidejével. Az iskola-fenntartó hivatalok a hivatásos pionírvezetőket mint szabadidős nevelőket még másfél évig alkalmazták, ám az iskolák fenntartásához szükséges anyagiak rohamos csökkenése miatt kénytelenek voltak megszüntetni ezen állásokat. Fokozatosan megszűntek a szakkörök is, kivéve azokat, amelyek, mint említettük, felmenő rendszerben szerepeltek a Csemadok és a népművelési intézet által szervezett kulturális rendezvényeken.

Igaz, hogy 1990. március 11-én Dunaszerdahlyen megalakult a Cseh-szlovákiai Magyar Cserkészszövetség Hodossy Gyula vezetésével, ám mint mozgalom lassan kezdett kibontakozni, és nem volt célja, hogy nagy tömegeket mozgasson meg, mint a volt pionírszervezet. Sokakban felvetődött a kérdés, mi lesz a többi gyerekkel. Mivel további gyermek-szervezetek nem jöttek létre, 1991 tavaszán a Tábortűz kihelyezett szerkesztőbizottsági ülésén Ipolynyéken megfogalmazódott egy javaslat kulturális, sport- és gyermekközösségek létrehozására az iskolákban. E tömör koncepciót a szerkesztőbizottság megbízásából e sorok írója terjesztette a Csemadok Országos Választmánya elé azzal az ajánlással, hogy a Csemadok – mivel akkor még megvolt a teljes apparátusa: központi iroda, járási titkárságok 2–3 alkalmazottal – lenne a legalkalmasabb e gyermekközösségek hálózatának kiépítésére. A javaslatot az országos választmány nem fogadta el, egyrészt, mert általa nem akarta a cserkészmozgalom kibontakozását megakadályozni, másrészt úgy gondolták, a gyermekközösségek fennmaradásához elegendő az alkotócsoportok működése, amelyek létét nem látták veszélyeztetve. Tévedtek. Az eddigi alkotócsoportok – ha teljes számukban megmaradtak volna is – a gyerekek tömegének csak egy töredékét tudták lekötni. A többi – ha szabadidejének lekötéséről a szülők nem gondoskodnak – legfeljebb cselleng. A kisvárosok utcái késő estig tele vannak alapiskolás tanulókkal, nemcsak a nyári szünetekben, hanem tanév közben is, diszkókba járnak, ízléstelen falfirkák készítésében élük ki „alkotói” hajlamaikat, vagy otthon a televí-

zió előtt tespednek, videóznak, sőt nem ritka eset, hogy bandákba verődve az idős embereket molesztálják a lakótelepeken, vagy éppen üzletekbe, óvodákba, iskolákba törnek be. A pedagógusok pedig tehetetlenek, mert a régi iskolai rendtartás érvényét veszítette, újat pedig nem adtak ki helyette. Csínytevések mindig voltak és lesznek is, viszont a gyermek- és ifjúsági bűnözés elburjánzása a társadalom számára katasztrófát jelenthet.

A gyermekszervezeteket állami támogatással kell létrehozni és fenntartani, ahogy ezt múltbeli – minden újkori társadalmi rendszerben meglevő – működésük bizonyítja. Szlovákia számára követendő példa lehetne Magyarország, ahol rengeteg alternatív gyermekszervezet alakult és működik a rendszerváltás óta. Némelyik megpróbál átgyűrűzni a szlovákiai magyar gyerekek közé is kisebb-nagyobb sikerrel, mint például a Pro pátria, a hagyományörző és a környezetvédő gyermekszervezetek stb., de ez még mindig nagyon kevés.

Hodossy Gyuláról, aki a szlovákiai magyar cserkészettet, hosszú szünetelés után, szinte a semmiből keltette életre, tudni kell, hogy más területeken is kitűnő szervezőmunkát végzett. Nyughatatlan, folyvást újító természetéből fakadó kulturális tevékenysége által már kora ifjúságában, akarata ellenére, szembekerült az akkori politikai hatalommal olyannyira, hogy a nyolcvanas évek elején, mint nemkívánatos személyt, kitiltották szülővárosából, Dunaszerdahelyről, ami nem tartozott a mindennapi események közé. Egyike volt azoknak, akik a közművelődési klubokat létrehozták, 1983-ban pedig Érsekújvárbán elindította a fiatal írók mozgalmát, az Iródiát. A cserkészzel majdhogynem a véletlen folytán jött kapcsolatba. A nyolcvanas évek végén egy dunaszerdahelyi fiatalember, Lelkes Tibor egészen más témájú levelezés folytán kapcsolatba került az Amerikában élő Bodnár Gábor magyar emigránssal, a Külföldi Magyar Cserkészsövetség akkori ügyvezető elnökével, s erről tájékoztatta Hodossy Gyulát. Hodossy ugyancsak kapcsolatba lépett a már időskorú Bodnárral, aki az első adott pillanatban hajlandó volt segíteni a mozgalom elindításában. Tíz év leforgása alatt a Szlovákiai Magyar Cserkészsövetségnek 66 önálló csapata lett, mintegy 2600 taggal.

1990-ben saját lapjuk jelent meg, a Cserkész, 1994-ben pedig Katedra címen pedagóguslapot is indítottak, főleg a cserkészsövetségben működő nevelők számára. Mindkettőnek a főszerkesztője Hodossy Gyula volt (az utóbbinak 1995-től Kulcsár Ferenc), kiadója pedig a Hodossy által alapított Lilium Aurum. 1995 májusában Hodossy Gyula belső problémák

miatt kénytelen volt elválni a mozgalmától, melynek négy éven át az ügyvezető elnöke volt. E tisztséget utána Maitz László és Magyar Ferenc töltötte be, jelenleg pedig Vitéz László a szövetség ügyvezetője. A cserkésztanács elnökei tíz éven át egymást követve: Ajpek Gabriella, Maitz László és Massányi Lajos. A választott főcserkész 1991 óta Bartal Károly Tamás, a premontrei rend apátja. 1992 tavaszán pedig cserkészszobort nyitottak Dunaszerdahelyen. Akárcsak a múltban, az újkori cserkészletben is marandó élményeket nyújtanak a nyári táborok. Sajnálatos, hogy a mozgalom munkájából fölöttébb kevés pedagógus veszi ki a részét.

A széthullott Szocialista Ifjúsági Szövetség helyébe sorra alakultak meg a magyar fiatalok ifjúsági szervezetei, mint például a Diákhálózat, a Magyar Ifjúsági Szövetség, a Magyar Ifjú Kereszténydemokraták Szövetsége és más kisebb csoportosulások. Szervezeti életük kimunkálása folyamatos, ám hiányzik belőle az összehangoltság. Nyári táborozásaikon ezrek jelennek meg, s a szórakozáson kívül rengeteg társadalmi problémát vitatnak meg. Összejöveteleiken sok a meghívott vendég, köztük művészek, politikusok, közéleti személyiségek.

A kilencvenes években sorra alakulnak meg a polgári érdekvédelmi és kulturális szervezetek és intézmények. Az önálló magyar politikai élet elindítója Tóth Károly volt, akinek a vezetésével 1989. november 18-án Vágsellyén megalakult a Független Magyar Kezdeményezés. Ezt követte 1990 elején az Együttélés, majd a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom. Mind a három jobboldali pártként jött létre, amelyek később a mečiari választási törvények hatására kénytelenek voltak a Magyar Koalíció Pártjába tömörülni. Magyar baloldali párt nem alakult, ezért a baloldali érzelmű magyarok a szlovák Demokratikus Baloldal Pártjába léptek be, ahol egy idő után mellőzni kezdték őket. A pedagógusok közül, akik párthoz csatlakoztak – valamivel nagyobb arányban, mint a két világháború között –, inkább az Együttélést választották.

Jóval többen kezdtek tevékenykedni a civil szervezetekben, s persze a saját szakmai és érdekvédelmi szervezetükben, a pedagógusszövetségben.

A civil szervezetek közül elsőként alakult meg a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 1989. december 9-én Pozsonyban, Liszka József vezetésével, még a Csemadok keretein belül. Ezt követte a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége, amely alakuló közgyűlését 1990. január 13-án tartotta a Nyitrai Pedagógiai Főiskola dísztermében, ahová mintegy ötszáz tanító, óvónő, napközis nevelő és tanár gyűlt össze. A közgyűlés összehívását egy tizenkét tagú szervezőbizottság készítette elő, mely

1989. december 20-án alakult Pozsonyban a Csemadok székházában. A nyitrai közgyűlésen rengeteg probléma vetődött fel, amely később megoldandó feladatként került be újra és újra a szövetség programjába. Ezek nagy vonásokban a következők voltak:

- a magyar tannyelvű iskolák hálózatának fejlesztése,
- a körzetesítések következtében megszűnt falusi kisiskolák újrászervezése,
- a magyar óvodák hálózatának bővítése,
- a művészeti alapiskolák és szakmunkásképzők évtizedeken át felgyülemlett speciális problémáinak megoldása,
- a magyar pedagógusok anyanyelven való képzésének újrászervezése,
- az iskolák korszerű módszertani „irányítása”, s a pedagógusok ugyancsak korszerű módszertani továbbképzése,
- az anyanyelvi oktatás színvonalának emelése,
- az iskolák belső életének demokratizálása,
- a tanulók kontraszelektáló felvételi rendszerének átértékelése, illetve demokratizálása,
- a pedagóguslap tartalmának, valamint a tankönyvkiadás addigi gyakorlatának megreformálása,
- egyes tantárgyak oktatásával kapcsolatos új elvárások megfogalmazása,
- újra átgondolni és a megváltozott politikai, gazdasági körülményekhez, illetve a rendszerhez igazítva új formába önteni egyes iskolatípusok nevelő-oktató feladatait,
- felszínre hozni a pedagógusokat érintő specifikus kérdéseket, mint például a pedagógusetikát.

Az, hogy szakmai szövetség szakmai érdekvédelmet is kifejtсен, csak később került be a programba, amikor a magát demokratikusnak nyilvánító politikai hatalom nyíltan a magyar iskolák leépítését tűzte ki célul.

Az első országos közgyűlésre 1990. május 12-én került sor Komáromban, ahol a résztvevő küldöttek száma 182 volt. Ekkorra létrejöttek az alapszervezetek és a járási vezetőségek. A szövetségnek ez időben 4535 tagja volt, szinte valamennyi magyar iskolában működő pedagógus. Ekkor tették hivatalossá a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ) nevet és fogadták el a küldöttek a szövetség első programját, alapszabályzatát és gazdálkodási tervét.

A további közgyűlések a következő időben és helyeken valósultak meg:

- 1992. március 28-án, a kelet-szlovákiai Szőlőskén. Itt vetődött fel először, hogy a szövetség a szakszervezet feladatait is vállalja fel, vagyis az egyéni

érdekvédelmet, ami nem valósult meg. A határozatokba bekerült a nemzetiségi főosztály újrászervezésének igénye a minisztériumban, élén egy miniszterhelyettessel. (Mint tudjuk, ez csak 1999 áprilisában jöhetett létre, amikor az MKP már kormánypártként tevékenykedett.)

Duray Miklós, Popély Gyula és Sidó Zoltán magyar képviselők a Cseh-szlovák Szövetségi Gyűlésben már 1990. február 9-én egy Komáromba tervezett, Jókai Mór nevét viselő egyetem megalapítására nyújtottak be törvényjavaslatot, amit akkor elutasított a hatalom; az SZMPSZ közgyűlése ennek ellenére újra felvetette ennek igényét. Tudvalevő, hogy csak „városi egyetem” jött létre Komáromban és Kelet-Szlovákiában, ami korántsem ugyanaz.

- 1993. november 26–27-én zajlott a szövetség III. országos közgyűlése Kassán. Ekkor a 152 alapszervezetnek már csak 2760 tagja volt. A taglétszám csökkenésének okát eddig senki nem elemezte. Feltehetően az is hozzájárult, hogy a rendszerváltás után az első három évben kezdődött meg az óvodák és a napközi otthonok leépítése, ezért több száz magyar pedagógusi állás is megszűnt, illetve ennek következtében elbocsátásokra került sor. Pozitívuma volt a közgyűlésnek, hogy az országos választmány tagjait konkrét feladatok ellátása céljából öt szakbizottságba sorolták be, amelyek a következők lettek:
 1. Oktatáspolitikai és Felsőoktatási Bizottság, elnöke Dolník Erzsébet,
 2. Módszertani és Szakmai Bizottság, elnöke Varga Frigyes,
 3. Szakirodalmi és Pedagógiai-Publicisztikai Bizottság, elnöke Csicsay Alajos,
 4. Ifjúsági Bizottság, elnöke Csúsz László
 5. Gazdasági Bizottság, elnöke Mikó Zoltán.
- 1996. november 23–24-én ülésezett a IV. országos közgyűlés Komáromban. A szövetség alapszervezeteinek száma ekkorra 111-re, a taglétszáma pedig 2070-re csökkent. Ez időben már a legfontosabb téma az anyanyelvi oktatás védelme volt, a rendszeressé vált tiltakozások megszervezése szerte az országban. Ekkor próbálkozott meg először a szövetség vezetősége a tantárgyszakértői tisztségek létrehozásával.
- 1999. május 22–23-án Rimaszombatban ülésezett az V. országos közgyűlés. Az alapszervezetek száma ekkorra 14-gyel megemelkedett, vagyis 125 lett, a tagok száma pedig 110-zel gyarapodott, tehát 2180 lett.

A szövetség elnöki és alelnöki tisztségét a következő személyek töltötték be:

Elnök:

Pukkai László 1990–1992

Pukkai László 1992–1993

Lovász Gabriella 1992–1993

Sidó Zoltán 1993–1996

Sidó Zoltán 1996–1999

Hecht Anna 1998–1999

Ádám Zita 1999–

Alelnökök:

Ádám Zita, Kovács László, Máté László

Ádám Zita, Lovász Gabriella,
Tolcsvay Antal

(11 hónapig megbízott elnök)

Lovász Gabriella, Schiller Pál,
Máté László

Hecht Anna, Keszegh István,
Dolník Erzsébet

(5 hónapon át megbízott elnök)

Pék László, Albert Sándor, Fodor Attila

Fodor Attila 1993-tól ügyvezetőként (alelnök, titkár, alelnök), állandó alkalmazottként szervezte, irányította a szövetség munkáját, Ádám Zita pedig elnökké választásáig pedagógiai főmunkatársként a szövetség pedagógiai intézetét vezette.

Pukkai László megválasztott elnök előbb alkotószabadságra ment mint szakíró, majd lemondott tisztségéről. Sidó Zoltán egyéb teendőire hivatkozva (főállásban a Komáromi Városi Egyetem igazgatója) ugyancsak lemondott. A megválasztott elnököket a következő közgyűlésig megbízott elnökök helyettesítették.

A szövetség legsikeresebb szakmai rendezvényei kötött lehet számon tartani a nyári egyetemeket, amelyeket 1992 nyarán indított Pukkai László Deákin, ahol 1995 nyaráig rendszeresen folytatódtak. 1995-től már több helyen szerveződik, így Komáromban, Rimaszombatban, Kassán és Nagymenyeren. Az előadók között sok neves magyarországi és szlovákiai szakember volt, akiket évente több százan hallgattak meg, ám a legkedveltebb foglalkozások a csoportos gyakorlatok lettek. Sajnos, éveken át az utóbbiakban is nagyobb az érdeklődés az ún. tantárgy-pedagógia (módszertan) iránt, és nehezen jönnek rá az emberek a neveléstudományi és a pszichológiai ismeretek hiányára a munkájukban. Ami biztató, egyes nagyobb iskolákban tanév közben szerveznek nyitott pedagógiai napokat, illetve pedagógiai hetet az SZMPSZ alapszervezetei, amelyre meghívják a környékbeli települések iskoláiban működő kollégáikat is.

A pedagógusszövetségben az első évektől kezdve próbálkoztak az említetteken kívül más szakmai csoportok létrehozásával is. Évek hosszú sora óta kitűnően működik a matematikai szakcsoport Oláh György vezetésével, és az Óvodapedagógiai Társaság Vankó Terézia és Szobiné Kerekes Eszter vezetésével.

Kiemelt szerepe van a szövetség munkájában a Czabán Samu Pedagógiai és Kulturális Napoknak, amelyek megrendezésére, mint említettük, minden év tavaszán Rozsnyón kerül sor, több száz érdeklődő részvételével.

Jó kapcsolatokat sikerült kiépíteni a szövetségnek a magyarországi főiskolákkal, egyetemekkel, iskolaszövetségekkel és a határon túli magyar testvérszervezetekkel is.

Az 1993. augusztus 25–28-a között megrendezett VI. Nevelésügyi Kongresszuson, Budapesten, a szlovákiai magyar pedagógusokat az SZMPSZ Országos Választmányának négy tagja képviselte, és pedíg: Ádám Zita, Csicsay Alajos, Fodor Attila és Varga Frigyes. Ehhez annyi megjegyzés kívánkozik, hogy a magyar pedagógiai társaságok a nevelésügyi kongresszusokat (régábbi nevén tanügyi kongresszus) 20–30 évenként szokták összehívni, amikor a társadalom gazdasági-politikai életében gyökeres változás áll be. Az elsőre 1848. július 20–24 között került sor, a másodikra 1896. július 2–8-án, a harmadikra 1928. július 3-tól 5-ig, a negyedekre 1948. július 20-án, az ötödikre pedig 1967. április 21–22-én.

A hatodik volt az, amelyre a határon túli magyarokat is meghívták, sőt a szekcióüléseken a felszólalás lehetőségét is megadták nekik.

Az első meghívást szakmai találkozóra a debreceni székhellyel működő, Petrikás Árpád professzor vezette Alkotó Pedagógusok és Intézmények Munkaközössége (APIM) küldte az 1991. november 22–23-án megrendezett Fórum '91-re. Azóta rendszeressé vált, hogy a határon túli magyar pedagógusokat, köztük a szlovákiaiakat is meghívják nyári táboraikba.

A külföldi pedagógiai táborok közül legnagyobb érdeklődés a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége által szervezettek iránt mutatkozik. Az ottani kollégák e látogatásokat folyamatosan viszonzozzák.

A Katedra Társaság 1995 őszén alakult azzal a céllal, hogy segítse az újonnan létrejött szlovákiai magyar pedagógusok lapja, a Katedra szerkesztőségének munkáját.

Ezt megelőzően, 1993 decemberében megszűnt az egyetlen szlovákiai magyar pedagóguslap, a Nevelés, amely 1956 szeptemberében Szocialista Nevelés címen indult. Nevéből a szocialista szót 1990. január 13-án törölte a szerkesztőség, amikor Nyitrán alakuló közgyűlését tartotta a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége. A lap továbbra is a Szlovákiai Pedagógiai Kiadó gondozásában jelent meg három éven át, megbízott vezető szerkesztővel, egy félállásban foglalkoztatott szerkesztővel és néhány külső munkatárs közreműködésével.

1993-ban az Oktatásügyi Minisztérium osztályvezetője közölte a szerkesztősséggel, hogy az állami kiadó a lap kiadásának költségeit csak egy meghatározott részben hajlandó fedezni, ám ennek ellenében a minisztérium elvárja, hogy ellenőrzést gyakorolhasson a lap tartalma felett. Nyilvánvaló, a rendszerváltás után az ilyen feltétel elfogadhatatlan volt mind a szerkesztők, mind a szerkesztőbizottság számára, ami végül is a lap megszűnéséhez vezetett.

Mint említettük már, az SZMPSZ III. Országos Közgyűlése 1993. november 26–27-én Kassán egy héttagú szakbizottságot hozott létre, mely azt a feladatot kapta, keressen lehetőséget arra, hogy a Nevelés megszűnése esetén a pedagógusok írásai továbbra is megjelenhessenek.

Az első segítséget a Hét szerkesztősége kínálta fel, a másikat az akkor még közel százezer példányszámban megjelenő Vasárnapi Új Szó adta, melyben három hónapon át egy oldalt a pedagógiai rovat töltött ki. A harmadik publikálási lehetőséget a Győri Megyei Pedagógiai Intézet lapja, a *Hogyan Tovább?* kínálta fel, mely szaklapban a mai napig önálló rovata van a szlovákiai magyar pedagógusoknak. Más szlovákiai magyar lapok szerkesztőségei is szívesen közöltek pedagógiai szócikkeket, amelyek alkalmasszerűen jelentek meg. Itt érdemes megjegyezni, hogy a szlovák rádió magyar adásában pedagógiai szempontból a nyolcvanas években fontos szerepe volt az Iskolarádióknak, a kilencvenes években pedig a Pedagógusnaplónak.

Végül 1995. április 22-én a Liliom Aurum Kiadó az emlékezetes komáromi nagygyűlés alkalmával megjelentette a Katedra (addigi cserkészlap) különszámát azzal a szándékkal, hogy attól a naptól kezdve e kiadvány teljes mértékben a szlovákiai magyar pedagógusok lapja kíván lenni. E kínálatot a pedagógusszövetség országos választmányának elnöksége elfogadta, így a lap három kísérleti szám után 1995 szeptemberétől új formában és új tartalommal jelenik meg. Mivel szerkesztőbizottságának már a meglévő tagjai, akik külső munkatársként egy-egy rovatot is szerkesztettek, javarészt kevés tapasztalattal rendelkező fiatal pedagógusok voltak, a kiadó vezetősége ezért fontosnak tartotta, hogy egy olyan szakmai társaságot hozzon létre, amelynek túlnyomó többségét tapasztalt pedagógusok alkotják, akik egyúttal a frissen megalakult szlovákiai magyar szervezeteket, egyleteket, mozgalmakat és iskolákat képviselik e munkacsoportban, amely a Katedra Társaság nevet kapta. A társaság alakuló gyűlésére 1995 őszén került sor Dunaszerdahelyen. Már az első összejövetelen kirajzolódott, hogy a mintegy húsz pedagógus és közéleti személyiség jóval többre képes, mint egy szaklap tanácsadó testülete len-

ni. Az oktatásügy korszerűtlen voltának diagnosztizálásán túllépve azt az igényt vetette fel, hogy a megváltozott társadalmi körülmények között mihamarabb meg kell fogalmazni, milyen iskolarendszert tartanának fontosnak létrehozni a gyakorló pedagógusok. Az ott felvázolt elképzelések, s ezt megelőzően öt esztendőn át a pedagógusszövetségben felvetődött gondolatok alapján a téma formába öntését a Katedra Társaság végezte el.

Tekintettel arra, hogy a rendszerváltás idején Szlovákiában három magyar politikai szervezet, illetve párt jött létre, s mindhárom programjában szerepeltek az oktatásügy átszervezésére vonatkozó feladatok, ezek pedagógus képviselői is helyet kaptak a társaságban. Így aztán a mozgalmak programjából a főbb oktatáspolitikai gondolatok is bekerültek a dolgozatba, melynek címe: „Javaslatok a szlovákiai oktatásügy átszervezésére” lett, s melynek megvitatására 1995. december 16-án került sor. E dolgozat egyes fejezeteinek elemzése és részletes feldolgozása lett a Katedra Társaság programja, melynek keretében megvitatás tárgya lett:

- a pedagógusképzés helyzete Szlovákiában, benne a magyar pedagógusképzés,
- milyen legyen az önszerveződő és önfejlesztő iskola,
- kié legyen az iskolafenntartás joga,
- miként valósuljon meg az iskolák szakmai irányítása, felügyelete,
- hogyan változzon meg a háttérintézmények munkája.

Megrajzolódott:

- az önkormányzati iskola modellje,
- az új iskolaszervezet,
- a kibontakozó új iskolahálózat.

További megvitatott témák voltak:

- a tanulók értékelésének emberségesebb módja,
- a tanulás tanításának igénye,
- a szakmai érdekvédelem formái,
- az ellehetetlenül szakszervezet helyébe lépő pedagógusszervezetek és a szakmai kamara szükségessége,
- a pedagógusok szakmai minősítésének korszerű formája és így tovább.

Egy-egy témát három-négy gyakorló pedagógus vagy szakember készít elő, legtöbbször nem a társaság tagjai; egy a referátumot írja meg, kettő-három pedig a korreferátumokat, akik aztán személyesen részt vesznek a téma megvitatásával foglalkozó ülésen.

Ez a gyakorlat nagyszerűen bevált, és immár hatodik esztendeje folyik. Az eredménye pedig az, hogy öt esztendő leforgása alatt a harminc

ülésein harminc időszerű nevelési-oktatási, oktatáspolitikai, iskolaszervezési és egyéb neveléstudományi kérdés megvitatására került sor, több mint száz gyakorló pedagógus, iskolavezető vagy elméleti szakember aktív közreműködésével.

Minden egyes összefoglaló egy tömör állásfoglalással fejeződik be, amely ajánlásként jelenik meg az Új Szóban, illetve a Katedrában. A referátumok és a korreferátumok tartalmát szinte kivétel nélkül közli a Katedra, némelyik dolgozatot teljes terjedelmében. Sőt az 1995 és 1999 között megvitatott témák, referátumok, korreferátumok (módosítás nélkül, ahogy megíródtak) és az állásfoglalások teljes terjedelmükben a Katedra Könyvek sorozatban jelentek meg két kötetben a Lilium Aurum Kiadónál 1996-ban és 1999-ben *A szlovákiai iskolarendszer* címen, alcíme pedig *A Katedra Társaság reformtervezetei* lett. Az első kötet, amelynek témái fentebb felsorolásra kerültek, szlovák nyelven is megjelent, ugyancsak a Lilium Aurumnál. A magyarországi Iskolakultúrának 97/6-7. száma pedig méltató recenziót közölt róla *A szomszéd rétje...* címen, K. Nagy Mária tollából.

Tehát azt a munkát, amelyet az SZMPSZ egykori Szakirodalmi és Pedagógiai-Publicisztikai Bizottsága elkezdett, a Katedra Társaság folytatja. Így a lapot segítő munkacsoport pár hét leforgása alatt olyan alkotóműhellyé vált, amelynek sikerült kibontakoztatnia és ébren tartania a szlovákiai magyar pedagógiai közgondolkodást, s ennek eredményeképpen írásra buzdítani több száz gyakorló pedagógust.

A rövidebb terjedelmű írások a Katedrában jelennek meg sorra, a hosszabb lélegzetű dolgozatok pedig Katedra Füzetek, illetve Katedra Könyvek formájában. 2000-ben a Lilium Aurumnak 49 kiadványa látott napvilágot, köztük a magyar történelem tanítását segítő képes tankönyvek és olvasókönyvek is.

Joggal felvetődhet a kérdés, ki finanszírozza e sokirányú tevékenységet? Szerencsére a társaságot e gondoktól mentesíti a Katedra Alapítvány és a Lilium Aurum Könyv- és Lapkiadó.

A Katedra Alapítványt 1995-ben hozták létre magánszemélyek, amelyek célját a következőképpen határozták meg: „Az alapítvány feladatul vállalja a Katedra Társaság tevékenységének anyagi támogatását, a Katedra folyóirat kiadási költségeinek finanszírozását, a Katedra Könyvek és Füzetek kiadásával kapcsolatos költségek fedezését és a Katedra Napok anyagi támogatását.”

Az alapítvány, a kiadó és a Katedra Társaság kezdettől fogva a legfontosabb rendezvénynek a Katedra Napokat tekinti, amelyet évente leg-

alább egy alkalommal rendeznek meg. E nyitott szakmai napokon a résztvevő pedagógusok alkotó módon cserélhetnek véleményt a nevelés és oktatás általuk fontosnak tartott bármelyik problémájáról. Természetes, hogy e vitákat jól felkészült előadók vezetik be. 1995 és 2001 között tíz alkalommal került sor a Katedra Napok megrendezésére, zömében Dunaszerdahelyen, 35 hazai és magyarországi előadóval.

Az utóbbi időben a Liliium Aurum az egyetemi hallgatók számára, tanulmányaik megkönnyítése céljából Egyetemi Füzetek címen magyar nyelvű jegyzetek kiadását vállalta, az alapítvány pedig az újonnan létrejött Katedra Klubok működéséhez nyújt anyagi támogatást.

A kezdetben mintegy húsz tagot számláló Katedra Társaság taglétszáma fokozatosan negyvennyolcra emelkedett. Részben azért, mert új civil szervezetek alakultak, amelyek képviseltetni kívánták magukat a társaságban, csatlakozhattak az állami pedagógiai intézetek magyar munkatársai is, s végül 1998-ban az egyéni tagságra is lehetőség nyílt olyan alkotó pedagógusok számára, akiknek közreműködését fontosnak tartja a társaság.

A jelenlegi negyvennyolc tagból tizennégy a Katedra folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, huszonegyen képviselnek intézményeket, szervezeteket, iskolákat, egyetemi tanszékeket stb., az egyéni tagok száma pedig tizenhárom. A társaság munkahely szerinti összetétele pedig a következőképpen alakult: egy óvónő, tíz általános iskolai tanító-tanár, tíz középiskolai tanár, tizennégy egyetemi oktató, négyen háttérintézmények munkatársai és kilencen egyéb foglalkozásúak. (Csak azért egy óvónő van a társaságban, mert az illető az SZMPSZ Óvodapedagógiai Társaságának elnöke, s egyben a Katedra szerkesztőbizottságának is a tagja. Az egyetemi oktatókról pedig azt kell megjegyeznünk, hogy a pozsonyi, nyitrai, besztercebányai és kassai egyetem különböző tanszékein dolgoznak.)

Hosszan tartana taglalni, hogy a társaság pár esztendő leforgása alatt mi mindennel foglalkozott. Sokszínű tevékenységéből érdemes kiemelni az 1999 őszén a Katedra Alapítvány támogatásával megrendezett ünnepi konferenciát Komáromban, amelyen a magyar iskolák második világháború utáni újra megnyitására emlékeztek a résztvevők. A meghívott vendégek között ott voltak a még élő iskolaalapító tanítók, tanárok is, akiket a szervezők emléklappal tüntettek ki. A másik rendezvényre 2000 szeptemberében került sor Dunaszerdahelyen, amelynek célja *A 21. század iskolája* című program megvitatása volt. „Három ország, Ausztria, Magyarország és Szlovákia határ menti régióinak oktatásügyi intézmé-

neyei és szervezetei fogtak össze, kicserélve oktatásügyi ismereteiket és tapasztalataikat – mindezzel az európai egyesülés évszázada, a 21. század igényeinek mentek elébe.” (Katedra, 2000/2.) Az elemzésekből többek között az is kiderült, hogy Ausztria a bruttó nemzeti össztermékének (GDP) 5,3%-át fordítja az oktatásügyre, Magyarország 4,9%-át, Szlovákia viszont csak 3,7%-át. A projektum kidolgozásában kulcsszerepet vállalt a Győri Megyei Pedagógiai Intézet. A IX. Katedra Napokon pedig, 2000. október 7-én az SZMPSZ Dunaszerdahelyi Területi Választmánya a járás negyven olyan pedagógusát tüntette ki, akik a szlovákiai magyaroknak immár három nemzedékét nevelték, oktatták anyanyelvükön.

Érdemes megjegyezni, hogy a rendszerváltozásig egyetlen magyar könyvkiadó működött Szlovákiában, a pozsonyi Madách Kiadó, amely a privatizáció után a Madách-Posonium nevet vette fel és Dobos László vezetésével működik. E lap- és könyvkiadó adja ki a Szabad Földművesből lett Szabad Újság című közéleti és gazdasági hetilapot, az Irodalmi Szemlét és a Kis Építőből lett, havonta megjelenő kisiskolások lapját, a Tücsököt.

1993-ban jött létre Dunaszerdahelyen a Nap Kiadó. Nevét az 1989. december 15-én Pozsonyban megjelent első független magyar közéleti hetilap, a Nap alapozta meg. E kiadó gondozásában jelenik meg az eddigi legsikeresebb (kétnyelvű) regionális hetilap, a Csallóköz–Žitný ostrov. A kiadó igazgatója Barak László.

A Kalligram Kiadó Kft. 1991 áprilisában alakult Pozsonyban. Ügyvezető igazgatója Szigeti László író, esztéta, és főmunkatársa Grendel Lajos. Az igényes szépirodalmi kiadványain kívül gyermekkönyvei is fölöttébb sikeresek. A Kalligram című irodalmi folyóirata rendszeres betekintést ad a kortárs magyar és világirodalomba.

A rendszerváltozás után előbb a Hont Kiadó (Csemadok) jelentette meg a 8–15 éves tanulók lapját, a Tábortűzt, amelyet a kilencvenes évek második felében a Honttól a komáromi Litera vett át, ügyvezető igazgatója Szénássy Árpád.

Az AB-ART Kiadó Balázs F. Attila és Haraszi Mária vezetésével működik 1993-tól. Bár mindegyik szlovákiai magyar kiadó jelentet meg gyermekirodalmat, az AB-ART kezdetben ezt fő feladatának tekintette. Az elsőkötetesek számra pedig Start Könyvek címen sorozatot indított. Ez a kiadó gondozza a fiatal írók irodalmi és művészeti folyóiratát is, amelynek címe Szőrös Kő.

A Lilium Aurum Kft. igazgatója Hodossy Gyula, kiadóvezetője Kulcsár Ferenc – a pedagógiai irodalom gondozásán kívül néprajzi, gyermek- és

szépirodalmat is megjelentet. A kiadó mellett létrehozták a Vámbéry Irodalmi Kávéházat, melyben minden csütörtök este könyvbemutatót tartanak, s nemcsak a kiadó termékeit ismertetik az érdeklődőkkel, hanem a többi kiadó által megjelentetett fontosabb alkotásokat is. (A Liliium Aurum kiterjedt munkásságát a fentiekben taglaltuk.)

A felsoroltakon kívül még több kisebb magyar kiadó is működött, illetve működik Szlovákiában.

Új színfoltként jelent meg a szlovákiai magyarság kulturális életében 1996 decemberében a galántai központtal megalakult Fórum Társadalomtudományi Intézet, amelynek 1999-re épült ki a következő hálózata:

Jelenkutatási részlege Galántán működik, igazgatója Tóth Károly, Etrológiai Központja pedig Komáromban, amelynek Liszka József az igazgatója. A Bibliotheca Hungarica, amelynek külön története van, Somorján található, igazgatója Végh László. A Fórum Intézet Információs Központjában Galántán Nagy Myrtil és Tuba Lajos a programigazgatók, Kaszán Kulcsár Mária. A Közéleti Kérdések Intézetét pedig Pozsonyban Szép Attila igazgatja.

Az intézet gondozásában jelenik meg évente háromszor a Fórum Társadalomtudományi Szemle, melynek főszerkesztője Öllös László, s felelős szerkesztője Fazekas József.

A csehszlovákiai magyar báziskönyvtár, a Bibliotheca Hungarica létrehozására Zalabai Zsigmond és Presinszky Lajos tettek közzé egy felhívást az Új Szóban 1990. november 7-én, utána rövidesen, 1991 januárjában Varga Sándor szervezésében Pozsonyban megalakult a Nemzetiségi Dokumentációs Centrum, azzal a céllal, hogy „...koordinálja a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos kutatásokat Szlovákiában...”. E két kezdeményezésre összegyűlt dokumentumokkal és könyvadományokkal kezdte meg működését 1991. október 3-án Somorján az immár egyesített két intézmény, mely végül a Fórum Intézet részévé vált. Törekvéseiben tulajdonképpen a budapesti Széchényi Könyvtár példáját követi, mégpedig azért, hogy tudományos kutatás céljából minden nemzetiségi vonatkozású írásos anyagot összegyűjt, az egyszerű géppel írt szövegtől kezdve a könyv- és lapkiadók minden legújabb nyomdatermékéig. Tíz év folyamán csodálatosan gazdag levél- és könyvtári anyagra tett szert. Az intézmény minden érdeklődő előtt nyitva áll.

Az 1990-es években a következő fontosabb magyar tudományos műhelyek jöttek létre Szlovákiában:

- Gömör-Kishont Múzeumegyesület Rimaszombatban, elnöke B. Kovács István
- Henszlmann Imre Helytörténeti Társaság Kassán, elnöke Halász György
- Katedra Alapítvány Dunszerdahelyen, igazgatója Hodossy Gyula
- Katedra Társaság Dunszerdahelyen, elnöke Csicsay Alajos
- Márai Sándor Alapítvány Dunszerdahelyen, igazgatója Hunčík Péter
- Mátyusföldi Muzeológiai Társaság, Boldogfa, ügyvivője Danter Izabella
- Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport Pozsony, elnöke Turczel Lajos, titkára Gyurgyík László

Ezekon kívül kisebb szakmai műhelyek, helytörténettel foglalkozó csoportok, egyéni kutatók, regionális és önkormányzati lapok szerkesztőségei tevékenykednek Dél-Szlovákiában. Köztudott, hogy aránylag sok pedagógus veszi ki részét az általuk kifejtett munkából, vagyis kutatnak, írnak.

Egyes iskolák saját gyermek- és diáklapokat adnak ki, amelyeket maguk az alapiskolás tanulók, illetve a középiskolás diákok írnak, szerkesztenek. Némelyik lap már a nyolcvanas évek elején elkezdte működését.

2000-ben a pedagógusszövetség gondozásában jelent meg az esszéíró pályázatra beküldött írások gyűjteménye a legfiatalabbak tollából, melynek címe *Régiekre emlékezve*. Őket már a második világháború után újrászerveződött magyar iskolákban tanult fiatalokból lett pedagógusok második nemzedéke neveli-oktatja. A szlovákiai magyar lapokat is az ehhez a nemzedékhez tartozó újságírók írják, szerkesztik. E generáció egyre nagyobb szerephez jut a gazdasági, politikai, kulturális élet, illetve a közélet minden területén.

Az eddigi kitartó küzdelem azonban akkor hozza meg igazi gyümölcsét, ha e fiatalok tudatosítják, hogy az oktatási rendszernek milyen öríási megtartó ereje van – nemcsak a kisebbségek megmaradása szempontjából –, s a fejlődése alapfeltétele a társadalom fejlődésének. A ráfordított költségek nem áldozatot jelentenek, hanem busásan kamatozó befektetést. Ha ezt elfelejtik, nem „csak” a kisebbségek, hanem maga Közép-Európa marad örök másodrendű.

Kronológia

- Kr. e. 2700 - Az írásbeliség kialakulása
- Kr. e. 1290-1224 - Elkészült az első térkép Egyiptomban
- Kr. e. 668-626 - Assur-ban-aplu (Asszurbanipál) ninivei könyvtára, mintegy 30 000 agyagtáblája volt, köztük a Gilgames-eposz
- Kr. e. 5-4. század - A görög iskolák létrejötte
- 998 - Az első magyar bencés kolostor (iskola) működésének kezdete Pannonhalmán
- 1235 - 20 férfi- és 2 női rendház működött Magyarországon
- 1251 - Az első zsidótörvények Magyarországon
- 1360 - A zsidók első kiűzetése Magyarországról
- 1365 - A zsidók újbóli betelepítése Magyarországra
- 1367 - Egyetem alapítása Pécsen
- 1390 - A pécsi egyetem Óbudára került - 1418-ig működött
- 1390-es évek - Collegium Christi Esztergomban - az első ösztöndíjak, illetve „tanulmányi kölcsönök” Magyarországon
- 1488-1490 - Az Academia Istropolitana alapítása Pozsonyban
- 1510 - Az első térkép Magyarországról
- 1544 - Az első román nyelvű luteranus katekizmus Nagyszebenben
- 1559 - Coresi görögkeleti diakónus román nyelvű katekizmusa
- 1561 - Román nyelvre fordított evangélium
- 1585 - Az első (latin nyelvű) iskolatörvény a pápai kollégiumban
- 1590 - Károli Gáspár magyar bibliafordítása
- 1599 - Ratio Studiorum - az első nyomtatásban kiadott központi tanterv; először osztályoznak számjegyekkel
- 1635 - A nagyszombati egyetem alapítása
- 1650-1654 - Johannes Amos Comenius tevékenysége Sárospatakon
- 1658 - Az Orbis Pictus kiadása Nürnbergben
- 1665 - Az első magyar nyelvű iskolatörvény Nagybányán
- 1699 - Az első román nyelvű tankönyv a „Bucovna” Gyulafehérváron
- 1777 - Ratio Educationis - az első nevelési és tanügyigazgatási rendszer Magyarországon
- 1782 - Hont vármegyében emberölés és kannibalizmus nem bizonyított vádjával halálra ítélték és kivégeztek 42 cigányt
- 1786-1787 - Anton Bernolák és társai megtervezték a róluk elnevezett első szlovák irodalmi nyelv szabályait

- 1786–1789 – Három, illetve hat zsidóiskola működött a kassai tankerületben
- 1787 – A zsidókat a német vezetéknev felvételére kötelezték
- 1806 – Ratio Educationis Publicae – az első iskolaszervezet és az első osztályozási rendszer
- Megnyiták az első gimnáziumok (6 osztályosak voltak)
- 1842 – Fényes Elek statisztikája a magyarországi nemzetiségekről
- Az első magyar tanítóképzők megalakulása
- 1843–1844 – Az első magyar nyelvtörvény elfogadása
- 1843 – Ludovít Štúr és társai a szlovák irodalmi nyelv alapjának a közép-szlovák nyelvjárást választották
- Az első magyar pedagógiai szaklap megjelenése
- 1844 – Pozsony nevét a szlovák nyelvben Prešporokról Bratislavra változtatták
- 1844–1845 – Az első magyar bizonyítványok „Érdem szerinti sorozat” néven
- 1849 – Az első nyolcosztályos gimnáziumok
- Haynau a magyarországi zsidókat, mivel részt vettek a szabadságharcban, 2,3 millió Ft-ra büntette (A kiegyezés után a zsidók e pénzüsszeget visszakapták.)
- 1850 – A gazdagabb zsidók főnemesi rangot kaptak
- Megnyitott az első szlovák nyelvű gimnázium Besztercebányán (addig a magyarokon kívül cseh nyelvű iskolák működtek a mai Szlovákia területén)
- 1862 – A nagyrócei, majd a turócszentmártoni és a znióváraljai szlovák gimnáziumok megnyitása
- 1863 – Turócszentmártonban megalakították a Matica slovenskát
- 1866 – Megalakult az izraelita tanítóegyesület
- 1867 – Létrejötték a polgári iskolák
- 1868 – A népiskolai törvény kibocsátása, az általános tankötelezettség bevezetése Magyarországon
- 1868–1869 – Az első zsidókongresszus „Egyetemes Gyűlése” Pesten; a zsidóság három részre szakadása
- 1874 – A nagyrócei és a turócszentmártoni szlovák gimnáziumok bezárása
- 1874–1875 – 1700 szlovák elemi iskola működött Magyarországon (számuk a század végére 500-ra csökkent)
- 1875 – Az első állami leány-középfiskola, Veres Pálné kezdeményezésére
- A znióváraljai szlovák gimnázium bezárása
 - A Matica slovenská működésének betiltása
 - Megjelent az Izraelita Tanügyi Értesítő című pedagógiai szaklap (1944-ben szűnt meg)

1882 – A tiszaezlári „vérvád”, koholt vádak a zsidóság ellen
1895 – Az első nyolcosztályos leánygimnázium Magyarországon
1907 – Az Apponyi-féle nyelvoktatási törvény elfogadása – Mocsáry Lajos képviselő tiltakozása a parlamentben
– Rendőrségi sortűz Csernován (15 halálos áldozat, 38 sebesült)
1909 – Az első cserkészcsapat megalakulása Magyarországon
1913 – Az Országos Cserkész-Örszem Szövetség létrehozása Magyarországon
1914–1918 – Az I. világháború – tanítók a háborúban és a hadifogságban
1918. október 28. – A független csehszlovák állam kikiáltása Prágában
1918. október 30. – A Szlovák Nemzeti Tanács határozata Turócszentmártonban – A szlovák nemzet az egységes cseh-szlovák (később cseh-szlovák) nemzet része lesz
1919 – Földreform Csehszlovákiában. Dél-Szlovákia „kolonizálása” (cseh és szlovák családok földjuttalmat kaptak)
– A szlovák nyelvű iskolahálózat létrehozása Dél-Szlovákiában
– Megkezdte működését Vavro Šrobár teljhatalmú minisztériuma
– A szlovák minisztériumban megkezdte működését az Iskolaügyi Referátus Anton Štefánek vezetésével, feladata az iskolák magyartanítása volt
– Újra megkezdte működését a Matica slovenská
– A teljhatalmú szlovák minisztérium elköltözése Pozsonyba; ott tömegtüntetés fogadta – a rendőrség fegyveres beavatkozásának nyolc halálos áldozata közül kettő tizenéves diák. 22 ember megsebesült.
– Szlovákiában a tanítókat miniszteri rendelet kötelezte a közművelődési tevékenységre
– Törvény jelent meg a községi könyvtárak létrehozására, amely a nemzetiségi (azaz a magyar) településekre is vonatkozott
1919. szeptember 10. – Saint-Germain-Lay-ben Ausztria békeszerződést írt alá Csehszlovákiával – a kisebbségek jogvédelmének szavatolása
1919–1921 – Közel 100 000 lakos menekült Csehszlovákiából (a mai Szlovákia területéről) Magyarországra
– Az „elmagyarosodott szlovákok” visszaszlovákosításának terve Szlovákiában
1919–1922 – Az Erzsébet Tudományegyetem leépítése Pozsonyban
1920. június 4. – A trianoni békediktátum aláírása
1920 – Az Alkotmánylevél kibocsátása Csehszlovákiában – a nemzeti kisebbségek nyelvhasználatának törvénye

- A szlovákiai magyar tanítókat és tanárokat hűségeskü letételére kötelezték

- A Szlovák Liga megalakulása Prágában

1920-1938 - 277 ún. szlovák ligaiskola létrehozása a magyarok lakta településeken Dél-Szlovákiában

1920 - a Sokol testnevelési egyesület munkájának kibontakozása Szlovákiában (A Sokolt 1862-ben alapították Prágában)

- A numerus clausus törvénybe iktatása Magyarországon

1921 - A Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület megalakulása

1921-1938 - A következő magyar pedagógiai szaklapok jelentek meg Szlovákiában:

Magyar Tanító (1921-1937)

Szlovenszkói Magyar Tanügy (1925-1933)

Magyar Iskola (1928-1931)

Új Korszak (kártpáljai lap; 1934-1936)

Világosság (1929-1933)

Református Egyház és Iskola (1921-1938)

Tanügyek (1929-1938)

1922 - A „Kis Iskolatörvény” bevezetése Szlovákiában - a szlovák nyelv oktatásának kötelező bevezetése a magyar iskolákban

1923 - A magyar cserkészlet kibontakozása Szlovákiában

1924 - A Magyar Leánycserkész Szövetség megalakulása Szlovákiában

- A leventeintézmény létrehozása Magyarországon

1924-1925 - A dél-szlovákiai magyar tanítók egyhetes tanulmányi kirándulása Csehországba

1925 - A tankötelezettség kiterjesztése 14 éves korig Csehszlovákiában; létrejöttek a nyolcosztályos elemi iskolák. Szlovákiában 727 magyar elemi iskola működött.

- A Szlovenszkói Magyar Kultúr-Egylet (SZMKE) megalakulása

1926 - A népiskolai törvény kibocsátása Magyarországon

1927 - Megfogalmazták a Szlovák Liga Maticájának programját: „A szlovák nyelvterületet ki kell terjeszteni a Dunáig...”

- Két magyar tanítóképző működött Szlovákiában

1933 - A cserkészmozgalom IV. világtalálkozója a magyarországi Gödöllőn

1935 - Magyar Dalverseny Érsekújvárbán

1938 - Az első zsidótörvény a 20. századi Magyarországon

1938. szeptember 29. - A müncheni egyezmény aláírása - Csehszlovákia feldarabolása

1938. november 2. - Az első bécsi döntés

1938. november 5–10. – A Magyarországhoz visszacsatolt területek elfoglalása

1938 – A magyar csendőrök fegyveres fellépése Nagysurányban – egy halálos áldozat

1939 – A második zsidótörvény kibocsátása Magyarországon

1939. március 14. – Létrejött a Jozef Tiso vezette önálló szlovák állam

1939 – A zsidókat minden polgári joguktól és vagyonuktól megfosztották Szlovákiában. A hatévesnél idősebb zsidókat sárga csillag viselésére kötelezték, megkezdtek az első deportálásokat Lengyelországba. (A deportálásokra vonatkozó törvényt a szlovák parlament 1942 május közepén hagyta jóvá, egy tartózkodással)

– A dél-szlovákiai szlovák iskolák (főleg a liga-iskolák) megszüntetése a Magyarországhoz csatolt területeken. Az itt élő szlovákságnak két gimnáziuma maradt

– Új magyar iskolahálózat létrehozása a visszacsatolt területeken és az újonnan létrejött Szlovákiában

1940 – Népiskolai törvény a szlovák államban

1941 – A harmadik zsidótörvény kibocsátása Magyarországon

1944. március 12. – A német hadsereg megszállta Magyarországot. A zsidókat Magyarországon is a sárga csillag viselésére kötelezték, megkezdődött a deportálásuk Magyarországról is

1944 – Horthy Miklós kormányzó megakadályozta mintegy 200 ezer zsidó deportálását Budapestről

1944. szeptember 1. – Besztercebányán létrejött az Oktatási és Népművelési Megbízotti Hivatal

1945. április 5. – A kassai kormányprogram kihirdetése – a csehszlovákiai német és magyar nemzeti kisebbség háborús bűnössé nyilvánítása (kollektív bűnösség)

1945–1948 – A magyarok jogfosztottságának évei Csehszlovákiában

1945. július 17–augusztus 2. – A podsdami béketárgyalások

1945. augusztus – A nemzetiségek belső telepítésének, a „deportálásnak” megkezdése Csehszlovákiában

1945–1948 – Héber nyelvű elemi iskola és gimnázium, a „Tarbut” működése Budapesten

1946. február 27. – Budapesten aláírták a magyar–csehszlovák lakosság-cseréről szóló egyezményt

1948. február 25. – Kommunista hatalomátvétel Csehszlovákiában

1948. április 21. – A csehszlovák parlament elfogadta az egységes iskola-rendszerre vonatkozó alaptörvényt – az iskolák államosítása

1948. szeptember 7. – Öttagú bizottság alakult Pozsonyban a csehszlovákiai magyarok kulturális életének újrászervezésére

1948. december 15. – Pozsonyban megjelent az Új Szó (magyar hetilap) első száma

1949. március 5. – Pozsonyban megalakult a Csemadok mint országos magyar kulturális szervezet

1949/50-es tanév – egyes szlovák iskolákban kísérletképpen magyar osztályokat hoztak létre

- Megíródtak az első magyar tankönyvek

1950. július 10.–augusztus 16. – Megvalósult az első hathetes magyar tanítóképző tanfolyam Pozsonyban

1950. szeptember 1. – Újra megnyíltak az önálló magyar iskolák Szlovákiában

- Pozsonyban megnyílt a magyar tanítóképző gimnázium

1950/51 – A szlovák Állami Pedagógiai Könyvkiadónak megalakult a magyar szerkesztősége

1953 – A csehszlovák iskolarendszert szovjet mintára alakították át

1954. április 8. – Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Elnöksége nyilatkozatban elítélte a reszlovakizálást (eddig a reszlovakizált magyarok a statisztikában szlovákként szerepeltek)

1954. október 29. – Az SZLKP KB Elnöksége határozatot fogadott el a magyar iskolák leépítésére vonatkozóan (meghatározták, mely tantárgyakat javasolják szlovák nyelven tanítani a magyar iskolákban) – A tervet nem valósították meg

1955 – Kiépült a szlovák állami pedagógiai intézetek hálózata, mely intézetekben magyar szakemberek is helyet kaptak

1956 – Pozsonyban létrehozták a Szlovák Nemzeti Népművelési Központ Nemzetiségi Osztályát

- Megjelent a Szocialista Nevelés című magyar pedagóguslap (1990–1993 között, a megszűnéséig Nevelés címen jelent meg)

1956. december 30. – Az első magyar népművészeti szemle (később fesztivál) megrendezése Losoncon. 1961 júliusától a rendezvény színhelye Gombaszög lett, szervezője pedig a Csemadok Központi Bizottsága

1957. augusztus 24–25. – A II. Országos Dal- és Táncünnepély (első szabadtéri seregszemle Zselízen)

1958 – A szlovákiai Országos Pedagógiai Intézetben megalakult a magyar munkacsoport

1960 – Új alkotmánytörvénye lett Csehszlovákiának; a közigazgatási területek átszervezése

- Megszűntek a magyar pedagógiai gimnáziumok. A tanítóképzést a Nyitrai Pedagógiai Főiskola vette át

1962 - Tizenhét ukrán tanítási nyelvű iskolában „a szülők kérelmére” a természettudományi tantárgyakat szlovákul kezdték tanítani

1964. május 13-14. - A magyar vers- és prózamondók, valamint a műkedvelő színjátszó együttesek és irodalmi színpadok első országos vetélkedője (később Jókai Napok) Komáromban

1964. június 4. - A Szlovák Nemzeti Tanács Oktatási és Kulturális Bizottságában létrehozták a nemzetiségi iskolák tagozatát, később osztályát, élén magyar vezetővel

1964. november 27. - Nyitrán megalakult a Csehszlovákiai Magyar Tanítók Központi Énekkara

1968. augusztus 20-21. - Csehszlovákiát megszállták a Varsói Szerződés tagállamainak katonai alakulatai

1970 - A tanítók (előbb párttagok, majd pártonkívüliek) politikai igazoló bizottságok elé állítása. Az igazgatók első tömeges leváltása

1971. június 19-20. - Első alkalommal rendezték meg a magyar gyermek- és ifjúsági énekkarok országos fesztiválját (később Csengő Énekszó) Érsekújvárbán

1973. november 23-25. - A Magyar Bábegyüttesek I. Területi Seregszemléje Dunaszerdahelyen

1976. május 12-14. - Első alkalommal rendezték meg a gyermekszínpadok, -kisszínpadok és -bábjátók országos seregszemléjét, a Duna Menti Tavaszt Dunaszerdahelyen (megjelent az alkalmi irodalmi gyermeklap, a Fürge Irka)

1977 - Megkezdődött a Nyitrai Pedagógiai Főiskola magyar tagozatának leépítése

1977. július - Őrsújfalun megrendezték az I. Nyári Művelődési Tábort

1978. április - Megalakult a Csehszlovákiai Magyar Nemzetiség Jogvédő Bizottsága - fő célja a magyar iskolák védelme

1981. április - A Csehszlovákiai Magyar Nemzetiség Jogvédő Bizottsága körlevélben hívta fel a szülők és a pedagógusok figyelmét az iskolák veszélyeztetettségére

1983. szeptember - A Szlovákiai Magyar Iskolák Védelmi Csoportja a levelek ezreit küldte szét az országban a magyar iskolákat fenyegető veszélyről

1983. november 25. - A szlovák kormány törvényjavaslatot dolgozott ki a magyar iskolák leépítésére vonatkozóan (ismét meghatározták, mely tantárgyakat kívánják szlovák nyelven taníttatni a magyar iskolákban)

1984. március 9. – A Csemadok KB kommunista pártcsoportjának tagjai a pártközpontban arra próbálták rábeszélni, hogy fogadják el a magyar iskolák leépítésére vonatkozó tervjavaslatot – a megjelentek egytől egyig tiltakoztak a javaslat törvénybe iktatása ellen

1984. március 19. – A szlovák kormány rendkívüli ülésén visszavonták a magyar iskolák leépítésére vonatkozó tervezetet

1989. november 18. – Megalakult a Független Magyar Kezdeményezés (kezdetét vette a szlovákiai magyar politikai élet kialakulása)

1990. január 13. – Nyitrán megalakult a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége

1990. január – Nemzeti Dokumentációs Centrum alakult Pozsonyban

1990. március – Megalakult a Csehszlovákiai Magyar Cserkészszövetség

– Létrehozták az iskolatanácsokat

– Ladislav Kováč oktatásügyi miniszter elrendelte az igazgatóválasztásokat

1991 – Teljesen leépítették az oktatásügyi minisztérium nemzetiségi főosztályát

– Megalakult a Bibliotheca Hungarica Somorján

1991. június – Azokat az iskolaigazgatókat és igazgatóhelyetteseket, akik több mint négy évig töltötték be tisztségüket, leváltották

1992. április 9–12. – Első alkalommal rendezték meg a Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Versenyt Rimaszombatban

1993. január 1. – A Szlovák Köztársaság függetlenné válása

1993 – Kidolgozták az ún. alternatív iskolák létrehozásának tervét a Szlovák Köztársaság Oktatásügyi Minisztériumában (immár harmadszor határozták meg, mely tantárgyakat kell szlovákul tanítani a magyar iskolákban) – A szülők tízezrei tiltakoztak ellene aláírásukkal

1995 – Az oktatásügyi minisztérium egyik alkalmazottja botrányt okozott az I. Czabán Samu Napokon Rozsnyón

1995. április 22. – A magyar művelődés és oktatásügy megmentése érdekében az egész magyarlakta területről hétezer ember gyűlt össze Komáromban

– Megjelent a Katedrának mint a szülők és pedagógusok lapjának első száma

– Leváltottak néhány magyar iskolaigazgatót

– Dunaszerdahelyen megalakult a Katedra Társaság

1996. december – Megalakult a Fórum Társadalomtudományi Intézet (1998-ra épült ki a hálózata)

1996. szeptember 4. - A szülők polgári engedetlenségének megnyilvánulása a magyar iskolák megvédésének érdekében (gyermeküket nem küldték iskolába)

1997. január - Elrendelték, hogy a magyar iskolákban csak egy nyelvű (szlovák) bizonyítványokat szabad kiadni

1997. június 3-5. - A magyar szülők több dél-szlovákiai városban tiltakozó gyűléseket tartottak a magyar oktatásügyet ért retorziók ellen

1997. augusztus - Vladimír Mečiar egy miniszterelnöki megbeszélésen Győrben Horn Gyulának javaslatot tett egy újabb magyar-szlovák lakosságcsereére

1999 - A Szlovák Köztársaság Oktatásügyi Minisztériumában ismét létrehozták a nemzetiségi főosztályt, élén magyar vezetővel

Felhasznált irodalom s egyéb forrásanyagok

A szlovákiai magyar iskolahálózat 2000-ben.

A Szlovák Köztársaság Oktatásügyi Minisztériuma Nemzetiségi Főosztályának nyilvántartásából – kézirat

A szlovákiai magyar nemzetiségű lakosság életének egyes politikai kérdései.

1959 Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága irodájának határozata és beszámolója. „Len pre stranicky aktiv”. – Oddelenie a agitácie ústredného výboru KSS. Bibliotheca Hungarica archívuma. Somorja Bárdos Gábor–Pogány Erzsébet–Oriskó Norbert

1995 *A szlovákiai (felvidéki) magyar kulturális szervezetek, intézmények, társaságok, egyházak, alapítványok stb. névjegyzéke.* Budapest Báthory Zoltán–Falus Iván szerk.

1997 *Pedagógiai Lexikon I–III.* Budapest Bernáth Erzsébet

Rövid ismertetés a Szlovák Pedagógiai Intézetről – kézirat Bertényi Iván–Gypay Gábor

1993 *Magyarország rövid története.* Budapest Besey László

1999 *Viharos évtized* (emlékirat). Esztergom

Bizubová, Mária–Kollár, Daniel–Lacika, Ján–Zubriczký, Gabriel

2000 *A szlovák–osztrák–magyar Duna mente.* Bratislava Czibulka Imre

2000 *A szlovákiai települések magyar–szlovák, szlovák–magyar nevei.* Pozsony

Csémi Szilárd

2000 *Szlovákia mai területének magyar cserkészete (1910) 1913–2000* – kronológia, Dunaszerdahely

Csengerné Kovács Erzsébet

2000 *„Mint tudomány vásárjába ...”* Kisújfalu élete és iskolájának története. Dunaszerdahely

Csicsay Alajos

Egy magyar pedagógiai műhely Szlovákiában. Hogyan Tovább? 2000/1.

2001 *Ezredforduló.* A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élők közösségeik életében c. konferencia előadása. Szerk. Tóth Károly. Dunaszerdahely

- Nehéz, de gyümölcsöző egy évtized.* Katedra 2000/4.
- 1976 *Ďalší rozvoj československej výchovnovzdelávacej sústavy* – Projekt a dôvodová správa. Bratislava
Đurica, Milan
- 1996 *Dejiny Slovenska a Slovákov* (druhé doplnené vydanie). Bratislava
Fónod Zoltán szerk.
- 1997 *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–1995.* Bratislava
Gabzdilová, Soňa
- 1999 *Maďarské školstvo na Slovensku v druhej polovici 20. storočia.* Dunajská Streda
Glatz Ferenc szerk.
- 1995 *A magyarok krónikája.* Budapest
Gottwald, Klement
- 1973 *Válogatott művei.* Bratislava
Gyömbér Béla
- Az államé legyen vagy az egyházé, Mítosz születik, Magyar tanítóképzés az első Csehszlovák Köztársaságban, a korabeli magyar sajtó tükrében* (kéziratok)
- Gyönyör József
- 1990 *Mi lesz velünk, magyarokkal?* Bratislava
- 1993 *Közel a jog asztalához.* Bratislava
- Hodossy Gyula szerk.
- 2000 *A 21. század iskolája: Záródolgozatok – Závěrečné štúdiá – Schlu Arbeiten.* Dunaszerdahely
- 2001 *A szlovákiai magyar iskolák története 1919–1999.* Dunszerdahely
- Horn Gyula
- 1999 *Azok a kilencvenes évek...* Budapest
- Hvojník, Igor szerk.
- 2000 *Dôchodkové zabezpečenie od A po Z.* Bratislava
- Joó Tibor
- 1939 *A magyar nemzeteszme.* Budapest
- Kamenec, Ivan
- Trauma (Az első Szlovák Köztársaság 1939–1945)*
- Kiss József
- Másokra gondolva önmaga útját járta. Szalatnai Rezső szellemi népszolgálatáról.* Katedra 2001/9.

Kováč, Dušan szerk.

1998 *Kronika Slovenska 1–2*. Bratislava

Kováč, Ladislav–Hejný, Milan

Felhívás... és Javaslat az óvodák, alap- és középiskolák, valamint az oktatási intézmények igazgatói funkciója betöltésének módjára. Új Szó 1990. január 10.

Kövesdi János

Magyar nyelvű tankönyvkiadás Csehszlovákiában 1945 után. Irodalmi Szemle 1979/2.

Lendvay Tibor szerk.

2000 *Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége 1990–2000*. Komárom

Mahely Zoltán

Kezelní kell a konfliktusokat. Új Szó 2001. április 24.

Mészáros István

1982 *Mióta van iskola?* Budapest

Miklós Tamás szerk.

1985 *Jelentés a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről*. Budapest

Nagy Sándor szerk.

1979 *Pedagógiai lexikon I–IV*. Budapest

Opatrenia najvyšších orgánov štátnej správy (levéltári anyag). Bibliotheca Hungarica, Somorja

Ölvedi László

1939 *A visszatért Felvidék*. Budapest

Papuček, Gregor

2000 *Mlynky a okolie – Pilisszentkereszt és környéke – Pilisszentkereszt önkormányzata*

Pénzes István

Az első cigányiskola megalapítója. Katedra 1998/6.

2000 *Kürt* (monográfia). A Csemadok kürti alapszervezete

Popély Gyula

1991 *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálás tükrében 1918–1945*. Budapest

Pölöskei Ferenc–Gergely Jenő–Izsák Lajos szerk.

Magyarország története 1918–1990 (egyetemi tankönyv). Budapest

Sándor János

Magyarok a Zobor alján és A koloni magyarok (kéziratok)

Stupnica platových taríf pedagogických zamestnancov (§7.d.) príloha č. 24. nariadenie vlády SR č. 249/1992 Zb.

Stupnica platových taríf pedagogických zamestnancov, Príloha č. 7 k zákonu č. 313/2001 Z.z.

Simonyi Lajos

1997 *Cselekvő iskola – cselekvő nyelvtanítás*. Magánkiadás

Škvrna, Dušan szerk.

1997 *Lexikon slovenských dejín*. Bratislava

Szabó Rezső szerk.

1966 *Adalékok a Csemadok munkájához*. Bratislava

Szerényi Ferdinánd szerk.

1934 *Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja 1918–1933*.

Bratislava

Ballo Gyula

A magyar népoktatásügy Szlovenszskón. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

Bíró Béla

Magyar tanító az egyesületi életben. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

Jánoska Tivadar

A művészeti nevelés szolgálatában. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

Kónya József

Önképzésünk lehetőségei. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

Matis Gyula

A galántai kerület tizenöt esztendeje. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

Meggyesi Sándor

Az inaskérdés. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

Mikus Elek

Magyar tanítók orosz fogságban. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

Szerényi Fedinánd

A csehszlovákiai magyarság iskolaiügyének 15 éve. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

Minisztereink (1918–1934). Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

A tankerületek, tanítóik és iskoláik. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

A magyar tanítóság tömegéletrajza. Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachja

Szóke József–Viczián János szerk.

1994 *Ki kicsoda Kassától-Prágáig?* Budapest

Tarján G. Gábor

1988 *A mezőberényi szlovákok történetének rövid története.* Budapest

Tibenský, Ján

1973 *Dejiny Slovenska slovom i s obrazom I–II.* Martin

Tóth László szerk., társszerző Filep Tamás Gusztáv

1998–2000 *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998 I–IV.* Budapest

Turczel Lajos

1983 *Két kor mezsgyéjén.* Bratislava

Turek–Zeman–Jakubcová

1983 *Návrh systému ďalšieho vzdelávania učiteľov v SR.* Bratislava
Učebné plány pre 1. až 9. – Základných škôl – Ministerstvo školstva SR

Unger Mátyás–Szabolcs Ottó

1979 *Magyarország története* (negyedik kiadás) Bratislava

Uznesenia prijaté k národnostnej otázke 1972–1983 (levéltári anyag).

Bibliotheca Hungarica, Somorja

Vadkerty Katalin

1996 *A deportálások. A szlovákiai magyarok csehországi kényszer-közmunkája 1945–1948 között.* Bratislava

Varga János szerk.

1974 *A Csemadok 25 éve.* Bratislava

Vass Henrik szerk.

1976 *Munkásmozgalom.* Történeti Lexikon. Budapest

Vladár, Jozef szerk.

1981 *Encyklopédia Slovenska V.* (Slováci v zahraničí). Bratislava

Vrabec Mária

Komoly figyelmeztetés a népszámlálás eredményére (Szlovákia magyar nemzetiségű lakosságának megoszlása a kerületek és járások szintjén).

Vasárnap, 2001. november 14.

Zbierka zákonov Slovenskej národnej rady: Zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve č. 542 § 3. ods. 1. Z 26. nov. 1990.

Zbierka zákonov Slovenskej republiky č. 313/2001 – Zákon o verejnej službe z 2. júla 2001.

Zsigmond Tibor

1995 *Iskolatörténeti olvasókönyv.* Dunaszerdahely

Szóbeli adatközlők:

Ajpek Gabriella – a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség volt elnöke

Bernáth Erzsébet – az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa

Csicsay Károly – a párkányi gimnázium tanára és az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa

Fibi Sándor – a dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin Magyar Tannyelvű Alapiskola igazgatója, a Szlovák Szocialista Köztársaság Oktatásügyi Minisztériuma Nemzetiségi Főosztályának volt vezetője

Dulovics Viola – a pozsonyi Központi Továbbképző Pedagógiai Intézet metodikusa

Hodossy Gyula – a Katedra Alapítvány és a Lilium Aurum Kiadó igazgatója, a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség újraszervezője, a szövetség volt ügyvezető elnöke

Kecskeméthy Győző – a somorjai Corvin Mátyás Alapiskola tanára, a Szlovák Pedagógiai Kiadó magyar szerkesztőségének volt vezetője

Pathó Károly – a Szabad Földműves nyugalmazott főszerkesztője, a Cse-madok Központi Bizottságának volt vezetőtitkára

A. Szabó László – a Dunaszerdahelyi Városi Hivatal Oktatásügyi és Kulturális Osztályának vezetője, a Szlovák Köztársaság Oktatásügyi Minisztériuma Nemzetiségi Főosztályának volt vezetője

Tipary László – a gyógyi gyógyszanatórium nyugalmazott főkönyvelője

Vataščin ěva – a párkányi gimnázium tanára

Névmutató

- Ádám Zita 237, 238
Ady Endre 208
Agócs Béla 193
Ágoston, Szent 11
Aixinger László 120
Ajpek Gabriella 234
Akadémosz (félisten) 8
Albert Sándor 237
Andrássy Gyula 29
Antall József 141
Apáczai Csere János 48
Apponyi Albert 27, 37, 249
Arany János 208
Arisztotelész 8
A. Szabó László 194
Asszurbanipal (Assur-ban-aplu)
13, 247
- Baden-Powell, Robert 99
Bakócz Tamás 13
Balassa Mihály 210
Balázs F. Attila 243
Balažovič, Michal 58
Balázsy Géza 74
Balázsyné Szegő Margit 74
Ballo, Július 63
Banai Tóth Pál 82
Bánffy Dezső 168
Bánóczi József 126
Barak László 243
Baran, Jozef 144
Bari Károly 135
Barta Lajos 82
Bartal Károly Tamás 234
Bartók Béla 109, 120
Bauer Ferenc 105
- Bazil, Nagy Szent 10
Bechyně, Rudolf 52
Bél Mátyás 219
Belucz Imre 72
Beluch Imre 72
Beluchné Strobentz Gizella 72
Benárd Ágost 37
Benedek, Szent 9
Beneš, Edvard 31, 37, 80, 142, 143
Berényi Gyula 105
Bernáth Erzsébet 217, 219
Bernáth Miklós 209
Bernolák, Anton 21, 247
Bertók Imre 209
Besey László 72, 74, 75, 77, 140
Bethlen István 37
Biľak, Vasil' 170, 171
Bíró Béla 113
Bíró Lucián 82, 100
Björnson, Björnsterne 36
B. Kovás István 245
Bodnár Gábor 233
Borka Géza 86, 109
Boross Béla 82, 105, 109
Bořivoj 91
Bródy Sándor 131
Bruno, Giordano 48
Brunszi Teréz 18
Budai János 12
Budovič, Roman 60
Burián László 144
Buša, Juraj 176
- Chamberlain, Neville 116
Churchill, Winston 182
Chvalkovsky, František 116

- Chorin Ferenc 125
Ciano, Galeazzo 116
Clapèrade, Edouard 74
Clementis, Vladimír 145
Comenius, Johannes Amos
(Komenský, Jan Amos) 14, 85, 227,
247
Coresi diakónus 20, 247
Czabán Samu 47, 82, 112, 193, 227,
238, 254
Czinkóczki János 163
- Csáky Mihály 120
Csatár István 58
Csengerné Kovács Erzsébet 72, 91,
96
Csengery János 20
Csernák József, 133
Černý, Anton 91
Csicsay Alajos 236, 238, 245
Csicsay Károly 219
Csicsay Sarolta 219
Csongrádi Árpád 82
Csúz László 236
- Daladier, Edouard 116
Danter Izabella 245
Daxner, Štefan Marko 25
Deák Ferenc 26, 34
Dérer, Ivan 52, 53, 83
Deutsch Henrik 126
Dezső Zoltán 82
Dewey, John 100
Dinnyés Károly 82
Dobos László 243
Dolník Erzsébet 236, 237
Drasche-Lázár Alfréd 37
Dubček, Alexander 174
Duka Zólyomi Norbert 115
- Dulovics Viola 214
Duray Miklós 175, 176, 236
Ďurčanský, Ferdinand 116
Dvorčák, V. (Dvortsák) 35
Dvořák, Antonín 91
Dzurek, Michal 58
- Eötvös József 17, 20, 24, 25, 26, 27,
34, 126
Eötvös Károly 127
Eötvös Loránd 11, 162
Ernst Sándor 54
Erny, Anton 91
Esterházy János 115, 117, 120
Eszter, Perzsia királynéja 130
- Fábry István 146
Fábry Zoltán 115
Farkas Gyula 82
Farkas István 210, 218
Fazekas József 244
Fényes Elek 24, 125, 248
Ferdics József 209
Ferenc József, I. 25
Fibi Sándor 187
Fináczy Ernő 20
Fodor Attila 237, 238
Fodor Zoltán 187
Frunyo Csilla 219
Füst Milán 131
- Gabčík, Jozef 167
Gál Sándor 193
Gašparik, Ignác 55, 65, 69
Gelléri Andor Endre 131
Gerő János 141
Gessay Ignác 38
Geszti Ferenc 20
Géza, magyar fejedelem 9

Gilgames 247
Goncsarov–Jeszipov–Kairov–Zan-
kov tankönyvírók 213
Gorazd, Szent 227
Gottwald, Klement 112, 182
Grečová, Margita 209
Grendel Lajos 243
Gutenberg, Johannes 13

Gyóni Géza 138
Gyömbér Béla 83
Gyöngyösi János 145
György, IV., angol király 144
György, Sárkányölő Szent 91
Gyurgyík László 245
Habrman, Gustáv 52
Hajtman Béla 220
Halász Anita 219
Halász György 245
Haltenberger Ince 108
Haraszi Mária 243
Hartmann József 148
Hasák Vilmos 218, 219
Hatvany-Deutsch család 125
Havasy Gyula 144
Haynau, Julis von 126
Hecht Anna 194, 237
Heger Magdolna 219
Hejny, Milan 191, 192
Hess András 13
Heydrich, Reinhard 167
Hitler, Adolf 116, 120, 142, 167
Hlinka, Andrej 36, 37, 169, 183
Hodossy Gyula 232, 233, 244, 245
Hodža, Milan 31, 51, 65, 113
Hóman Bálint 45, 54
Horn Gyula 146, 255
Horthy Miklós 33, 116, 117, 128,
146, 251

Hortoványi Jolán 143
Horváth Dezső 75
Horváth Imre 105
Horváth Zoltán 100
Hrnčiar, Ludovít 59
Hrúz, Samuel 57
Hubert Károly 35
Hulják Pál 74
Hunčík Péter 245
Husák, Gustáv 142
Husz János 29
Huszár Károly 53

Ilku Pál 82
Illek, Ludovít 55
Imre Sándor 20, 53
István, I. Szent 9, 10
Ivánfy Géza 109

Jankovics Marcell 108
János Zsigmond fejedelem 20
Jaross Andor 115, 117
Jászi Oszkár 28
Jeleň, Oskar 146
Jeszenkovits Vilmos 209
Jirásek, Alois 91
Jókai Mór 89, 98, 204, 236
Jókay János 108
Jozka, František 55
József Attila 162, 193
József, II. 11, 22, 23, 24, 124, 125,
132
Jung, Carl Gustav 49

Kádár János 176
Kálmán, I. (Könyves) 10
Kánya Kálmán 116
Karafiát Jenő 54
Karinthy Frigyes 131

Károly, III. 124
Károly, IV. 30
Károlyi (Károli) Gáspár 14, 247
Károlyi Mihály 53
Kazinczy Ferenc 114, 125
Kecskeméthy Győző 209
Kégly Rózsa 97
Kerenszkij, Alexander Fjodorovics
139
Keszegh István 237
Key, Ellen 100
Kisely Dóra 209
K. Nagy Mária 241
Kodály Zoltán 121, 204
Kokošová, Mária 118
Kotal Éva 219
Klebersberg Kunó 43, 54
Kolarčík, Štefan 27
Kolísek, Alois 38, 171
Kolozsvári testvérek 91
Kónya József 84, 85
Korenych Rezső 96
Korláth Endre 115
Kornfeld Zsigmond 125
Kormos Gerő 82
Kornis Gyula 20
Kossuth Lajos 23, 24, 25, 162
Kovács Alajos 105
Kovács Gyula 108
Kovács János 20
Kováč, Michal 177
Kováč, Ladislav 190, 191, 192, 201,
254
Kovács László 237
Kövy Árpád 83
Krammer Jenő 74
Krausz Sámuel 126
Krčmár, Jan 52
Krisztus (Jézus) 35
Krofta, Kamil 115
Kubesch Vilmos 35
Kuchárik, Michal 55
Kugler János 146
Kulcsár Ferenc 233, 244
Kulcsár Mária 244
Kulcsár Zsuzsanna 219
Kun Béla 136
Kunfi Zsigmond 53
Lajos, I., Nagy 9, 11, 124
Lakatos Menyhért 135
László Béla 153
Lázár deák 13
Lelkes Tibor 233
Lipót, II. 23
Liszka József 234, 244
Lorántffy Zsuzsanna 14
Lovász Gabriella 237
Lovászi Márton 53
Loyolai Szent Ignác 15
Lőrincz Gyula 146, 147, 170, 171,
180
Lukács György 53
Lukáč, Emil Boleslav 74
Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics
140
Luther Márton 14
Madách Imre 120
Magda Sándor 83
Magyar Ferenc 234
Maitz László 234
Majer István 18
Major István 112, 115, 146
Maléter István 48
Maléter Pál 48
Manga János 110
Márai Sándor 245

Marendiak, Peter 56
Mária Terézia 11, 15, 124, 125, 132
Markovič, Eduard 56
Márton István 100
Márton, Ježo 82
Masaryk, Tomáš Garrigue 29, 30, 34, 35, 48, 49, 80, 83, 86, 91, 109, 111, 115
Massányi Lajos 234
Máté László 237
Matis, Július 56, 89, 91, 105
Mátyás, I. (Hunyadi) 11, 12, 13, 28, 255
Mayer Imre 120
Mečiar, Valdimír 146, 177, 234, 255
Megyeresi Béla 99
Meggyesi Sándor 66, 67, 108
Mennyei József 133
Mészáros György 74
Mikó Zoltán 236
Mikuss Elek, 138, 140
Mitterand, Alexandre 37
Mindszenty József 144
Mocsáry Lajos 28, 249
Molnár Ferenc 131
Mónus Gyula 82
Móra Ferenc 67
Móricz Zsigmond 74, 208
Moyses, Štefan 25, 27
Mócsi Ferenc 187
Mrenna József 100

Nagy Ferenc 105
Nagy Ferenc miniszterelnök 145
Nagy István 105
Nagy Kázmér 176
Nagy Myrtil 244
Négyesy László 20

Nehéz Ferenc 108
Novomeský, Laco 118, 142, 146

Nyíresi-Tichy Kálmán 108

Okáli, Daniel 146
Oláh György 237
Orbán Gábor 110, 210
Orišek, Martin 57
Osuský, Štefan 37
Osztojkán Béla 135
Ozobal, Jozef 60
Ozorai Ferenc 148

Öllös László 244
Ölvedi János 68

Pap Károly 131
Papp-Váry Elemérné 43
Pathó Károly 170, 171
Paulovič, Jozef 60
Pavlík, Ondrej 179
Pavlov, Ivan Petrovics 213
Pázmány Péter 11, 15 166
Péchy Gusztáv 82
Peéry Rezső 112, 144
Pék László 237
Pénzes István 96
Pereszlényi Mária 214
Petőfi Sándor 208
Petrikás Árpád 238
Pezlár, Ludovít 176
Pintér Jenő 20
Pišút, Ján 192, 254
Platón 7
Plávka, Andrej 32
Pleško, Michal 59
Polgár Miklós 100
Polner Ödön 35

- Popély Gyula 64, 236
Právy Sándor 36
Presinszky Lajos 244
Prohászka Lajos 20
Ptolemaiosz, Klaudiosz 13
Pukkai László 237
Putanics János 96
Pyrker László 18
- Rabay Ferenc 146
Rác Olivér 187
Rádl, Emanuel 115
Radnóti Miklós 131
Rajter Lajos, ifj. 109
Rákóczi György, I. 14, 20
Rákosi Mátyás 182
Ramszesz (Kr. e. 1290–1224) 13
Ravasz József 135
Révay István 108
Réz László 83
Ribbentrop, Joachim von 116
Richtmann Mózes 126
Robeson, Paul 182
Rubens 91
Rubnic, Michal 108
Rudolf, II. 91
- Šafárik, Pavel Jozef 34
Scherer Lajos 100, 102
Schilderné Bögi Irén 209
Schiller Pál 237
Schubert, Franz 204
Schubert Tódor 108
Schulz Ignác (Sándor Ernő) 112, 142
Selye János 149
Sekej, Michal 57
Sidó Zoltán 175, 176, 180, 236, 237
Sík Sándor 99
- Sima Éva 209
Simonyi Lajos 140
Sinkó Ferenc 114
Sivák, Jozef 123
Slavkovská, Eva 177, 193
Smetana, Bedřich 91
Smrek, Ján 74
Šrobár, Vavro 31, 32, 34, 35, 38, 52, 53, 101, 249
Štefánek, Anton 32, 52, 249
Štefánik, Milan Rastislav 30
Stelczer Lajos 120
Stoel, Max von der 178
Strecha, Samuel 97
Stromfeld Aurél 136
Štrougal, Lubomír 176
Štúr, Ludovít 21, 34, 248
Subuli, Matej 60
Surányi Lajos 112
Sýkora, Ernest 169, 170
- Szabó Rezső 171
Szaladni Rezső 48, 74, 112, 123
Szegedy Gergely 20
Szemere Bertalan 125
Szemere Samu 126
Szent-Iványi József 115
Szép Attila 244
Szerb Antal 131
Szerényi Ferdinánd 47, 48, 49, 50, 65, 67, 69, 74, 76, 82, 84, 97, 98, 101, 103, 112, 115
Szigeti László, oktatásügyi államtitkár 194
Szigeti László író, esztéta 243
Sziklay Ferenc 114, 119
Szily (Sily) Imre 144
Szobiné Kerekes Eszter 238
Szókratész 48

Szombathy Viktor 108
Szőke István 83
Sztójay Döme 131
Szüllő Géza 115
Sztálin, Jozsif Visszarionovics 182

Takács Gusztáv 82
Tankó László 218, 219
Tarján G. Gábor 163
Tatárik Emil 147
Tatárik Erzsébet 72, 74, 75
Tatárik Tibor 75
Tátos Lajos 105
Teleki László 24
Teleki Pál 37, 54, 99, 116, 117
Thain János 110
Tichy Lajos 110
Tildy Zoltán 145
Tisza Kálmán 27
Tiso, Jozef 116, 130, 144, 146, 163,
170, 183, 251
Točík, Karol 58
Tolcsvay Antal 237
Tompa Mihály 204, 254
Tóth István 69, 72, 73, 76, 87, 91,
92, 93, 96, 137, 163,
Tóth Károly 234, 244
Tóth Sándor 193
Tóth Sarolta 75
Török Matild 219
Trefort Ágoston 27
Truman, Harry S. 144, 182
Tuba János 244
Turczel János 49, 70, 245

Uram, Ján 59
Urbán Zoltán 209

Václav (Vencel) 144

Vadkertý Katalin 144
Vájlak Sándor 38, 68, 69, 71, 73,
79, 80, 81, 105, 110
Válek, Miroslav 176
Valkó Rózsa 214
Vámbéry Ármin 244
Vankó Terézia 238
Varga Frigyes 236, 238
Varga Imre 108
Varga József 219
Varga Sándor 244
Vass József 54
Végh László 244
Vekerdi József 173
Vekerdi Tamás 206
Veres Pálné 18, 248
Vitéz László 234
Vlačichová, Marta 175, 176
Vozišek, František 59
Vratislav, II. 91

Wallenstein 91
Watson, Seton 35, 36
Wechter János 209
Weis Manfréd 125
Weszely Ödön 20
Willand János 82
Wodianer Albert 125

Zábojský, Juraj 27
Zalabai Zsigmond 244
Zaratusztra 48
Zichy Nándor 28
Zrínyi Ilona 206

Zsemlye Lajos 83
Zsengeri Samu 126
Zsigmond (Luxemburgi) 12, 28

Helynévmutató

Alsóbodok – Dolné Obdokovce
Alsókubin – Dolný Kubín
Alsócsitár – Dolné Štitáre
Alsójányok – Dolné Janíky
Alsószőlős – Vinodor
Arad – Arad
Aranyosmarót – Zlaté Moravce

Bán – Bánovce nad Bebravou
Barsendréd – Ondrejovce
Barslédec – Ladice
Bártfa – Bardejov
Bátorkeszi – Bátorové Kosihy
Bazin – Pezinok
Bécs – Wien
Béd – Bádice
Bény – Bíňa
Beregszász – Berehove
Berencs – Branč
Besztercebánya – Banská Bystrica
Boldogfa – Boldog
Bős – Gabčíkovo
Brassó – Brasov
Breznóbánya – Brezno
Brünn – Brno
Búcs – Búč

Csallóközcsütörtök – Štvrtok na Ostrove
Cseklész – Bernolákovo
Csaca – Čadca
Csap – Csop
Csiliznyárad – Ňárad
Csúz – Dubník

Deáki – Diakovce
Dénesd – Jánošíková
Dobsina – Dobšiná
Dunamocs – Moča
Dunaszerdahely – Dunajská Streda

Eger - Jáger
Eperjes - Prešov
Érsekújvár - Nové Zámky

Farkasd - Vlčany
Felsőszeli - Horné Saliby
Főrév - Prievoz
Füleek - Fíľakovo

Galánta - Galanta
Galgóc - Hlohovec
Garamszeg - Hronsek
Garamszentkereszt - Žiar nad Hronom
Genf - Geneve
Ghymes - Jelenec
Gomba - Hubice
Gombaszög - Gombasek
Gölnicbánya - Gelnica
Gúta - Kolárovo

Gyetva - Detva
Gyulafehérvár - Alba Iulia
Gyúgy - Dudince

Hardicsa - Zemplianske Hradište
Helemba - Chľaba
Homonna - Humenné

Igló - Spišská Nová Ves
Illava - Ilava
Ipolyság - Šahy
Izsa - Iža

Jánosháza - Jánovce
Jászó - Jasov
Jóka - Jelka

Kassa - Košice
Késmárk - Kežmarok
Királyhelmeek - Kráľovský Chlmec
Királyi - Horná Kráľová

Kiskér (Hontkiskér) – Malý Kiar
Kiskeszi – Malé Kosihy
Kislúcs – Malá Lúč
Kisszeben – Sabinov
Kisújfalu – Nová Vieska
Kiszucaújhely – Kysucké Nové Mesto
Kolon – Kolíňany
Komárom – Komárno
Korpona – Krupina
Köbölkút – Gbelce
Kürt – Strekov

Léva – Levice
Ligetfalu – Petržalka
Lipcse – Leipzig
Liptószentmiklós – Liptovký Mikuláš
Losonc – Lučenec
Lőcse – Levoča

Magyarbéd – Bidovce
Mecenzéf – Medzev
Menyhe – Mechenice
Mezőlaborc – Medzilaborce
Miava – Myjava
Munkács – Mukacseve
Muzsla – Mužla

Nagybánya – Baia Mare
Nagybiccse – Bytča
Nagybodak – Bodíky
Nagykapos – Veľké Kapušany
Nagykürtös – Veľký Krtíš
Nagymihály – Michalovce
Nagyölvéd – Veľké Ludince
Nagymagyar – Rastice
Nagymegyer – Veľký Meder
Nagyróce – Revúca
Nagysurány – Šurany
Nagysalló – Tekovské Lužany
Nagyszalánc – Slanec
Nagyszalatna – Zvolenská Slatina

Nagyszeben – Sibiu
Nagyszombat – Trnava
Nagyszöllős – Vinohrady
Nagytapolcsány – Topolčany
Námesztó – Námestov
Nemeskosút – Košúty

Nyitra – Nitra
Nyitracséhi – Čechynce
Nyitraegerszeg – Jelšovce
Nyitragerencsér – Nitrianske Hrnčiarovce
Nyitrageszte – Hostová

Ógyalla – Hurbanovo
Ólubló – Stará Lubovňa

Párkány – Štúrovo
Pered – Tešedíkovo
Perse – Prša
Pográny – Pohranice
Poltár – Poltár
Poprád – Poprad
Pozsony – Bratislava
Pozsonypüspöki – Podunajské Biskupice
Pöstyén – Piešťany
Prága – Praha
Privigyé – Prievidza
Puhó – Púchov

Réte – Reča
Rimaszombat – Rimavská Sobota
Rózsahegy – Ružomberok
Rozsnyó – Rožňava

Selmecbánya – Banská Štiavnica
Simony – Partizánske
Somorja – Šamorín
Stósz – Štós
Stubnyafürdő – Turčianske Teplice

Szokolca – Skalice
Szenc – Senec
Szenic – Senica
Szepesváralja – Spišské Podhradie
Szepsi – Moldava nad Bodvou
Szinna – Snina
Szobránc – Sobrance
Szomolnok – Smolník
Sztropkó – Stropkov
Szógyén – Svodín
Szólóské – Viničky
Szunyogdi – Komárov

Tallós – Tomášikovo
Técső – Tyacsv
Tonkháza – Tonkovce
Tornagörgő – Hrhov
Tornalja – Tornaľa
Tótmegyer – Palárikovo
Tóketerebes – Trebišov
Trencsén – Trenčín
Turdossin – Tvrdošín
Turócszentmárton – Martin

Udvard – Dvory nad Žitavou

Vágbeszterce – Považská Bystrica
Vágesellye – Šaľa
Vágújhely – Nové Mesto nad Váhom
Varannó – Vranov nad Topľou
Verebély – Vráble
Vereknye – Vrakuňa
Vicsápapáti – Výčapi-Opatovce
Vízköz – Svidník

Znióváralja – Kláštor pod Znievom
Zólyom – Zvolen

Zsarnóca – Žarnovica
Zselíz – Želiezovce
Zsére – Žirany
Zsolna – Žilina

Csicsay Alajos
Iskolatörténet

Első kiadás

Felelős kiadó: Hodossy Gyula

Felelős szerkesztő: Kulcsár Ferenc

Borító: Lilium Aurum – Szabó Anikó

Nyomdai előkészítés: Mészáros Angelika

Nyomta: Žilinské tlačiarne, a. s.

Kiadta: Lilium Aurum

Dunaszerdahely – Dunajská Streda 2002

ISBN 80-8062-143-8
